

KORAK

ČASOPIS ZA ZAŠTITU TEKOVINA BORBE ZA BIH

BROJ 41

Sarajevo, 2021.

Izdavač:

Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu
Sarajevo, Nedima Filipovića 19
Tel.: (033) 658 015, fax: (033) 658 015
E-mail: zatebebih@bih.net.ba; www.zatebebih.ba

Za Izdavača:

Mustafa Polutak

Redakcija:

Dr. Orhan Bajraktarević, Mirsad Begić, Šefko Hodžić, Neven Kazazović, mr.
Safet Kešo, dr. Džemal Najetović, mr. Emir Ramić, Samija Rizvanović i mr.
Husnija Sejdinović

Glavni urednik:

Nazif Osmanović

Sekretar Redakcije:

Dževad Hadžić

Lektor i korektor:

Nazif Osmanović

Dizajn, korice i računarski prelom:

Kenan Branković

Štamparija:

Štamparija Fojnica

Za Štampariju:

Mirsad Mujčić

Tiraž:

1000 kom

SADRŽAJ

ODBRANA BOSNE I HERCEGOVINE

Safet Kešo POČETAK RASPLETA	7
General Fikret Muslimović NEKI OD REZULTATA I PROBLEMA IMPLEMENTACIJE DEJTONSKOG SPORAZUMA.....	24
Akademik prof. dr. Omer Ibrahimagić UPUTE ZA PROMJENE U USTAVU BOSNE I HERCEGOVINE	30
Akademik prof. dr. sc. Džemal Najetović UREĐENJE GRANICE BOSNE I HERCEGOVINE SA SUSJEDIMA.....	37
Brigadir Ekrem Alihodžić ŠTETNOST KONTINUIRANOG OSPORAVANJA KARAKTERA RATA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI	44
Akademik prof. dr. Suad Kurtćehajić RS MNOGO BLIŽA NESTANKU NEGO OSAMOSTALJENJU	57
Nermin Alihodžić OTIĆI ILI OSTATI, PITANJE JE SAD.....	62

UMIJEĆE SJEĆANJA

Nazif Osmanović OBILJEŽEN DAN DRŽAVNOSTI BIH	69
Sead Đulić ZAVNOBIH SE NE ŽIVI JEDAN DAN	76
Nazif Osmanović NA IGMANU JE SLOMLJENA KIČMA AGRESIJE NA BIH	80
Mirsad Čukle KAKO I ZAŠTO JE NESTALAUlica „KONJIČKOG BATALJONA“?	84
Iz Dnevnika generala Rasima Delića HEROJSKI BUŽIM.....	85
Mr. Nedim Kapidžija ORGANIZACIJA ODBRANE GORAŽDA	89
Enes Dželilović ZLOČINI I ETNIČKO ČIŠĆENJE NA PROSTORU OPŠTINE ILIDŽA (GORNJI KOTORAC).....	97
Brigadir Ekrem Alihodžić OBIM, OBLICI I KARAKTERISTIKE ZLOČINA U BUSOVAČI	110
Mr. sc. Nedim Kebo HRVATSKO-BOŠNJAČKI SUKOB U REGIJI „SREDNJA BOSNA“ I REGIJI „HERCEGOVINA“	135
Avdo Huseinović U „VRIJEME JASENOVCA“ USTAŠE I ČETNICI BILI SU SAVEZNICI	145

Mirsad Čukle
RATNI VOJNI INVALIDI SU SASTAVNI DIO DRUŠTVA 150

Iz Dnevnika Adila Zulfikarpašića
MOJ PUT U FOČU..... 153

KULTURA

Remzija Šiljak
777 STRANICA O POBJEDAMA 7. KORPUSA ARBIH 163

General Mustafa Polutak
RECENZIJA MONOGRAFIJE 7. KORPUSA 165

Soko Benjamin
RATNI DNEVNIK AVDE SMAILBEGOVIĆA – 1944. GODINA..... 170

BIH I SVIJET

Alija Adel
AVET DRŽAVNOG TERORIZMA,
OD SARAJEVA 1914. DO BAGDADA 2020. GODINE..... 178

POČETAK RASPLETA

Balkan već stoljećima odsudno i vrlo uspješno brani status planetarno najvećeg dramskog teatra na otvorenom, u realnom vremenu i prostoru. Na njegovom repertoaru dominiraju tragedije i drame u užem smislu, a posljednja i jedna od najvećih i najpopularnijih svjetskih drama tematizira raspad bivše SFRJ. Kao i svaka druga, i ova drama ima svoju jasnu strukturu – počinje ekspozicijom i zapletom pa preko kulminacije i peripetije stiže do raspleta. Neki njeni glavni režiseri i korežiseri otišli su sa ovoga svijeta davno, neki čak direktno iz robijašnica, ne dočekavši njen rasplet. Glumci, posebno statisti koji ne mogu da biraju hoće li ili neće igrati i koju rolu, nakon 30 godina intenzivne dramske kulminacije i peripetija, premoreni teškom ulogom u kojoj igraju same sebe u realnom životu, nisu više u stanju da razluče i shvate da se sižejne linije drame postepeno svode i stapaju, da smo konačno stigli i do posljednjeg dramskog čina i da ulazimo u rasplet. I rasplet, istina, može potrajati izvjesno vrijeme, ali nema sumnje da je on konačno otpočeo i to pred našim očima.

Gotovo bi se datumski mogli odrediti počeci tog raspleta koji će, nalik moćnoj rijeci što na izvorištu nastaje iz nekoliko bližih vrela, poteći bistrom vodom i napojiti našu suhu ispucalu zemlju i naše žedne i iznurene duše. Samo tokom ove jeseni ukazalo se nekoliko jakih vrela koja hrane rijeku optimizma i vode politički život naše zemlje ka raspletu, među kojima vrijedi pomenuti sljedeće:

1. 24. novembra 2020.godine Uprava za opće poslove (GSA) koja odobrava tranziciju vlasti nakon izbora u SAD zvanično je potvrdila pobjedu Joe Bidena na izborima za predsjednika Sjedinjenih Američkih Država. koji će 20. januara 2021. godine useliti u Bijelu kuću i preuzeti kormilo ove svjetske velesile broj jedan; Biden je najavio jačanje jedinstva i savezništva SAD i EU, jačanje kohezije unutar NATO saveza, američko liderstvo u svim aktivnostima međunarodne zajednice i poseban tim za Balkan;

2. 24. novembra 2020. godine pred Vijećem sigurnosti UN održan je (online) Okrugli sto povodom obilježavanja 25. godišnjice od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, zapravo smišljeni diplomatsko-politički performans u režiji ruskog ambasadora pri UN Vasija Nebenzje, koji se, suprotno planiranom, pretvorio u minsko polje iz kojeg je ruski miljenik-igrač-pijun Milorad Dodik, pokazavši svijetu svoje pravo lice bahatog i nekulturnog destruktivca i ru-

skog igrača na Balkanu, izašao sa teškim, vrlo ozbiljnim i po njegov politički život opasnim povredama;

3. 8. decembra 2020. godine u Vijeću Evrope je usvojena Odluka i Uredba o uspostavljanju globalnog režima sankcija za kršenja ljudskih prava i sloboda (odnosi se na sve pravne, političke i fizičke subjekte u cijelom svijetu, ali su i Dodik i njegovi mentori u Beogradu i Moskvi, u njoj vrlo razgovjetno ugledali Miloradovu sliku u boji);

4. 8. decembra 2020. godine (istog dana kada i u Vijeću Evrope! kakva slučajnost!) održana je vrlo važna Rasprava/Saslušanje pred Komitetom za vanjske poslove Zastupničkog doma Kongresa SAD na temu "Balkan: preporuke za politiku nove administracije" sa koje je vrlo nedvosmisleno najavljeno da će radari Bidenove administracije i jednog posebnog tima vrlo brzo biti preusmjereni na prostor Balkana, gdje, kako je rečeno "SAD imaju nedovršen posao", preciznije ciljajući i na one koji u Bosni i Hercegovini prave opstrukcije i blokade, prijete secesijom i igraju proruske igre (Dodik, naravno, nije bio tamo, ali isto kao da je i tamo stajala njegova slika u boji i kao da se baš o njoj najviše razgovaralo!).

5. 14. decembra 2020. godine, na 25. godišnjicu potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u Parizu, ruski ministar vanjskih poslova Sergej Lavrov stigao je u Bosnu i Hercegovinu, ali je mimo uvriježenih diplomatskih protokola otišao prvo u Istočno Sarajevo kod, kako ga profesor Nerzuk Ćurak s pravom naziva, "precijenjenog ruskog gubernatora iz Laktaša" te s njim održao sastanak bez ikakvih državnih obilježja i izraza poštovanja prema državi u koju je došao, zbog čega su članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine Šefik Džaferović i Željko Komšić, uz opću podršku probosanske javnosti, odbili svoj sastanak s njim. To je bio prvi veliki diplomatski šamar od nas samom Lavrovu i ruskoj diplomatiji i odjeknuo je širom svijeta. Mnogo veći šamar, uzgred budi rečeno, i njemu i čitavoj političko-diplomatskoj Rusiji, udario je upravo ovdašnji "ruski gubernator" Dodik, koji mu je tog dana na sastanku u Istočnom Sarajevu javno uručio ukradenu raritetnu ukrajinsku ikonu sa pozlatom, nakon čega je slučaj dobio dimenziju jednog od najsravnijih diplomatskih skandala u svijetu. Ta bi ikona u narednom periodu mogla pokazati svoje čudotvorne moći i odigrati svoj ulogu u raspletu, zbog čega je ovdje i spominjemo.

ZAŠTO DO RASPLETA NIJE DOŠLO VEĆ 1992. GODINE

Mi koji smo ga doživjeli i preživjeli nikada nećemo zaboraviti vrijeme raspada bivše SFRJ i početka agresije na Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, stanja prijeteće neizvjesnosti sa mirisom zloslutnog straha u narodu. Neizbrisivi su tragovi dramatičnih slika i zvukova iz tog perioda. Presnažno još uvijek pamtimo osjećaj nevjerice i zaprepaštenosti naših građana nad činjenicom da je Srbija sa Crnom Gorom uz punu podršku tadašnje JNA otvoreno krenula u brutalne oružane napade na naša sela i gradove, da sve pred sobom ubija i zatire, ruši, pali i satire, a da međunarodna

zajednica ne šalje svoje oružane snage da silom zaustave agresorski pokolj nedužnog stanovništva naše međunarodno priznate zemlje, članice Ujedinjenih nacija.

Naše naivno vjerovanje da će mehanizmi međunarodnog poretka proraditi ekspresno brzo i efikasno, da će nas zaštititi u uvjetima uvedenog embarga na uvoz naoružanja Armiji R BiH kao jedinoj legalnoj i legitimnoj oružanoj sili koja brani teritoriju naše međunarodno priznate zemlje, potrajalo je neko vrijeme i bilo je obilježeno našim svakodnevnim pogledima uprtim u nebo odakle su trebale stići eskadri- le međunarodnih borbenih aviona i zaustaviti agresore. Drugim riječima, vjerovali smo da će odmah nastupiti ono što na stranicama ovoga teksta zovemo raspletom!. Tih aviona i toga raspleta, međutim, danima i sedmicama nije bilo ni na pomolu, o našim avionima nismo mogli ni sanjati, a umjesto svega toga preko Pacifika su sa adrese Generalne skupštine i Savjeta bezbjednosti UN u talasima stizali "tigrovi od papira" - rezolucije i deklaracije, osude narušavanja mira, podsjećanja na ženevske i druge konvencije, apeli i pozivi "stranama u sukobu" na prekid vatre i dirljivi "izrazi velike zabrinutosti zbog ratne situacije koja se usložnjava i prijeti ozbiljnim humani- tarnim posljedicama".

Onog trenutka kada smo se otrijeznili i shvatili da od međunarodne vojne inter- vencije neće biti ništa, naša borbena spremnost i odlučnost da odbranimo svoje živote i državu i naša realna snaga počeli su ubrzano rasti. To naše jačanje trajalo je neprekidno te smo nakon dužeg vremena uspjeli dostići razinu približnog balansa, a u nekim segmentima čak i nadmoći nad agresorom. Tu smo nadmoć kroz više bor- benih trijumfa demonstrirali krajem 1994. i tokom 1995.godine. Vrlo je interesantno da je tek/baš tada međunarodna zajednica odlučila da snažno i odlučno intervenira i zaustavi NAS (!?!) u operacijama oslobađanja svoje zemlje. Intervencijom su spasili agresore i izdajnike ove zemlje od potpunog vojnog poraza i tako "stvorili pretpo- stavke za mirovne pregovore" krunisane ubrzo nepravednim Dejtonskim mirovnim sporazumom i rješenjima koja su, filozofijom ekvidistance prema "stranama u suko- bu", praktično nagradila agresore-izvršitelje genocida nad Bošnjacima u Srebrenici i drugim gradovima i mjestima u Bosni i Hercegovini.

Sa ove vrlo značajne vremenske distance od 25 godina nakon potpisivanja Dej- tonskog mirovnog (ne)sporazuma, kada mnogo bolje razumijemo sve okolnosti u kojima je izvršena agresija na našu zemlju, uključujući i zapanjujuće pasivno i ne- moralno ponašanje ključnih međunarodnih aktera u vezi s tim, mnoge od nas još snažno pritišće i muči osjećaj svojevrsnog fantomskog stida zbog naivnosti koja nas je "krasila" tokom te 1992.godine u sferi naše percepcije međunarodne zajednice, za koju smo vjerovali da postoji upravo radi zaštite međunarodnog poretka u situ- acijama kakva je bila naša, da mora odmah i bezuslovno stati na stranu pravde, na stranu brutalno napadnute međunarodno priznate države, principijelno i odlučno odbacujući sve nečasne zakulisne i zlonamjerne interesne igre zemalja koje su drža- le stranu agresora na Bosnu i Hercegovinu.

Joe Biden, čovjek koji će biti vjerovatno ključni junak raspleta koji slijedi, taj je rasplet naše drame nastojao inicirati i 90-tih godina 20. vijeka, za vrijeme raspada

bivše SFRJ i pokušaja Miloševića i Srbije da taj raspad izrežiraju i iskoriste za prekrajanje granica i stvaranje tzv. "velike Srbije". On je stvari od početka vrlo jasno i glasno nazivao pravim imenom tokom brojnih obraćanja u Senatu i u medijima tražeći od Amerike i UN da se bez oklijevanja Srbija žestoko bombarduje i zaustavi u njenom brutalnom fašističkom maršu i otvorenoj oružanoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu koja se odvijala pred očima svijeta.

Nažalost, zbog nejedinstvenog gledanja najvažnijih svjetskih sila na pitanje raspada SFRJ i prešutnog navijanja pojedinih subjekata međunarodne zajednice da se taj raspad dogodi što brutalnije i tako proces eventualne obnove neke buduće Jugoslavije učini apsolutno ireverzibilnim i nemogućim, Amerika i UN nisu tada poslušali senatora Bidena. Oklijevali su i vagali, a za to vrijeme su stradanja napadnutog naroda u Bosni i Hercegovini poprimila razmjere brutalnog genocida, kasnije i zvanično presuđenog i potvrđenog pred najvišim svjetskim i brojnim nacionalnim sudskim instancama.

SAD će kasnije povesti procese u pravcu ispunjenja tih Bidenovih zahtjeva pa će se bombardovanje agresorskih snaga u BiH napokon dogoditi 30. avgusta 1995. godine, nažalost tek nakon genocidnog pokolja Srebrenice počinjenog snagama Karadžićeve srpske policije i vojske i ponovljenog stravičnog masakra na sarajevskoj tržnici Markale, kojeg su počinili srpski artiljerci-zločinci iz iste Karadžićeve fašističke mašinerije zla projektilima ispaljenim sa brda iznad opkoljenog Sarajeva.

Čim je Amerika preuzela liderstvo, brzo je postignut minimum potrebnog jedinstva faktora međunarodne zajednice, a tek mali dio superiorne i zastrašujuće moćne vojne mašinerije NATO-a bio je dovoljan da se snažno, efikasno i za praktično dvije sedmice selektivne zračne kampanje ovjeri volja i odlučnost međunarodne zajednice te zaustavi i okonča agresija na našu zemlju. I niko se u svijetu tada tome nije smio niti mogao suprotstaviti!

Tadašnja zračna kampanja, izvedena pod liderstvom SAD i uz učešće borbenih letjelica iz ukupno 8 zemalja pod nazivom "Namjerna sila" ("Operation Deliberate Force"), trajala je svega 14 dana i realizirana je u povremenim udarnim talasima bombardera i u kombinaciji sa primirjima i pozivima ratnim zločincima Karadžiću i Mladiću da povuku tešku artiljeriju sa opsadnog prestena oko Sarajeva na udaljenost od 20 km te sjednu za pregovarački sto. Tokom ove zračne operacije izvedeno je ukupno 3.515 letova, od čega su 2.318 letova izveli američki avioni (66%). Na precizno odabrane borbene položaje, skladišta, kasarne, radarske sisteme i dr. isključivo vojne objekte agresora bačeno je svega 1.026 bombi (od toga je 708 bilo laserski navođenih). Dotad neviđena bahatost zločinačke srpske vrhuške u Bosni i Hercegovini i Srbiji iščezla je naglo i rasprsnula se poput balona od sapunice pa su zločinci Karadžić i Mladić, samo par sati nakon posljednjeg vala NATO bombardera 14.9.1995. godine u pauzi koja im je data "da razmisle i prihvate prije nego NATO nastavi udare", u Dobanovcima kod Beograda (vrlo interesantno, zar ne!) potpisali dokument o povlačenju teškog naoružanja oko Sarajeva na traženu udaljenost. To je praktično označilo početak kraja oružane agresije na Bosnu i Hercegovinu. Sve

što je potom uslijedilo događalo se dosta brzo, vodilo je prema Dejtonskom mirovnom sporazumu i uskoro postalo historijom.

Dakle, minimum jedinstva unutar međunarodne zajednice oko naše zemlje, američko liderstvo i odlučnost NATO članica demonstrirana relativno malom i precizno planiranom i doziranom upotrebom “namjerne sile” bili su tada sasvim dovoljni da se u najkraćem mogućem roku postignu željeni rezultati - da se dotad oholi srpski vojni i politički lideri praktično prisilno privedu za pregovarački sto i natjeraju da pokažu poniznost (kasnije će gotovo svi oni biti otpremljeni u haške sudnice i na dugogodišnje ili doživotne robije), da se prekine agresija na našu zemlju i da se tokom mirovnih pregovora koji će uslijediti snažno potvrdi neupitnost njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta.

POKUŠAJ OSTVARENJA RATNIH CILJEVA U MIRU

Kao što obično i biva sa zločinačkim profilima ličnosti koje su prešle crvenu liniju i nepovratno ukoračile u prostore najtežih masovnih ratnih zločina uključujući i zločin genocida, pod uticajem kabinetskih beogradskih direktiva iz odjeljenja i sekcija SANU koje već decenijama generiraju ideje, programe i planove za srpske osvajačke pohode na susjedne zemlje, postepeno postdejtonsko popuštanje stega i pritiska međunarodne zajednice te prepuštanje američkog liderstva Evropi shvaćeno je među neprijateljima naše zemlje kao znak slabljenja jedinstva međunarodnog faktora i prilika da se u miru pokuša nastaviti borba za ostvarenje velikodržavnih ratnih ciljeva. Glavni ratni cilj Srbije i Karadžićevih sljedbenika u Bosni i Hercegovini bio je i ostao u konačnici uništenje naše države i pripajanje dijela ili cijelog njenog teritorija Srbiji. U etnički skoro potpuno očišćenom dijelu BiH sa statusom dejtonske kategorije entiteta, koji kao posljedicu izvršenog etničkog čišćenja nesrba i izvršenog genocida Karadžićevih i Miloševićevih Srba nad Bošnjacima ima nepodnošljivo diskriminirajući naziv Republika Srpska, od Dejtona do danas se smjenjuju na vlasti političke opcije tobož različite ideološke orijentacije, ali se njihov odnos prema ključnim pitanjima o protekloj agresiji, ratu i miru, životu i smrti, Bosni i Srbiji, genocidu nad Bošnjacima, srpskim ratnim zločincima, pravu, pravdi i nepravdi – ne razlikuje ni za jotu.

Duže odsustvo snažnijeg jedinstva ključnih međunarodnih faktora u postdejtonskom periodu na prostoru Bosne i Hercegovine rezultiralo je ohrabrenjem među političkim faktorima opstrukcije i destrukcije naše države i među zagovornicima antibosanskih aktivnosti i velikosrpskih hegemonističkih projekata i ciljeva. U entitetu RS, nastalom na genocidu nad Bošnjacima te na masovnom ubijanju i progonu svih nesrba, na teritoriji koja na svakom pedlju nosi vidljive i bolne tragove masovnih ratnih zločina i potpuno se podudara sa prostorom administrativne nadležnosti tog entiteta, glavno poprište obračuna političkih rivala svih ideoloških usmjerenja predstavlja takmičenje u dokazivanju svoje privrženosti susjednoj zemlji Srbiji i svo-

je otuđenosti od svoje zemlje Bosne i Hercegovine, u kojoj njihovi preci i oni sami žive stoljećima.

Veliki doprinos tom rastućem duhu srpskog nacionalizma i antibosanstva u entitetu RS daju lideri tamošnjih srpskih političkih partija, među kojima već cijelu deceniju u tom destruktivnom poslu ubjedljivo prednjači Milorad Dodik, predsjednik tamošnje vodeće stranke SNSD i, kakav apsurd, aktuelni član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, države koju osporava na svakom koraku. Njegovo ponašanje upućuje na zaključak da je on na tu poziciju i došao sa namjerom i nalogom od Rusije i Srbije da državi Bosni i Hercegovini nanese što više štete, da je blokira na putu EU i NATO itegracija, da je omalovažava i destabilizira te da instancu Predsjedništva koristi kao osobito važnu medijsku i političku platformu za širenje i dokazivanje velikosrpske teze o tome da je Bosna i Hercegovina nefunkcionalna i nemoguća država, da je ona tamni vilajet i grobnica za Srbe i da će oni tražiti otcjepljenje entiteta RS od nje i njegovo pripajanje Srbiji, da je vještačka tvorevina i neuspjeli projekat međunarodne zajednice, da je leglo i regrutni centar radikalnih islamista....

Dodikov agresivni antibosanski angažman i njegovo uporno kompromitiranje i diskreditiranje svega što ima prerogative države i državnosti, svega što daje doprinos jačanju funkcionalnosti naše države, svega što bi moglo pomoći stabilizaciji stanja u njoj i porastu njenog međunarodnog ugleda i značaja, dirigira se s one strane Drine, a potom pakuje, kamuflira, frizira i brani od strane zvanične srbijanske politike i tamošnjih režimskih medija. S druge strane, svaki pokušaj najave sankcija Dodiku od strane visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini dosljedno i bez ijednog izuzetka blokira Rusija. Čini to iz potpuno jasnih razloga – ona štiti Dodika radi svojih, a ne njegovih interesa. Kada dođe trenutak njegove propasti, a on se već pokazuje na obzorju, Rusija će potražiti nekog drugog pijuna i pokušati nastaviti svoju igru s njim. Istina, takvog bager-političara, bestidnog drznika i beskrupuloznog izvođača najprljavijih mogućih radova Rusija će teško pronaći i stoga će učiniti sve da ga sačuvaju. Sačuvati ga, međutim, neće moći jer je krenuo jednosmjernom ulicom političkog samoubistva i grabi prema njemu koracima od sedam milja. Neki od tih koraka kreću i iz njegovog kabineta u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine, odakle je, koristeći ustavne mogućnosti stavljanja veta na odluke Predsjedništva i pokretanja mehanizama zaštite vitalnog nacionalnog interesa preko entitetske skupštine, već u nekoliko navrata ugrozio ne samo interese naše države, nego i niza važnih država i veoma uglednih međunarodnih subjekata.

Mehanizam zaštite vitalnog nacionalnog interesa Dodik je u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine zloupotrijebio u sljedećim slučajevima:

- u slučaju izgradnje Pelješkog mosta (tada je, kakvog li apsurdna, Narodna skupština RS, izjašnjavajući se o njegovom vetu u Predsjedništvu i to po njegovoj komandi, izgradnju Pelješkog mosta u susjednoj Hrvatskoj proglasila vitalnim nacionalnim interesom srpskog naroda u RS-u!?),
- u slučaju onemogućavanja raspoređivanja snaga FRONTEX-a na granici BiH (19.februara 2020.godine blokirao je potpisivanje već parafiranog Sporazu-

ma sa ovom Agencijom za evropsku graničnu i obalnu stražu, čije bi nam snage pomogle u kontroli granice i rješavanju migrantske krize; taj Dodikov potez direktna je pomoć Srbiji da se riješi migranata i proprati ih u Bosnu i Hercegovinu, a kada se nađu ovdje onda nas optužuje da skupljamo radikalne islamiste iz arapskih zemalja)

- u slučaju zabrane dolaska crnogorskog predsjednika Mila Đukanovića u posjetu BiH,
- u slučaju onemogućavanja potpisivanja ugovora između CIK-e i Međunarodne fondacije za izborne sisteme,
- u slučaju blokade ugovora o saradnji Ministarstva sigurnosti BiH sa Ministarstvom unutarnje sigurnosti SAD,
- u slučaju Sporazuma o učešću Bosne i Hercegovine u pripremi za Međunarodno ocjenjivanje učenika (PISA 2021),
- u slučaju donošenja Odluke o pristupanju Bosne i Hercegovine Međunarodnom istraživanju razvoja pismenosti.

Nanošenje štete državi Bosni i Hercegovini kroz blokadu njenog funkcionisanja u svim sferama jedina je zajednička poveznica svih navedenih Dodikovih poteza u Predsjedništvu. On vrijeđa logiku i bahato odbija da objasni kako to da, primjerice, Ugovor CIK-e Bosne i Hercegovine sa CIK-om Rusije na istim poljima saradnje koja bi se odnosila i na Međunarodnu fondaciju za izborne sisteme, ne predstavlja ni sigurnosni ni problem ugrožavanja suvereniteta, dok je sve te grijeha unaprijed pripisao tom blokiranom ugovoru sa Međunarodnom fondacijom. Zvuči krajnje sarkastično da on koji na sve moguće načine potkopava suverenitet Bosne i Hercegovine, ustaje "u zaštitu njenog suvereniteta" samo onda kada mu ta priča može pomoći da opstruira, koči i potpuno blokira za državu korisne procese.

Rusija mu u tim antidržavnim aktivnostima vrlo sistematično pomaže i to od ideje do realizacije svakog poduhvata. Ona se na prostore Balkana preko Srbije i entiteta RS posljednjih godina postepeno sve jače pozicionira nastojeći preduprijeti pokušaje zemalja regiona da uđu u NATO i da prostor Balkana učine zonom potpunog strateškog uticaja i kontrole Zapada, na kojem za Rusiju ne bi bilo mjesta. U tom kontekstu treba dominantno promatrati razorne ruske smetnje normalizaciji stanja u Bosni i Hercegovini i našeg kretanja prema evro-atlantskim integracijama.. Nedovoljno jedinstvo zemalja Zapada, posebno članica NATO saveza, uzrokovano i intenzivirano tokom mandata nekonzistentnog, hirovito impulsivnog i nepouzdanog američkog predsjednika Donalda Trampa, koji je pogrešnim djelovanjem ili nedjelovanjem doveo međunarodnu zajednicu na najnižu razinu operativnog jedinstva, pružilo je priliku Rusima da se uvuku na praktično prazan prostor Balkana.

Svi najlošiji i najopasniji znakovi ruske prisutnosti na Balkanu, kao što su blokade procesa koji vode države Balkana prema euro-atlantskim integracijama, rušenja proevropskih režima, prodaja strateških resursa i sl., sada su narasli do mjere u kojoj Zapad više nema prostora niti vremena za oklijevanje i kolebanje. Promjene u na-

stupu i odnosu faktora međunarodne zajednice prema ključnim ruskim igračima i njihovim aktivnostima u našem regionu već su nastupile, a prvi važan događaj na kojem su to njihovo jedinstvo i odlučnost jače i praktično demonstrirani zbilo se 24. novembra 2020. godine pred Vijećem sigurnosti UN.

MILORAD DODIK PRED VIJEĆEM SIGURNOSTI UN POKAZAO PRAVO LICE

Povodom obilježavanja 25. godišnjice od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu, ruski ambasador pri UN **Vasilij Nebenzja** pozvao je "predstavnike naroda" iz BiH (**Bakira Izetbegovića**, **Milorada Dodika** i **Dragana Čovića**) da uzmu učešće u radu online okruglog stola koji je on lično inicirao i organizirao. **Bakir Izetbegović**, aktuelni (do)predsjedavajući Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine i predsjednik SDA BiH, odlučno je odbio poziv ruskog ambasadora za učešće na tom skupu pred Vijećem sigurnosti UN i očitao mu rijetko viđenu diplomatsko-političku lekciju, koju će ovaj ruski karijerni diplomata dugo pamtili i na koju nije smogao snage odgovoriti niti jednom jedinom smislenom riječju ili rečenicom. Ovim Izetbegovićevim potezom osujećen je pokušaj poniženja i diskreditacije naše države kroz zaobilaženje i negiranje institucija Bosne i Hercegovine, prvenstveno Predsjedništva kao najvišeg organa vlasti, koje na ovaj okrugli sto nije bilo ni pozvano.

Kratkovidi dežurni i uglavnom kafanski kritičari u našoj zemlji su, kako to od njih i očekuju njihovi dugogodišnji pokrovitelji i finansijeri, izrazili zabrinutost "zbog Izetbegovićevog poteza koji bi mogao pokvariti odnose s Rusijom". Zanimljivo su pritom notornu činjenicu da su ti odnosi - u kojima je Rusija tokom svih posljednjih 30 godina istrajno i bezizuzetno držala stranu agresora na Bosnu i Hercegovinu, negirala genocid u Srebrenici i agresiju Srbije na našu zemlju te davala podršku antibosanskim snagama koje zagovaraju raspad naše zemlje - odavno poremećeni politikom Rusije i da zaslužuju dostojanstven i jasan odgovor kakav su i dobili.

Komentirajući navedeni diplomatsko-politički potez **Bakira Izetbegovića**, hrvatski ambasador pri UN **Ivan Šimonović** "izrazio je žaljenje zbog izostanka predstavnika Bošnjaka" te "pozdravio učešće Dragana Čovića" na ovom skupu, čime je indirektno najbolje potvrdio da je Izetbegović dobro ocijenio karakter skupa i s razlogom odbio da učestvuje u toj farski pod pokroviteljstvom ruskog ambasadora pri UN **Vasilija Nebenzje**.

Poziv su, s druge strane, objeručke prihvatili **Milorad Dodik** i **Dragan Čović**, shvativši da im je ruski ambasador pri UN Nebenzja "nabacio loptu" i dao priliku da svijetu putem živog online TV-prijenosa prezentiraju svoje viđenje stanja u Bosni i Hercegovini 25 godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Teško je vjerovati da ovaj 'dvojac sa ruskim kormilarom' nije bio svjestan da ih ambasador Nebenzja mnogo više koristi za potrebe interesa Rusije, nego za njihove interese. Međutim, ta njihova servilnost ni te večeri nije predstavljala nikakvu novost jer su za

prihvatanje ponižavajuće uloge ruskih pijuna Dodik i Čović izuzetno motivirani već nekoliko godina. Na koji način je to postignuto pokazat će vrijeme ispred nas. Možda će objašnjenja dobiti oblike basnoslovno skupih građevina, tapija nad firmama, zemljištem ili hotelima, nestvarno debelim bankovnim računima i sl.

POLITIČKO “SAMOUBISTVO U VLASTITOM MINSKOM POLJU”

Čim sam te večeri na tv-u ugledao **Milorada Dodika** - okupanog, podšišanog i u tek kupljenom novom odijelu, košulji i kravati – odmah mi je pala na pamet jedna od bezbroj neprevaziđenih mudrosti velikoga **Mevlane Dželaluddina Rumija** koji je rekao: “Vidio sam mnogo ljudi koji nemaju na sebi odijela, ali i mnogo odijela u kojima nema ljudi”.

Nenadmašni narodni genij je rekao ‘Bolje je jednom vidjeti, nego stotinu puta čuti!’ Univerzalnu vrijednost ove mudre izreke uvjerljivo je potvrdio i Dodikov nastup putem video-linka pred Vijećem sigurnosti tog 24.11.2020. godine. Njegov šou-blam što su ga ugledni strani ambasadori i drugi međunarodni autoriteti imali prilike vidjeti svojim očima vrijedio je neuporedivo više nego sve ono što su o Dodiku ikada čuli!

Dodik se putem video-linka obratio iz kabineta u Istočnom Sarajevu sa ikonografijom koja je trebala fascinirati učesnike skupa. Ali nije! Agresivno trpanje u kadar pretjerane količine RS-ovskih zastava, zastavica, karata, broševa i znački moglo je samo zbuniti čak i bolje heraldičare, veksilologe i kartografe, posebno zato što sadržaj vizuelnih poruka oko njega nije odgovarao porukama i ulogama koje je mijenjao i neuspješno igrao tokom svog skandaloznog online izlaganja pred uglednim ambasadorima (čas je bio “ponosni predstavnik svog naroda”, čas je bio predsjedavajući Predsjedništva BiH “sa punim legitimitetom”, iako nigdje oko njega nije bilo nijednog obilježja države Bosne i Hercegovine, niti je, prema nesumnjivom dogovoru sa Nebenzjom, u tom svojstvu i pozvan na taj skup). I lijevo i desno uz njega stajala je po jedna ispeglana i zategnuta srpska trobojka, iza njega bočno, da se jasno vidi, srpska stolna zastava, a odmah iza leđa, malo podignuta da se takođe dobro vidi, falsifikovana karta bosanskohercegovačkog entiteta RS sa distriktom Brčko pogrešno ucrtanim u teritorij RS-a. Administrativne linije tog entiteta na karti su naglašeno podebljane kako bi ličile na tobož “državne” i kako bi ostavile utisak da potpuno otkidaju teritoriju RS od svega drugog u okruženju i kako bi asociirale posmatrača na potpunu samostalnost, samosvojnost i samoodrživost RS-a.

Ono što je Dodik, kao zakleti neprijatelj zemlje čiji je član Predsjedništva, izrekao pred Vijećem sigurnosti UN toga dana putem video-linka i posebno primitivan način na koji je to učinio predstavlja njegov do sada najveći doprinos vlastitom političkom samoubistvu, budućem jačanju funkcionalnosti Bosne i Hercegovine, a predstavlja u istoj mjeri i snažan impuls nužnoj i neizbježnoj demontaži entiteta u Bosni i Hercegovini pod bolno diskriminirajućim nazivom RS, nastalog na stotinama ma-

sovnih grobnica svih nesrba posebno Bošnjaka, na stotinama logora smrti i patnje za nesrbe, na najmanje stotinu hiljada grla preklanih isključivo rukom sljedbenika Miloradu već izvjesno vrijeme omiljelog zločinca Karadžića. Protiv Dodika i genocidne tvorevine RS niko u ovom trenutku ne bi mogao učiniti više, zadati im teži udarac od samog Milorada. Njegova opijenost iluzijom slave stečene u atmosferi šatorskih polupijanki-poluskupova uz šabačke puhačke i dinarske guslarske zvijezde oduzela mu je sposobnost objektivne samospoznaje i realnog pozicioniranja u za njega nedostižnom redu veličina na međunarodnom političkom planu.

Ta bolesna samoopijenost primitivnom slavom kojom se niko pametan ne bi ponosio potpuno mu je otupjela sve mehanizme samokontrole tako da je u tom nastupu brutalno izvrijeđao i žive i mrtve visoke predstavnike u BiH (**Valentina Inzka** i **Paddyja Ashdowna**) čak i na personalnoj razini! Ništa gore za sebe i entitet RS i ništa bolje za nas od toga u ovom trenutku nije mogao uraditi. Sada je direktno pred očima predstavnika Vijeća sigurnosti UN i operativnog dijela svjetske javnosti koji prati aktivnosti struktura UN i donosi najvažnije odluke Dodik pokazao svoje primitivno lice krajnje nekulturnog i osionog srpskog poglavice s ruskim direktivama koji brutalno neetično zamjenjuje teze, mantra stare izlizane i odavno već potpuno raskrinkane laži, svjesno potcjenjujući intelekt iznimno sposobnih diplomata koji su ga pažljivo slušali.

Na njegovo iznenađenje, naišao je na vrlo odlučne i neočekivano tvrde stavove, na jasne odgovore i oštre kritike svih prisutnih predstavnika nekoliko najjačih i najvažnijih zemalja svijeta.

Razgoropađeni silnik shvatio je brzo da mora reterirati i balansirati u govoru, gestikulaciji i držanju – čas je govorio pomirljivo i iskazivao razumijevanje i kooperativnost, čas bi ga obuzimao bijes pa bi vulgarno napadao i vrijeđao visokog predstavnika **Valentina Inzka**, prijetio međunarodnoj zajednici teškim posljedicama ako...

DODIKOVO IZNENADNO PRIZNAVANJE HAŠKOG TRIBUNALA

Zbog optužbi da je na studentski dom lično postavio ploču sa imenom ratnog zločinca Radovana Karadžića on je u jednom trenutku napravio *salto mortale* i pozvao Inzka da tu ploču zajedno skinu, objašnjavajući da je ploča s Karadžićevim imenom tamo stavljena prije nego što je ovaj bio osuđen u Hagu za najteže ratne zločine. Svi koji ga dobro poznaju u tom su pozivu za skidanje ploče s imenom ratnog zločinca Karadžića začuli prizvuk "grtalice" kojom Dodik od tog trenutka sebi počinje čistiti odstupnicu radi povlačenja iz fašističkog gliba u koji se duboko zaglavio mahnito jureći ususret svom populusu, ususret glasovima zaludjelih poluljudi i aplauzima njihovih pijanih dlanova.

Na tom je mjestu ruski pijun Milorad Dodik praktično priznao Haški tribunal i njegovu presudu u slučaju osuđenog ratnog zločinca Radovana Karadžića. Nameće se

zaključak da bi uz malo dodatnog pritiska na njega osobno Dodik odmah prihvatio i presude za genocid koji su u Bosni i Hercegovini počinile vojne i policijske zločinačke strukture genocidne tvorevine koju on danas predstavlja i personificira. Na kraju krajeva, to je on već bio priznao u ono vrijeme kada se trebalo dodvoriti svijetu.

Tokom trajanja Okruglog stola o Dejtonu Dodik je pred Vijećem sigurnosti UN ponovo otpjevao nekoliko izlizanih refrena iz svoje političke kajdanke. Kazao je da Inzko nema pravo tumačiti Dejtonski mirovni sporazum, da OHR nije formiralo "nikakvo Vijeće za provedbu mira već da je OHR utvrđen Aneksom 10", da u Dejtonskom sporazumu piše da je BiH **sastavljena** od 2 entiteta i 3 konstitutivna naroda (naravno da nije "sastavljena", nego "**se sastoji**" od 2 entiteta baš kao što ni srce nije sastavljeno od 2 komore i 2 pretkomore, nego "se sastoji" od 2 komore i 2 pretkomore). Tom grubom podvalom kroz igru riječi Dodik se godinama trudi ne bi li kako svima utuvio u glavu da je Bosna i Hercegovina "sastavljena", što bi impliciralo zaključak da se stoga može i "rasklopiti/rastaviti" u dijelove od kojih je "sastavljena".

Pokušao je i sa podilaženjem SAD- u "citirajući" da su "i SAD kazale da BiH pripada samo ono što je izričito navedeno u dejtonskom ustavu", a da sve ostalo "pripada entitetima". Pa je potom prešao u napad na sve visoke predstavnike u BiH, te "strance koji pokušavaju nametnuti svoje odluke i stvoriti neku novu Bosnu i Hercegovinu". Pokojnog Paddyja Ashdowna čak je nazvao "neobjektivnim i kriminalnim" (normalan čovjek se zapita koliko grubo i primitivno izgleda i zvuči svakonevni život i govor Milorada Dodika, ako onako necivilizirano i primitivno zvuči i izgleda njegov javni govor pred Vijećem sigurnosti UN-a!?). Smatrao je bitnim odmah potom naglasiti i to da su "Srbija, Hrvatska, RS i dio Federacije BiH saglasni da se ukine institucija OHR u BiH". Tu je baš lijepo, tačno, jasno i glasno pobrojao sve subjekte koji već od 1992. godine do danas nastoje ugasiti svjetlo u Bosni i Hercegovini i genocidom završiti velikodržavne projekte Srbije i Hrvatske na prostoru naše zemlje, a onda upaliti svjetla i pozvati zapisničare da opišu i opečate nastalo faktičko stanje. Zatim je optužio Inzka da provodi interese Bošnjaka "posebno onih iz Sarajeva" misleći valjda da bi kod pomena Sarajeva i Bošnjaka, a posebno Bošnjaka iz Sarajeva, svako trebao da osjeti mržnju kakvu on osjeća i da odmah poskoči i krene u atak na sve Bošnjake, posebno ove iz Sarajeva.

Optužio je Inzka da zloupotrebljava govornicu (tu na Okruglom stolu) "i da govori isključivo u ime muslimana", te da je Inzko i sada kazao isto ono što je Bakir Izetbegović napisao u pismu UN-u, a to je da je na Okrugli sto trebalo pozvati članove Predsjedništva BiH, a ne predstavnike naroda. To je Dodiku, naime, bio "jasan dokaz da Inzko radi zajedno na istom cilju s Bošnjacima iz Sarajeva". Termin "muslimani" Dodik je koristio kao ledenu vodu kojom je prisutne želio šokirati, razbuditi, prodrmati, otrijezniti. Smisao i duh tog dijela njegovog izlaganja snažno je sugerirao njegov stav "pa zar ima nešto gore na svijetu nego kad neko (Inzko) govori "u ime muslimana"! To je, dakako, podsjetilo na već antologijsku izjavu ovog velikana palanačke "baja-demokratije" da on neće nikada dozvoliti da njemu "sudi sudija musliman"!!!

Napao je "Baja" i Ustavni sud Bosne i Hercegovine, taj veliki trn u njegovom oku i ogromnu prepreku rušenju i potkopavanju države, izjavivši da tamo "2 Bošnjaka i 3 stranca preglasavaju Srbe i Hrvate i tako kreiraju i donose odluke". O tome koje i kakve odluke donosi taj isti Ustavni sud, Dodik se nije usudio otvoriti raspravu. I tu je, zašto ironično ne reći, "podbacio" jer je imao odličnu priliku da sebi, RS-u pa i Hrvatskoj i Hrvatima zabije još najmanje 2-3 prekrasna autogola.

Dodik također nije bilo jasno otkuda Inzku pravo da ustane u zaštitu interesa države Bosne i Hercegovine i njene imovine kad, po njemu, "država BiH nema imovine". Visoki predstavnik Valentin Inzko je, naime, u kontekstu pokušaja Srbije da sa hordom pljačkaša iz struktura entiteta RS potpiše sporazum o izgradnji hidrocentrale na rijeci Drini i da prigrabi sebi 51%, a svom genocidnom čedu velikodušno ostavi 49% vlasništva nad hidroelektranom, jasno kazao da "Srbija i entitet RS ne mogu potpisivati takve sporazume bez saglasnosti i pristanka države Bosne i Hercegovine". E tu je Inzko neoprostivo udario ne samo na tzv. "državne interese Srbije i RS" i državničke interese predsjednika Srbije **Aleksandra Vučića** i komandanta RS-a Dodika, nego i na lične džepove imenovanih! I zato je Dodik pjenio i brutalno vrijeđao Inzka!

Kada je otišao i korak dalje te kazao kako je Inzko "čovjek koji sprečava razvoj države", lično sam kod ove teme osjetio potencijal za još koji strahovit autogol Milorada Dodika. Vjerovatno iz razloga potpune očiglednosti krajnje besmislice on je propustio objasniti tim iznimno pametnim predstavnicima moćnih i civiliziranih zemalja kako to zapravo "taj Inzko sprečava razvoj države Bosne i Hercegovine" time što ne dopušta susjednoj Srbiji i hordi organiziranih pljačkaša iz genocidne tvorevine unutar BiH da opljačkaju strateške resurse ove države".

Takvo Inzkovo ponašanje i stav o zaštiti državne imovine Bosne i Hercegovine dovelo je Dodika u stadij u kojem je tugaljivo progovorio o svom "malom srpskom narodu koji nikada nije vodio osvajačke, nego samo nametnute ratove" te da su i ova dva posljednja bila takva". Zatim je dodao da je "u BiH bio građanski rat jer je neko nametnuo raspad Jugoslavije". Tu mu se ponovo ukazala odlična prilika za još nekoliko autogolova i šteta je što te prilike nije iskoristio kad je već gledanost nastupa bila naprosto izvanredna.

Da je samo, recimo, pokušao objasniti otkud u "građanskom ratu" presude međunarodnih sudova o međunarodnom oružanom sukobu, o krivici za počinjeni genocid i nesprečavanje genocida, o desetinama hiljada oficira, podoficira i vojnika na platnim spiskovima Srbije, otkud Srbija i Hrvatska da potpišu Mirovni sporazum sa Bosnom i Hercegovinom ako je u njoj bio "građanski rat", itd.

Onda je Dodik otkrio i ono što ga najviše muči, požalivši se učesnicima Okruglog stola pred Vijećem sigurnosti: "I kada se pitam kako je moguće da se Kosovu daje pravo na državu, a RS-u negira, oni nas dodatno kazne".

U završnom dijelu obraćanja sve učesnike Skupa je frapirao svojim porukama i prijetnjama koje vrijedi parafrazirati zbog onoga što će uslijediti ukoliko išta od izrečenog pokuša realizirati ili, što je puno vjerovatnije, podvije rep pod pritiskom neizbježnih sankcija. A podvijanje repa (odustajanje od secesionističkog divljanja,

opstrukcija, blokada i sl.) u Dodikovom slučaju, kako smo već naučili, može se manifestirati na razne načine pa čak proglasiti i hrabrom pobjedom.

Dakle, prije nego će naići na salvu osuda od strane predstavnika brojnih zemalja zgroženih neprimjerenim stilom i sadržajem izrečenog, Dodik se opetovano obrušio na Inzka, visokog predstavnika u Bosni i Hercegovini, riječima: "Zaustavite tog monstruma koji nam pokušava nametnuti odluke koje nisu uspostavljene u Dejtonskom sporazumu! On je stranac (a obraća se strancima!?), stranac koji će uništiti BiH. On se sveti Srbima i Hrvatima u BiH. Inzko nema apsolutno ništa sa državnom imovinom u BiH i pokušava zaustaviti izgradnju hidroelektrana i aerodrome. Nijednu njegovu odluku nećemo službeno objaviti ni poštovati u RS-u. Ako Inzko nastavi provoditi odluke, **razmotrit ću** (on lično!!!) početak integracije RS sa matičnom zemljom Srbijom" završio je predstavnik entitetske velesile prijetnjom od koje se "sledila krv u žilama svim prisutnim predstavnicima malih i beznačajnih zemalja kao što su Amerika, Njemačka, Francuska, Engleska, Austrija, Belgija...".

Svi učesnici Okruglog stola koji su se potom javili za riječ, osudili su Dodikovu retoriku i prijetnje miru i suverenitetu Bosne i Hercegovine, iskazali punu i najavili još jaču podršku visokom predstavniku Valentinu Inzku i potvrdili svoju opredijeljenost za stabilnu, funkcionalnu i prosperitetnu državu Bosnu i Hercegovinu i za njene evro-atlantske integrativne procese.

Ovaj skup je snažno pomogao da svijet shvati šta se dešava u Bosni i Hercegovini, ko je glavni kočničar napretka i koliko hitno i odlučno Evropa i Zapad moraju početi djelovati kako bi se neutralizirali nepoželjni faktori i njihovi antievropski uticaji u našoj zemlji i cijelom regionu Balkana. U tom je smislu ovaj skup bio izuzetno koristan i visokostimulativan tako da je u određenoj mjeri poslužio kao dobar uvod za dva značajna događaja koji će se - jedan u Americi, a drugi u Evropi - desiti u istom danu, 8. decembra 2020. godine .

8. DECEMBAR 2020.GODINE – DATUM KOJI TREBA ZAPAMTITI

Saslušanje na temu "Balkan: preporuke za politiku nove administracije" održano 8.12.2020.godine pred Komitetom za vanjske poslove Zastupničkog doma Kongresa SAD organizirao je kongresmen **Eliot Engel**, predsjedavajući Komiteta, a učestvovali su Madeleine Albright, bivša državna sekretarka, **Daniel Serwer**, profesor sa Škole za napredne međunarodne studije na John Hopkins Univerzitetu i poznati analitičar **Janusz Bugajski**, viši saradnik u Jamestown fondaciji (on je govorio o ekonomskim sankcijama entitetu RS i onim kantonima koji blokiraju progres države Bosne i Hercegovine).

Rasprava pred Komitetom za vanjske poslove Zastupničkog doma Kongresa SAD (8. 12. 2020.) pokazala je da se na Zapadnom Balkanu nakon Bajdenovog dolaska u Bijelu kuću najavljuju novi politički vjetrovi. Posebno ohrabruje najava jačanja

i normalizacije odnosa SAD i EU i jasno najavljena pomoć Bosni i Hercegovini u otklanjanju prepreka na putu do stabilne i funkcionalne države, među kojima je jedna od najvećih prepreka sam Dejtonski mirovni sporazum i njegova ustavna i druga rješenja koja obilato zloupotrebljavaju neprijatelji Bosne i Hercegovine.

Dodik je vrlo intenzivno namirisao strah! Nije mu se nimalo ni čuditi jer je nesumnjivo imao priliku pažljivo preslušati najnovije izjave i stavove **kongresmena Eliota Engela** i drugih učesnika na Saslušanju pred Komitetom za vanjske poslove Zastupničkog doma Kongresa SAD koji je jasno poručio da SAD imaju "nezavršen posao na Balkanu" i bez uvijanja podsjetio na ratne zločine što ih je na Balkanu izvršila Srbija kao i na činjenicu da ta zemlja nije učinila gotovo ništa na sakcioniranju ratnih zločinaca. **Kongresmen Engel** optužio je entitet RS da blokira državu Bosnu i Hercegovinu i zagovara secesiju te "da se to mora zaustaviti!". Dodik je takođe sigurno morao čuti i to da su drugi učesnici ovog Saslušanja osudili Srbiju za antizapadnu propagandu i za saradnju sa Rusijom i Kinom te kazali da Zapad ne smije ostaviti prazan prostor na Balkanu za te dvije zemlje. **Profesor Daniel Serwer** na tom je Saslušanju, što je takođe glasno stiglo do ušiju Milorada Dodika, govorio o sankcijama za one koji zagovaraju secesiju RS-a te o potrebi da se u Brčko Distrikt pošalju međunarodne vojne trupe koje bi osujetile i samu pomisao na secesiju RS-a.

Nakon "nepovoljne prognoze i najave novih vjetrova" Dodik je odmah počeo da gradi odstupnicu i da traži alibi za njegove naredne korake. Odmah je izjavio da on ima RS, ustavnu poziciju tog entiteta i narod te da neće dati Bajdenovim timovima da urade ono što odgovara muslimanima u Bosni i Hercegovini. Nije zaprijetio otcjepljenjem RS-a kao što bi to prije izborne pobjede novog američkog predsjednika Bajdena zasigurno učinio jer je svjestan da se i on i tvorevina koju personificira nalaze na nišanu svih radara Zapada.

Umjesto drske prijetnje otcjepljenjem Dodik je progovorio o smjeni svog pijuna **Milana Tegeltije** i namjeri "zavjerenika sa Zapada i domaćih izdajnika da u VSTV uvedu poslušne Srbe" iz Federacije Bosne i Hercegovine, koje on s neskrivenim prezirom tako naziva i koje ne smatra "pravim Srbima". Odavno je svima poznato da u kriteriologiji Milorada Dodika svaki Srbin u Bosni i Hercegovini koji nema namjeru da ruši Bosnu i Hercegovinu i da opstruira njen napredak - nije pravi Srbin! Pokušaj preusmjerenja fokusa pažnje sa primarnog na sekundarno očigledni je Dodikov manevar u sklopu strategije preventivnog traženja krivca za gubitke koji slijede. Da ne bi izdajicom proglasili njega, on unaprijed upire prstom u "poslušne Srbe" koje njegovi neprijatelji uvode u organe Bosne i Hercegovine.

Da nevolja po njega bude veća, i u Vijeću Evrope su istoga dana, 8. decembra 2020. godine usvojeni posebno važni dokumenti - Odluka i Uredba o uspostavljanju globalnog režima sankcija za kršenja ljudskih prava i sloboda. Uredba predstavlja pripremljen, finaliziran i pravno formaliziran i usvojen okvir koji će omogućiti zemljama Evropske Unije da bilo gdje na planeti Zemlji, a posebno u bližem evropskom okruženju, prate i odlučno sankcioniraju sve subjekte koji ugrožavaju ljudska prava i slobode na direktan ili indirektan način. Spektar sankcija koje im stoje

na raspolaganju izuzetno je širok i obuhvata mjere od zabrane ulaska u zemlje EU, preko poslovne i pravne izolacije pa sve do blokade imovine i bankovnih računa za kršitelje ljudskih prava i sloboda i njihove saradnike.

Ta je uredba sinhronizirana i harmonizirana prije svega sa potrebama EU da na svome prostoru zaštiti i osnaži temeljne vrijednosti na kojima počiva, a da praćenjem stanja ljudskih prava i sloboda izvan prostora EU i uvođenjem sankcija prema onima koji ta prava krše ili osporavaju podstakne promociju tih vrijednosti i ukloni sve prepreke i faktore koji ometaju ili koče afirmaciju tih vrednota. Uz sve ostalo, ova bi Uredba, s obzirom na nekoliko ozbiljnih kandidata koji na našim prostorima godinama provode nasilje nad temeljnim ljudskim pravima i slobodama, mogla u najskorije vrijeme naći svoju metu i u Bosni i Hercegovini. Nema sumnje da je Milorad Dodik sa saradnicima i svojim mentorima primarna meta opservacije i djelovanja EU po ovoj Uredbi. I zbog toga je on dodatno poljuljan i nervozan, baš kao i njegovi mentori u Beogradu i Moskvi. Sankcije za bilo koju organizaciju ili pojedinca koji ugrožava ljudska prava i slobode, saglasno Uredbi, može zatražiti bilo koja zemlja članica EU putem svojih predstavnika. Nije li to odlična prilika da članice EU iskažu svoje poštovanje i podršku visokom predstavniku u BiH Valentinu Inzku, ukoliko on ovdje upre prstom u kršitelje ljudskih prava. A uprijet će sigurno, posebno nakon Bidenove pobjede i najave potpunog obrata u smjeru jačanja jedinstva i saradnje Amerike i EU po svim pitanjima. Zato je galama i povika na Inzka naglo pojačana iz grla čije glasove odveć dugo i vrlo jasno razaznajemo.

NERVOZA U ŠTABU RUSKE DIPLOMATIJE I SKANDAL SA UKRADENOM IKONOM

Obrat koji se počinje događati nakon izbora Joe Bidena za predsjednika SAD, njegova jasna najava osnaživanja strateške saradnje i partnerstva SAD i EU, jačanja kohezije unutar NATO-a i preuzimanja leaderske pozicije SAD na Balkanu, djelovali su veoma uznemirujuće i na Dodika i na Srbiju i na Rusiju, koji su se ovdje dobrobrano bili razigrali i razbaškarili. Kada se ubrzo potom dogodilo da se strijele upozorenja odapnu prema kočničarima i secesionistima u Bosni i Hercegovini i to baš u istom danu (8.12.2020.godine) i sa dva potpuno različita zvanična događaja na najvišem političkom nivou, jednom u Vijeću Evrope, a drugom u Komitetu za vanjsku politiku Kongresa SAD, postalo je potpuno jasno da to ne može biti nikakva prosta koincidencija, već da počinje strateški zaokret u pristupu Zapada procesu otklanjanja blokada na evro-atlantskom putu naše zemlje. Nakon diplomatsko-političkog fijaska na Okruglom stolu u Vijeću sigurnosti UN od 24.11.2020.godine, čvrstog i jedinstvenog odgovora ambasadora svih zemalja Zapada na njegove uvrede i prijetnje te posebno nakon važnih događaja od 8.decembra, u dušu Milorada Dodika uselio se nemir. Zabrinuti šef ruske diplomatije Sergej Lavrov ekspresno mu je doletio u posjetu s namjerom da ga utješi i ohrabri da istraje u borbi (za ruske interese, naravno!) i da svijetu pošalje poruku da su Rusi uz njega (zapravo, uz sebe!).

Misterioznom igrom sudbine, na posjetom iskazanu čast, Dodik je Sergeju Lavrovu uzvratio dodikovski – prosto i vrlo nečasno!! Poklonio mu je pozlaćenu ikonu staru 300 godina ukradenu iz ukrajinskog grada Luganska te je tako i njega i sebe doveo u centar trenutno najvećeg diplomatskog skandala u svijetu, u kojem će biti mnogo ozbiljnog i temeljitog posla i za INTERPOL i za istražne organe države Bosne i Hercegovine.

Iako će tek detaljna istraga o ovom slučaju pokazati kako je ta izuzetno vrijedna i 300 godina stara ukrajinska ikona došla u zvanične (a ne u private) ruke Milorada Dodika, već sada je sasvim jasno da se takvo nešto moglo dogoditi jedino putem “republičkosrpskih dobrovoljaca” koji su “iz patriotskih i razloga bezgranične ljubavi i dirljive bratske podrške” ruskim separatistima pravoslavicima u Ukrajini odlazili hiljadama kilometara ‘tamo daleko’ da ustvari pljačkaju, ruše i pale tuđe kuće i svetinje, da krađu raritetne ikone i umjetnine, zlato, nakit i sve vrste dragocjenosti te ih organizirano i pod zaštitom struktura vlasti odvoze u Srbiju ili u manji BiH entitet kao ratni plijen. Nakon povratka kućama iz tih pohoda oni svojim prijateljima, rodbini i naročito svojoj djeci ličnim primjerom i djelom s neskrivenim ponosom pokazuju kako se “čas srpstva pa i svekolikog pravoslavlja” brani pljačkom svetinja i imovine ljudi koji su hiljadama kilometara udaljeni od njih, koje oni nikada u životu nisu ni sreli a kamoli da su im oni ikada išta našao mogli učiniti.

U posljednjim danima i sedmicama, kada Milorad Dodik pojačanim intenzitetom brani boje radarima SAD i međunarodne zajednice prijeteći naciljanog entiteta RS i dijeli žestoke moralne lekcije od regiona Balkana do Ujedinjenih nacija i kada mu Srbija i Rusija sufliraju, namiguju te ga bezuvjetno štite i nagrađuju kao svog pijuna-igrača za najprljavije igre, rukom su Božije pravde putem slučaja Dodikovog poklanjanja ukradene ukrajinske ikone ruskom ministru vanjskih poslova **Sergeju Lavrovu** sa lica protagonista ovog ponižavajuće sramnog diplomatskog skandala strgnute maske i cijelom svijetu pokazana njihova prava lica. Ispostavilo se da su ta lica veoma nalik licima tih takozvanih dobrovoljaca iz polusvijeta okorjelih ubica i kriminalaca odraslih na duhovnim njedrima društava koja baštine i glorificiraju kulturu hajdučije, pljačke, otimačine i ubistava kao osnovni vid “privredne djelatnosti i biznisa” s mirisom krvi i okusom smrti, u koji su ušli devedesetih godina 20.vijeka tokom agresije na Hrvatsku i posebno na Bosnu i Hercegovinu. Taj su krvavi zanat dobro ispekli, za to su dobili visoka društvena priznanja i u Srbiji i u entitetu RS, popeli se na društvenoj ljestvici toliko visoko da iz ruke u ruku mogu (pro)dati nekom političkom prvaku ukradenu raritetnu ukrajinsku ikonu, njihovo nacionalno i kulturno blago prvoga reda. Bez znanja i saglasnosti ruskih, srbijanskih i RS-ovskih vlasti ni u snu se ne bi moglo dogoditi da pomenuta ikona nesmetano pređe sve granične prelaze i kontrole i stigne do vrha vlasti iz RS-a i do “glavnog Bajce”, kako sam sebe odavno naziva ikonokradica Milorad Dodik.

Narodna mudrost kaže da “svaka sjekira usiječe sebi malj”. Srbijansko-ruska politička sjekira usjekla je i istesala svoj malj u liku i djelu Milorada Dodika. Taj malj je težak udarac nanio ruskoj sjekiri Lavrovu. Vrijeme će pokazati ima li još koja sjekira

ovdje u regionu po kojoj je ovaj malj Dodik gruhnio te jesu li i koliko su ozbiljne nastale pukotine.

A kada je u pitanju završna riječ o ukradenoj ukrajinskoj ikoni, nema nikakve sumnje da ona već sada pokazuje svoje čudotvorne moći - uspjela je ono što nikom do sada nije pošlo za rukom. Ušutkala je ekstremno drskog i prepotentnog Dodika pa je od otkrivanja sramne afere, potpuno potopljen i poražen, naprosto iščezao iz javnog prostora. I evo već nekoliko dana narod(i) u BiH odmara(ju) od njega. Odista, neka rješenja dođu odakle se najmanje nadamo.

Nakon svega, Dodik počinje podvijati rep. Počeo je to činiti samo nekoliko dana nakon što je doživio potpuni debakl pred Vijećem sigurnosti UN-a i samo par dana nakon što je Vijeće Evrope usvojilo Odluku i Uredbu o uspostavljanju globalnog režima sankcija za kršenje ljudskih prava (8. 12. 2020.) kojima se najavljuju sankcije kršiteljima ljudskih prava i sloboda i promotorima anticivilizacijskih vrijednosti na svakom pedlju zemaljske kugle. Baš u tim je prijetnjama sankcijama (zabrana ulaska u EU, blokada imovine i novca na računima i dr.) Dodik vidio svoju sliku i to u prirodnoj veličini i sa tako visokom rezolucijom, da greške u identifikaciji nisu izgledne. Taj drčni ruski igrač dotle se bio osilio i razmahao da je godinama nemilice dijelio šamare i uvrede svima u Bosni i Hercegovini, potom u regionu, a u zadnjih par godina je sebi dozvolio i taj luksuz da vrijeđa i ponižava čak i ambasadore SAD, Njemačke i drugih moćnih i nama prijateljskih zemalja. Najviši autoritet međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini, visoki predstavnik **Valentin Inzko**, od preuzimanja dužnosti do dana današnjeg, neoprostivo predugo, služio mu je kao vreća za udaranje, krajnje primitivno vrijeđanje i patološko izivljavanje putem kojega je kupio aplauze i jeftine političke poene onog najprostijeg dijela narodnih masa.

Milorad Dodik u Bosni i Hercegovini već dugi niz godina zaljeva trnje, radi najcrnji đavolji posao. Postao je personifikacija svega što ne treba ovoj zemlji i nijednom njenom građaninu. On je simbol bahatog silnika na vlasti, simbol blokade ove države i života u njoj, kočničar evropskog puta i glavni miner budućnosti ove zemlje. On je lično svojim djelovanjem pokrenuo i otjerao iz ove zemlje desetine hiljada mladih i obrazovanih ljudi, ubijajući ih u pojam stalnim tenzijama i pričama o otcjepljenju i ratovima bez kojih se ono ne može desiti. Iako se trudio svim silama da je predstavi u najboljem svjetlu, vrlo je vjerovatno da niko od njih nije otišao u Rusiju, nego su svi otišli u Evropu ili Ameriku. Otišli su na Zapad kojeg on, radeći posao koji rade plaćenici, brutalno satanizira!

Nije izvjesno pa čak ni važno da li će Dodik nakon svoga vrlo izvjesnog pada ostati u Laktašima, otići na Istok ili na Zapad, ali je jako važno da što prije ode u za njega prirodni ambijent prošlosti i da se više nikada i nigdje ne ukaže u životima ljudi ove prelijepe zemlje u kojoj se rodio i koju je bezrazložno patološki mrzio. Bliži mu se ubrzani politički kraj, a svima nama početak raspleta.

Budimo za njega spremni!

General Fikret Muslimović

NEKI OD REZULTATA I PROBLEMA IMPLEMENTACIJE DEJTONSKOG SPORAZUMA

(Povodom 25. godišnjice potpisivanja Dejtonskog sporazuma)

Opći pristup razmatranju implementacije Dejtonskog sporazuma

Za proteklih 25 godina, u procesu implementacije Dejtonskog sporazuma, postignuto je da se bitno unaprijedi unutarnje uređenje Bosne i Hercegovine u korist jačanja državnih nadležnosti. Učinjen je značajan iskorak na državnoj institucionalnoj dogradnji u vojnim, sigurnosnim, monetarnim, graničnim, carinskim i drugim pitanjima kao što su sloboda kretanja i državni simboli. Ovi iskoraci postignuti su u prvih deset godina nakon rata, do 2006. godine. Od tada, već 15 godina, zbog otpora srpskih i hrvatskih lidera, te zbog pasivnosti OHR i Visokog predstavnika, traje opća blokada nužnih reformi, pored ostalog i radi provedbe Dejtonskog sporazuma.

Uz velike teškoće, Bosna i Hercegovina je ispunila neke od uslova da bi aplicirala za članstvo u Evropskoj uniji, ali je taj proces u zastoju i neizvjesnom očekivanju evropskog, integracijskog kandidatskog statusa. Politička sukobljavanja u vezi s tim, uglavnom na etničkoj osnovi obuhvataju i međusobno optuživanje glavnih političkih subjekata i lidera u pogledu odgovornosti za integracijske blokade.

Relevantni poznavatelji stanja u Bosni i Hercegovini, uključujući međunarodne zvaničnike i lokalne političke analitičare u akademskim, medijskim i drugim relevantnim društvenim sredinama, slažu se u ocjeni da 2006. godine nije iskorištena šansa za veći iskorak unapređenja unutarnjeg uređenja i jačanja države Bosne i Hercegovine. Tada su, uz snažnu podršku međunarodne zajednice, lideri i parlamentarci srpskog, hrvatskog i bošnjačkog naroda pristali na takve promjene, ali je samo jedan bošnjački glas izostao i prevagnuo da na Parlamentu propadne ponuđeni paket ustavnih amandmana. Od tada, vladajući lideri Srba i Hrvata koji su bili podržali taj paket, radikalno se mijenjaju, zahtijevajući da se ponište i one reforme putem kojih je do 2006. godine ojačala država Bosna i Hercegovina.

Iste 2006. godine počela se uspostavljati praksa da jedna multietnička politička stranka koja većinom okuplja Bošnjake, za člana Predsjedništva BiH kandidira Hr-

vata, što po Ustavu nije sporno. Isto se ponovilo na izborima 2010. i 2018. godine. Zbog izostajanja hrvatske podrške tako predlaganom kandidatu, uslijedilo je da člana Predsjedništva iz reda Hrvata dominantno biraju Bošnjaci. Ustavna mogućnost u tom pogledu nije bila dovoljna da preduprijedi usložnjavanje političke situacije u Bosni i Hercegovini sa posljedicama jačanja hrvatsko-bošnjačkih tenzija i narušavanja odnosa Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom.

Iz naprijed navedenih razloga, može se zaključiti da napretka u implementaciji Dejtonskog sporazuma, po njegovom „slovu“ i „duhu“ nema bez kritičkog i samokritičkog preispitivanja pređenog puta od završetka rata do aktualnog vremena, posebno u vezi posljedica odbacivanja paketa ustavnih amandmana aprila 2006. godine i kompliciranja hrvatsko-bošnjačkih odnosa u vezi sa izborom člana Predsjedništva iz reda Hrvata 2006., 2010. i 2018. godine.

Težina ratne krize i rizik, koga je ta kriza u sebi nosila za opstojnost države Bosne i Hercegovine, za njene građane i narode, okolnost je koja objašnjava, ali ne opravdava nedostatke i anomalije Dejtonskog sporazuma. Sve dok se njegovi nedostaci i anomalije ne prevaziđu, održavat će se i komplicirati kriza u regiji Balkana, a politički sukobi u toj krizi nosit će velike rizike za mir i sigurnost.

Dejtonski sporazum i identifikacija bivših zaraćenih strana

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini ili Dejtonski sporazum, (21.11., odnosno 14.12.1995.), potpisali su predsjednik Savezne Republike Jugoslavije (Srbija i Crna Gora), Slobodan Milošević; predsjednik Republike Hrvatske, Franjo Tuđman; i predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Alija Izetbegović. Oni su svojim potpisima na taj sporazum identificirali zaraćene strane – Jugoslaviju (Srbiju i Crnu Goru), Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu. Državnik koji odlučuje o započinjanju, vođenju i prekidu rata, eksponira državu kojoj je na čelu da je zaraćena strana. Ta zakonomjernost se odnosi na svaki, pa i na protekli rat u Bosni i Hercegovini 1992.-1995. godine.

Uzrok tog rata, bilo je odbacivanje, odnosno nespремnost prihvatanja da Bosna i Hercegovina ostane država, posebno odbacivanje njenog međunarodnog priznanja. U tome, Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) je bila transparentna. Hrvatska je verbalno priznala državu Bosnu i Hercegovinu, dok je u praksi protiv te države poduzela opsežne političke, diplomatske, vojne, obavještajne i propagandne mjere, tako da je verbalnim priznanjem dodatno maskirala faktičko nepriznavanje i svoju oružanu agresiju. Negiranje da su bile zaraćene strane i kao takve da su bile agresori na Bosnu i Hercegovinu, strateško je pitanje unutarnje i vanjske politike Srbije i Hrvatske, što te zemlje jasno potvrđuju odbacivanjem presuda Haškog tribunala da je rat u Bosni i Hercegovini bio međudržavni sukob i da su njihova državna ratovodstva odgovorna za zločine genocida, progona, ubijanja, zlostavljanja, „udružene zločinačke poduhvate“ i mnoge druge oblike kršenja međunarodnog humanitarnog prava, što ilustrira, na primjer, reagiranje zvaničnog Zagreba na presudu takozvanoj „šestorci“, na čelu sa Jadrankom Prlićem i reagiranje zvaničnog Beograda na presude o svojoj odgovornosti za genocid u Srebrenici.

Pri tome treba imati u vidu da su zvaničnici države Hrvatske (Mate Granić), paradržave HRH-B Krešimir Zubak i države BiH Haris Silajdžić potpisnici Vašingtonskog sporazuma 18.3.1994. godine, kojim je zaustavljen rat između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Vašingtonski, a zatim Dejtonski sporazum su formule za prestanak oružanih neprijateljstava između navedenih zaraćenih strana, ali putem tih sporazuma nije osiguran prestanak raznih sadržaja i metoda neoružanih neprijateljstava agresorskih država sa istim ciljevima, kakvi su bili i njihovi ratni ciljevi protiv države BiH. U tome su izvori opstrukcija provedbi Dejtonskog sporazuma. Svaki iskorak implementacije tog sporazuma čini prepreku tim opstrukcijama čije je porijeklo u vladajućim politikama Beograda i Zagreba.

Srbija i Hrvatska prisvajaju ulogu „garanta“ da bi opravdale subverziju u BiH

Srazmjerno očiglednosti i jasnoći da je rat u Bosni i Hercegovini bio međudržavni oružani sukob, da su Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) i Hrvatska bile zaraćene strane u ulozi agresora na Bosnu i Hercegovinu, Beograd i Zagreb propagiraju da njihovi potpisi na Dejtonski sporazum nisu odraz njih kao zaraćenih strana. Propagiraju da njihovi potpisi imaju smisao „garanta“, tog sporazuma. Tako, sami sebe svrstavaju u tretman koga za taj sporazum imaju SAD, Rusija, Njemačka, Velika Britanija, Francuska i Evropska unija.

Srbija i Hrvatska sebi nelegalno prisvajaju izmišljenu ulogu „garanta“ Dejtonskog sporazuma, s ciljem negiranja stvarne uloge zaraćenih strana. Sve vrijeme poslije rata, grubom uzurpacijom statusa „garanta“, opravdavaju svoje izvanjsko miješanje u unutarnja pitanja Bosne i Hercegovine, ometajući reforme na koje obavezuje i „slovo“ i „duh“ Dejtonskog sporazuma. „Ko biva“, oni su „garant“, i po tom osnovu mogu vršljati po Bosni i Hercegovini. U tom smislu, Srbiji pogoduje anomalija Dejtonskog sporazuma po kojoj je bh. entitetima omogućeno da uspostavljaju „posebne paralelne odnose sa susjednim zemljama“, čime opravdavaju i ono čime ne ugrožavaju i ono čime ugrožavaju suverenitet i integritet Bosne i Hercegovine.

Srbija i Hrvatska uništavaju dva rezultata Dejtonskog sporazuma

Takva subverzivna praksa izraz je produžetka one politike koja se tokom rata protiv Bosne i Hercegovine služila vojnom silom i ratom kao svojim sredstvom. U tome su rizici da se unište dva glavna rezultata Dejtonskog sporazuma. Postignuti mir je jedan, a potvrda teritorijalnog integriteta i suvereniteta države Bosne i Hercegovine, drugi je najznačajniji rezultat Dejtonskog sporazuma.

Očito je da vladajući politički i državni faktori Beograda i Zagreba žele uništiti taj drugi rezultat Dejtonskog sporazuma, odnosno da žele uništiti teritorijalni integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine, djelujući na ivici rizika da unište i mir kao prvi najznačajniji rezultat tog sporazuma. U vezi s tim, plasiraju tezu da je Bosna i Hercegovina voljom i udruživanjem entiteta nastala tek putem Dejtonskog sporazuma, iako su prilikom potpisivanja tog dokumenta pročitali da u njemu piše da Bosna i Hercegovina „nastavlja svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država

... i sa postojećim međunarodno priznatim granicama" uz isticanje da će Bosna i Hercegovina „ostati država članica Ujedinjenih nacija“. (Član I, Aneks 4, Ustav BiH)

Neistina da je tek Dejtonskim sporazumom nastala država BiH

Toliko su uporni u plasiranju neistina o nastanku države Bosne i Hercegovine, da čak zanemaruju (ignoriraju) elementarnu činjenicu da je ona kao međunarodno priznata država primljena u članstvo OUN bitno prije, kada nije bilo ni pomena o Dejtonskom sporazumu. Ovu elementarnu činjenicu odbacuju upravo obmanjujući da je Bosna i Hercegovina nastala tek putem Dejtonskog sporazuma, i to voljom entiteta, pa insistiraju da dan potpisivanja tog sporazuma bude proglašen kao dan Bosne i Hercegovine, umjesto dana državnosti ZAVNOBiH.

Dakle, Dejtonski sporazum nema nikakve veze sa nastankom Bosne i Hercegovine, ali ima sa kontinuitetom njenog postojanja, prije i poslije tog sporazuma. Da je Bosna i Hercegovina nastala tek putem Dejtonskog sporazuma, kako oni ističu, onda bi tek poslije tog sporazuma uslijedio njen prijem u OUN, što je apsurd. Ne odgovara im činjenica da je milenijsku državnost Bosna i Hercegovina potvrdila i afirmirala voljom predstavnika svojih naroda i građana na zasjedanju ZAVNOBiH 25.11.1943., te na referendumu 29.2. i 1.3.1992., a ne voljom bilo kakvih entiteta ili kantona, jer u navedena vremena o njima nije bilo ni pomena.

Nepoštivanje dejtonske odredbe o jednakoj suverenosti Srbije, Hrvatske i BiH

Dejtonskim sporazumom je precizirano da će njegove potpisnice, bivše zaraćene strane, „poštovati suverenu jednakost jedna druge“ (Član 1. Općeg okvirnog sporazuma). Proizilazi da Beograd i Zagreb krše Dejtonski sporazum poduzimajući akcije sa posljedicama da Bosna i Hercegovina bude manje suverena nego što su suverene Srbija i Hrvatska. Naprotiv i nažalost, realnost je da Beograd i Zagreb poduzimaju akcije sa posljedicama sužavanja, podrivanja i slabljenja suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Znaju da ih u tome, mogu efikasno zaustavljati međunarodna zajednica i lokalni politički faktori identificirani sa vrijednostima svoje domovine Bosne i Hercegovine. Upravo zato, dok se ponašaju protivno Dejtonskom sporazumu, žele ukinuti mehanizme zaštite u njegovoj implementaciji, odnosno žele ugasiti OHR i ulogu Visokog predstavnika, a iz pravosuđa isključiti strane sudije. S obzirom da su ovi mehanizmi zaštite eksplicitan sadržaj sporazuma, proizilazi da žele ukinuti i „slovo“ i „duh“ tog sporazuma, iako se u javnosti predstavljaju da se zalažu samo za njegovu „slovo“. Njihova destrukcija je usmjerena jednako i protiv dejtonskog „slova“ i protiv dejtonskog „duha“.

U tom smislu totalna je njihova antidejtonska praksa. To potvrđuje da se „zamršeno“ stanje zastoja u implementaciji Dejtonskog sporazuma može razjasniti jednostavnom konstatacijom: Beograd i Zagreb žele da se uništi integritet i suverenitet Bosne i Hercegovine kao „drugi“ rezultat Dejtonskog sporazuma. Tako ugrožavaju i mir kao njegov „prvi“ rezultat, koji nije moguće očuvati ako se iz verbalnog zagovaranja za secesiju i podjelu, pređe u poduzimanje konkretnih akcija protiv integriteta i suvereniteta Bosne i Hercegovine.

Odvraćanje međunarodne zajednice od podrške suverenosti BiH

Beograd i Zagreb žele da oslabi obzir međunarodne zajednice prema obavezama koje ona ima u implementaciji Dejtonskog sporazuma. Cilj im je da se postupno smanjuje i da konačno prestane podrška međunarodne zajednice teritorijalnom integritetu i suverenitetu Bosne i Hercegovine, radi čega orkestrirano propagiraju o bošnjačkim težnjama za unitarizaciju Bosne i Hercegovine. Domoljubne društvene i političke činioce, posebno njihovu lidersku strukturu žele vidjeti razjedinjenu, međusobno suprotstavljenu izvan onoga što se može opravdati demokratskim principima i potrebama. Trn u oku su im društveni i politički faktori za koje cijene da mogu biti integrativni faktor za odbranu Bosne i Hercegovine u slučaju vanrednih prilika i poremećaja sigurnosne situacije.

Vojne strane narušavanja Dejtonskog sporazuma:

Kršenje Dejtonskog sporazuma proteklih godina se ispoljavalo pokušajima manipulacije dijelovima Oružanih snaga Bosne i Hercegovine. Povodom obilježavanja nelegalnog Dana Republike Srpske, 9. januara, policijske i vojne formacije, vlasti tog entiteta su angažirale protivno odredbi Člana III, Aneksa 1A Dejtonskog sporazuma da te formacije „*moraju djelovati konzistentno sa teritorijalnim integritetom, suverenitetom i političkom nezavisnošću Bosne i Hercegovine*“. Pri tome treba imati u vidu, da su po Dejtonskom sporazumu - Aneksom 1B, Sporazuma o regionalnoj stabilizaciji, Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, pristale na obavezu za uspostavu i održavanje balansa po srazmjeri 5:2:2 za pet tipova naoružanja (tenkovi, oklopni transporter, artiljerija, avioni i helikopteri). Ograničenja u tom pogledu pokušavaju savladati uspostavom „*kvalitativnog*“ debalansa putem nabavki savremenijeg što razornijeg naoružanja. U svakom slučaju, očito je da se Srbija i Hrvatska nadmeću u naoružavanju, izazivajući sumnje da, pored „*kvalitativnog*“ debalansa, narušavaju i kvantitativni iz pomenute srazmjere 5:2:2, što bi bilo grubo protiv Dejtonskog sporazuma. Upravo zato što takve sumnje postoje u javnosti, OSCE, sa dejtonskim mandatom kontrole tog balansa, treba preciznije obavještavati javnost o nalazima svojih inspeksijskih timova i poduzetim mjerama da se sporazumni balans zaštiti od narušavanja, na štetu bilo koje sporazumne, bivše zaraćene strane.

Dejtonski sporazum kontraverzan u pogledu ljudskih prava i sloboda

Bivše zaraćene strane, Srbija, Hrvatska i Bosna i Hercegovina, Dejtonskim sporazumom su prihvatile da će osigurati „*najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i fundamentalnih sloboda*.“ (Član I, Aneks 6., Sporazuma o ljudskim pravima) Međutim, upravo u toj oblasti, nalazi se najveći apsurd, zato što uz prihvaćenu obavezu osiguranja najviših standarda ljudskih prava, nekim svojim odredbama, Dejtonski sporazum daje suviše prostora za ugrožavanje ljudskih prava i sloboda. Tako je taj sporazum postao istovremeno, instrument zaštite i instrument ugrožavanja ljudskih prava i sloboda. Naprimjer, građani Bosne i Hercegovine nemaju jednaka prava za kandidiranje na funkciju člana Predsjedništva i za Dom naroda. Diskriminacija na etničkoj osnovi je legalizirana nazivom entiteta „*Republika Srpska*“ što je

u suprotnosti sa Ustavom Bosne i Hercegovine. Tako legalizirana diskriminacija je otvorila prostor njenog širenja u raznim stranama društvenog života, što pokazuje činjenica da srpski i hrvatski lideri imenuju gradove Bosne i Hercegovine da su „*srpski*“ ili „*hrvatski*“ iako je u njima, prije genocida i progona bošnjačko stanovništvo bilo većinsko ili približno jednako zastupljeno kao i srpsko, odnosno hrvatsko. Takva praksa diskriminacije imala je za posljedicu pritisak na povratnike ili odvratanje od povratka u mjesta odakle su Bošnjaci tokom rata u kampanjama genocida protjerani. Pri tome treba imati u vidu da je Dejtonskim sporazumom „*nediskriminacija*“ eksplicitno zagarantirana. (Član II, Aneks 4., Ustav BiH)

Odbacivanje dejtonskih obaveza o javnim korporacijama

Pored naprijed navedenih, ne provode se i drugi razni sadržaji Dejtonskog sporazuma, kao što su naprimjer odredbe Člana I, Aneks 9, Sporazuma o osnivanju javnih korporacija Bosne i Hercegovine. Srpski i hrvatski lideri i politički faktori poznati po zalaganju za podjelu, a zatim i za unštenja Bosne i Hercegovine, ne prihvataju da se na državnom nivou osnivaju korporacije za oblast elektroenergetike, telekomunikacija, putnog i željezničkog saobraćaja. Ova oblast provedbe Dejtonskog sporazuma je izvan pažnje odgovornih za njegovu implementaciju.

Principijelan zaključak

Vrlo je važno da se po odredbama Dejtonskog sporazuma, na njegovoj implementaciji angažira međunarodna zajednica. Izvanjski utjecaji mogu i trebaju biti od pomoći, ali su besmisleni ako građani i narodi unutar Bosne i Hercegovine, u svom, pa i širem interesu, ne izgrade strukturu političkih, državnih i drugih društvenih činilaca koji će na osnovama izgradnje međunacionalnog priznavanja i povjerenja, što je glavna ambicija Dejtonskog sporazuma, brinuti o svom prosperitetu koga nema bez mira i sigurnosti.

Sve to, u etničkim okvirima i međuetničkim odnosima podrazumijeva iskrenu kritiku i samokritiku ponašanja svih sudionika implementacije Dejtonskog sporazuma. Građani i narodi, sa svojim raznim društvenim subjektima, u pozitivnom pravcu radi mira i sigurnosti, ne mogu promijeniti stanje implementacije Dejtonskog sporazuma, dok u pozitivnom pravcu ne promijene sebe: da budu međusobno iskreni; da se međusobno priznaju; da otklanjaju prepreke međusobnom povjerenju; da istinski afirmiraju principe demokratije i slobode; da se ne sukobljavaju izvan prostora koji se može opravdati principima i vrijednostima demokratije; da poboljšaju međuetničku i međukonfesionalnu saradnju; da obnavljaju i razvijaju pozitivnu tradiciju zajedničkog života ljudi različitih nacija koji žive u Bosni i Hercegovini, pa i šire u regiji Balkana; da isključe mržnju i netrpeljivost po osnovu različitih ideoloških i političkih uvjerenja; da se iskreno bore protiv mržnje po bilo kom osnovu, a naročito protiv međunacionalne mržnje i netrpeljivosti; da od političkih lidera i stranaka zahtijevaju viši stupanj zrelosti u razumijevanju društvenih prilika afirmirajući opće dobro; ...

Akademik prof. dr. Omer Ibrahimagić

UPUTE ZA PROMJENE U USTAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Savremena teorija države i prava poznaje proste i složene države. Proste države su unitarne države koje mogu biti centralizovane i decentralizovane. Složena država je federacija, koju čine federalne jedinice (države, pokrajine) koje nemaju međunarodnopravni subjektivitet (spoljni suverenitet) koji u njihovo ime ima federacija. Konfederacije i unije nastaju ugovorom između dvije ili više suverenih država. Prema tom konceptu, BiH je prosta, odnosno unitarna, decentralizirana država¹.

Bosna i Hercegovina je u procesu raspada Jugoslavije, u čijem je sastavu do tada bila kao njena federalna jedinica, od strane tadašnje Evropske zajednice dobila svoje međunarodno pravno priznanje 6. aprila 1992. godine, nakon što su se građani BiH na Referendumu 29. februara i 1. marta iste godine izjasnili za nezavisnu i suverenu državu. Kao takva, sa stečenim međunarodno-pravnim subjektivitetom, 22. maja je primljena u Organizaciju Ujedinjenih nacija (OUN).

Nakon što su je njeni susjedi Srbija, Hrvatska i Crna Gora, agresijom na nju 1992 – 1995, pokušali između sebe teritorijalno podijeliti, Dejtonskim mirovnim sporazumom, potpisanom u Parizu 14. decembra 1995. godine, potvrđen je njen teritorijalni integritet i suverenitet, međunarodno-pravni subjektivitet i članstvo u OUN i drugim međunarodnim organizacijama u njenim historijskim granicama.

Ustavom Bosne i Hercegovine, koji je sastavni dio Dejtonskog sporazuma (Aneks 4), BiH je administrativno-politički podijeljena na dva entiteta: Federaciju BiH i Republiku Srpsku, sa Brčko-Distriktom BiH. Federacija je decentralizirana u 10 kantona bez nacionalnog predznaka, a Republika Srpska je unitarno uređena politička zajednica sa nacionalnim predznakom, ali sa tri konstitutivna naroda i ostalima koji u njoj žive. Takav primjer političkog uređenja države imala je ranije Burma u Aziji, a danas je pod nazivom Mijanmar. To su jedina dva primjera tako uređenih država u svijetu. Nisu mi poznati detalji funkcioniranja Mijanmara, ali znam da Bosna i Hercegovina sa ovakvim administrativnim uređenjem nije funkcionalna država, stalno je pod blokadom njenog unitarnog dijela - Republike Srpske.

Otuda sam odlučio, kao profesor teorije države i prava i političkog sistema BiH, da u formi uputa, predložim metodologiju promjena u Ustavu BiH, nenarušavanjem

¹ „Dani“, 1. decembar 2020., Sarajevo. Rad dopunjen i redigovan za objavljivanje u ovoj knjizi.

njene unutrašnje administrativno-poličke strukture utvrđene Dejtonskim sporazumom na entitete i Distrikt Brčko. Čini se neophodnim izvršiti promjene važećeg ustava u dijelu u kojem je propisana organizacija državne zakonodavne, izvršne i sudske vlasti i Ustavnog suda BiH, primjereno demokratskim uređenjima multi-kulturnih država u Evropi i svijetu.

Danas ne postoji politički konsenzus za donošenje novog ustava, prije nego što BiH bude članica Evropske unije, međutim, imamo međunarodnu obavezu sadržanu u presudama Evropskog suda za ljudska prava, kao i Programu za BiH od strane EU sadržanom u 14 prioriteta za implementaciju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, da bi BiH otvorila put za svoje članstvo u EU. Pravni osnov za to imamo u samom tekstu važećeg Ustava BiH. U preambuli Ustava (Aneks 4) ima jedna načelna odredba koja glasi: "Bošnjaci, Hrvati i Srbi kao konstitutivni narodi (zajedno sa ostalim) i građani Bosne i Hercegovine ovdje uređuju Ustav BiH kako slijedi". Zatim, u Opštoj odredbi Ustava BiH, član IX-3 uređeno je sljedeće: "Dužnosnici imenovani na položaje u institucijama Bosne i Hercegovine će predstavljati narode Bosne i Hercegovine", a ne narode entiteta. Presudom Evropskog suda za ljudska prava iz 2009. godine presuđeno je da čl. IV i V Ustava BiH nisu u skladu sa Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima.

U preambuli Ustava su, pored Bošnjaka, Hrvata i Srba, navedeni i Ostali i građani kao politički i pravni subjekti države Bosne i Hercegovine, a ne entiteta. Međutim, njih nema u čl. IV i V Ustava BiH, kao što nema ni Bošnjaka, Hrvata i Srba Bosne i Hercegovine, nego samo su navedeni Bošnjaci i Hrvati u Federaciji BiH i Srbi u Republici Srpskoj, suprotno Opštoj odredbi iz člana IX-3 Ustava Bosne i Hercegovine, da oni predstavljaju narode Bosne i Hercegovine, a ne narode entiteta. Ovu činjenicu utvrdio je i Evropski sud za ljudska prava i presudio da su članovi IV i V Ustava BiH protivni Evropskoj konvenciji i njenim protokolima. Očigledno je da, i pored ovih odredaba u preambuli i članu IX-3 Ustava, u Dejtonu odredbe člana IV i V Ustava nisu pisali pravници, nego su ih pisali političari, i na taj način onemogućili normalno funkcioniranje institucija na državnom nivou.

Šta treba unijeti u članove IV i V da budu usklađeni sa preambulom i članom IX-3 Ustava BiH i presudom Evropskog suda za ljudska prava? Treba definirati građane, sva tri naroda, i ostale sa cijelog teritorija BiH, da su oni pravni i politički subjekti koji učestvuju u izboru Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. U preambuli Ustava BiH nisu navedeni entiteti kao subjekti u donošenju Ustava BiH, već narodi, građani i ostali. U vrijeme donošenja Ustava (Aneks 4) pravno nisu postojali entiteti. Oni su tek članom I Ustava BiH postali politički i pravni subjekti. Oni su, dakle, kreatori Ustava, a ne kreatori Ustava! A Ustav su, prema njegovoj preambuli, donijeli narodi, navedeni poimenično, kao i ostali i građani BiH. Otuda Parlamentarnu skupštinu BiH treba da biraju građani BiH koje čine njihovi narodi - Bošnjaci, Hrvati, Srbi i Ostali (narodne manjine i lica koja se narodnosno ne opredjeljuju) sa cijelog teritorija BiH, a ne po entitetima. Mi danas prema ovim ustavnim odredbama nemamo u normativnom dijelu Ustava građanina BiH i Ostalih, nemamo Bošnjaka, Srbina i Hrvata

Bosne i Hercegovine, i zbog toga su te odredbe proglašene suprotnim Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i sloboda.

Dejtonskim sporazumom je uređeno da se Parlamentarna skupština BiH bira prema proporcionalnoj zastupljenosti u stanovništvu BiH, prema posljednjem popisu 1991. godine: Bošnjaci 43,74%, Srbi 31,33%, Hrvati 17,27%, Ostali 2,15% i 5,51% "jugoslavena" koje treba pripisati Ostalim. Najbolje bi bilo da se izborne jedinice odrede prema današnjim mjesnim nadležnostima okružnih i kantonalnih sudova i Suda Brčko-distrikta BiH. Dakle, bilo bi 16 izbornih jedinica. S obzirom da je BiH multietničko društvo i država na cijelom svome teritoriju, bilo bi politički svrsishodno i sa stanovišta jednakopravnosti svakog građanina ustavno-pravno relevantno Ustavom urediti da izborne liste stranaka ili njihovih koalicija, za svaku izbornu jedinicu, budu multietničke, srazmjerno multietičnosti stanovništva dotične izborne jedinice. Time bi se izbjele podjele biračkog tijela po etničkim grupama, čime se pothranjuje nacionalizam i šovinizam koji svakog izbornog ciklusa destabiliziraju bh. društvo i državu.

Unutrašnja organizacija Parlamentarne skupštine sastojala bi se od narodnih vijeća i vijeća Ostalih, stranačkih klubova, komisija i odbora. Imali bismo, dakle, četiri narodna vijeća ("Belgijski model"): Vijeće Bošnjaka, Vijeće Hrvata, Vijeće Srba i Vijeće Ostalih. Vijeća bi imala nadležnost da predlažu najviše po dva kandidata za člana Predsjedništva BiH, koje bi ubuduće birala Parlamentarna skupština BiH, a ne na Općim izborima, čime bi se osiguralo legitimno predstavljanje i naroda i građana Bosne i Hercegovine, a ne entiteta. U nadležnosti Vijeća bi bilo i odlučivanje o štetnosti predloženih zakona i odluka Predsjedništva BiH, po nacionalni interes i interes Ostalih. Ukoliko nadležno vijeće prihvati da je odluka Predsjedništva ili prijedlog zakona štetan po interese jednog naroda, ili ostalih, podnijeće prijedlog plenumu Parlamentarne skupštine na konačno odlučivanje o tome, dvotrećinskom većinom izabranih zastupnika, čime se otklanjaju dosadašnje blokade Doma naroda i "entitetsko glasanje", kao i odlučivanje skupštine entiteta o odlukama Predsjedništva BiH iz nadležnosti Bosne i Hercegovine, koje su u isključivoj nadležnosti institucija BiH.

Kao što se vidi, u strukturi Parlamentarne skupštine BiH neće biti ranijeg Doma naroda, niti entitetskog glasanja, kojeg će zamijeniti pomenuta narodna vijeća i vijeće Ostalih koja čine izabrani zastupnici Parlamentarne skupštine. Predsjedništvo BiH ostaje sa tri člana (alternativa: sa 4 člana), s tim da dva člana ne mogu biti iz iste etničke grupe ili ostalih. Za člana Predsjedništva BiH mogu se kandidirati građani sa cijelog područja BiH. Centralna izborna komisija utvrđuje listu kandidata i šalje je u dalju proceduru u Parlamentarnu skupštinu BiH u kojoj će narodna vijeća i Vijeće ostalih predložiti po dva kandidata sa kandidatske liste koju je utvrdila Centralna izborna komisija. Izabranim će se smatrati nakon dvotrećinskog glasanja kandidati koji dobiju najveći broj glasova. Na ovaj način će se osigurati legitimna zastupljenost naroda i ostalih, kao i građana BiH a ne entiteta, a zadovoljiti i principi iz Evropske konvencije i time provesti presuda Evropskog suda za ljudska prava.

Da bi se zamijenile strane sudije u Ustavnom sudu BiH, u postojeći član VI Ustava BiH treba unijeti odredbu po kojoj će se Ustavni sud BiH sastojati od po dva člana iz

reda Bošnjaka, Hrvata i Srba i tri člana Ostalih. Ubuduće bi se Ustavni sud također sastojao od devet sudija. Troje stranih sudija zamijenilo bi troje sudija iz reda Ostalih. Sudije bi se birale po istoj proceduri po kojoj se biraju članovi Predsjedništva BiH, dvotrećinskom većinom Parlamentarne skupštine BiH na prijedlog po dva kandidata za svako sudijsko mjesto koje upute narodna vijeća i Vijeće ostalih, odabranih sa liste kandidata koje utvrdi Centralna izborna komisija. Centralna izborna komisija treba da provjerava sukob interesa i za članove Predsjedništva BiH i za sudije Ustavnog suda BiH. Po istoj proceduri treba birati i članove Centralne izborne komisije i Visokog sudskog i tužilačkog vijeća, s tim što će se u Centralnu izbornu komisiju birati po dva Bošnjaka, Hrvata i Srbina i dva iz reda Ostalih, a u Visoko sudsko i tužilačko vijeće bi se biralo 16 članova po četiri iz reda Bošnjaka, Hrvata, Srba i Ostalih, sa liste kandidata koju utvrdi Centralna izborna komisija, koja će takođe provjeriti da li su kandidati u sukobu interesa za sva tijela o kojima odlučuje Parlamentarna skupština BiH.

Ustavni sud BiH bi trebao da preuzme nadležnosti Visokog predstavnika (OHR) iz Aneksa 10 na Dejtonski sporazum. Tamo je u članu V navedeno da je Visoki predstavnik "konačni organ na terenu vezano za tumačenje ovog sporazuma" (ovdje se misli na Dejtonski mirovni sporazum u procesu njegove civilne implementacije). Za to će trebati u članu VI-3 Ustava unijeti navedenu odredbu iz člana V Aneksa 10 na Dejtonski sporazum. Takođe će trebati proširiti listu pokretača postupka na sam Ustavni sud BiH i dati pravo inicijative za pokretanje postupka građanima i organizacijama čija su prava zakonima i drugim odlukama povrijeđena, a koja im garantuje Ustav BiH. Takođe će trebati u članu VI-4 Ustava BiH, u kojem je određeno da su odluke Suda "konačne i obavezujuće", propisati sljedeću odredbu: "Organu koji ne postupi po odluci Suda, u roku određenom odlukom Suda, prestaje mandat a protiv odgovornih lica biće pokrenut krivični postupak." Ovakva odredba bez presedana u pravnoj praksi pravnih država treba da spriječi dosadašnju proširenu neodgovornost političara u provođenju odluka Ustavnog suda BiH. U suprotnom, Visoki predstavnik će morati ostati i dalje kao jedini legitimni organ iz Dejtonskog sporazuma koji osigurava civilnu implementaciju Dejtonskog sporazuma.

U članu VI Ustava treba donijeti novu odredbu kojom će Ustavni sud BiH moći sankcionirati antiustavno djelovanje pojedinih građana, kojim se dovodi u pitanje nezavisnost, suverenost i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine. Prijedlog te odredbe glasi: "Na prijedlog grupe građana Ustavni sud može trajno ili na određeno vrijeme lice (osobu) koje svojim djelovanjem dovodi u pitanje nezavisnost, suverenitet i teritorijalni integritet Bosne i Hercegovine proglasiti nepodobnim za funkciju u politici i javnoj vlasti".

Visoki predstavnik (OHR) prije nego što mu prestane mandat u Bosni i Hercegovini dužan je, kao posljednji tumač civilnog dijela Dejtonskog sporazuma, da protumači Aneks 2 – Prelazne odredbe, na Ustav BiH (Aneks 4). Prije svega da protumači da li je u skladu s tim Aneksom Odluka Skupštine Republike Srpske donesena u mjesecu julu 1993. godine da Srbe u Bosni i Hercegovini ne obavezuju odluke ZAVNOBiH-a donešene 25. i 26. novembra 1943. godine u Mrkonjić Gradu, koje se državne vlasti u Republici Srpskoj pridržavaju i zbog nje ne priznaju Zakon o državnosti BiH kojeg

je Skupština Republike BiH, kao suverena država donijela 28. februara 1995. godine, utvrđujući da je 25. novembar kada je održano zasjedanje ZAVNOBiH-a 1943. godine na kome je obnovljena državnost BiH, za Dan državnosti BiH. Aneksom 2 na Ustav (Aneks 4) je uređeno da zakoni ostaju na snazi dok ih ne izmijeni nadležni organ. To se isto odnosi i na Dan nezavisnosti 1. Mart, kada je 64% građana na Referendumu 1. marta 1992. godine odlučilo da BiH bude nezavisna i suverena država.

Visoki predstavnik (OHR) također prije nego što ode treba konačno da protumači da li su zakoni koje je donijela Skupština BiH prije međunarodnog priznanja, a koji se odnose na naučne, obrazovne, kulturne, zdravstvene i socijalne institucije države Bosne i Hercegovine, iz Aneksa 2 na Ustav BiH u skladu sa Dejtonskim sporazumom, da bi se ubuduće mogle staviti u Budžet Bosne i Hercegovine kao njene institucije. Također, treba da protumači važenje ranije donešenog Zakona o državnom zemljištu i javnim dobrima.

Neophodno je prilikom promjena u Ustavu BiH izvršiti dopune, izmjene i brisanje određenih odredbi u njegovoj konačnoj redakciji:

- U članu I navesti opis postojećih državnih simbola (grba i zastave). U članu I, kao što je to učinjeno za Brčko (Amandmanom prvim), Srebrenici dati status Distrikta Bosne i Hercegovine. Presudom Međunarodnog suda pravde presuđeno je da su vojska i policija Republike Srpske u julu 1995. godine izvršili genocid nad Bošnjacima Srebrenice. Stoga ni ljudski ni politički nije moralno da Srebrenica ostane u Republici Srpskoj.
- U članu II-1 brisati tekst o postojanju Komisije za ljudska prava;
- U članu III-1 ne dovodeći u pitanje nadležnosti entiteta i kantona, s obzirom na obaveze Bosne i Hercegovine koje proizilaze iz međunarodnih povelja, konvencija i ugovora, neophodno je u članu III-1 Ustava dodati u državne nadležnosti nauku, obrazovanje, kulturu, zdravstvo, penziono-invalidsko osiguranje i socijalnu zaštitu. Za vršenje tih nadležnosti već postoji Ministarstvo civilnih poslova i određene agencije i upravne organizacije. U nadležnosti države treba unijeti graditeljstvo i zaštitu prirode i sve drugo što se odnosi na klimatske promjene. Zatim, odbranu, sigurnost, Vrhovni sud i Tužilaštvo.
- U članu III-3.3.b., VII-1 i IX-2 brisati riječi "zajedničkih" i "zajedničkim", jer su suvišne i imaju netačno značenje.
- U članu V navesti da Vijeće ministara ima 12 članova po tri Bošnjaka, Hrvata, Srbina i Ostalih i da se sastoji od ministara sa resorom i bez resora. Kvorum za sjednice Vijeća ministara je sedam ministara, a odluke se donose prostom većinom svih izabranih ministara.
- U članu V-5 umjesto Stalni komitet, treba da stoji: "Oružane snage": "a) Predsjedništvo vrši funkciju vrhovne komande oružanih snaga Bosne i Hercegovine; b) Oružane snage Bosne i Hercegovine će funkcionisati u skladu sa suverenitetom i teritorijalnim integritetom Bosne i Hercegovine". Ostali tekst brisati.

Neophodno je, i to će biti suštinska promjena u Ustavu u skladu sa Presudom Evropskog suda za ljudska prava, članove IV i V postojećeg Ustava, prestilizirati u skladu sa Presudom Evropskog suda za ljudska prava i Preambulom i Opštom odredbom člana IX-3 Ustava BiH i do danas neprovedenim presudama Ustavnog suda Federacije BiH i Ustavnog suda BiH.

U članu IX u Opšte odredbe treba unijeti odredbu: "Službeni jezici u Bosni i Hercegovini su Bosanski jezik, Srpski jezik i Hrvatski jezik. Ostali jezici su u službenoj upotrebi u skladu sa zakonom".

Također, u članu IX brisati tačku 2. jer ograničava pravo Parlamentarne skupštine BiH u kriznim vremenima, kao što je epidemija COV-19, za neophodne promjene zakona i drugih propisa. Neophodno je i prestilizirati i tačku 1. člana IX, u smislu da se navedene odredbe odnose i na osobe za koje se postupci vode i na domaćim sudovima.

U članu X potrebno je unijeti poseban stav u kojem će se naznačiti da su amandmani navedeni u Ustavu BiH sastavni dio Ustava BiH.

Član XII Ustava BiH koji govori o stupanju Ustava na snagu, prestilizirati u skladu sa postojećom legislativom.

Aneksom I na Ustav BiH navedeno je 15 međunarodnih konvencija i ugovora koji će se smatrati sastavnim dijelom Ustava BiH. Kako znamo iz prakse, ovi akti su potpuno zanemareni u zakonodavnoj inicijativi i u sadržaju raznih zakonskih propisa koji su u nizu slučajeva njima suprotni. Zato ih treba učiniti vidljivijim a to će se postići ako ih pod istim naslovom unesemo u sam Ustav BiH pod opće poznatim pojmom "Amandmani" i budu integralno sadržani sa osnovnim tekstom ustava (Američki model). U formi amandmana treba preuzeti i neke Aneксе Dejtonskog sporazuma koji će važiti sve dok BiH ne bude primljena u Evropsku uniju, i donese novi Ustav, kao i druge evropske povelje i konvencije.

Amandmani na Ustav Bosne i Hercegovine

Amandman I - Brčko - Distrikt Bosne i Hercegovine iz 2009. ("Službeni glasnik BiH", broj 25/09 od 31.03.2009.).

Amandman II - Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948.

Amandman III - Ženevske konvencije I-IV o zaštiti žrtava rata (1949) i Dopunski protokoli I-II iz 1977.

Amandman IV -Konvencija koja se odnosi na status izbjeglica (1951) i Protokol iz 1966.

Amandman V -Konvencija o državljanstvu udatih žena iz 1957.

Amandman VI -Konvencija o smanjivanju broja osoba bez državljanstva iz 1961.

Amandman VII - Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije iz 1965.

Amandman VIII - Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966) i Opcioni protokoli iz 1966. i 1989.

Amandman IX - Međunarodni pakt o gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966.

Amandman X - Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije prema ženama iz 1979.

Amandman XI - Konvencija protiv mučenja i drugih vrsta okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1984.

Amandman XII - Evropska konvencija o sprječavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1987.

Amandman XIII - Konvencija o pravima djeteta iz 1989.

Amandman XIV - Konvencija o pravima radnika na privremenom radu u inostranstvu i članova njihovih porodica iz 1990.

Amandman XV - Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina iz 1992.

Amandman XVI - Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina iz 1994.

Amandman XVII – O izborima (Aneks 3. Dejtonskog mirovnog sporazuma).

Amandman XVIII – Sporazum o ljudskim pravima (Aneks 6. Dejtonskog mirovnog sporazuma, bez Komisije za ljudska prava i Doma za ljudska prava).

Amandman XIX – Sporazum o izbjeglicama i raseljenim licima (Aneks 7. Dejtonskog mirovnog sporazuma).

Amandman XX – Sporazum o komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika (Aneks 8. Dejtonskog mirovnog sporazuma).

Amandman XXI – Sporazum o osnivanju javnih korporacija Bosne i Hercegovine (Aneks 9. Dejtonskog mirovnog sporazuma).

Amandman XXII – Evropska povelja o lokalnoj samoupravi iz 1985. (Vlada RBiH ratificirala je ovu Povelju 1994. godine, "Službeni list RBiH", broj 31/94, 3. novembar 1994. godine).

Osnovni smisao ponuđene metodologije promjena u Ustavu Bosne i Hercegovine jeste otklon od Dejtonskog sporazuma sadržanom u Ustavu (Aneks 4.) u kome su čl. IV i V u suprotnosti sa Evropskom konvencijom o osnovnim slobodama i pravima čovjeka i građanina. Primjenom ove metodologije u promjenama postojećih čl. IV i V, izjednačiće se prava Bošnjaka, Srba, Hrvata i Ostalih na cijelom prostoru BiH, neovisno kako je ona administrativno uređena. Posebno je značajno da se time prava Ostalih izjednače sa pravima Bošnjaka, Srba i Hrvata, jer su svi oni zajedno jednakopravni građani Bosne i Hercegovine i onda kada imaju i svoje posebne etničke i interese ostalih. Ovim promjenama u Ustavu postepeno bi prešli sa Dejtonskog sporazuma na Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU koji nas uvodi u članstvo Evropske unije, koja nam je svima krajnji cilj.

UREĐENJE GRANICE BOSNE I HERCEGOVINE SA SUSJEDIMA

Definicije osnovnih pojmova: Država je društveno-politička zajednica onih koji vladaju i onih kojima je vlada uređena na osnovi pravila koja prihvaćaju (svojevoljno ili pod prinudom) svi njeni članovi. U užem smislu, država je aparat sile koji načelno garantuje sigurnost svim članovima zajednice. Država je pravni subjekt unutaršnjeg i međunarodnog prava, koji se stiče: međunarodnim priznanjem *de facto* (privremeno i ograničeno) i *de jure* (stalno i neograničeno). Država je određena svojom funkcijom uređenja odnosa u društvu. Pravna država je ona država u kojoj su sva prava poopštena (tj. važe jednako za sve u istim uvjetima). U njoj vlada striktno formalna procedura. Pravna država nije aparat za realizovanje interesa, nego mehanizam realizovanja formalne pravednosti kao jednakopravnosti. Sila je u državi dopustiva samo uz pretpostavku kršenja normi koje udovoljavaju navedenim uvjetima, a sam prekršaj uvjetovan je procedurom. Demokratska država polazi od neposrednog iskazivanja volje naroda, no, s vremenom postaje jasno da moderna demokratska država može biti jedino reprezentativna i parlamentarna. Država blagostanja ne garantuje samo elementarnu sigurnost i dogovorena prava svojih državljana i ostalih stanovnika, nego garantuje i minimum socijalne sigurnosti. Međunarodnim priznanjem država ulazi u međunarodnu zajednicu i postaje punopravni subjekt u međunarodnim odnosima.¹ Integritet znači cjelokupnost, cjelovitost, čitavost, potpunost, nedjeljivost, nepovredivost, neozlijeđenost, nepovrijeđenost. Teritorijalni integritet obuhvata cjelokupnost i nepovredivost teritorije države. S aspekta međunarodnoga ratnog prava, teritorijalni integritet jedno je od osnovnih prava država u međunarodnim odnosima. Pravo na samoodbranu, nezavisnost i poštovanje dostojanstva države utvrđeno je Poveljom UN. Teritorijalni integritet je vrijednost koja je vezana za teritoriju države. Pod teritorijalnim integritetom podrazumijeva se stanje potpunosti i nepodijeljenosti teritorije i suvereniteta jedne države. Teritorij države ima veliki značaj. To je prostor na kome se razvila nacija, odnosno, stanovništvo države. Za stanovništvo su vezana duhovna i materijalna bogatstva. Teritorijalni integritet je vrijednost od prvorazrednog značaja za državu. Svaki teritorijalni ustupak drugoj strani predstavlja opasnost za druge vrijednosti. Za očuvanje teritorijalnog integriteta država formira institucije odbrambenog sistema. Zbog bitnosti teritorijalnog integriteta za državu, teritorijalni sporovi predstavljaju opasnost za mir i međunarodnu stabilnost. Vrlo često, ovi sporovi se po-

kušavaju riješiti mirnim putem, međutim, u uslovima kriza, obično prerastaju u ratno stanje. Dakle, svaki teritorijalni spor je u osnovi politički spor. Problem bosanskohercegovačkog teritorijalnog integriteta veoma je star. Naši susjedi su uglavnom pokazivali teritorijalne pretenzije, zbog čega su pokretali mnoge ratove.

U savremenoj pravnoj teoriji i praksi nesporno je da su državna teritorija i državna granica međunarodni pojmovi koji, da bi postojali, trebaju biti uređeni međunarodnim pravom. Stoga, osnovni pojam određenja državne granice podrazumijeva da je to ravan koja odvaja omeđeni prostor između država na kopnu, moru i u zraku. Takav omeđeni prostor naziva se državna teritorija. Jedan od najvažnijih problema današnjice svakako je vezan za problem teritorije i u neposrednoj je vezi sa održavanjem svjetskog mira. Svakodnevno smo svjedoci mukotrpnog rješavanja brojnih sukoba zbog teritorija i teritorijalnih pretenzija pojedinih država koji prerastaju u oružane sukobe širih razmjera. Oni se rješavaju na razne načine. Najčešće se sukobi oko teritorijalnih nesporazuma rješavaju pregovorima, a rjeđe upotrebom sile koja je međunarodnim pravom zabranjena. To sve skupa jasno govori o važnosti teritorijalnog integriteta država u međunarodnom pravu, te da promjene državnih granica nikada nisu bile bezazlene i da su se najčešće završavale ratom i krvoprolićem. Danas postoje brojni teritorijalni sporovi koji prijete ugrožavanju svjetskog mira. Iako najveći broj država u Svijetu ima nesporne i međusobno uređene državne granice i cjelovitu teritoriju, ipak teritorijalna pitanja ostaju jedna od gorućih i izuzetno značajnih pitanja za očuvanje svjetskog mira. Da nije tako, teško da bi se taj mir održao, a bez njega i teško da bi se očuvale i ostale civilizacijske vrijednosti.

U međunarodnoj pravnoj nauci je poznato da je teritorija jedan od osnovnih elemenata državnosti i da bi država mogla postojati ona mora imati teritoriju kao oblast na kojoj se prostire njena suverena vlast. Moglo bi se zaključiti da pod državnom teritorijom podrazumijevamo onaj dio zemljine površine koji potpada pod suverenitet određene države. Ovakva definicija državne teritorije ipak nije općeprihvaćena u svijetu, jer ne postoji saglasnost u teoriji i pravnoj praksi međunarodnog prava. Na ovakvo stanje su utjecala različita učenja unutrašnjeg i međunarodnog prava koja su se sporila, uglavnom, zbog pitanja koja su vezana za pravnu prirodu državne teritorije.

Mada nemamo namjeru da se previše upuštamo u razjašnjavanje spornih pitanja koja su primarno teorijske naravi, ipak možemo napraviti određenu distinkciju između političkih i pravnih shvatanja ovog pitanja.

Tako, prema političkom određenju, teritorija se može shvatiti kao atribut države, odnosno, kao nešto bez čega ona ne može postojati. Na žalost, danas imamo slučaj postojanja pojedinih država koje nemaju svoju teritoriju. Takva država je Palestina.

S druge strane, pravna teorija shvata teritoriju kao oblast prostiranja državne nadležnosti.

Mi smatramo da ovo pitanje ne bi smjelo biti pravno neuređeno, ne zbog teorijskih, nego isključivo, zbog praktičnih razloga koji ne trpe odlaganja ove vrste. Da bi određena oblast predstavljala teritoriju ona mora biti određena državnim grani-

cama unutar kojih bi postojalo ovlaštenje državnog aparata za vršenje suverene nadležnosti.

Kao što vidimo, po pitanju državnih granica postoje različita shvatanja kojima se određuje njihov pravni karakter. Njihovo različito definiranje državne granice, izraz je različitog poimanja i shvatanja države. To je i razlog zbog kojeg pojedini autori tom pitanju prilaze sa raznih aspekata: historijskih, geopolitičkih, pravnih, ideoloških, kulturoloških, nacionalnih i dr.²

Arbitražni tribunal je 1989. godine u presudi o morskoj granici između Gvineje Bisao i Senegala, naveo kako je međunarodna granica, linija ustanovljena povezivanjem najizbočenijih tačaka oblasti prostorne važnosti normi pravnoga poretka neke države. Ono što je sporno jeste, što međunarodna pravna teorija u vezi državne granice ne pretpostavlja liniju, već ravan koja vertikalno presijeca zemljinu površinu i dijeli zračni prostor osnovne teritorije i podzemlja dviju država. S druge strane, ono što nije sporno jeste, da državna granica razdvaja teritoriju najmanje dvije susjedne države na kopnu, odnosno, da je ona vanjska granica teritorijalnog mora na koju se vezuje vanjski morski pojas, epikontinentalni, odnosno privredni ili prostor otvorenog mora. Također, uopće nije sporno da državna granica označava teritorijalnu suverenost države i da ona odvaja dvije teritorije susjednih država omogućavajući im pristup kopnenim, pomorskim i zračnim putem, što upućuje na zaključak da državna granica, ni u kom slučaju, nije jednodimenzionalna kategorija niti je unilateralan pojam.

Danas, pitanje teritorijalnih promjena i promjena državnih granica, predstavlja jedno od suštinskih pitanja međunarodnog prava. Za njega je vezano pitanje međunarodnog mira i sigurnosti između država, pa promjena suvereniteta nad teritorijom ne predstavlja samo stvar onih država između kojih te promjene nastaju. Stoga je to veoma ozbiljno pitanje ne samo međunarodnog prava nego i njegovih organa i institucija sadržanih u Povelji OUN-a. Prva činjenica koja se nameće u vezi teritorije i državne granice jeste postojanje države, a ona može postojati ako je u stanju sačuvati teritoriju. Štiteći nju, međunarodno pravo na isti način štiti državne granice kojima je određena cjelovitost država.

Naše naučno razmatranje pitanja državnih granica kao i naše promišljanje primarno spada u domen pravne regulacije koja mora dati odgovor koji je sadržan u međunarodnom pravu. Najčešće su državne granice postojane i stabilne onoliko koliko je stabilna i sama država. Međutim, i nestabilna država treba da ima stabilne granice u onoj mjeri u kojoj je to od utjecaja na međunarodni mir. Sigurno je da stabilan međunarodni mir podrazumijeva poštivanje međunarodno priznatih granica određenog državnog teritorija. Sve ovo, međutim, ne znači da se granice nikako ne mogu mijenjati i da je nemijenjanje granica sadržano u nekoj imperativnoj normi međunarodnog prava. One su kao i sve postojeće podložne promjenama, ali samo onim koje ne dovede u pitanje državnu i međunarodnu stabilnost. Način mijenjanja državnih granica uređen je međunarodnim pravom i moguć je samo na osnovu dogovora država. Iz toga, sasvim je jasno da međunarodno pravo štiti državne granice kako u pogledu

njihovog uspostavljanja, tako i u pogledu njihovog mijenjanja. Regulacija je proceduralno postavljena tako da isključuje silu i prijetnju upotrebom sile, a forsira pregovore koji mogu rezultirati ugovorom. Nakon toga vrši se uspostava državnih granica koja se obavlja praktičnim postupanjem međudržavnih komisija na terenu u vidu njihovog obilježavanja. To je posao koji obavljaju mješovite komisije ustanovljene na osnovu međunarodnih ugovora. Prilikom razgraničenja na terenu, ove komisije obično imaju ovlaštenja da odstupe od teksta ugovora, do izvjesne mjere, kako bi se granica prilagodila mjesnim, geografskim i ekonomskim uslovima. Pošto se državne granice određuju dvostranim ili višestranim ugovorima, naravno da se ti ugovori nakon toga potpisuju i ratifikuju. Ukoliko zbog toga nastanu teritorijalne promjene, poštivanje međudržavnih granica znači poštivanje teritorijalnog statusa quo koji je uspostavljen nakon što komisije na terenu završe posao. Na taj način, svi slučajevi promjene državnih granica, a posebno oni nastali teritorijalnim promjenama na koje se primjenjuju pravila međunarodnog prava, moraju biti podvrgnuti načelu *uti possidetis*. To načelo moglo bi se označiti kao faktičko stanje posljednjeg posjeda. Iz razloga što se s njim prvobitno rješavalo pitanje granica između država koje su izlazile iz kolonijalnog statusa ono nesumnjivo upućuje na posjedovanje, pa se zaštita posljednjeg posjeda čini kriterijumom. Vidjeti šire o tome u: Juraj Andrassy, *Les Rapports de Frontiere et de Voisinage entre la Yougoslavie et les Etats limitrophes*, Jugoslavenska revina za međunarodno pravo, Beograd, br. 1., 1956., str. 52. 4 Članom 5. Ugovora o miru sa Italijom, od 10. februara 1947., dozvoljeno je komisiji da odstupi 0,5 km, od linije utvrđene ugovorom. (M. Bartoš, *Međunarodni ugovori FNRJ*, Beograd, br. 4. 1947. str. 473.). 5 „To znači da ako između novih država sljednica nema drukčijega sporazuma, između tih teritorijalnih cjelina koje su stekle neovisnost crta razgraničenja unutar države prethodnice, koja je bila na snazi na datum sukcesije država, postaje njihova državna granica prema međunarodnom pravu“, (V.Đ.Degan, *Ibid*, str. 566).

Neki naučni teoretičari su ovom načelu oduzimali pravni karakter smatrajući ga političkim načelom. Posebno se to ispoljavalo u vrijeme dekolonizacije. Prema ovom načelu su, naprimjer, Gvatemala i Honduras proglasile svoju nezavisnost prema Španiji, 15. septembra 1821. godine. Međutim, sa potpisom sporazuma, sporovi oko uređenja granice nisu prestali i nastavljeni su kasnije, a naročito od sredine XIX stoljeća (1917., 1927. i 1930.). Na kraju je uređenje granica postavljeno kao isključivo pravno pitanje i spor je upućen na rješavanje Specijalnoj graničnoj arbitraži, strane su se složile da je prema članu 5. spomenutog sporazuma, „jedina zakonita granica koja može da se ustanovi između dvije države je ona koja je ustanovljena 1821. godine“. Tako je nastalo međunarodno pravno načelo „*Uti Possidetis iuris*“ koje je značilo načelni pristanak latinoameričkih zemalja da se njihove međusobne granice povuku prema administrativnoj podjeli španske kolonijalne imperije kako je ona postojala u vrijeme sticanja nezavisnosti ovih država.

Doktrina sadržana u načelu *uti possidetis* se nezaustavljivo širila pa je, pored kopnenih granica obuhvatila i morske granice. Bilo je pokušaja da *Uti possidetis* dobije karakter kogentne norme međunarodnog prava. Do toga nije došlo pa je *uti possidetis* „samo“ ostao opće prihvaćeni princip međunarodnog prava kojeg prihvata praksa

Međunarodnog suda u Hagu i arbitražni sudovi. Sljedstveno tome, njega je primijenila i Arbitražna komisija EZ na Konferenciji o SFR Jugoslaviji prilikom rješavanja problema državnih granica u procesu disolucije SFRJ. Tako je, zbog svoje konzistentnosti, načelo *uti possidetis* postalo opće prihvaćeni princip općeg međunarodnog prava. Ali, to ne znači da se ono i danas doslovno poštuje i primjenjuje. Međutim, i pored svega toga, iako dakle ostaje načelo savladavanja prošlosti, načelo *uti possidetis* je jedno od najvažnijih u međunarodnim odnosima po pitanju teritorije. Ono ima mnogo šire značenje od onog koje mu daje pravna nauka i sudska praksa.

Danas načelo *uti possidetis* značajno konotira u međunarodnim odnosima i obiluje izuzetnim političkim vrednotama između država i međunarodnih organizacija. Ispoljilo se kao prilično fleksibilno načelo mira i zaštite teritorijalnog integriteta država, posebno, u slučaju sukcesije. To je posebno značajno ako se ima u vidu da omogućava veliku primjenu naročito kada je u pitanju nastanak novih država koji se dogodio kao posljedica dekolonizacije ili raspada države prethodnice. Preko ovog načela, države mogu odrediti granice kakve žele, pod uslovom da o tome postignu obostran i slobodan sporazum.

U slučaju nepostizanja sporazuma o granici, kao izraza slobodne volje između država, načelo *uti possidetis* se nameće kao obavezno međunarodno pravno načelo. U današnje vrijeme, kada je proces dekolonizacije uglavnom završen, a raspad država nije tako česta pojava, većina granica određena je bilateralnim ili multilateralim međunarodnim ugovorom i nema smetnje da predmet međunarodnog ugovora budu i one granice koje uopće nisu sporne, zatim granice koje sadrže određene prigovore, te granice koje su ustanovljene ugovorom na koje sukcesija država, apsolutno ne utječe. Ne treba posebno napominjati da imperativne norme međunarodnog prava, koje su sadržane u Povelji OUN, zabranjuju prijetnju silom ili upotrebu sile protiv teritorijalnog integriteta država.

Kada je raspad SFRJ bio očigledan, Konferencija o bivšoj Jugoslaviji u Hagu 1991. godine osnovala je Bedinterovu komisiju kao međunarodnu arbitražnu komisiju i njena arbitraža ima snagu međunarodne presude. Članovi komisije bili su svi predsjednici ustavnih sudova država osnivača Evropske unije, a komisijom je presjedavao Rober Badinter. Komisija je dala 10 mišljenja koja su devedesetih godina postala dio međunarodnog javnog prava.

Za nas je posebno bitno mišljenje Arbitražne komisije br. 3, koje je na pitanje koje je postavila Republika Srbija, a Konferencija dostavila Arbitražnoj komisiji: "Da li se prema međunarodnom javnom pravu unutrašnje linije razgraničenja između Hrvatske i Srbije s jedne strane i Srbije i Bosne i Hercegovine s druge strane mogu smatrati granicama?"

Mišljenje komisije je da čim proces u SFRJ bude doveo do stvaranja jedne ili više nezavisnih država, problem granica, naročito onih koje se tiču republika na koje se odnosi postavljeno pitanje, moraće da se riješe u skladu sa sljedećim kriterijumima:

Prvo – spoljne granice će morati da se poštuju u svim slučajevima, u skladu sa načelom na koje se podsjeća u Povelji UN, deklaracijom koja se odnosi na principe

međunarodnog prava koji se tiču odnosa prijateljstva i saradnje između država u skladu sa Poveljom UN, Rezolucijom 2625 (XXV) Generalne skupštine UN i u skladu sa Završnim aktom iz Helsinkija i kojim se inspiriše član 11. Bečke konvencije od 23. augusta 1978. godine o sukcesiji država na planu ugovora.

Drugo – demarkacione linije između Hrvatske i Srbije ili između Srbije i Bosne i Hercegovine ili, eventualno, između drugih susjednih nezavisnih država, moći će da se mijenjaju samo putem slobodnog i međusobnog dogovora. Treće – ako se ne dogovori suprotno, ranije granice poprimaju karakter granica koje štite međunarodno pravo. To je zaključak na koji navodi princip poštivanja teritorijalnog „status quo“ i naročito princip „uti possidetis juris qui“, iako prvobitno priznat prilikom rješavanja problema dekolonizacije u Americi i Africi, predstavlja danas princip koji ima opšti karakter, kako je saopštio Međunarodni sud pravde (pitanje pograničnog spora Burkin Faso – Republike Mali koji miruje od 22. decembra 1986. godine, paragraf 20. strana 565). Ovaj princip je utoliko lakše primijeniti između republika jer je u alineji 2. i 4. člana 5. Ustava SFRJ regulisano da se konzistentnost teritorija i republičke granice ne mogu mijenjati bez njihove saglasnosti. (Rezolucija Savjeta bezbjednosti UN o krizi u bivšoj Jugoslaviji)

GRANICE BIH

Na sjeveru, granicu BiH prema susjednoj državi RH, čini rijeka Sava. Na istoku granica BiH prema Srbiji i Crnoj Gori ide dolinom rijeke Drine, od njenog ušća u Savu, do jezera Perućac. Na dijelu jezera Perućac, granica prelazi na desnu obalu Drine i postaje kopnena granica sa manjim izuzecima sve do planine Orjen, na krajnjem jugu. Na planini Orjen nalazi se tromeđa BiH sa Srbijom, CG i

RH. Sa planine Orjen, granica između BiH i Srbije i CG išla je na jugoistok i završavala u Toplanskom zaljevu Boke Kotorske, gdje je BiH imala izlaz na more. Poslije Drugog svjetskog rata, ovaj dio teritorije BiH pripojen je CG, a danas, granica sa planine Orjen ide na zapad prema RH, da bi u predjelu Stonskog zaljeva izašla na Jadransko more.

Poslije nešto više od dvadeset kilometara vodeno-morske granice, idući na zapad, granica ponovo postaje kopnena. Idući na sjeverozapad, granica presjeca rijeku Neretvu i nastavlja do planine Dinare. Granica prema susjednoj državi RH ide vrhovima planine Dinare i nastavlja prema dolini Une. Granica iz doline Une ide prema obroncima planine Plješevice i dalje na sjever do doline rijeke Gline. Iz doline rijeke Gline, granica se ponovo vraća u dolinu rijeke Une i ide na sjever, sve do njenog ušća u rijeku Savu. Ukupna dužina granice iznosi 1.660 km (kopnena 980, riječna 665 km i morska 15 km). Prema RH, dužina granice iznosi dvije trećine, a prema Srbiji i CG jednu trećinu ukupne dužine državne granice. Dužina obalske linije je 25 km.

Prema susjednim državama uređeni su kopneni i riječni granični prijelazi.

Razgovori o razgraničenju između Bosne i Hercegovine i Srbije započeli su 2000. godine. Državne komisije su 24. maja 2002. godine usaglasili i ucrtali granice na listovima karata 1:25.000. Komisija iz BiH je parafirala Ugovor o granici. Komisija iz Sr-

bije nije pristala potpisati dogovorene listove karata sa ucrtanom identifikovanom granicom već su tražili da se izvrši korekcija granične linije na četiri lokacije.

Komentarišući prijedlog Beograda, prof. dr. Safet Halilović, ministar za civilne poslove, rekao je: "U Srbiji kao da iznova oživljavaju teritorijalne pretenzije prema BiH". Komisija za granice Srbije i CG već poodavno je istorodnom organu BiH predložila razmjenu teritorija na četiri lokacije duž granice: na dijelu željezničke pruge Beograd-Bar, na području Međurječja u općinama Priboj i Rudo i na dijelu HE "Bajina Bašta i "Zvornik" (Prilog broj 1.). Beograd je tražio da se 40,45 km² uključi u granice Srbije, kao i da obje HE u cijelosti pripadnu Srbiji. Na drugoj strani, općinske vlasti Bosanske Kostajnice, Kozarske Dubice i Novog Grada (Bosanski Novi) zatražile su pomijeranje granice između BiH i RH na rijeci Uni. Na toj teritoriji RH nalazi se 200 parcela od kojih su za njih 197 vlasnici državljanima BiH. Dešava se da čovjek dok ore njivu pređe u teritoriju RH. Radi preciznog utvrđivanja granične linije na Uni skoro dvije godine razgraničenje su radili eksperti geometri. Po njima, granična linija prema RH na 19 mjesta prelazi rijeku Unu.

Otvorena pitanja poput luke Ploče, Pelješkog mosta i granica opterećuju međudržavne odnose između BiH i RH. Neotuđivo je pravo RH da spoji dva dijela svoje teritorije i isto tako je neosporivo pravo BiH da štiti svoju teritoriju. Što se tiče izgradnje mosta Komarna-Pelješac, predsjednik RH Stjepan Mesić izjavio je da se protivi bilo kakvoj promjeni granica na području bivše SFRJ, pa i hrvatske granice sa BiH. Most Komarna - Pelješac se ne može graditi, a da se susjedi ne slažu s tim. Planirana visina od 30 m plovnog puta za ovaj most nije dovoljna. Gradnja mosta Komarna - Pelješac nema veze s drugim pitanjima vezanim za BiH, pa tako ni sa definitivnim provođenjem razgraničavanja na moru, izjavio je Božidar Kalameta, ministar mora, turizma, prometa i razvoja RH.

Pored toga nepobitna je činjenica da i dva otočića Veliki i Mali Školj kao i vrh poluotoka Klek pripadaju BiH. To je ustvrdio Institut za pomorstvo iz Splita. Poslanik u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH Mladen Potočnik izjavio je da Vlada RH ponovo izražava pretenzije na dva otočića koji se nalaze u bosanskohercegovačkim teritorijalnim vodama. Prema njemu, bosanskohercegovačke institucije su pasivne zbog toga što "oni koji se nalaze na vlasti očigledno ne vole BiH. Vole tetku, da li Srbiju ili Hrvatsku, a ne svoju majku BiH, što je nemoralno".

U vezi spornih granica sa susjedima reagovali su bosanskohercegovački slobodni demokrati koji se zalažu da kao temeljni predušlov pristupa Srbije, CG i RH evropskim integracijama bude usaglašavanje i potpisivanje sporazuma o granicama sa BiH.

Kada su granice u pitanju, veoma je bitna njihova sigurnost. U vezi s tim, treći sastanak Ohridskog procesa potvrdio je da je BiH apsolutno opredijeljena za Ohridski proces o sigurnosti i upravljanju granicama, kao inicijativi koja je već dala konkretne rezultate.

Mišljenja smo da granice sa susjedima prvo treba identifikovati, potpisati i ratifikovati ugovore u skladu sa odredbama međunarodnog prava i mišljenja Badinterove komisije, a poslije toga pregovorima riješiti eventualne korekcije granica.

Brigadir Ekrem Alihodžić

ŠTETNOST KONTINUIRANOG OSPORAVANJA KARAKTERA RATA U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI

Tribunal je, vršeći svoju funkciju, odgovorio na pitanje - zašto je bio rat u Jugoslaviji i kakav je to bio rat. Bio je to, prema nalazima, međunarodni oružani sukob. Bio je to ekspanzionistički rat Srbije i Hrvatske protiv Bosne i Hercegovine. Srbija, Slobodana Miloševića, i Hrvatska, Franje Tuđmana, namjeravale su da stvore velike etnički čiste teritorije - države - "veliku Srbiju" i "veliku Hrvatsku" na račun Bosne i Hercegovine. Dakle, cijeneći sve dokaze, sudije su našle da je rat u bivšoj Jugoslaviji bio međunarodni u svim fazama, zbog direktnog i indirektnog učešća Srbije i Hrvatske.

Kvalifikacija, da je u Bosni i Hercegovini bio međunarodni rat, ima ogroman značaj, jer se uz lobiranje Srbije i Hrvatske i (njihovih srodnika u BiH) sve više pokušavaju izvrnuti činjenice kako bi se "dokazalo" da je u BiH vođen isključivo građanski rat, po kome je bilo više sukobljenih strana koje su činile zločine, a pojedinci iskrivljene haške činjenice koriste čak i za historijski revizionizam.

U presudama je utvrđeno da su Srbija i Hrvatska bile u ratu sa Bosnom i Hercegovinom posredstvom VRS i HVO, nad kojima su imale opću kontrolu. Rat je, prema presudama, bio rasprostranjen i sistematski, diskriminatorni napad na civilno stanovništvo. Etničko čišćenje bilo je cilj, a ne posljedica rata, kako su to tvrdile redom sve odbrane. Cilj vlasti BiH, napadnutih sa dvije strane, bio je - odbrana i oslobodjenje cjelokupne teritorije.

Planeri i izvođači agresije na BiH zaista su do kraja primjenjivali kompleksnu formulu "konačnog uništenja" BiH kombiniranjem mnoštva specijalnih subverzivnih operacija i munjevitog oružanog napada. Računali su da će tom formulom i načinom kako su je primjenjivali postići da agresija bude maskirana formama građanskog rata. Uz to, bile su uvjerene da će svoje radikalne ciljeve ostvariti za koji mjesec dana.

Mnoge naučne činjenice i događaji u Republici Bosni i Hercegovini na kraju 20. stoljeća potvrđuju da je na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena klasična oružana agresija, odnosno zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što je po definiciji međunarodni oružani sukob. Na okupiranim teritorijama nezavisne i međunarod-

no priznate Republike Bosne i Hercegovine, članice UN-a, i u sigurnosnim zonama UN-a nad Bošnjacima je izvršen genocid.

Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima čine suštinu genocidnog projekta zajedničkog zločinačkog poduhvata SRJ na jednoj i Republike Hrvatske na drugoj strani, te njihovih rukovodstava i brojnih rukovodilaca, vojnog, policijskog i upravnog vrha, te njihovih kolaboracionista i plaćenika.

Srpski genocidni velikodržavni projekat "Svi Srbi u jednoj državi" podrazumijevao je formiranje ujedinjene države na Balkanu u kojoj bi živio cio srpski narod. Takva ideja proteže se od Garašanina, preko Vuka Karadžića, Stevana Moljevića, Draže Mihailovića, Dobrice Ćosića, Slobodana Miloševića i danas živi. Projekat je posebnu podršku dobio od SANU, SPC i JNA.

UČEŠĆE SRBIJE I CRNE GORE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

JNA je definitivno bila pripremljena za vojni udar u SFRJ, u funkciji uspostavljanja velikosrpskog hegemonizma. O tome govori general Anton Lukežić i zaključuje: "JNA je, praktično, osvajačkim ratom i agresijom okupirala veći dio teritorije BiH, instalirajući tzv. Srpsku Republiku i njenu paravojsku pod vidom "zaštite srpskog naroda." Ona je, isto tako, omogućila stvaranje samozvane Jugoslavije od Srbije i Crne Gore. Time je istovremeno označen kraj JNA, koja se pretvorila u snagu oružja za ubijanje, raseljavanje, pljačku, masovne progone, silovanja, rušilaštvo i nasilje fašizma jednog naroda nad drugim".

Takvim izrođavanjem i fašizacijom JNA, definitivno je i Republika Bosna i Hercegovina ostala bez svoga dijela vojnih snaga u okviru JNA na koji je polagala pravo. Osim što je BiH ostala bez svog dijela vojske, ona je u odbrambenom i bezbjednosnom pogledu podmuklo, a zatim otvoreno, onesposobljavala odbranu TO i policije. Od 1985. do 1991. godine Teritorijalna odbrana R BiH je smanjena sa 313.400 pripadnika na 86.164. ili za 72,2%, a broj jedinica je smanjen sa 5.082 na 867, što znači za 82,9%. Na pomenute destrukcije nadovezuje se poznato podmuklo razoružavanje TO (oktobar 1990.), te odbijanje zahtjeva Predsjedništva R BiH za povrat oružja u jedinice TO (april 1992. godine).

General Veljko Kadijević, bivši savezni sekretar za odbranu SFRJ, rekao je: "Morali smo da se orijentišemo na konkretnu saradnju sa predstavnicima Srba i sa srpskim narodom kao takvim (...) To nam je omogućilo da tokom rata u Hrvatskoj manevrišemo i premještam trupe JNA preko BiH, što je bilo od vitalnog značaja za JNA (...). Ovo je također omogućilo uspješnu mobilizaciju u srpskim dijelovima BiH. Ocjenjujući dalji razvoj događaja, smatrali smo da nakon napuštanja Hrvatske treba da imamo jake snage JNA u BiH. Jedinice i štabovi JNA činile su kičmu VRS sa svim oružjem i opremom" (ICTV, Predmet broj. IT-94-1, predmet DuškoTadić).

Dobrica Ćosić je u svom pismu Miloševiću, pod naslovom Teze o stanju naroda, društva i države, tražio hitnu reorganizaciju JNA i njeno pretvaranje u srpsku vojsku. (Slavoljub Đukić, Lovljenje vetra - Politička ispovest Dobrice Ćosića).

U maju, odgovarajući na međunarodne kritike, Srbija i savezna vojska su, u prvoj fazi rata u BiH, opet izvele relativno vješt politički manevar. Srbija je htjela da pred međunarodnom zajednicom ne snosi rizik agresora u BiH a istodobno je, s druge strane, htjela osigurati vojnu pobjedu u BiH.

Ostvarujući tu koncepciju, Srbija je fiktivno povukla JNA iz BiH. Naime, reorganizovala je oružane snage bivše JNA u BiH. Štab 2. jugoslovenske armije dobio je ime GŠ Vojske Srpske Republike BiH. Slično tome, preimenovani su i štabovi. Peti banjalučki korpus postao je Prvi krajiški; bivši Zagrebački, Bihački i Kninski korpusi formirali su 2. KK; 13. riječki korpus postao je Hercegovački; a Sarajevski je dobio ime Sarajevsko-romanijski; dok je štab Tuzlanskog korpusa postao štab Istočnobosanskog korpusa, itd. Dakle, cijela struktura se formalno odvojila od bivše JNA, a faktički je zadržana i preimenovana u Srpsku vojsku BiH. Popuna i logistika te vojske i dalje se oslanja na izvore u Srbiji i Crnoj Gori.

Tako je vojsci Republike Srpske u Bosni i Hercegovini (generalu Ratku Mladiću) predato 166.703 pripadnika 2.VO, (48.229) dobrovoljačkih jedinica. (44.960) paravojskih organizacija i lica srpske nacionalnosti u TO SRBiH (29.276) do zuba naoružanih svim sredstvima moderne armije, uključujući i avijaciju i raketne sisteme.

Izuzimajući Srbiju i Crnu Goru strani plaćenici su angažovani iz Rusije, Ukrajine, Rumunije i Grčke. Početkom 1993. godine u agresorskim redovima na ratištima u RBiH učestvovalo je oko 2.000 ruskih plaćenika. Među stranim plaćenicima najzloglasniji su bili "arkanovci", "šešeljevci", "beli orlovi", "rojalisti" i drugi. Vikend-brigade su poseban izum srpskog agresora. Srbi u BiH su," tvrdi general Milutin Kukanjac, komandant 2. VO JNA, dobili gotovo cjelokupno naoružanje, municiju i druga sredstva koja su imali korpusi JNA na teritoriji BiH, i da je JNA više od 90% naoružanja, ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme izmjestila na sigurne prostora, te da je sve to predato Republici Srpskoj, koja je time naoružala svoju vojsku (ICTY, Predmet br. T-99-6-T,.).

Slobodan Milošević je prebacio ogromne količine naoružanja VRS, čije je troškove plaćao iz jugoslovenskog saveznog budžeta. Na platnom spisku Savezne armije, u julu 1992. godine, bilo je 12.000 oficira i podoficira iz VRS. Penzionisanim oficirima srpske nacionalnosti iz Bosne i Hercegovine je redovno isplaćivao penzije, aktivnim oficirima omogućavao je školovanje i kursiranje, te VRS u toku agresije snabdijevao sa 90% municije. SRJ je do 30. avgusta 1994. godine utrošila dvije milijarde američkih dolara za vođenje agresivnog rata protiv Republike Bosne i Hercegovine.

UČEŠĆE HRVATSKE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

U hrvatskoj nacionalističkoj ideologiji je, u različitim periodima i na različite načine, počev od dr. Ante Starčevića, preko braće Radić i HSS, te dr. Vlatka Mačeka i ustaškog poglavnika Ante Pavelića, pa do dr. Franje Tuđmana pitanje Bosne i Hercegovine i Bošnjaka bilo uvijek aktuelno. Hrvatski nacionalisti ne samo da su asimilari, već su negirali Bošnjake i Bosnu i Hercegovinu.

Pod parolom "zaštite ugroženog hrvatstva u Bosni i Hercegovini" i "zaštite strateških interesa Hrvata", Franjo Tuđman je mobilizirao politički pokret Hrvata u Bosni i Hercegovini petokolonašku i kolaboracionističku stranku HDZ u Bosni i Hercegovini i njenu vojnu komponentu - HVO. Prema Statutu, od 18. avgusta 1990., HDZ BiH bila je "konstitutivni dio jedinstvene HDZ, organizacije sa sjedištem u Zagrebu".

Republika Hrvatska se u skladu sa velikohrvatskim programom o formiranju "zajedničke hrvatske države u njenim etničkim i povijesnim granicama", otvoreno uključila u agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, čime je od žrtve velikosrpske agresije postala agresor.

Dana 18. novembra 1991. godine, u Grudama su izabrani predstavnici Hrvatskog naroda, donijeli "povijesnu" Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, kolaboracionističke državne tvorevine Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini. "Najznačajniji" elemenat osamostaljenja HZ-HB jeste postupno izgrađen cjelovit i samostalan pravni sistem potpuno odvojen od pravnog sistema Republike Bosne i Hercegovine. Njen konačni cilj bio je priključenje državi Republici Hrvatskoj.

Predsjedništvo HZ-HB je na sjednici u Mostaru, 8. aprila 1992., donijelo odluku o formiranju HVO, kao vrhovno tijelo odbrane hrvatskog naroda u HZ-HB. HVO je bio pod neposrednom kontrolom Zagreba, jer je političko i vojno rukovodstvo Republike Hrvatske imenovalo vođe i visoke časnike HVO-a. U Livnu je središnjica HDZ BiH proglasila kolaboracionističku tvorevinu Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu i konstituisala "Zastupnički dom", koji je imao funkciju parlamenta.

HVO je bilo organizovano po zbornim područjima i općinskim stožerima. Glavni štab HVO bio je u Zagrebu, pri GŠ Hrvatske vojske. Ukupno brojno stanje HVO iznosi oko 50.000 vojnika. U decembru 1992. godine na platnom spisku je bilo 45.000 vojnika, a u decembru 1993. godine 42.000. U januaru 1994. godine brojno stanje HVO iznosilo je 52.900 vojnika.

Tačan broj je veoma teško ustanoviti, ali je sigurno da su desetine hiljada hrvatskih vojnika učestvovala u borbenim djelovanjima na teritoriji Bosne i Hercegovine. Tako je u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, januara 1994. godine, učestvovalo između 25.000 i 30.000 pripadnika Hrvatske vojske. Prema tvrdnji generala Bobetka, u borabama sa Armijom RBiH poginulo je oko 9.000 hrvatskih vojnika. Međutim, generali koji su komandovali jedinicama HV u napadima na BiH tvrde da je poginulo više od 13.000 hrvatskih vojnika. Ovi podaci dovoljno govore o agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Regularne jedinice hrvatske vojske sudjelovale su u borbenim aktivnostima protiv Bosne i Hercegovine, radi zauzimanja dijela Republike. To su sljedeće jedinice - dijelovi ili cjeline Hrvatske vojske: 45 brigada, 4 pukovnije, 8 bojnih-bataljona, 1 topnički puk, 2 divizion, 1 mješoviti odred mornaričko-desantne pješadije, 1 helikopterska eskadrila, 2 taktičke grupe, 10 specijalnih jedinica, više diverzantskih i drugih jedinica.

Republika Hrvatska je, za vrijeme agresije na RBiH, pored kadrovske, uglavnom u živoj sili HVO pružala, i financijsku, i logističku podršku, kao i značajnu drugu materijalnu pomoć. Hrvatska je dnevno trošila milion njemačkih maraka za pomoć svim strukturama HZ-HB, uključujući i HVO. Hrvatska je snabdijevala HVO značajnim količinama oružja i vojne opreme, te gorivom, vozilima, hranom i municijom. Među materijalno-tehničkim sredstvima bilo je prisustvo tenkova T-55 i haubica sa posadama sa oznakama Hrvatske vojske. Tako su npr. hrvatski tenkovi bili prisutni na području Gornjeg Vakufa, kojima su upravljale posade HV protiv ARBiH.

OSPORAVANJE KARAKTERA ARMIJE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE

Utvrđujući karakter našeg nedavnog rata, nedvosmisleno je da se radilo o agresiji i odbrani od agresije. Agresija je bila na državu a ne na vjeru. Istina je da se vjera zloupotrebljavala i upotrebljavala u ratu, kako za agresiju tako i za odbranu. Ali, rat nije bio vjerski ni za koga. Rat se vodio za uništenje države, s druge strane, za njenu odbranu. Borci koji su branili državu nisu branili vjersku državu, nego onu za koju su se građani opredijelili na referendumu. Naš je referendum bio programski, a ne samo obična provjera mišljenja. Oni koji su dali život za svoju državu možda su bili dobri vjernici, vjera ih je dodatno obavezala na odbranu države, ali cilj borbe je bila država. Zato je službena upotreba imena borac-branilac-šehid osjetljivo pitanje, i one koji su dali svoje živote za državu nije korektno odvajati jedne od drugih vjerskim obilježjima. Oni nisu svoje živote dali za vjeru nego za državu, vjersko obilježavati patriotizmom nije ni prikladno ni istinito, bez obzira na snagu vjere koja je borbu održavala u jednoj neravnopravnoj i gotovo bezizlaznoj borbi. Zašto svijetu dajemo argumente protiv sebe (prof. dr. Ivo Komšić) Armija RBiH nije bila "takozvana". To je bila legalna odbrambeno-oslobodilačka sila RBiH od dvostruke agresije Miloševićevog i Tuđmanovog režima 1992-1995. godine. Međutim, Armija je ciljano i planski nazivana "muslimanska vojska", "Alijina vojska", "muslimanske snage", "Zelene beretke", "islamski ratnici" i slično, kako bi se krivotvorio karakter državne sile RBiH i kako bi se ona posmatrala kao neka "religijska vojska", privatna vojska ili privatna vojna grupacija iza koje ne stoji država i koja ne brani državu napadnutu razornom agresorskom silom druge države.

U domaćim i stranim medijima, tokom i poslije rata protiv BiH, otvorena agresija Miloševićevog režima 1992., i Tuđmanovog 1993., pokušava se prikazati kao "građanski rat" u kome se sukobljavaju "zaraćene strane" zarad stare vjekovne mržnje;

pritom skriva se činjenica da bosanska vlada nikad nije izgubila multietnički sastav i time primjerenu politiku, dok su Karadžićevi Srbi kreirali etnički čistu "srpsku republiku" u kojoj je svaki trag muslimanskog nasljedstva bio uništen. U Dejtonu je nagrađena rasisličko-fašistička ideja iskorjenjavanja drugačijeg naroda i dala podrška Miloševićevom i Karadžićevom ratnom cilju; kreiraju etnički čiste i geografski povezane teritorije na kojoj bi živjeli samo Srbi.

Odbrana od dvostruke agresije Miloševićevog i Tuđmanovog režima želi se prikriti i nametnuti jednaka odgovornost svih zaraćenih strana. Prevažadno se potencira ratni sukob "između naroda", kao da narodi ratuju a ne vojne formacije; podmeće se Aliji Izetbegoviću i SDA odgovornost za početak rata u RBiH; negiraju se presude za zločine nad Bošnjacima.

Dakle, cilj politike antibosanstva je, da se zbog toga učini sve kako bi oslabile bosanske odbrambene i misleće snage, političke partije i obrazovne institucije, kako bi nestalo intelektualnog potencijala koji bi mogao parirati ovoj pogubnoj zamisli. A, tada bi, po zamisli velikosrpskih osvajača, "Bosna kao kruška" pala u krilo "velike Srbije".

UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAT

Udruženi zločinački poduhvat pravna je doktrina koju je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju koristio u optužbama političkim i vojnim licima za masovne zločine počinjene tokom jugoslovenskih ratova u periodu od 1991. do 1999. godine.

Ova doktrina smatra članove grupe individualno odgovornima za zločine koje počinji grupa i podrazumijeva kaznenu odgovornost pojedinaca za zločine počinjene od strane drugih lica u okviru zajedničkog plana ili svrhe.

Poseban udarac agresorima u BiH nanijele su dvije presude Haškog tribunala iz novembra 2017. godine. Jedna je izrečena Ratku Mladiću i ona se odnosi na više vezanih UZP (udruženih zločinačkih poduhvata) srpske strane koje su mijenjale etničku sliku BiH. Počinili su najstrašnije ratne zločine poslije Drugog svjetskog rata, koji su kulminirali srebreničkim genocidom. Ovi UZP imaju direktnu vezu sa Beogradom i Miloševićevim režimom.

U optužbama srpskim vođama za UZP pominje se genocid i namjere stvaranja "velike Srbije". Cilj UZP bio je povezivanje dijelova BiH koji su naseljeni srpskim stanovništvom i stvoriti zasebna država iz koje bi većina nesrpskog stanovništva bila iseljena. UZP je podrazumijevao sistematske napade na hrvatsko, bošnjačko i drugo civilno stanovništvo sa većeg dijela BiH.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju izrekao je konačnu presudu šestorici bivših političkih i vojnih čelnika bosanskohercegovačkih Hrvata za učešće u UZP. Osuđeni su na 111 godina zatvora. Od toga, Jadranku Prliću 25 godina, Bruni Stojiću 20, Milivoju Potkoviću 20, Valentinu Ćoriću 16. Berislavu Pušiću 10 i Slobodanu Pralj-

ku 20 godina zatvora. U UZP-u je sudjelovalo političko i vojno vodstvo Republike Hrvatske, uključujući i predsjednika Franju Tuđmana.

Cilj tog UZP, prema zaključcima presude, bio je uspostava etnički čistog hrvatskog entiteta, barem djelimično, u granicama Banovine Hrvatske iz 1939. godine i njegovo pripajanje Hrvatskoj, kako bi se ponovo ostvarilo ujedinjenje hrvatskog naroda u slučaju raspada BiH, odnosno da on postane neovisna država unutar BiH i tako jasno povezana s Hrvatskom. HVO i HZ-HB BiH su u funkciji ostvarivanja različitih aspekata zajedničkog zločinačkog cilja, uspostave homogenog prostora.

Oficijelno, srpski i hrvatski političari u BiH, kao i njihovi sadašnji mentori u Beogradu i Zagrebu, nisu prihvatili ove presude. Vrlo loše su govorili o Sudu i sudijama, a veoma afirmativno o presuđenim ratnim zločincima i, po običaju, ništa o žrtvama.

RATNI ZLOČIN I GENOCID NAD BOŠNJACIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Genocid, izvršen nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine, neoboriva je činjenica i očigledna istina. Dokazi o genocidu u Bosni i Hercegovini su potvrđivani tokom mnogobrojnih sudskih postupaka na domaćim i međunarodnim sudovima. Činjenice o genocidu ne tiču se samo jednog naroda ili jedne države. To je, najprije, ljudsko i moralno pitanje čovječanstva. Jer, da parafraziram istaknutog njemačkog filozofa Karla Jaspersa: "Mi smo prvo ljudi, pa tek onda Nijemci".

Izvršen genocid u Bosni i Hercegovini nije i ne može biti pitanje i briga Bosne i Hercegovine i Bošnjaka, već je to moralno i ljudsko pitanje čovječanstva i ljudskog roda uopće. U Bosni i Hercegovini je višestruko i u kontinuitetu ubijano čovječanstvo. Nakon zločina ubistva čovječanstva u genocidu nad Bošnjacima jedini mogući način ozdravljenja i distanciranja od zla, te pročišćenje savjesti čovječanstva jeste put priznanja, pokajanja i više nepribližavanje tom zlu.

Nakon suočavanja i prihvatanja očiglednih činjenica i istine o genocidu, dužnost razumnih ljudi nalaže da se traga za uzrocima i objašnjenjima tamnih strana ljudskog bića i mišljenja koje, u određenim okolnostima i historijskim događajima nadvladaju čovjeka u čovjeku, da njegove humane, kreativne i umne potencijale pretvore u pogonsko gorivo najgoreg zločina protiv drugog čovjeka samo zato što je drugačiji.

Bošnjaci moraju promišljati i tragati za odgovorima i objašnjenjima na pitanja: - zašto do sada nije imala ili nema srpska duhovna i intelektualna tradicija dovoljno snage da spriječi zločine protiv Bošnjaka? Da li postoji nešto u toj tradiciji što hrani zločin, podstiče ga i opravdava, te traga za načinima iznošenja na vidjelo tih elemenata? Potrebu hitnosti i neodloživosti ovog promišljanja punu potkrepu daje historija Bošnjaka na Balkanu posljednja tri stoljeća u kojoj autori prepoznaju jedanaest genocida izvršenih nad Bošnjacima od 17. do 20. stoljeća.

Bošnjaci su bili i danas su zaprepašteni činjenicom da su preko noći postali objekat izvršenja genocida od ljudi s kojima su dijelili zajedničku državu, životni prostor, komšiluk, zajedničko nasljeđe, pozivali se na svoju civiliziranost i kulturni napredak.

Genocid po svojoj pravnoj definiciji je planska i sistematska aktivnost, pripremana i namjeravana zločinačka akcija potpunog ili djelimičnog uništenja naroda, etničke, rasne ili religijske grupe. U suštini, radi se o koordiniranom planu različitih akcija usmjerenih na razaranja neophodnih osnova za život. Za ovakav čin potrebni su državni resursi.

“Ako se zločin nad Bošnjacima događa više puta u posljednja tri stoljeća, a da istovremeno, bosanskohercegovačka sociologija, kao znanost koja objašnjava i ljudsko djelovanje, nije eksplicirao utvrdila uzroke genocida, pa ni dovoljno jasno i precizno opisala njegove posljedice, opravdano je postaviti pitanje: - ako ovo nije prvi genocid, postoje li pretpostavke da nije i posljednji, ukoliko genocid nije objašnjen i kao društveni i kao znanstveni fenomen. U Dahauu je bio muzej nad čijim ulazom su bile napisane riječi Georgea Santayane: “Oni koji zaboravljaju prošlost osuđeni su da je ponavljaju”.

U Bosni i Hercegovini objekt genocida su bili Bošnjaci. To je očigledna činjenica koju nije potrebno dokazivati, kao što su to u slučaju holokausta bili Jevreji. Prema tome, genocid nije izvršen nad nekom apstraktnom nacionalnom zajednicom, nepoznatim ili neodređenim ljudima. Zato, u govoru o genocidu u Bosni i Hercegovini, kada je riječ o ciljnoj grupi nad kojom je realizovan, stvari treba jasno i precizno imenovati: genocid je izvršen nad Bošnjacima ili protiv Bošnjaka.

Srebrenica i Podrinje su u Bosni i Hercegovini, a što je Srebrenica simbol genocida u našoj domovini i prepoznaje širom svijeta, ne daje za pravo da se ne govori istina da je genocid izvršen u Bosni i Hercegovini. Za nerealizovanje genocida u potpunosti na cijelom ili većinski bosanskom državnom prostoru ima se zahvaliti snazi Armije Republike Bosne i Hercegovine i narodnom otporu. Da toga nije bilo, razmjere i posljedice genocida bi bile mnogo šire i teže.

Srebrenica i njena okolina proglašene su teritorijom UN - Sigurnosnom zonom UN. Međutim, Srebrenica je postala koncentracioni logor u kojem je zločin genocida vršen u kontinuitetu, i to javno pred očima cjelokupne međunarodne zajednice. Prisilno je protjerano oko 30.000 civila. U operaciji ubijanja, za četiri dana, na stravičan način likvidirano je preko 8.000 zarobljenih i zatočenih Bošnjaka, među njima preko 800 djece.

Naučni krugovi definisali su osam faza genocida. Međutim, srpski intelektualci uveli su devetu fazu zvanu “trijumfalizam”. Naime, oni ne negiraju već javno ističu uspjeh ostvaren genocidom. Nepriznavanje genocida i drugih teških zlodjela prema Bošnjacima znači zadržavanje kolektivne odgovornosti srpskog naroda. Naime, naredbodavac i izvršioци genocida su poznati i oni su osuđeni i biće još suđeni. Ostaje pitanje - zašto oficijelna srpska politika onda ne ukloni teret kolektivne odgovornosti i da odgovornost prenesu na naredbodavce i izvršioce genocida.

Dejtonski mirovni sporazum u ime država u ratnom sukobu su potpisali za Republiku Bosnu i Hercegovinu predsjednik Predsjedništva Alija Izetbegović, za Republiku Hrvatsku predsjednik Franjo Tuđman, i za Saveznu Republiku Jugoslaviju predsjednik Slobodan Milošević. Svjedoci sporazuma u Dejtonu su članice Kontakt-grupe: (SAD, Velika Britanija, Francuska i Njemačka). Dakle, Srbija i Hrvatska nisu svjedoci sporazuma već su direktni i indirektni agresori na RBiH.

Pravosudne i druge institucije i organi BiH svojim propustima omogućili su pre-suđenim i osumnjičenim za ratne zločine da izbjegniju izdržavanje kazne ili njihovo procesuiranje u BiH (Dukić, Stevanović, Morić i dr.).

Praksa bosanskohercegovačkog Tužilaštva je devalvirana i na pitanju utvrđivanja zločinačke namjere, a posebno kod pokušaja dokazivanja UZP pripadnika ARBiH. Ovakva praksa sugerira namjeru izjednačavanja strana u sukobu u BiH. Tako su u 2018. godini za Čemersku planinu podigli 7, Konjic i okolinu 16. Bihać 16, ranije za Hadžiće 6., Trusinu 6, itd.

Kako objasniti što nema podignutih optužnica protiv pripadnika SCA, jer su sukcesivno i neselektivno granatirali grad, bolnice, ubijali, klali i palili civile u Goraždu. Ali se zato vodi postupak protiv pripadnika ARBiH i MUP-a RBiH. Posebno je apsurdna optužnica protiv Ahmeta Sejdića, komandanta Prve višegradske brigade.

U Konjicu i okolnim bošnjačkim selima usljed granatiranja od strane jedinica VRS i HVO, poginulo je i ranjeno stotine civila Bošnjaka. Također, još nema optužnice protiv pripadnika VRS i HVO-a. Međutim, zato ima potvrđena grupna optužnica protiv Ramiza Drekovića, komandanta 4. korpusa i drugih pripadnika korpusa i MUP-a iz Konjica.

Demografski vještaci ICTY-a, u februaru 2010. godine, procijenili su na ukupan broj žrtava u BiH - minimalan broj smrti povezani sa ratom na 104.732 lica, 42.106 (40,27%) civila i 62.626 (59,82%) vojnih žrtava.

Agresor je gradovima pod opsadom, posebno u Sarajevu, onesposobljavao vodovodne objekte i uskratio vodu, gas, električnu energiju i telefonske komunikacije. Sistematski je izgladnjivano stanovništvo, onemogućavao njihovo liječenje, humanitarnu dostavu hrane, lijekova i odjeće, posebno u Srebrenici, Sarajevu, Bihaću, Goraždu, Žepi, Starom Vitezu i drugim mjestima u opsadi.

Prema podacima Zavoda za zdravstvo, od decembra 1994. godine, u 61 opštini Bosne i Hercegovine ubijeno je 16.708 djece, od čega je u Sarajevu 1.601, i ranjeno 34.351 dijete, od čega u Sarajevu 14.834. Od navedenog broja, teško je ranjeno 8.360, od čega u Sarajevu 3.361. Gelerima granata ranjeno je 77,6% djece, a snajperskim hicem 22,40%. Od aprila 1992. do decembra 1995. godine istražioci ICTY utvrdili su da je u Sarajevu ubijeno 18.889 njegovih građana. Na teritoriji RS ubijeno je 120 Bošnjaka povratnika i za to do sada niko nije odgovarao.

U više od 1.000 identifikovanih grobnica, sa tri i više žrtava identifikovano je njih 24.000. Samo Srebreničana ekshumirano je 7.100, a u Sanskom Mostu 809.

Komisija traga za još između šest i sedam hiljada nestalih. Jedna majka iz Podrinja sahranila je 7 kostiju svoga sina pronađenih u 5 grobnica na međusobnoj udaljenosti 32 km jedna od druge.

Nakon otkrića logora za likvidaciju u Prijedoru, organizovanih silovanja i sistematskog uništavanja džamija. SPC je bila predvodnik u njihovom poricanju. Vladajuće tijelo SPC- Sveti arhijerejski sabor izjavio je: "U ime Božije istine, a na osnovu svjedočenja naše braće - vladika iz BiH i drugih vjerodostojnih svjedoka, izjavljujemo, preuzimajući i punu moralnu odgovornost, da takvi logori nisu postojali niti postoje u Srpskoj Republici Bosni i Hercegovini".

Srpske lokalne vlasti su na području Općine Sanski Most izvršile popis preostalog stanovništva u periodu od 15. do 21. juna 1993. godine. Karakteristične posljedice tog etničkog čišćenja iskazivale su odnos da je nepojmljiv normalnom ljudskom umu. Naime, od 28.285 Bošnjaka, koliko ih je bilo u Sanskom Mostu prema popisu iz 1991. godine, prema srpskom popisu iz 1993. godine ostalo ih je 4.390, a od 4.267 Hrvata ostalo je 1.247. Od 2.486 Ostalih i Jugoslovena ostalo ih je 507. Dakle, ukupno je protjerano 34.944, a oslobođanjem Sanskog Mosta, 10. oktobra 1995. godine, zatečeno je samo 509 građana.

Srpski agresor je 25.8.1992. godine granatirao i zapalio Nacionalnu i Univerzitet-sku biblioteku u Sarajevu, i time uništio fond od 1,5 miliona knjiga.

Dana 17. maja 1992. godine agresor je zapaljivom municijom potpuno spalio Orijentalni institut, uključujući i arhiv i biblioteku, pri čemu je uništeno preko 200.000 dokumenata, uključujući i zbirku od preko 5.000 islamskih rukopisa. Jevrejsko groblje u Sarajevu agresor je pretvorio u uporište sa kojeg je danonočno ubijao civile Sarajeva u opsadi.

Agresor je s namjerom sistematski opljačkao, razorio, porušio i ošteti 1.565 objekata islamske arhitekture sa neprocjenjivom historijsko-kulturnom, umjetničkom i naučnom važnošću. Istovremeno, srpsko-crnogorski agresor uništio je ili ošteti preko 500 vjerskih objekata Katoličke crkve i veći broj jevrejskih vjerskih objekata.

Procjenjuje se da je uništeno ili oštećeno između 60 i 70% ukupnog broja stambenih jedinica u Republici Bosni i Hercegovini. Uništeno je i oštećeno između 50 i 60% industrijskih objekata, 55% zdravstvenih objekata, oko 400 sanitetskih vozila.

Cijeni se daje na različitim mjestima u Bosni i Hercegovini nekoliko hiljada silovanih i seksualno zlostavljanih žena, djevojaka i djevojčica i jedan broj muškaraca. Brojni pouzdani podaci potvrđuju da je 80% silovanja izvršeno javno, od čega 16% pred najbližim srođnicima, smatra Loren Jansen, danski psihijatar.

Dr. Melika Kratmajer, šefica ginekološkog tima, koja je pregledala između 25 i 40 žena žrtava iz Brezova Polja, kaže da su ona i njene kolegice uvjerene da je cilj silovanja bio "poniziti Muslimanke, povrijediti ili uništiti njihovu ličnost. Te žene nisu bile silovane zato što je vojnike natjerao nekakav nagon. One su bile silovane zato što je to bio cilj rata. Ona nastavlja: "Ja sam stekla dojam da je neko izdao naredbu za silovanje djevojaka".

Tragični i poučni slučajevi iz Drugog svjetskog rata, kada se zarobljena ponosna Bošnjakinja obratila svom dojučerašnjem komšiji Srbinu, a tada četniku, moleći ga: "Halalim ti život, spasi mi čast!", ukazuje na visoko vrednovanje čistote, časti i obraza.

Evo šta o karakteru srpskog naroda kaže komandir u Izvještaju o radu SJB za period 1. maj - 10. septembar 1992. godine, opisujući način pljačke imovine Bošnjaka i Hrvata na području opštine Sanski Most: "Da li se iko zapitao zbog čega naši ljudi - Srbi toliko pljačkaju. Otkud ta pojava, otkud toliko srozavanje naroda, ko je za to kriv, i da li je neko uopšte kriv? Da li je moguće efikasno spriječiti taj problem kada ovi koji idu u pljačku to rade u grupama sa oružjem na gotovs i metkom u cijevi, kada pojedini komandiri jedinica za to daju pisano odobrenje (potvrde), kada selo to radi organizovano, i za pljačku formira konvoj." (Inv. br. 5-1984. Sanski Most.)

NEKE OCJENE RADA HAŠKOG TRIBUNALA

Presuda Svjetskog suda pravde u slučaju Bosne i Hercegovine je samo djelimično potvrdila istinu i zadovoljila pravdu. Sud je utvrdio da je genocid počinjen samo u Srebrenici. Srbija je oslobođena odgovornosti za taj zločin, ali je prva država u svijetu koja je osuđena zbog toga:

- što je znala, a nije ništa učinila da spriječi izvršenje zločina genocida;
- što do tada Tribunalu nije izručila optužene za počinjene zločine;
- što nije postupila po nalogu Suda o privremenim mjerama;
- što u cijelosti nije saradivala sa Tribunalom.

U dokazivanju zločina genocida Međunarodni sud je u više predmeta dokumentovano presudio da su se desila ubistva, progoni na nacionalnoj i vjerskoj osnovi i raznovrsni drugi zločini koji predstavljaju lice zločina genocida. Dokazano je, da je Srbija pružila obilatu podršku snagama Srba u Bosni i Hercegovini, i to u ljudstvu, naoružanju, finansijskim sredstvima u logistici i svim drugim vidovima.

Neke presude aludiraju na uticaj politike kako bi se uspostavila ravnoteža između strana involviranih u sukob. Oslobađajućim presudama Gotovini, Markaču, Perišiću, Haradinaju, Oriću i Boškovskom, upravo se sugerije taj paritet.

U 20 godina svog djelovanja, pred Tribunalom je podignuta 161 optužnica i izrečeno 80 pravosnažnih presuda. Ako se imaju u vidu neke procjene da je bilo između 10 i 15 hiljada počinilaca ratnih zločina, onda je ovo veoma slab učinak. Za najteže zločine genocida podneseno je 18 optužnica, ali je svega 5 osoba osuđeno, obzirom na masovne razmjere ovih zločina, ovo je samo simboličan odgovor međunarodne zajednice. Pravosuđu u BiH predato je ukupno 860 predmeta. Prvobitni plan je bio, da se u 2018. godini završe predmeti II kategorije, a svi ostali do 2023. godine. To neće biti ostvareno.

Zna li iko koliko je haških osuđenika do kraja izdržalo kaznu? Koja je svrha kazne od 21 godinu i poslije dvije trećine izdržane kazne osuđenik se pušta na slobodu.

Ovo vrijeda žrtve da se neko pusti za dobro ponašanje nakon 14 godina izdržane kazne. I naši sudovi će preuzeti takvu praksu. Ovo je presedan. Nacistički osuđeni general Rudolf Hees, bilo je pokušaja da se ranije pusti zbog bolesti. Međutim, protivljenjem bivšeg SSSR-a, njegovo puštanje je spriječeno, i on je umro u zatvoru. Ima još jedan presedan, svi suđeni ratni zločinci u Hagu nisu brinuli ko će platiti njihove advokate i druge troškove.

Pored genocida u Srebrenici, koji je višestruko potvrđen u Haškom tribunalu, njemački sudovi su donijeli prve presude za zločin genocida počinjen u Doboju, Kotor-Varošu, Zvorniku i Foči. U Dizeldorfu, 1997. godine, Srbin Nikola Jorgić, za zločin genocida na području Doboja, tokom 1992. godine, osuđen je na kaznu doživotnog zatvora. Isti sud je 1999. godine proglasio krivim Maksima Sokolovića zbog saučesništva u genocidu nad Bošnjacima na području Osmaka, blizu Zvornika, te ga osudio na kaznu zatvora od 9 godina. Sud u Minhenu, na kaznu doživotnog zatvora za genocid nad nesrpskim stanovništvom na području Kotor-Varoši 1999. godine osudio je Kušljić Đurađa. Predmetnu odluku potvrdio je Savezni sud.

U BOSNI I HERCEGOVINI O GENOCIDU SE NE ŠUTI

U bosanskom javnom diskursu, posebno u periodu pred i tokom godišnje komemoracije u Srebrenici, iz nekih društvenih grupa se potencira da je najbolje doći u Srebrenicu i šutjeti, odnosno da je veličina zločina i bola do te mjere ogromna, da ne može adekvatno jezikom iskazati, pa je najbolje šutjeti. Tačno je, da je teško opisati bol, posebno u prisustvu preživjelih svjedoka genocida i shvatiti razmjere i posljedice cjelokupnog zla koje je nad ovim područjem vladalo.

U Bosni i Hercegovini, na svim mjestima zločina, treba aktivno progovarati o destruktivnosti zla, a umjesto puke šutnje ti prostori obavezuju da se o zlu govori, da se na zlo upozorava, da se uzimaju pouke i šalju snažne preventivne poruke, upozorava na zlo gdje god ono potencijalno vreba, bilo u ljudskim dušama ili pak u političkim, vojnim ili ideološkim planovima i projektima.

Kada su oči javnosti uprte na mjesta zločina, treba iskoristiti priliku i poslati adekvatnu poruku i upozoravati protiv ponavljanja zla. Šutnja ne govori skoro ništa, a može biti i znak odobravanja. Često je šutnja sredstvo slabih i nemoćnih, ili onih koji nemaju normalni kredibilitet i argumente. Bošnjaci imaju moralno pravo, obavezu i legitimitet da govore protiv zla na temelju vlastitog iskustva. A šutjeti i prezirati zlo srcem je najslabije uvjerenje.

Na mjestima zločina potrebno je pokazivati na kojoj strani stojimo: strani zla ili dobra. Potrebno se izjasniti kakvu razliku pravimo između zločinaca i nevino ubijenih, koga pamtimo, a koga zaboravljamo. Sama šutnja na mjestu zločina sigurno nije za to pravi i dovoljan način.

Šutnja o ubijenim u genocidu prerasta u ravnodušnost i zaborav. Vrijedno je zapažanje da je ubijanje Bošnjaka u Drugom svjetskom ratu, čiji su gubici u stanovniš-

tvu iznosili od 8,9 do 12 %, prekriveni ignoriranjem i zaboravom do te mjere da čak ni preživjeli ubijanja i porodice ubijenih zadugo o tome nisu smjeli javno govoriti. Međutim, kada se nakon pola stoljeća pojavila prva knjiga dokumenata o ovim zločinima "na sarajevskoj promociji Zbornika o genocidu u Domu pisaca bilo je samo troje ljudi". Nije u pitanju bio strah koliko neznanje i tadašnja nezainteresovanost Bošnjaka za svoju prošlost, te naivno uvjerenje da je komunizam sve riješio (Šaćir Filandra: Rekonstrukcija sjećanja: Prilozi bošnjačkom traganju za novim identitetom).

"O zlu ne treba šutjeti, na njega treba podsjećati. Sjećanje i podsjećanje je istinska odluka ljudskog društva i iskonska potreba čovjeka. Ponavljanje i sjećanje učvršćuje vezu, drži čovjeka stalno budnim i njegovu svijest aktivno prisutnom. Aktivna i budna svijest o genocidu je nužna, zato što "opasnosti" od obnavljanja nisu minule sve dok u mnogim srcima i glavama još tinjaju predrasude da nije grijeh ako je ljudsko biće proganjano pa i ubijano samo zato što je rođeno u drugom narodu ili drugoj vjeri ili se usuđuje drugačije misliti" (Slavko Goldštajn).

RS MNOGO BLIŽA NESTANKU NEGO OSAMOSTALJENJU

Milorad Dodik sanja o nezavisnosti RS, umjesto da brine kako da RS opstane u BiH nakon presuđenog genocida u Srebrenici. Izjavio je ovo akademik Suad Kurtćehajić, redovni profesor na FPN-u u Sarajevu i predsjednik Foruma bošnjačkih intelektualaca, povodom posjete predsjednika Srbije Aleksandra Vučića članu Predsjedništva BiH Miloradu Dodiku u Banjoj Luci i Dodikovih izjava nakon tog sastanka da se RS veže uz status Kosova.

– Nakon brutalnih i kontinuiranih višegodišnjih osporavanja Bosne i Hercegovine od strane Milorada Dodika i verbalnog pretvaranja entiteta u državu, te generisanju priče da će RS i Srbija jednog dana biti jedno i povezivanja RS sa BiH sa statusom Kosova u odnosu na Srbiju došlo je vrijeme da se potpuno otvoreno od strane cjelokupne probosanskohercegovačke intelektualne i političke elite i bez ikakvog ustezanja progovori o RS-u kao tvorevini odgovornoj za genocid u i oko Srebrenice, kao i za njenu odgovornost za druge zločine protiv međunarodnog prava i čovječnosti, istakao je Kurtćehajić.

Potcrtava da je RS 9. januara 1992. godine nastala nelegalno i da je priznanje Bosne i Hercegovine od strane Evropske zajednice i SAD-a od 6. i 7. aprila 1992. godine, te prijem u UN-u 22. maja 1992. godine uslijedio bez ikakvih entiteta.

– Do formiranja RS-a u formi entiteta došlo je nakon preliminarnih pregovora u Ankari 4. i 5. septembra 1995. godine i pregovora u Ženevi 8. septembra 1992. godine, te parafriranja Dejtonskog sporazuma 21. novembra 1995. godine u Dejtonu i njegovog kasnijeg potpisivanja u Parizu 14. decembra 1995. godine – kaže Kurtćehajić.

Podsjeća da u članu 1., stav 3. stoji: “Bosna i Hercegovina će se sastojati od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske (u daljem tekstu entiteti).

– Dakle, Bosna i Hercegovina nije sastavljena od dva entiteta, jer Bosna i Hercegovina nije bila rastavljena pa da ima da se sastavlja, već jasno stoji da se Bosna i Hercegovina sastoji od dva entiteta, a to je velika razlika. Prefiks također nije “republika”, već entitet tako da je ispravno reći entitet Republika Srpska, a ne Republika Srpska – jasan je Kurtćehajić.

Ona je također, nastavlja profesor, "lažna država koja kao država postoji samo u verbalnom izražaju Milorada Dodika koji pokušava da mantranjem nečega što nije ubijedi druge da ona to jeste".

– I Kaligula je svog konja proglasio senatorom ali on je opet ostao konj – ilustrirao je Kurtćehajić.

Drugo povezivanje entiteta RS-a i njenog statusa u BiH sa statusom Kosova u Srbiji je besmisleno, kaže, jer je Kosovo nezavisna država priznata od velikog broja država u svijetu.

– I to što Dodik priča bilo bi kao da kaže ako Crna Gora ostaje u Srbiji, i RS će ostati u BiH a svi znamo da je Crna Gora od 2006. godine nezavisna. To su besmislice Milorada Dodika.

Međutim, ono što je najznačajnije jeste da entitet RS postoji slovom Dejtonskog sporazuma koji je međunarodni ugovor i kao takav osporiv od Bečke konvencije o pravu međunarodnih ugovora, gdje u članu 53. te konvencije, po kojoj Međunarodni sud pravde sudi i poništava međunarodne ugovore, nedvosmisleno stoji: "Ništav je svaki ugovor koji je u trenutku sklapanja suprotan normi općeg međunarodnog prava", naveo je profesor.

Radi se o, dodaje, IUS COGENS normi koja na prvom mjestu zabranjuje genocid. Dejtonski sporazum je mogao da bude potpisan jer u vrijeme njegovog potpisivanja nije bilo presude za genocid.

– Međutim, nakon što je najveći Sud na našoj planeti – Internacionalni sud pravde u Hagu po tužbi protiv Srbije i Crne Gore od 26. februara 2007. godine, u presudi po toj tužbi u tački 297. dao formulaciju "Sud zaključuje da su djela počinjena u Srebrenici, koja potpadaju pod član II (a) i (b) Konvencije izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa muslimana Bosne i Hercegovine kao takva; i shodno tome, da ona predstavljaju djela genocida koji su izvršili pripadnici VRS u Srebrenici i u njenoj okolini počevši od 13. jula 1995. godine", entitet RS i Dejtonski mirovni ugovor kao pravni osnov postojanja RS u formi entiteta su dovedeni u pitanje – smatra Kurtćehajić.

Put za deinstaliranje "ove tvorevine", poručuje, jeste obraćanje Međunarodnom sudu pravde u Hagu, koji pored izricanja presuda ima i funkciju davanja savjetodavnih mišljenja na pitanja koje mu mogu postaviti nadležne institucije Ujedinjenih nacija te ovlašćene međunarodne organizacije.

– Taj sud je i donio presudu za izvršeni genocid, te mu se treba obratiti sa nedvosmislenim zahtjevom da da odgovor na pitanje "Da li Republika Srpska treba biti ukinuta nakon presude koju je ovaj sud izrekao", jer mi imamo presudu od 2007. godine ali bez dovoljne konkretizacije koja bi obavezala UN da deinstaliraju tvorevinu odgovornu za izvršenje genocida. Samo na taj način bi Republika Srpska dobila sankciju koja bi se sastojala u njenom ukidanju zbog odgovornosti za učinjeni genocid – istakao je akademik Kurtćehajić.

Jer, kako navodi, postojanje entiteta Republika Srpska je "nagrada za izvršeni genocid i druge strašne zločine protiv čovječnosti i međunarodnog prava i spoznaja da se zločin isplati, a to ugrožava sav smisao prava i pravde". I o tome treba da brine Milorad Dodik a ne da zamajava srpski narod pričom da je RS država i da će se jednog dana otcijepiti od Bosne i Hercegovine i ujediniti sa Srbijom.

Kad bi se kojim slučajem desilo da se ostvare Dodikovi snovi i tvorevini odgovornoj za izvršeni genocid dozvoli da ima status države i njena nezavisnost ili pripajanje Srbiji, to bi bio potpuni sumrak civilizacije i početak borbe za opstanak na našoj planeti gdje više nijedan narod niti država ne bi bili sigurni da ne dožive slični scenario. Tako da je RS mnogo bliža nestanku nego osamostaljenju – zaključio je Kurtćehajić.

Povodom izjave Dodika da su iz RS dostavili dokumenta predsjedniku Srbije Aleksandru Vučiću u kojima ukazuju na antidejtonsko ponašanje visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH akademik Suad Kurtćehajić je poručio Dodiku kako je krajnje vrijeme da, s obzirom i da je član Predsjedništva BiH, nauči jednom odredbu o dodatnim nadležnostima sadržanu u čl.3. stav 5. Ustava Bosne i Hercegovine.

Kako ističe Kurtćehajić, tu jasno stoji:

"Bosna i Hercegovina će preuzeti nadležnost za sva pitanja o kojima se entiteti slože; koje su u skladu sa Aneksima 5-8 Općeg okvirnog sporazuma; ili koje su potrebne da se očuva suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni suverenitet Bosne i Hercegovine, u skladu sa raspodjelom odgovornosti među institucijama Bosne i Hercegovine. Dodatne institucije mogu biti uspostavljene prema potrebi kako bi se vršile ove nadležnosti."

On navodi da se Dodik godinama ponaša kao da ova odredba uopšte ne postoji u Ustavu BiH, te da Bosni i Hercegovini samo pripadaju deset taksativno pobrojanih nadležnosti: spoljnotrgovinska politika, carinska politika, monetarna politika, finansiranje institucija i plaćanje međunarodnih obaveza BiH itd.

Istina je, kaže, da entitetima pripada sve ono što ovim Ustavom nije dato institucijama Bosne i Hercegovine i da ne postoji odredba o dodatnim nadležnostima, Dodik bi bio u pravu i moglo bi se govoriti o uzurpaciji od strane visokih predstavnika.

"Međutim, postojanje odredbe o dodatnim nadležnostima su date u tri vida, i to: a) kao mogućnost da entiteti sve što žele prebace sa entitetske na državnu razinu, b) sva ona pitanja koja su u skladu sa aneksima od 5-8, i pod c) sve one nadležnosti koje su potrebne da se ostvari suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni suverenitet Bosne i Hercegovine preuzet će Bosna i Hercegovina. Dok u prvom slučaju treba suglasnost entiteta, u drugom je potrebno da pitanja potpadaju pod anekse 5-8, za treću situaciju za preuzimanje nadležnosti od strane Bosne i Hercegovine ne treba nikakva suglasnost entiteta već je dovoljno da se radi o nadležnostima koje se mogu podvesti pod ovu odredbu a to je da se radi o nadležnostima koje su potrebne da se ostvari suverenitet, teritorijalni integritet, politička nezavisnost i međunarodni suverenitet Bosne i Hercegovine. I ovo je najvažnija

odredba Ustava Bosne i Hercegovine čija dosljedna primjena omogućava integraciju Bosne i Hercegovine u najvećem mogućem kapacitetu, istaknuo je akademik Kurtćehajić, ali s obzirom da ova odredba zahtijeva tumačenje šta je to što potpada pod njene okvire Aneksom X i članom 5 tog aneksa utvrđeno je „Visoki predstavnik je konačni organ na terenu vezano za tumačenje ovog sporazuma o implementaciji mirovnog rješenja“, kaže Kurtćehajić.

Shodno tome, dodaje on, visoki predstavnici su procjenjivali koje su to nadležnosti potrebne da bi Bosna i Hercegovina očuvala svoj suverenitet, teritorijalni integritet, političku nezavisnost i međunarodni subjektivitet i te nadležnosti su prebacivale na državni nivo. Često su za to tražili i dobijali i entitetsku suglasnost ali to nije prema ovoj odredbi uopšte potrebno.

Kurtćehajić ističe da mogućnosti ove odredbe nisu uopšte iskorištene u njenom punom kapacitetu te da bi Visoki predstavnik mogao da pomogne Bosni i Hercegovini i omogući da ona ima na državnoj razini i policiju i školstvo i zdravstvo i kulturu i sve drugo što bi u ovom momentu pomoglo Bosni Hercegovini da očuva svoj suverenitet, teritorijalni integritet, političku nezavisnost i međunarodni subjektivitet te da mu za to ne treba niti suglasnost Vijeća za implementaciju mira (PIC) niti entitetska suglasnost.

„Što se tiče drugog pitanja kojem se obratio Dodik Vučiću u vezi prava RS na nezavisnost praveći paralelu sa Kosovom akademik Suad Kurtćehajić je istakao da RS nakon presude Međunarodnog suda pravde od 26. februara 2007. godine ne samo da ne može razmišljati o nezavisnosti koje nema nikakvo pravno uporište u Dejtonskom sporazumu, jer RS postoji samo slovom tog sporazuma, već je njeno postojanje dovedeno u pitanje. Naime RS je od 09. januara 1992. godine do 21. novembra 1995. godine i parafiranja i nakon toga 14. decembra 1995. godine potpisivanja Dejtonskog sporazuma bila samoproglašena tvorevina nepriznata u međunarodnom pravu“, navodi on.

Kao takva je, dodaje on, presudom najvećeg suda na našoj planeti stalnog Suda pravde u Hagu presuđena je da je odgovorna za genocid formulacijom tog suda gdje u čl. 297 presude stoji:

“Sud zaključuje da su djela počinjena u Srebrenici koja potpadaju pod član II (a) i (b) Konvencije izvršena sa specifičnom namjerom da se djelimično uništi grupa muslimana Bosne i Hercegovine kao takva; i shodno tome, da ona predstavljaju djela genocida koji su izvršili pripadnici VRS u Srebrenici i njenoj okolini počevši od 13. jula 1995.godine.“

“Postojanje RS nakon ove presude je nagrada počiniteljima za učinjeni genocid, jer je ona tek nakon genocida u Dejtonu i Parizu od samoproglašene i u međunarodnom pravu nepriznate tvorevine dobila formu entiteta u okviru Bosne i Hercegovine, čime je stekla benefite nakon izvršenog genocida. I ako se njeno postojanje moglo opravdavati postizanjem mira u Bosni i Hercegovini do pomenute presude Suda u Hagu nakon presude njeno postojanje vrijeda međunarodno pravo ali i sve etičke, prirodne i druge norme savremenog svijeta, jer se šalje jasna poruka da se

genocid isplati što bi moglo motivirati druge snage u svijetu da po modelu RS izvrše genocid i na kraju budu nagrađene. Zato je potrebno obratiti se Sudu u Hagu da se u okviru svoje druge funkcije davanja savjetodavnog mišljenja jasno odredi šta znači njena presuda za genocid odnosno da li RS treba biti ukinuta, istakao je akademik Kurtćehajić . A tu se radi o suštinskom pitanju da li se genocid isplati ili ne, odnosno, da li se izvršenjem genocida mogu steći koristi. Svako drugo mišljenje osim ukidanja RS kao tvorevine odgovorne za genocid bio bi prvorazredni međunarodni skandal koji bi ugrozio sam smisao UN i postojanja Suda u Hagu”, istaknuo je on.

Nermin Alihodžić

OTIĆI ILI OSTATI, PITANJE JE SAD

„Zemlja je svuda tvrda. Ja preporučujem SAD.“¹

Uvod

Prema međunarodnom pravu, države su osnovni i najvažniji subjekti međunarodnog prava, a međunarodno pravo je proizvod odnosa između država. *Konvencija iz Montevidea o pravima i dužnostima država* iz 1933. godine u članu 1. propisuje: „Država kao međunarodno pravni subjekt mora posjedovati sljedeće elemente: stalno stanovništvo, utvrđenu teritoriju, vladu (tj. suverenu vlast) i sposobnost da stupa u odnose (interakciju) sa drugim državama.² Sva četiri nabrojana elementa bitna su u postojanju jedne države, i ukoliko jedan od elemenata nedostaje, nema ni države. Međunarodno pravo ne propisuje obavezu postojanja minimalnog broja stanovnika kao odlučujući elemenat državnosti. Međutim, dalje se pojašnjava, da bi jedan entitet bio država mora imati *značajan broj stalnog stanovništva*.³

U ovom radu ograničićemo se ovaj put na aktuelnu trenutnu situaciju u državi Bosni i Hercegovini kada je u pitanju odlazak, egzodus, napuštanje⁴ ovih prostora od strane mladih ljudi, a u posljednje vrijeme i čitavih porodica, pri tome ne umanjujući značaj o ostalih elemenata za postojanje jedne države. Svi oni koji odlaze, bez obzira na to kojoj vjerskoj konfesiji pripadaju ili iz kojeg dijela države Bosne i Hercegovine odlaze, odnosno kojeg su društvenog miljea, vođeni su istim razlozima: *poboljšanje ličnog materijalnog položaja i (ili) bolja, sigurnija i perspektivnija budućnost za svoju djecu, tj. porodicu*. Pri tome teško je odrediti koji uzrok je dominantniji, prvi ili drugi.

1 Napisao je Josif Aleksandrovič Brodski, ruski pjesnik i esejista jevrejskog porijekla koji je imigrirao u SAD, u pismu svom sunarodnjaku jednom od najboljih baletana svih vremena Mihailu Barišnikovu, koji se složio s njim i podnio molbu za dobijanje američkog državljanstva. Josif Brodski je dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1987. godine, a Barišnikov je zahvaljujući svojim uspjesima i utjecajima na američku baletnu umjetnost postao član Američke akademije umjetnosti i znanosti, i kao glumac je bio nominiran za Oscara 1977. godine u kategoriji najboljeg sporednog glumca.

2 Montevideo Convention on Rights and Duties of States ili skraćeno Konvencija iz Montevidea, prihvaćena je od strane petnaest Latinoameričkih država 1933. godine, na sedmoj međunarodnoj konferenciji američkih država. Sakib Softić, 2012, *Međunarodno pravo*, DES doo, Sarajevo, str. 47.

3 Mada ima izuzetaka, kao sa državom Vatikan, koja ima 900 stanovnika i oko 3000 radnika koji nisu stanovnici Vatikana.

4 Prema mom skromnom mišljenju, najadekvatnija je upotreba izraza „bježe“.

Istorijski osvrt

Bosna i Hercegovina je kroz svoj hiljadugodišnji kontinuitet postojanja bila često metom agresije i teritorijalnih pretenzija. Svi oni su imali za posljedicu smanjenje broja domicilnog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Ratovi pored materijalnih razaranja nose sa sobom i umanjeње broja stanovništva jednog područja ili njegovo preseljenje. To smanjenje može biti povezano sa ratnim dejstvima, koje se manifestuje u vidu poginulih, tako i sa pomjeranjem lokalnog stanovništva koje tražeći sigurnije utočište napušta prostore na kojima je do tada živjelo.

Posebno smo svjedoci teških destruktivnih razaranja u modernoj istoriji Bosne i Hercegovine, tj. period Drugog svjetskog rata (1941-1945). Sve velike bitke koje su vođene u tom ratu, vođene su na geografskim prostorima Bosne i Hercegovine. Naravno da je to imalo za rezultat veliku destrukciju ali i žrtve koje je pretrpjelo domicilno stanovništvo.

Period od 1960. do 1990. godine u razvoju Bosne i Hercegovine se označava kao *zlatno doba ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja*. Naime, politika oslonca na sopstvene snage omogućila je razvoj prerađivačke industrije u Bosni i Hercegovini. Nastaju veliki privredni sistemi: Energoinvest, Unis, Šipad, Soda-So Tuzla, Incel, Hepok, Rudi Čajevac, Unioninvest, Hidrogradnja, Agrokomerc. Svi oni uspješno izvoze svoje proizvode na inostrana tržišta.

Zaposlenost u Bosni i Hercegovini porasla je na milion stanovnika. Sva opštinska mjesta povezana su asfaltnim cestama. U svim nerazvijenim opštinama formirani su proizvodni kapaciteti u okviru razvoja velikih preduzeća u Bosni i Hercegovini.

Poseban procvat u razvoju imalo je obrazovanje: osnovno, srednje i visoko. Izveden je program izgradnje hiljadu škola. Osnovana su tri nova univerziteta u Tuzli, Banja Luci i Mostaru. Osnovana je Akademija nauka Bosne i Hercegovine i izgrađena zgrada Televizije. Kao posebno dostignuće u razvoju Bosne i Hercegovine od šezdesetih do devedesetih godina javlja se projekat XIV Zimskih olimpijskih igara koje su održane u Sarajevu 1984. godine.⁵

Sve ovo imalo je za posljedicu da će na popisu stanovništva iz 1990. godine broj stanovništva u Bosni i Hercegovini iznositi 4.377,033 stanovnika, sa prosječnom starošću muškaraca 33 godine i žena 35 godina.

Međutim, pozitivni rezultati ostvareni u tridesetogodišnjem zlatnom dobu, uništeni su sa destabilizacijom Bosne i Hercegovine u korist ostvarivanja projekta „velike Srbije“. Nakon osamostaljenja Slovenije i Hrvatske, po logici političkih dešavanja, i Bosna i Hercegovina je morala krenuti istim putem.⁶ Na referendumu, održanom 29. februara 1992. godine, građani Bosne i Hercegovine izjasnili su se za samostalnu, nezavisnu i suverenu državu. Tačno na dan početka srpsko-crnogorske agresije na državu Bosnu i Hercegovinu, 6. aprila 1992. godine, Evropska zajednica priznala je državno-pravni su-

5 Mirko Pejanović, 2015, *Država Bosna i Hercegovina i demokratija*, IKD „UNIVERSITY PRESS“ – Magistrat izdanja, Sarajevo, str. 33.

6 Nažalost sa zakašnjenjem od godinu dana, što će imati negativne implikacije na buduća dešavanja i agresiju na Bosnu i Hercegovinu.

bještvo Republike Bosne i Hercegovine. Napokon, 21. maja 1992. godine Republika Bosna i Hercegovina primljena je u Organizaciju Ujedinjenih nacija.⁷

Posljedice ratnih dešavanja u periodu 1992. do 1995. godina biće katastrofalne, kako za stanovništvo države Bosne i Hercegovine, tako i za njenu privredu i cjelokupnu infrastrukturu. Ratna razaranja na pojedinim mjestima su vidljiva i danas. Bošnjaci će u ovim ratnim dešavanjima doživjeti već *deseti veliki genocid* koji je nad njima izvršen tokom posljednja tri stoljeća.⁸

Nakon okončanja agresije na državu Bosnu i Hercegovinu i njene uspješne odbrane, izvedeno je novo unutrašnje društveno-političko ustrojstvo države Bosne i Hercegovine u dva mirovna sporazuma Vašingtonskom i Dejtonskom, i to kao složena državna zajednica koja u svojoj unutrašnjoj strukturi ima dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku, kao i Distrikt Brčko. *Ovakvo ustrojstvo izvedeno na etničkoj osnovi učinilo je državu nefunkcionalnom, opterećenu skupim i glomaznim administrativnim aparatom.*

Bosanci i Hercegovci – resurs koji se rasipa

Danas se nivo razvijenosti jednog društva mjeri, između ostalog, i sa dostupnošću pitke vode u domaćinstvu, kvalitetom kanalizacione mreže, pristupu internetu, elektrifikacijom domaćinstava, procentom pismenosti stanovništva, procentom mogućnosti pristupa zdravstvenoj zaštiti, razvijenošću putne infrastrukture i sl. Izuzetno bitan faktor pored pobrojanih je i struktura (nivo pismenosti, obrazovanja, starosna struktura i sl.) stanovništva. Jedna država će biti bogatija, ugodnija za život, prosperitetnija ukoliko su brojevi koji mjere nabrojane kategorije veći. S tim u vezi, ni najveće države svijeta nemaju tu vrstu luksuza da lako rasipaju resurs koji se zove *čovjek*. Kao najbolji primjer jeste odnos dvije super sile SAD i Rusije u ne tako davnoj prošlosti. Naime, Rusija je nekoliko puta posredno ili neposredno, ali nesvjesno, u svakom slučaju, pomogla SAD da stekne status svjetske supersile.⁹

Jedan od tih načina jeste i odlazak istaknutih pojedinaca iz Rusije. Masovni egzodus prvi put se desio krajem 19. i početkom 20. stoljeća kada su hiljade Židova

7 Mustafa Imamović, 1998, *Historija bošnjaka*, Drugo izdanje, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo, str. 568.

8 Taj je genocid izvršen na kraju XX i na pragu XXI stoljeća, a po surovosti i monstruoznosti nadilazi sve što su Bošnjaci kao narod do sada doživjeli i preživjeli. Evropa u razmaku od jedva pola stoljeća gotovo sa ravnodušnošću je posmatrala novi holokaust. On se čak minimizira i eufemistički naziva „etničkim čišćenjem“ ili, u najboljem slučaju, „selektivnim genocidom“. Sa stanovišta Bošnjaka u svemu što se dogodilo i događa postoji jedna bitna razlika. Dok su o svojoj ranijoj sudbini i povijesti decenijama bili prisiljeni šutjeti, sada su prvi put u mogućnosti da kazanom i pisanom riječju, te slikom obavijeste svijet o svojim stradanjima. Isto, str. 571.

9 Za Rusiju je Aljaska bilo područje siromašno prirodnim resursima, koje je bilo previše skupo i komplikovano kontrolisati zbog udaljenosti od Moskve. Zbog toga su Rusi to područje prodali Amerikancima za (mizernih) 7,2 miliona dolara 1867. godine, i tada se to činilo kao dobar posao. SAD su tako dobile svoju 49. državu, najveću, najhladniju i najvažniju na Arktiku. Međutim, samo 25 godina kasnije, kao za pakost Rusima, Amerikanci su na Aljasci otkrili ogromne rezerve zlata. Zlatna goznica u Klondikeu krajem 19. i početkom 20. stoljeća donijela je američkoj ekonomiji ekonomsku korist u iznosu od stotina miliona dolara.

https://hr.rbth.com/povijest/86019-kako-je-rusija-pridonijela-jacanju-amerike?utm_source=Newsletter&utm_medium=Email&utm_campaign=Email, 23.11.2019.

zbog progona bili prisiljeni da napuste Rusiju. Utočište su našli u SAD, tamo su osnovali porodice i rađali djecu. Tako je Amerika npr. dobila Stivena Spilberga, Bob Dyilana, Harrison Forda, David Duchovny, Gwyneth Paltrov. Svi su oni, kao i mnogi drugi, potomci Židovskih migranata iz Ruskog Carstva. Drugi val se desio kada su boljševici nakon revolucije 1917. godine došli na vlast. SAD i Evropu je tada zapljusnuo val ruskih imigranata koji nisu mogli podnijeti život „u crvenom režimu“. Među njima su tada bili pisac Vladimir Nabakov (djelo *Lolita*), inženjer Vladimir Zvorikin (jedan od onih koji su konstruisali televizor), konstruktor Igor Sikorski (konstruisao je najbolje avione i helikoptere svoga doba), kompozitor Sergej Rahmanjinov i mnogi drugi. Naravno, svim tim imigrantima jeste nedostajala domovina, ali su svi prihvatili SAD sa svim njenim vrijednostima i mogućnostima. „*Zemlja je svuda tvrda. Ja preporučujem SAD*“, napisao je imigrant Josif Brodski baletanu Mihailu Barišnjikovom, također imigrantu. Barišnjikov se očito složio sa tom tvrdnjom i podnio molbu za dobijanje američkog državljanstva.

Država Bosna i Hercegovina ne smije i ne može sebi da dozvoli masovni egzodus njenog stanovništva koji se trenutno dešava. A brojevi su neumoljivi. Prema dostupnim zvaničnim podacima agencija za statistiku i diplomatsko-konzularnih predstavništava države Bosne i Hercegovine objedinjenih u *Migracijskom profilu za BiH za 2016. godinu*, procjena ukupnog broja osoba koje žive u iseljeništvu, a koje vode porijeklo iz Bosne i Hercegovine iznosi najmanje dva miliona, što čini 56,64% u odnosu na 3.531.159 ukupnog stanovništva u Bosni i Hercegovini.¹⁰

Drugu studiju je napravila *Svjetska banka* za isti period, i taj procenat, tj. odliv stanovništva je nešto manji. On iznosi 44,5%, što pozicionira državu Bosnu i Hercegovinu na šesnaesto mjesto u svijetu po stopi imigracije u odnosu na broj stanovnika u državi, od ukupno 214 država i teritorija obuhvaćenih u studiji *Migration and Remittances Factbook 2016*. Važno je napomenuti da se podaci Svjetske banke odnose samo na prvu generaciju bosanskohercegovačkih imigranata, te otuda i razlike u ukupnom broju i stopi imigracije u odnosu na ukupan broj stanovnika u državi.¹¹

Podaci za 2017. godinu pokazuju da se iseljavanje nastavilo, pa tako do oktobra 2017. godine Bosnu i Hercegovinu je napustilo 35.377 osoba.¹²

Ali od svega, najviše zabrinjava sljedeći podatak. Naime, broj stanovnika Bosne i Hercegovine mlađih od petnaest godina najviše se smanjio. On je 2013. godine iznosio 452 hiljade, a 2018. godine samo 305 hiljada. To je pad za nevjerovatnih 23,5%.¹³ A to je struktura stanovništva koja bi trebala da u budućnosti izgrađuje ovu državu, puni fondove penzijskog i invalidskog osiguranja, odnosno radi se o budućem radno-aktivnom stanovništvu.

10 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 2016, *Bosna i Hercegovina u brojevima 2016*, Sarajevo, http://www.bhas.ba/tematski-bilteni/TB_BiH_u_brojevima_2016_BS.pdf, 24.11.2019.

11 Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, april 2017, *Migracijski profil Bosne i Hercegovine za 2016. godinu*, Sarajevo, http://msb.gov.ba/PDF/MIGRACIJSKI_PROFIL_2016_2HRV.pdf, 24.11.2019.

12 <https://www.6yka.com/novosti/znate-li-koliko-je-ljudi-napustilo-bih-u-2017godini>, 24.11.2019.

13 <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/zapanjujuci-podaci-novi-pokazatelj-otkrivaju-koliko-u-bih-zaista-ima-stanovnika-429025>, 24.11.2019.

Prema podacima *Ministarstva civilnih poslova*, država Bosna i Hercegovina je u posljednjih dvadeset godina ostala bez više od 80.000 državljana (odrekli se državljanstva), što znači da u Bosni i Hercegovini nema više stanovnika veličine jednog grada. Najčešći razlozi odricanja bosanskohercegovačkog državljanstva su ustvari pravo na nekretnine u drugim državama, olakšano putovanje, olakšano studiranje u inostranstvu ili rješavanje radno-pravnog statusa. Znači, rješavanje egzistencijalnih ili ekonomskih problema.¹⁴

Socijalna država ili egzodus

Da bi se poboljšali negativni pokazatelji i zaustavio trend iseljavanja stanovništva Bosne i Hercegovine, odgovornost je, prije svega, na *institucijama države* Bosne i Hercegovine, odnosno na političkim opcijama koje shodno ostvarenim rezultatima na izborima participiraju u obnašanju vlasti na lokalnom, entitetskom i državnom nivou.¹⁵

Međutim, komplikovano administrativno društveno uređenje otežava sprovođenje bilo kakve funkcionalne reforme. Decentralizovana politika i administrativna struktura, neusaglašenost međuentitetskog (političkog, ekonomskog) djelovanja, konfrontacije političkih elita, visok stepen korupcije, slabo razvijena putna infrastruktura, preveliki porez i nameti na realni (proizvodni) sektor, nedostatak vizije razvoja, samo su neki od faktora koji koče ekonomski i socijalni razvoj Bosne i Hercegovine.¹⁶

U takvim okolnostima iluzorno je očekivati bilo kakvu ozbiljniju stranu investiciju i transfer kapitala, koja bi trebala da ulagaču ostvari profit, a za domaću privredu otvori nova radna mjesta u proizvodnom sektoru, uslužnim djelatnostima, turizmu, poljoprivredi i sl. Ekonomisti vole investicije uporediti sa pticom na grani: *ukoliko se i malo osjeti ptica ugroženom, ona će odletjeti tamo gdje se osjeća sigurnijom. Tako je i sa investitorima.*

Organi vlasti na svim nivoima u Bosni i Hercegovini moraju usaglasiti svoja djelovanja i u fokus svojih aktivnosti pozicionirati vladavinu prava, ekonomiju i socijalnu sigurnost pojedinca i porodice kao osnovne ćelije društva. Paralelno sa stvaranjem preduslova za implementaciju ovih ciljeva, treba razvijati logične i svrsishodne in-

14 <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-dvojno-drzavljanstvo/29559716.html>, 24.11.2019.

15 Ustavom Bosne i Hercegovine, koji je sastavni dio Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (skraćeno: Dejtonski mirovni sporazum), i koji je usvojen 1995. godine, Bosna i Hercegovina je definisana kao suverena država sa decentraliziranom politikom i administrativnom strukturom, kao i sa više nivo političkog upravljanja: vlast na nivou države Bosne i Hercegovine, Federacija BiH, Republika Srpska i Brčko Distrikta.

16 Sve gore pobrojene nedostatke pokrenuo bi sa mrtve tačke samo jedan stub vlasti ukoliko bi profunkcionisao u svom punom kapacitetu – vladavina prava (pravosuđe).

frastukturne projekte, koji će donijeti najviše ekonomske dobiti i poboljšati životne uslove „običnog čovjeka“ u Bosni i Hercegovini.¹⁷

U svemu navedenom nedostaje država i vladavina prava. Uvažavanje čovjeka. Svijest da svi mi imamo svoje porodice, djecu, prijatelje, da imamo potrebu i da radimo, ali i da se družimo, putujemo, educiramo, adekvatnu zdravstvenu zaštitu i sl. Mogao bi ovakve primjere nabrajati do sutra. Država mora zaštititi svoga čovjeka. Ukoliko to ne uradi, on će pobjeći, otići tamo gdje mu je bolje, gdje su bolji uslovi za formiranje porodice, edukaciju njegovog djeteta, gdje se poštuju njegova radna prava, gdje se poštuje kao čovjek i kao građanin. I to i radi, odlazi.

Ovdje nije pitanje može li se zaustaviti ovaj egzodus u Bosni i Hercegovini? On se mora zaustaviti. I ovdje nije pitanje kako to uraditi? Odgovor je vrlo jednostavan. Samo treba postojati politička volja. A ukoliko nema političke volje kod vladajućih struktura, *treba mijenjati stanje na izborima*. Usvojiti novi zakon o izbornom procesu obavezno. To je prvi uslov da izbori budu regularni, i u punom kapacitetu predstavljaju izbornu volju biračkog tijela. Uvesti elektronsko glasanje obavezno. Donijeti zakon o nezastarijevanju krivičnih dijela počinjenih u pljačkaškim poslijeratnim privatizacijama, zakon o oduzimanju cjelokupne tako stečene imovine i vraćanja u državno vlasništvo. A uporedo s tim, na terenu natjerati poslodavce da poštuju radnička prava, ne samo deklarativno, već iskreno stati iza radnika i zaštititi ga u svakom pogledu, posebno u privatnom sektoru. Kada to prepoznaju mladi ljudi, kada budu ponovo vidjeli u ovoj lijepoj državi svjetlo na kraju tunela, sami će odlučiti da ostaju ovdje i da će „na svom i u svom“ graditi bolju budućnost za sebe i svoju porodicu. I ovo je pitanje svih nas koji živimo u Bosni i Hercegovini. Inače ćemo i dalje ispraćati našu djecu tamo negdje daleko da čiste tuđe hotele, budu posluga u staračkim domovima, rade kao domari po zgradama, voze kamione, šlepere i autobuse, jednom riječju, sve ono što građanin Evropske unije ne želi da radi i izgrađivaće tuđe države.

Pandemija COVID-19, koja se pojavila prije devet mjeseci i izmijenila cjelokupnu sliku čovječanstva, pokazala je koliko je naša država ranjiva i potpuno nepripremljena za sve negativne posljedice koje su uslijedile nakon toga. Ekonomske mjere koje bi trebale da ublaže negativne efekte po privredu i realni sektor ne postoje, strategija koja treba dati odgovor kako da izađemo iz ovog košmara također ne postoji. Vakcina je proizvedena i vlade Ruske Federacije i Velike Britanije su počele sa masovnom vakcinacijom svoga stanovništva. Vrlo brzo će se to desiti i u drugim modernim državama svijeta. Procjene su da će do kraja 2021. godine većina populacije

17 Kakva je logika povezivati brzom cestom Sarajevo i Beograd preko tuzlanskog bazena, kada se radi o već ekonomski najrazvijenijoj regiji u Bosni i Hercegovini? Valjda bi svi naponi trebali da budu usmjereni prema nerazvijenim područjima, infrastrukturno i ekonomski zaostalim, krajevi preko kojih kada bi se izgradila kvalitetna komunikacija, i sami doživjeli procvat i prosperitet. Pravilo je da moderna komunikacija donosi prosperitet regijama koje povezuje. Zar ne treba pomoći one kojima je pomoć potrebna, a oni koji su jaki i sami mogu iz viška vrijednosti poboljšavati svoj ionako dobar položaj?

Kakva je logika koridora VC? Nije koridor VC za nas iz Bosne i Hercegovine najbliži put za zapadnu Evropu. Mnogo je prirodnije da se poveže kvalitetnom putnom komunikacijom Bihać sa centralnom Bosnom. Iz Bihaća vrlo brzo se dolazi do Karlovca, a odatle već postojećim autoputevima dalje prema Rijeci, Sloveniji, Italiji, Austriji, Švajcarskoj itd. Sa ovakvom komunikacijom povezali bi veći dio države Bosne i Hercegovine i samim time integrirali i zapostavljene dijelove u ekonomske tokove (Krajinu naprimjer), a ujedno bi i fizički išli najkraćim putem prema Zapadnoj Evropi, prema kojoj i prirodno i geografski gravitiramo.

evropskih država dobiti vakcinu protiv COVID-19. Nikada svijet nije brže odreo-
vao na jednu ovakvu opasnost kao sada, zahvaljujući, prije svega, savremenoj nauci
i tehnološkim dostignućima.

Ono šta želim reći jeste sljedeće, da će ova pandemija vrlo brzo biti iza nas, ne-
što što je bilo jučer, a da ćemo mi i dalje biti suočeni sa istim problemom, odlaskom
mladog i radnoaktivnog stanovništva prema bogatijim državama zapadne Evrope.
Jedino građani ove države mogu promijeniti stanje, a promijenice ga onog momen-
ta kada se oni sami promijene i kada od svojih političara budu *zahtijevali* konkretne
rezultate u privredi, bolje funkcionisanje zdravstvenog sistema, sigurnija radna mje-
sta, kvalitetniju stambenu politiku, rješavanje problema zimske zagađenosti zraka
u našim gradovima, da čuvaju naše rijeke, odnosno, sve ono što i treba da rade oni
koji su izabrani od strane nas. Kako ih možemo natjerati da to rade? Već sam to re-
kao – izborima, regularnim izborima i pozivanjem na odgovornost.

Djelatnost beogradskog Miloševićevog režima u prvoj i drugoj etapi okupaci-
je teritorija RBiH spada u okvire osnovnog, izvornog značenja termina „okupacija“,
„okupator“ i „okupirati“. Za drugu etapu okupacije, kako je naprijed objašnjeno,
upravo to, vidi se sasvim jasno. Za identifikaciju djelovanja beogradskog režima u
prvoj etapi okupacije, da spada u okvire izvornog značenja tri riječi - „okupacija“,
„okupator“ i „okupirati“, bitno je logički sagledati da su takozvane „srpske“ općine,
oblasti i „Republika Srpska BiH“ osnovane protiv volje većine građana BiH, s ciljem da
bude samo „srpsko“ ono što je historijski i po Ustavu i srpsko i hrvatsko i bošnjačko i
svih građana koji žive u BiH, i to otimanjem pomoću demonstracije silom, prijetnje
silom takozvane JNA integrirane sa lokalnim četničkim formacijama, znači upotre-
bom vojne sile da bi se uspostavila paradržavna vlast suprotstavljena legalnoj vlasti,
odnosno da bi se realizirala okupacija.

OBILJEŽEN DAN DRŽAVNOSTI BIH

Dvadesetpeti novembar se obilježava kao Dan državnosti Bosne i Hercegovine. Naime, upravo tog historijski vrlo značajnog 25. novembra 1943.godine održano je prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine), u Mrkonjić Gradu. Na pomenutom zasjedanju donesena je odluka o obnovi državnosti BiH, potvrđene su njene historijske granice, koje su datirale još iz vremena srednjovjekovne Bosne, te je Bosna i Hercegovina definisana kao jedna od šest ravnopravnih republika u tadašnjoj Jugoslaviji.

25. novembra 1943. godine Bosna i Hercegovina je, dakle, obnovila svoju državnost, koju je izgubila 1463. godine, kada je Bosna potpala pod upravu Osmanske imperije.

Nakon nekoliko dana, pomenuta odluka ZAVNOBiH-a je potvrđena i ozvaničena na Prvom zasjedanju AVNOJ-a, odnosno Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, u Jajcu. Treba napomenuti da je BiH, nakon što je oslobođena 1945. godine, dobila zastavu i grb, koji su bili njeni prepoznatljiv i glavni simboli za vrijeme socijalizma, sve do 1992. godine i početka agresije na BiH. Ono što je najvažnija činjenica i zaključak zasjedanja ZAVNOBiH-a je upravo činjenica da je Bosna i Hercegovina, odlukom na ovom zasjedanju, definisana kao jedinstvena i nedjeljiva država u kojoj će svi narodi imati ista prava. Treba dodati da je ovu odluku na zasjedanju ZAVNOBiH-a potvrdilo i izglasalo 247 vijećnika ZAVNOBiH-a, svih bh. naroda.

Ovaj datum je svečarski obilježen u većini gradova naše države. Navodimo samo jedan broj njih:

Sarajevo

Članovi Predsjedništva BiH Željko Komšić i Šefik Džaferović, te brojne delegacije drugih nivoa povodom 25. novembra, Dana državnosti Bosne i Hercegovine, položili su cvijeće na Spomen-obilježju ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva. Prije polaganja svijeća na Spomen-obilježju ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva, dopredsjedavajući Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine Bakir Izetbegović i brojne delegacije jutros su odale počast i položile cvijeće na mezarju Kovači u Sarajevu. Članovi Predsjedništva BiH Željko Komšić i Šefik Džaferović položili su cvijeće na spomen-obilježju "Vječna vatra" u Sarajevu.

Komšić je tom prilikom kazao kako mu je drago što je ceremoniji prisustvovao veliki broj ljudi što govori da ljudi ne poštuju taj datum samo kao ispraznu priču nego poštuju sve ono što taj datum nosi iza sebe, historijski gledano, ali i zbog svega onoga što se dešava u BiH, bez obzira što "dobar dio političkih opcija u BiH negira 25. novembar kao značajan datum u historiji".

Član Predsjedništva Šefik Džaferović rekao je kako je ovo veliki dan za BiH.

"Na današnji dan '43. godine BiH je obnovila svoju državnost, potvrdila svoj multietnički karakter i promovirala i potvrdila princip ravnopravnosti svih ljudi koji žive u ovoj zemlji bez obzira gdje oni živjeli", rekao je Džaferović.

Dodao je kako se "i danas borimo za ravnopravnost ljudi u BiH".

Na brdu Hum iznad Sarajeva održana je ceremonija podizanja zastave BiH, u sklopu obilježavanja Dana državnosti Bosne i Hercegovine, a ovom događaju su prisustvovali državni, gradski i kantonalni zvaničnici. Ceremoniji su prisustvovali i članovi Predsjedništva BiH Šefik Džaferović i Željko Komšić.

Gradonačelnik Sarajeva Abdulah Skaka je istakao da je vrlo važno da se na razne načine obilježava Dan državnosti Bosne i Hercegovine. "Naša je obaveza i kao Grada Sarajeva da jačamo institucije i u tom smislu smo uložili puno energije i vremena", kazao je Skaka te svim građanima čestitao Dan državnosti BiH.

Mrkonjić-Grad

- Također, i u Mrkonjić Gradu je skromno obilježen Dan državnosti BiH, 25. novembar. Organizatori ovogodišnjeg obilježavanja jednog od najznačajnijih datuma za BiH, kazali su da je manje ljudi došlo zbog pandemije koronavirusa.

Sead Đulić, predsjednik SABNOR-a BiH, u svom kratkom obraćanju podsjetio je na historijske činjenice te značaj 25. novembra za BiH.

- Da nije bilo ZAVNOBiH-a mi se danas ne bismo ovdje okupili odnosno sigurno bi bili stanovnici nekih drugih zemalja i država a ne BiH - kazao je Đulić.

U Mrkonjić Grad stigli su članovi iz udruženja širom FBiH: iz Viteza, Stoca, Sarajeva, Ključa, Ilijaša.

Arijana Hadžić stigla je iz Ilijaša: - Sramotno je da ovako značajan objekt za naš državu izgleda očajno. Ove godine nas je manje ovdje, ali bitno je da se tradicija ne prekida i da smo svake godine tu - kazala je Hadžić.

Vogošća

25. novembar, Dan državnosti Bosne i Hercegovine u Vogošći je obilježen polaganjem cvijeća na Centralnom spomen-obilježju šehidima i poginulim borcima općine Vogošće, Centralnom spomen-obilježju civilnim žrtvama rata općine Vogošća, kao i na Spomen-obilježju ubijenim logorašima općine Vogošća. Program obilježavanja Dana državnosti nastavljen je u sali Općinskog vijeća Vogošća, gdje je održana svečana sjednica Općinskog vijeća. Svoj doprinos svečanosti dale su učenice vogošćanskih osnovnih škola, pročitavši literarne radove o Danu državnosti Bosne

i Hercegovine. Intoniranjem državne himne i odavanjem počasti svim poginulim braniteljima BiH počela je Svečana sjednica Općinskog vijeća Vogošća. Prije Svečane sjednice brojne delegacije su na Centralnom spomen-obilježju položile cvijeće i odale počast svim šehidima i poginulim borcima. Cvijeće je položeno i na spomeniku civilnim žrtvama rata i ubijenim logorašima.

Prisutnima se obratio predsjedavajući Općinskog vijeća Tarik Curić i podsjetio na značaj 25. novembra 1943. godine, kada je u Mrkonjić Gradu, na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, potvrđena državnost Bosne i Hercegovine.

O značaju Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a i hiljadugodišnjem postojanju države Bosne i Hercegovine govorio je načelnik Općine Vogošća Edin Smajić. Istakao je da je 25. novembar Dan državnosti BiH jedan od najznačajnijih datuma za našu domovinu.

Svečanoj sjednici prisustvovala su brojne zvanice iz javnog, kulturnog i političkog života naše općine. Svoj doprinos današnjoj svečanosti dali su učenici sekcija vogošćanskih osnovnih škola.

Podsjećamo da je 25. novembra 1943. godine, na prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu usvojena Rezolucija ZAVNOBiH-a, u kojoj je izražena odlučnost naroda BiH da njihova zemlja bude zbratimljena zajednica u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost svih, te ravnopravnost Republike BiH unutar jugoslavenske federacije, s historijskim granicama koje su datirale još iz vremena srednjovjekovne Bosne.

Brčko

Udruženje građana "Stećak" Brčko distrikt Bosne i Hercegovine posljednjih pet godina tradicionalno obilježava 25. novembar – Dan državnosti Bosne i Hercegovine, kao i 1. mart – Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Naše svečane akademije i prateći program povodom ovih dvaju datuma nosioci su osjećaja pripadnosti našoj domovini Bosni i Hercegovini. Postoje različiti načini isticanja svoje ljubavi prema domovini. Neki su nominalni, dok drugi zahtijevaju suštinsko shvaćanje onoga što se zapravo voli i prema čemu čovjek osjeća privrženost. Virus COVID-19 postavio je pred Udruženje upravo ovo pitanje. Država nije linija na karti. Država su ljudi koji dijele jedan životni prostor i uzajamnim snagama pokušavaju da ga učine boljim mjestom za one što dolaze poslije njih. Dan državnosti ne slavi linije i pojedince – on slavi sve nas koji, usprkos svemu, vjeruju da mogu ovaj naš prostor učiniti boljim mjestom. Dan državnosti izražava želju da prostor koji dijelimo doživimo kao svoj. Ove godine smo odlučili da upravo te ljude ne dovodimo u opasnost. Planirani sadržaji su igrom okolnosti otkazani, što ne znači da nemamo želju unijeti dašak svečanosti u naš grad. Naši članovi su tako pripremili jednu čestitku povodom Dana državnosti u želji da nam Brčko osvane u svečanom ruhu. Nadamo se da ćemo u budućnosti ovaj datum dočekivati u Brčko distriktu kao što on zaslužuje da bude dočekan: kao praznik, kao neradni dan, i kao slavlje naše domovine.

Split

Na splitskim prokurativama, uz pridržavanje epidemioloških mjera, u srijedu je obilježen Dan državnosti Bosne i Hercegovine u organizaciji Kulturnog društva Bošnjaka "Preporod". Dan državnosti Bosne i Hercegovine obilježava se su spomen na zasjedanje ZAVNOBiH-a koje je održano 25. novembra 1943. u Mrkonjić Gradu. Zaključak tog zasjedanja ZAVNOBiH-a je da "BiH nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego je i srpska i hrvatska i muslimanska". "Vrijeme u kojem živimo je vrijeme kada kultura zajedništva i nade može povezivati države, nacije i građane svijeta," istaknuo je Edin Nurkić, predsjednik "Preporoda" u Splitu. U ime koordinacije bošnjačkih organizacija u Splitsko-dalmatinskoj županiji Kadro Kulašin podsjetio je na burnu prošlost Bosne i Hercegovine. "Bili su Rimljani, Osmanlije, bila Austro-ugarska monarhija i Kraljevina i SFR Jugoslavija, a Bosna i Hercegovina je opstala", istaknuo je Kulašin. U ime grada Splita na svečanosti se čestitkama za Dan državnosti BiH pridružio i Pero Jurišin. U sklopu obilježavanja Dana državnosti Bosne i Hercegovine u Splitu je otvorena likovna izložba Blaženke Jukić, članice splitskog Kulturnog društva Bošnjaka, kojom se, kako je istaknuto, zagovara ravnopravnost spolova i osuđuje svako nasilje.

Vareš

U organizaciji nevladinih organizacija (Vijeća kongresa bošnjačkih intelektualaca, Hrvatskog narodnog vijeća, Srpskog građanskog vijeća-pokret za ravnopravnost, MDD Merhamet, La Benevolencija, KUD Proleter i Asocijacije nezavisnih intelektualaca Krug 99), organizirana je simbolična manifestacija "Obilježavanje Dana državnosti BiH na kraljevskom gradu Bobovcu".

Ove godine zbog pandemije Kovid 19 i mjera koje su uvedene tim povodom, nije planirano masovno narodno okupljanje. Ipak, u namjeri da se sačuva tradicija obilježavanja Dana državnosti na kraljevskom gradu Bobovcu, delegacije pojedinih organizacija i institucija su se okupile i ove godine 25. novembra i na simboličan način iskazale poštovanje domovini.

Član Predsjedništva Bosne i Hercegovine Željko Komšić na manifestaciji u Bobovcu u povodu obilježavanja 25. novembra, Dana državnosti Bosne i Hercegovine, kazao je da je djelo obnove državnosti BiH djelo izuzetne generacije ljudi koji su prevazilazeći ideološke, političke i etničke razlike, imali dovoljno mudrosti, koja danas često nedostaje, da pronađu ono što je njihov zajednički interes, a da je taj zajednički interes - država. Podsjetio je da se danas obilježava sedamdeset i sedma godišnjica obnove državnosti Bosne i Hercegovine, odnosno godišnjica Prvog zasjedanja Zemaljskog antifašističkog narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine. "Mogli bi danas ovdje satima govoriti o tome koliki doprinos obnovi državnosti su dali ljudi poput Rodoljuba Čolakovića, Vojislava Kecmanovića, Avde Hume, Sulejmana Filipovića i mnogih drugih. Pa opet o njima i brojnim drugim herojima i antifašistima ne bi stigli da kažemo sve. O njima neka govori povijest i neka se o njima pišu knjige, kao što to, recimo, čine Francuzi, kada pišu o vođama Francuske revolucije», kazao je Komšić. Dodao je da su obišli nekoliko spomen-obilježja, onih iz razdoblja

sjećanja na narodnooslobodilačku borbu te spomen-obilježja vezana za razdoblje posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu, te da su na svim tim spomenicima utkana imena heroja i nevinih žrtava koji su svoje živote dali za BiH.

“Često ostanem zagledan u imena žrtava ispisana na Vracama i na Spomen-obilježju ubijenoj djeci Sarajeva. I pitam se, šta su zločincima ta djeca kriva. Nema odgovora. Osim spoznaje da su ubijena od iste ideologije, ideologije fašizma, mržnje i zla. No, unatoč svemu tome, unatoč tim bolnim činjenicama, BiH nije ubijena niti je ubijena ideja BiH. Ona živi kroz mlađe generacije, koje vole svoju domovinu, a od domovine žele da naprave naprednu i sigurnu državu”, istaknuo je Komšić. Također je kazao da je kraljevski grad Bobovc, jedan od simbola napredne države Bosne te da je to materijalno svjedočanstvo o snazi BiH i njenoj sposobnosti da bude svoja i ničija drugo do svoja. “Tadašnja država Bosna, iako razapeta između Istoka i Zapada, našla je svoje mjesto pod nebom, jer je, zahvaljujući njenom tadašnjem vođstvu, bila jedna stabilna zemlja koja je čvrsto čuvala svoje granice od vanjskih neprijatelja. Ovdje, na Bobovcu, čuvala se i bosanska kraljevska kruna. Danas ne postoje kruna, ali još uvijek postoji država Bosna i Hercegovina. I moramo je čuvati kao krunu napora generacija koje su se za nju borile, od Kulina bana pa do danas”, poručio je Komšić. Naglasio je da se nikada zastava s ljiljanima ne bi zavijorila kao što je 22. maja 1992. godine pred sjedištem Ujedinjenih naroda, da Stjepan II Kotromanić nije podigao taj srednjovjekovni grad i da prije njega Ban Kulin i ostali srednjovjekovni vladari Bosnom nisu upravljali kako su upravljali. “Ne bi se ljiljani zavijorili 1992. da 25. novembra 1943. godine u Mrkonjić-Gradu, bosanskohercegovački antifašisti nisu obnovili državnost Bosne i Hercegovine. Niti bi se dogodilo bez Bosanaca i Hercegovaca koji su bili spremni braniti svoju domovinu, kao krunu napora svojih pradjedova, pod svaku cijenu”, naglasio je. Komšić je kazao da BiH nije poklonjena te da je teškom mukom izborena. “Stoga, nikome nećemo dozvoliti da nas promocijom i zalaganjem za nekakve nazadne koncepte vraća u bitke koje smo dobili. Budućnost pripada onima koji žele da gledaju naprijed. Vjerujem da sada postoji osnova za napredovanje države, a da ćemo se u prošlost vraćati tek kroz sjećanje”, zaključio je Komšić u svom obraćanju na Bobovcu.

Adil Kulenović, predsjednik Kongresa bošnjačkih intelektualaca BiH, je izjavio: „Ove godine zbog korona virusa mi smo ograničili broj učesnika. Prisutne smo pozvali da se pridržavaju svih epidemioloških mjera. Za nas je zaista ovo poseban dan. Jer je ZAVNOBiH obnovio državu Bosnu i Hercegovinu. Ali, potrebno je napraviti i novi korak od ZAVNOBiH-a, korak prema stvaranju jedne bosanske države, države ravnopravnih i suverenih građana.

Mostar

Polaganjem cvijeća i odavanjem počasti palim borcima, 29.11.2020. godine na Partizanskom spomen obilježju i na Šehitlucima u Mostaru obilježen je Dan državnosti BiH. Tom prigodom predsjedavajući Skupštine Hercegovačko-neretvanske županije Šerif Špago čestitajući svim građana BiH Dan državnosti poručio je kako “trebamo svoju državu izgrađivati na principima i na svemu onome što danas imaju

suvremene i moderne europske države, a to je prije svega antifašizam, odnosno sloboda i jednakost svih građana, a u BiH i svih naroda”.

Podsjetio je kako je na današnji dan 1943. godine na zjedanju ZAVNOBiH-a potvrđena državnost BiH i da su stvoreni preduvjeti da BiH kao federalna jedinica kasnije nastavlja svoj razvoj i sve ostalo u bivšoj Jugoslaviji.

“Mi, kao ljudi koji nastavljamo tradicije antifašizma, smo dužni osigurati da na temeljima na kojima je stvorena BiH, odnosno potvrđena državnost BiH na zasjedanju ZAVNOBiH-a, nastavimo izgradnju BiH s ciljem približavanja BiH Europskoj uniji”, istaknuo je Špago.

Po njegovim riječima, sve ono što su zaključci i odluke ZAVNOBiH-a su proeuropske vrijednosti koje se moraju baštiniti.

“Nažalost, i danas imamo politike i ljude koji su proeuropljani, a ne priznaju ono na čemu se zasniva današnja Europa, a to je prije svega antifašizam”, ocijenio je Špago.

Inače, cvijeće su položila brojna izaslanstva među kojima i izaslanstvo Skupštine Hercegovačko-neretvanske županije, izaslanstvo Parlamenta Federacije BiH na čelu s Edinom Mušićem, izaslanstvo Vlade HNŽ-a na čelu s ministrom obrazovanja Rašidom Hadžovićem i ministrom financija Adnanom Faladžićem, izaslanstvo JOB-a Mostar, izaslanstvo Udruženja antifašista i boraca NOR-a Mostar itd.

Član UABNOR-a Mostar Miralem Džajo prisjetio se Mrkonjić Grada 1943. godine i obnove državnosti BiH na zasjedanju ZAVNOBiH-a: “Na tom zasjedanju učestvovalo je 240 delegata iz cijele Bosne i Hercegovine, a među njima je bilo i 30 onih koji su pristigli iz Hercegovine. Treba naglasiti da su se u tom periodu odvijale žestoke borbe. Bilo je to vrijeme odmah nakon Bitke na Sutjesci, ali se bez obzira na velike gubitke, tih dana i mjeseci smoglo snage za organizaciju i AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. Važno je naglasiti da su delegati iz Hercegovine desetak dana putovali do Mrkonjić Grada, a interesantan detalj je da su u selu Ribari naišli na jaku mitraljesku paljbu i da je malo nedostajalo da svi poginu. Samo pukom srećom su preživjeli. U Vakufu ih je dočekala željeznica, a onda su vagonima putovali do Mrkonjić Grada”, kazao je Džajo.

Srebrenica

Polaganjem cvijeća i učenjem Fatihe u mezarju Memorijalnog centra Srebrenica – Potočari danas je obilježen Dan državnosti Bosne i Hercegovine.

Vijence na kamen temeljac u mezarju, kao i prethodnih godina, položili su članovi udruženja koja okupljaju preživjele žrtve genocida, predstavnici opštine Srebrenica, Memorijalnog centra Srebrenica – Potočari, potpredsjednik eniteta RS Ramiz Salkić, predstavnici samostalnog sindikata PPDIVUT BiH, djeca iz MFS EMMAUS, kao i građani.

- Dan državnosti BiH obilježen je i u Nevesinju. Učenjem Fatihe i polaganjem cvijeća na spomen-obilježje u Kljunima odata je pošta civilnim žrtvama rata i po-

ginulim borcima Armije RBiH, koji su dali živote za odbranu i očuvanje kontinuiteta države Bosne i Hercegovine.

Cvijeće su položile delegacije Udruženja "Povratkom za Bosnu i Hercegovinu", Patriotske lige Nevesinje, OO SDA Nevesinje i regionalnog odbora SDA za Istočnu Hercegovinu.

Kratkim obraćanjem na važnost očuvanja kontinuiteta bosanskohercegovačke državotvornosti ukazao je Šerif Bojčić, predsjednik Udruženja „Povratkom za BiH“.

Prisutne je podsjetio na najvažnije historijske prekretnice, od vremena srednjovjekovnih bosanskih kraljeva do savremenog doba, posebno akcentirajući zaključke Rezolucije ZAVNOBiH-a u kojoj stoji da je Bosna i Hercegovina država u kojoj mora biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih njenih naroda i građana.

Sead Đulić

ZAVNOBIH SE NE ŽIVI JEDAN DAN

Bio sam 25. novembra 2020. godine u Mrkonjić Gradu. Zatekao me tamo običan radni dan i nešto znatizeljnih pogleda koji se čude otkud nas opet. A mi, iako nas nije mnogo, zbog poštovanja propisanih epidemioloških mjera, ponosni, prkosni i sretni što smo opet tu i što nas ništa ne može spriječiti da obilježimo godišnjicu Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a.

Uz ponos i prkos, dominiraju i druge emocije. Ljuti smo što među nama, opet, nema nikoga od predstavnika vlasti sa bilo kojeg nivoa, ljuti smo što je objekat u kojem je održano zasjedanje i koji je Nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine u tako zapuštenom i propadajućem stanju, ljuti smo jer znamo da može i drugačije.

A mi, antifašisti, došli sa svih strana, došli iz Sarajeva, Banja Luke, Tešnja, Stoca, Mostara, Srebrenika, Ilijaša i drugih mjesta, naoružani cvijećem i ljubavlju za domovinu. I dok mi pod budnim okom policije polažemo cvijeće na trotoar pred zaključana ulazna vrata dvorane u kojoj su 1943. godine vijećnici pristigli iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, baš kao i mi ove godine, i donosili historijske odluke, širom države antifašisti će na brojnim spomen-obilježjima evocirati uspomene na ovaj važan dan. Biće, gdje je to moguće, održani i razni drugi skupovi.

U Sarajevu, dio državnog vrha sa predstavnicima kantonalne, gradske i opštinskih vlasti položiće vijence i cvijeće kod Vječne vatre, na Kovačima, Vracama i drugim obilježjima. Daće izjave kako je ovaj 25. novembar, dakle Dan državnosti, jedan od najvažnijih datuma u historiji Bosne i Hercegovine, jer tog dana obnovljena je državnost naše domovine nakon više stotina godina. I tu uglavnom staju sve aktivnosti. Da, neki će otići da obilježe državnost i u kraljevski grad Bobovac.

Moja, i ne samo moja ljutnja ovog 25. novembra u Mrkonjić Gradu bila je upravo zbog ovog licemjernog obilježavanja ovog datuma, koji uistinu jeste jedan od najznačajnijih datuma za modernu Bosnu i Hercegovinu.

Zašto?

Vratimo se u te godine borbe jugoslovenskih naroda za slobodu, jednakost i ravnopravnost, za socijalnu pravdu. U Komunističkoj partiji, koja je vodila oružani otpor i paralelno organizovala organe vlasti, te promišljala o budućem ustroju države, prevladavalo je mišljenje o federalnom uređenju nove Jugoslavije, te mišljenje da buduće federalne jedinice budu konstituisane na nacionalnoj osnovi. U taj koncept

nije se uklapala Bosna i Hercegovina sa svojim multietničkim bićem. Preovladavala je ideja da Bosna i Hercegovina bude autonomna pokrajina direktno vezana za federaciju, ali u razgovorima bilo je i ideja da bude vezana za Srbiju ili Hrvatsku. Pominjala se i njena podjela između Srbije i Hrvatske.

Istovremeno, svi su svjesni da narodi Bosne i Hercegovine u oslobodilačkom ratu daju najveće žrtve, jer većina neprijateljskih ofanziva i drugih operacija vode se na njenom tlu, te da se to mora cijeliti.

Nakon Sutjeske, jula mjeseca 1943. godine, Vrhovni Štab NOVJ oporavlja se u okolini Kladnja i priprema Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Valja ga dobro pripremiti, ali i požuriti sa njegovim održavanjem, jer velike sile žele drugačiju budućnost Jugoslavije nakon rata, od one koju promišlja rukovodstvo NOVJ, dakle narod, te preko Sovjetskog saveza i Staljina vrše pritisak da se ne žuri sa ustrojem buduće države i da se to ostavi za kasnije. Vrhovni štab i rukovodstvo, u Bihaću konstituisanog AVNOJ-a, žure i u najstrožijoj konspirativnosti vrše pripreme za drugo zasjedanje u Jajcu. Upravo tad, u jeku tih priprema, u pećinu kod Kladnja, dolaze istaknuti revolucionari iz Bosne i Hercegovine, Rodoljub Čolaković i Avdo Humo, dolaze na razgovor kojim žele promijeniti planiranu sudbinu Bosne i Hercegovine. Razgovaraju sa drugovima zaduženim za pisanje tog dokumenta. Tu su Moša Pijade, Milovan Đilas i drugi. Pored brojnih argumenata, razgovor nije dao rezultat. Drugovi su ostali pri svojoj ideji. Obeshrabreni, Avdo i Rodoljub, idu do Tita, nadajući se da će on razumjeti o čemu oni govore. Tako je i bilo. Tito je saslušao njihove argumente i kratko zaključio: Bosna podnosi ogromne žrtve u našoj borbi, stanovništvo sa nama dijeli sve što ima, ovi narodi su svojom borbom zaslužili da budu ravnopravni sa drugima. Bosna i Hercegovina biće republika u federalnoj Jugoslaviji kao i Srbija, Hrvatska i druge republike. Idite i požurite sa pripremanama Zemaljskog vijeća.

I otišli su i požurili. Zasjedanje Zemaljskog vijeća moralo je biti prije zasjedanja AVNOJ-a i blizu Jajca kako bi vijećnici mogli stići na oba. Dakle, u toj pećini kod Kladnja, u argumentovanom iznošenju stavova Avde Hume i Rodoljuba Čolakovića, ali i zahvaljujući razumijevanju onoga što su govorili od strane Josipa Broza, održano je Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a u Mrkonjić Gradu. Na zasjedanju su donesene odluke od historijskog značaja. Te odluke četiri dana kasnije potvrđene su u Jajcu na Drugom zasjedanju AVNOJ-a. Ukratko, u Mrkonjić Gradu Bosna i Hercegovina obnovila je svoju državnost, koju je zatim potvrdio i AVNOJ. Potvrda AVNOJ-a je jako bitna jer je to značilo istovremeno da Bosnu i Hercegovinu priznaju druge republike nove Jugoslavije, te da kao federalna jedinica buduće države dobiva međunarodni subjektivitet.

E, upravo to je bilo presudno za raspisivanje referenduma 29. februara i 1. marta 1992. godine, kada su se građani BiH izjašnjavali žele li dalje nastaviti kao samostalna država. Dakle, da nije bilo onog razgovora Tita, Hume i Čolakovića u pećini kod Kladnja ne bi bilo ZAVNOBiH-a i zasjedanja u Mrkonjić Gradu, te ni AVNOJ u Jajcu ne bi imao šta potvrditi. Da svega toga nije bilo, referendum 1992. godine se ne bi mogao, međunarodno priznat, ni zakazati niti održati. Jednostavno rečeno, da nije bilo

ZAVNOBiH-a i AVNOJ-a ne bi bilo samostalne, nezavisne Bosne i Hercegovine. Da su historijski tokovi krenuli drugim putem danas bi Bosanci i Hercegovci bili građani neke druge države. A šta bi to značilo ne smijem ni misliti.

Ako sve ovo jeste ovako, a jeste, onda uistinu nema za ovu zemlju važnijeg datuma od 25. novembra. Njemu se mora pridodati i 29. novembar, jer su tada verifikovane odluke iz Mrkonjić Grada.

U kontekstu ovog kratkog podsjećanja čini se da je ljutnja nas prisutnih u Mrkonjić Gradu ovog 25. novembra zaista opravdana. Stidi li se iko od predstavnika vlasti Bosne i Hercegovine zbog zapuštenosti objekta u kojem je, kako vole reći, ponovo rođena Bosna i Hercegovina?

Ne može se slaviti njena državnost isključivo na nekoliko dužnih kilometara u Sarajevu.

Ne može se ZAVNOBiH živjeti jedan dan u godini.

Ne može se zaklinjati u odluke ZAVNOBiH-a, a prvom zgodom promijeniti naziv ulice koja je nosila ime prvog predsjednika ZAVNOBiH-a, Dr Vojislava Kecmanovića, ljekara iz Bijeljine.

Ne može se slaviti ZAVNOBiH a pritom se ne sjetiti Avde Hume i Rodoljuba Čolakovića.

Ne može se govoriti o ZAVNOBiH-u, a istovremeno štiti, veličati i slaviti one koji su bili sa druge strane ZAVNOBiH-a.

Ne može ZAVNOBiH i radikalni nacionalizam istovremeno. To jedno drugo isključuje.

Ne može se biti deklarativno i kad za promidžbu treba antifašista, a svojim djelovanjem poticati brojne oblike neofašizma.

Kontinuirani nedolasci u Mrkonjić Grad, ali i u Sanski Most, te Jajce, upravo pokazuju svo licemjerstvo u kojem živimo i na kojem gradimo državu. Bez snažnog, istinskog i iskrenog razumijevanja odluka zasjedanja ZAVNOBiH-a nema budućnosti ove zemlje. Jedino nadahnuti i osnaženi prošlošću možemo graditi sadašnjost i planirati bolju budućnost. ZAVNOBiH svjedoči da je jedina istinska kohezijska snaga koja Bosnu i Hercegovinu danas može održati njeno antifašističko naslijeđe. Zato svi, koji na bilo koji način antifašizam marginaliziraju, snažno rade protiv Bosne i Hercegovine, šta god oni pričali.

U tom kontekstu brojna antifašistička udruženja koja djeluju u Bosni i Hercegovini prečesto se ismijavaju zbog njegovanja antifašističkih tradicija. Kontinuirano se postavlja pitanje: Zašto hodate od spomenika do spomenika i obilježavate neke događaje iz bivše države, koja, da je valjala, ne bi propala?

Besmisleno je tim pojedincima odgovarati jer nisu oni krivi što ne znaju ili ne razumiju. Oni su to u školi naučili ili se ugledali na izabrane dužnosnike na raznim nivoima vlasti. Oni jadni ne znaju da mi na ta mjesta ne idemo samo da bi se sjećali događaja od prije 70-80 godina. Mi tamo idemo da se nadahnemo za nove „borbe“,

da naučimo kako sanjati budućnost, mi smo oslonjeni na daleku prošlost, ali zagledani u daleku budućnost.

Ko od nas danas može reći da više voli Bosnu i Hercegovinu od Avde Hume i Rodoljuba Čolakovića? Njihova ljubav nam je omogućila da je danas imamo, a šta imamo od naše ljubavi prema državi u kojoj živimo i koju, kažemo, volimo?

Ko od nas danas može reći da, primjera radi, Deklaracija o pravima građana BiH sa Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a 1944. godine, u Sanskom Mostu, nije sveobuhvatnija sa aspekta ljudskih prava od Dejtonskog paketa? Zato, upravo zato, mi se moramo vratiti onome što imamo i oslonivši se na to graditi budućnost.

ZAVNOBiH nas uči i iz daleke prošlosti kao da poručuje, savjetuje, pa i nalaže šta i kako može i treba dalje.

Tog 25. novembra 1943. godine, kada je održano Prvo zasjedanje ZAVNOBiH-a (Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine), u Mrkonjić Gradu, historija bilježi da su pristigli vijećnici iz svih dijelova ratom zahvaćene Bosne i Hercegovine i obnovili, svojim dogovorom i odlukama, nakon više stotina godina okupacije, državnost Bosne i Hercegovine. Istorija pamti da je među vijećnicima bilo vijećnika različitih političkih opredjeljenja, sveštenih lica svih religija, boraca, žena i muškaraca, omladinaca. Bili su to antifašisti Bosne i Hercegovine koje je okupila ideja slobode, ideja jednakosti i ravnopravnosti, te ideja socijalne pravde. Snaga tih ideja nadišla je sve razlike i izrodila nadu, vratila san, podigla moral koji je iz Mrkonjić Grada svijetu poslao snažnu poruku: Mi u Bosni i Hercegovini, nakon stoljeća pod jarmom, zbratimljeni na ideji slobode, svoji smo na svome.

Upravo zbog toga, mi danas sanjamo san, da naši izabrani dužnosnici, prije svih, pročitaju temeljito odluke svih zasjedanja ZAVNOBiH-a i taj duh prenesu u dokumente i zakone ovog vremena. Kada jednom to neki učine naša domovina Bosna i Hercegovina biće ponovo sretna, nasmijana, bogata i zagledana u budućnost. Tada će se u nju vraćati, a ne iz nje bježati.

Nazif Osmanović

NA IGMANU JE SLOMLJENA KIČMA AGRESIJE NA BIH

Defileom ratnih zastava Armije Republike Bosne i Hercegovine i MUP-a R BiH, prigodnim vjerskim programom te klanjanjem džuma-namaza na platou Ratne džamije na Igmanu, 7. avgusta 2020. godine je održan centralni dio 20. jubilarne manifestacije "Obrana BiH - Igman 2020."

Pokrovitelji ovogodišnje manifestacije su bili članovi Predsjedništva BiH Šefik Džaferović i Željko Komšić.

Šefik Džaferović, član Predsjedništva BiH, na ceremoniji otvaranja manifestacije "Obrana BiH-Igman 2020.", u Memorijalnom centru Kovači, je rekao: „Armija R BiH, za razliku od agresorskih snaga, nije činila masovne i organizirane zločine, nije po-duzimala udružene zločinačke poduhvate, etničko čišćenje, ubistva i mučenja civila. Dok su drugi sistematski i organizirano činili zločine, na teritoriji pod kontrolom Armije R BiH i jedine legalne i legitimne vlasti predvođene rahmetli predsjednikom Alijom Izetbegovićem, zločini su sprječavani i sistematski kažnjavani. I u tome je ključna razlika između nas i njih“.

Džaferović je istakao kako je danas dan prisjećanja bitke na Igmanu, koja je, kako je rekao, jedna od najznačajnijih bitaka tokom odbrane od agresije, u kojoj je Armija Republike Bosne i Hercegovine izvojevala veličanstvenu pobjedu.

Podsjetio je kako su agresorske snage u ljeto 1993. godine imale plan da zauzimanjem Igmana u potpunosti zatvore obruč oko Sarajeva i presijeku i posljednju vezu glavnog grada naše države sa ostatkom zemlje. Da su u tome uspjeli, posljedice bi u vojnom, strateškom i političkom smislu bile pogubne za odbranu Bosne i Hercegovine.

Borba protiv iskonstruisanih optužnica

“Iako višestruko tehnički nadmoćnije, agresorske snage nisu uspjele u svojoj nakan. Nisu uspjeli jer su naspram sebe imali herojsku Armiju Republike BiH, armiju časnih ljudi koji su se borili za ispravne ciljeve, za svoju domovinu, za slobodu, za dostojanstvo, za istinu, za ideju nezavisne BiH, države ravnopravnih ljudi“, rekao je Džaferović, naglašavajući kako upravo u tome i jeste bila najveća snaga Armije Republike BiH“, rekao je Džaferović.

Podvukao je kako je to jedina oružana sila u ratovima u bivšoj Jugoslaviji u čijem postojanju i borbi ne postoji mrlja.

“Ta armija je, u najvećoj mjeri, bila sastavljena od Bošnjaka, ali je u svojim redovima imala pripadnike svih bh. naroda. Ta armija, za razliku od agresorskih snaga, nije činila masovne organizirane zločine, nije poduzimala udružene zločinačke poduhvate, etničko čišćenje, ubistva i mučenja civila. Dok su drugi sistematski i organizirano činili zločine, na teritoriji pod kontrolom Armije RBiH i jedine legalne i legitimne vlasti predvođene rahmetli predsjednikom Alijom Izetbegovićem, zločini su sprječavani i sistematski kažnjavani. I u tome je ključna razlika između nas i njih”, podvukao je Džaferović.

Rekao je da je bilo pojedinačnih zločina koje su počinili i pripadnici Armije RBiH, te kako je naveo, “da su te zločine osuđivali i uvijek će osuđivati - nema nikakvih problema s tim”.

“Ono što nećemo dozvoliti jeste da se iskonstruisanim optužnicama protiv časnih oficira Armije RBiH, po svaku cijenu, pokušavaju izjednačiti strane u ratu. Dio tih optužnica već je odbačen na sudovima. Svoju čast i nevinost dokazali su neki od naših najhrabrijih ratnika, poput Ahmeta Sejdića i Namera Orića. Ubijeden sam da će ostali optuženi iz procesa koji traju izaći slobodni, čista obraza i uzdignute glave”, poručio je Džaferović.

“Kao što nismo bili isti u ratu, nismo isti ni danas”, rekao je Džaferović, navodeći kako se to može primijetiti posljednjih dana, kada se u susjedstvu nagrađuju optuženi za ratne zločine, bjegunci od pravde, a u komšiluku zločinac koji je naredio osnivanje logora Sušica u Vlasenici postaje član državne skupštine.

“U BiH već godinama na jednoj strani svjedočimo osporavanju pravosnažnih presuda međunarodnog suda o udruženom zločinačkom poduhvatu, a s druge još težoj i pogubnijoj praksi da se presuđeni zločinci nagrađuju, a njihov zločin slavi. Politike koje to rade neće uspjeti time ni najmanje izmijeniti istinu o onome što se tokom agresije na našu zemlju događalo, neće uspjeti promijeniti nijednu jedinu presudu bilo kojeg suda, niti će iz našeg kolektivnog sjećanja moći ikada izbrisati slike zla koje smo preživjeli i koje pamtimo kao opomenu da nam se više nikada ne ponove. Te politike, takvim postupcima, ustvari, najviše govore o sebi. Govore da nisu odustale. Toga, svi zajedno, moramo biti svjesni”, rekao je Džaferović.

Dodao je kako se u posljednje vrijeme pokušava napraviti nova podvala, pa se rješenje za Kosovo nastoji povezati s Bosnom i Hercegovinom.

“Moja poruka im je – okanite se toga, jer između BiH i Kosova ne postoji nikakva državno-pravna poveznica, niti će ikada postojati. Jedina poveznica BiH i Kosova su zločini i etnička čišćenja koje su počinili Miloševićev velikosrpski režim i njegovi sljedbenici”, poručio je Džaferović.

Borba za Bosnu i Hercegovinu i dalje traje, naglašava Džaferović, srećom, umjesto metaka i granata, vodi se borba političkim sredstvima.

“Na jednoj strani su snage koje žele dezintegraciju države i podjele među njenim narodima i građanima, na drugoj one koje žele reintegraciju i ravnopravnost svakog čovjeka na svakom pedlju naše domovine. Na jednoj strani su oni koji misle da svoju sudbinu i interese mogu vezati sa susjednim zemljama, na drugoj smo mi kojima je Bosna i Hercegovina jedina domovina, i koji rezervnu nemamo. Na jednoj strani su oni koji raznim blokadama i ucjenama žele obesmisлити samo funkcioniranje države, a na drugoj mi koji uprkos tome i uprkos njima uspijevamo strpljivo stvari pomjerati u korist države Bosne i Hercegovine. Na jednoj strani su oni koji žele usporiti ili zaustaviti put Bosne i Hercegovine prema Evropskoj uniji i NATO-savezu, na drugoj mi koji korak po korak vodimo zemlju u tom pravcu. I budite sigurni, oni neće uspjeti, mi hoćemo”, rekao je Džaferović, te zaključio:

“Oni neće uspjeti jer nisu uspjeli ni onda kada su bili mnogo snažniji nego danas - niti su sada jaki kao što to vole misliti o sebi. Mi hoćemo uspjeti, jer su ljudi koji vole ovu zemlju mnogo jači i odlučniji da je sačuvaju, nego što to oni misle. Ponovo ih pozivam da se okanu secesionističke i nacionalističke politike, jer rezultat toga nikada neće biti podjela BiH, ali rezultat hoće biti gubljenje dragocjenog vremena, usporavanje napretka države i njene ekonomije, odlazak mladih ljudi. To nikome nije u interesu. Bosna i Hercegovina je kroz historiju nadživjela sve one koji su na nju nasrtali. Nadživjeće i ove današnje.”

Džaferović je prije ceremonije otvorenja položio cvijeće na šehidsko mezarje Kovači i mezar prvog predsjednika Predsjedništva RBiH Alije Izetbegovića.

Zbog aktuelne situacije oko pandemije COVID-19, ovogodišnja manifestacija je održana u sjeni koronavirusa, odnosno uz poštivanje svih mjera nadležnih organa. Kako su naveli organizatori, u kontekstu samih sadržaja nema većih izmjena, a ono što je glavna razlika u odnosu na prethodne godine jeste da je centralnom dijelu manifestacije moglo prisustvovati maksimalno 100 ljudi, što je u skladu sa preporukama nadležnih organa.

Manifestacija, čiji je moto inače “Dođi i posvjedoči”, zbog COVID-19 i opasnosti od širenja virusa, ove godine je održana pod motom “Ostani kući i posvjedoči”, što je ujedno i poziv svim građanima koji inače dolaze a imali su namjeru i ove godine doći na Igman, da ostanu u svojim domovima i manifestaciju proprate kroz medije.

Program na platou Igmana realizovan je uz poštivanje važećih mjera uvedenih zbog pogoršane COVID-19 epidemiološke situacije, a koje podrazumijevaju nošenje zaštitnih maski, poštivanje fizičke distance i ograničen broj prisutnih.

S obzirom na mjeru kojom je na otvorenom prostoru dozvoljeno okupljanje ne više od 100 ljudi, ove godine je na Igmanu bio ograničen broj učesnika, a iz istih razloga cjelokupan ovogodišnji program na Igmanu održan je ispred Ratne džamije, a ne i na Velikom polju, kako je prethodnih godina praktikovano.

Program je započeo učenjem odlomaka iz Kur’ana, zatim defileom ratnih zastava Armije i MUP-a RBiH uz tekbire, a prisutni su se učenjem Fatihe prisjetili svih šehida BiH, kao i nedavno preminulog federalnog ministra za boračka pitanja Salke Bukvarevića, koji je bio dugogodišnji član Organizacionog odbora manifestacije.

Prije džuma-namaza obratio se potpredsjednik Organizacionog odbora Manifestacije, ministar za boračka pitanja Kantona Sarajevo Hajrudin Grabovica, koji je rekao kako se "danas prisjećamo svih onih koji su dali svoje živote kao najčasniji pripadnici Armije Republike BiH i MUP-a R BiH, ali i svih nevinih žrtava koje su bile meta zlotvora samo zato što su bili drugi i drugačiji".

Grabovica je podsjetio kako je Ratna džamija na Igmanu nastala kao odgovor na zlo koje se bilo nadvilo nad glavnim gradom BiH.

Glavni grad je bio meta napada još od samog početka aprila 1992. godine, pa sve do te 1993., kada je posljednji put agresor pokušao da osvajanjem Igmana dovede glavni grad u bezizlaznu situaciju, a onda bi, prema riječima Grabovice, budućnost i sudbina BiH zaista bila upitna.

"Ovdje je slomljen plan i kičma agresije na BiH, i ovo je, praktično, bilo presudno vrijeme u kojem pravcu će dalje teći borba za BiH, a ona je bila u pravcu oslobađanja zauzetih teritorija".

Grabovica je rekao kako se danas sa Igmana šalje poruka i prijateljima i neprijateljima BiH.

"Naši prijatelji treba da znaju da država Bosna i Hercegovina ima snage da se odupre, bez obzira kroz šta je prolazila. Jer, kad smo mogli tada i u to vrijeme, i na tom nivou, pružiti otpor onda zasigurno naši prijatelji moraju računati i znati da je Bosna i Hercegovina danas puno jača. Svakako, računamo na prijateljsku pomoć. Neprijateljima šaljemo poruku da zaborave na te snove koje još sanjaju, da BiH sa svojom historijom, sa svojom časnom borbom, sa svojim hrabrim sinovima i kćerima ima snage da zajedno živi sa svima, rame uz rame, u dobrim i komšijskim odnosima, jer BiH je i bošnjačka i srpska i hrvatska i svih onih koji je doživljavaju svojom. Zato, neka Bog blagoslovi Bosnu i Hercegovinu", zaključio je Grabovica.

Muftija bihački, Mehmed ef. Kudić, koji je na Igmanu danas bio u svojstvu izaslanika reisu-l-uleme Islamske zajednice u BiH Huseina ef. Kavazovića, poručio je u hutbi kako se danas prisjećamo hrabrih boraca koji su odbranili Igman ali i svih bosanskih patriota koji čuvaju hiljadugodišnju državnost BiH.

"Hiljadu godina se borimo za ovu državu, zato izražavam zahvalnost i divljenje svima onima koji su bili na bedemu i čuvali njene granice. Ovdje, danas, na Igmanu, moramo kazati, borba za Bosnu nije završena. Težak je rat, ali ni u miru nije lahko. Naši hrabri borci su krvlju ispisali historiju bosanskog otpora, oni nam poručuju da se ne plašimo i da u toj borbi ustrajemo", rekao je muftija Kudić.

Program je završen učenjem dove za domovinu Bosnu i Hercegovinu, a koju je proučio Mirza ef. Žerić, glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Sanski Most.

Bitka na Igmanu jedna je od najznačajnijih bitaka tokom odbrane od agresije na Bosnu i Hercegovinu. Agresorske snage su u ljeto 1993. godine imale plan da zauzimanjem Igmana u potpunosti zatvore obruč oko Sarajeva i tako prekinu vezu glavnog grada sa ostatkom zemlje i svijeta. Zahvaljujući hrabroj borbi pripadnika Armije R BiH, to nije dozvoljeno.

Mirsad Čukle

KAKO I ZAŠTO JE NESTALA ULICA „KONJIČKOG BATALJONA“?

Jedna od 43 ulice u Konjicu nosi naziv „Konjičkog bataljona“. Ulica se nalazi u Starom gradu, na lijevoj obali Neretve, spaja ulice Zelenih beretki, Šehidsku i ulicu Zuke Džumhura, i ima oko 15 kućnih numera. U samoj ulici nema nikakve table o nazivu ulice, koja je kratka kao i priča o njoj i Konjičkom bataljonu.

Plan grada kojeg je, prije više godina štampala Općina, ne sadrži tu ulicu. Veliki plan grada na Autobuskoj stanici, kojeg je postavila bivša Turistička zajednica, također nema ucrtane ove ulice? U službenom planu i prospektu grada, umjesto tri puta napisane ulice Prkanj, trebalo je jednom pisati ulica Konjičkog bataljona.

Većina boraca, djeca i stanovnici ulice i grada ne znaju njen naziv. Konjičani, osim boraca Armije RBiH, i inače veoma malo znaju o proteklom ratu, pa i o Konjičkom bataljonu, njegovim borcima i komandirima, šehidima, junacima, borbama, linijama odbrane koje su ovaj i drugi bataljoni četiri godine čvrsto držali braneći grad...

Šta je svrha davanja naziva ulicama, osim podsjećanja na značajne ljude, datume, događaje...Ali, kad nema table sa nazivom ulice onda naziv ne ispunjava ni osnovnu svrhu. . . Sadašnje nazive ulica grad je dobio odlukom Općinskog vijeća 29.2.1996. godine. Prošle su samo 24 godine od određivanja imena, a ni jedne table sa imenom nema u ulici Konjičkog bataljona. To ne zaslužuje turistički Konjic, ni Konjički bataljon, ni njegovi borci, ni Mjesna zajednica Stari grad, koja se prva organizovala za odbranu. Branioci grada su brzo zaboravljeni, a linije odbrane Prevlje, Paklina, Pomol, Tuleg, Oštra stijena, Zečiji kuk, Šahinovića kosa, Ljubina i druge linije odbrane treba da budu učionice, gospodo iz vlasti, iz boračkih udruženja i udruga, iz škola i raznih kulturnih bošnjačkih i bosanskih udruženja.

Trebalo bi hitno postaviti barem jednu tablu sa nazivom ulice, godišnje u ovoj ulici organizovati skup, podsjećanje, imati spomen-ploču ili spomenik... Boračka udruženja, Bošnjačka zajednica kulture "Preporod", nadležni organi u Konjicu, trebali bi dobro pripremiti i organizovati okrugli sto, tribinu, izložbu posvećenu Konjičkom bataljonu i svim braniteljima i odbrani grada, dok se ne napiše knjiga o odbrani Konjica.

Komandir voda u Konjičkom bataljonu, Tahir Dedić, kaže: "Ulica osim više tabli sa nazivom, treba da ima spomen-ploču posvećenu Bataljonu. Ulica bi trebala da bude uređenija, da trajno podsjeća na Bataljon i njegove borce, na organizovanje odbrane i na teške borbe za grad, na linije odbrane oko grada. Đajići - Paklina - Oštra stijena - Prevlje - Markovića kosa - Kapela - Pomol - Tuleg - Drecelj - Šumine...

HEROJSKI BUŽIM

Iako smo stigli u Bihać da bi u direktnom kontaktu sa Fikretom Abdićem pokušali da okončamo već izvjesnu opasnost od sukoba 5. korpusa, koji je štitio suverenitet i cjelovitost BiH i Narodne garde tzv. AP Zapadna Bosna, Fikret Abdić nije želio kontakt s nama, jer nismo imali rejting koji bi njemu odgovarao. Zato smo vrijeme provedeno u Krajini maksimalno iskoristili za obilazak općina, te komandi i jedinica Armije.

Komandant 5. korpusa Ramiz Dreković mi je skrenuo pažnju da je već došlo do polarizacije u vojničkom i starješinskom sastavu 5. korpusa. On je imao puno povjerenje u opredijeljenost i čvrstinu komandanta 502. bihačke brigade Atifa Dudakovića, 505. bužimske brigade Izeta Nanića i 511. bosanskokrupske brigade Mirsada Crnkića. Već su tada počeli prebjezi iz 5. korpusa u Abdićeve snage i obrnuto.

Obišao sam većinu jedinica 5. korpusa, a posebno sam obratio pažnju na komandante i jedinice koje je Dreković okarakterisao kao potpuno pouzdane. Atifa Dudakovića sam poznavao još iz bivše JNA. Drago mi je što se pokazao kao hrabar i postojan oficir i patriota. Kao takvog sam ga i doživio prilikom obilaska brigade na čijem je čelu bio. Izrazio je punu privrženost legalnim vlastima i državi BiH.

Duboko me dojmilo i stanje u 511. bosansko-krupskoj brigadi. Mada su bili van Bosanske Krupe, stanje u brigadi je po svim elementima borbene spremnosti bilo primjerno. Posebno je imponovala njihova spremnost da se bore protiv Abdićeve secesije.

Mirsad Crnkić, komandant brigade, je odavao utisak stabilnog, odgovornog i hrabrog vojnika i starješine. U veoma složenim uslovima, uspio je oformiti veoma kompaktnu i motivisanu jedinicu orijentisanu ka okupiranoj Bosanskoj Krupi, ali i ka drugim zadacima od interesa za Krajinu i Bosnu i Hercegovinu.

Uočavala se teritorijalna podijeljenost slobodnog dijela Krajine na pristalice 5. korpusa i opcije Bosne i Hercegovine, te poklonike Fikreta Abdića.

Bihać i bosansko-krupska slobodna teritorija su bili, uglavnom, za 5. korpus, a Velika Kladuša za Fikreta Abdića. Cazinska općina je bila podijeljena na pristalice jednih i drugih.

Dreković mi je skrenuo pažnju da je već došlo do polarizacije u vojničkom i starješinskom sastavu 5. korpusa. On je imao puno povjerenje u opredijeljenost i čvr-

stinu komandanta 502. bihačke brigade Atifa Dudakovića, 505. bužimske brigade Izeta Nanića i 511. bosansko-krupske brigade Mirsada Crnkića.

Već su počeli prebjeci iz 5. korpusa u Abdićeve snage i obrnuto.

Duboko me dojmilo i stanje u 511. bosansko-krupskoj brigadi. Mada su bili van Bosanske Krupe, stanje u brigadi je po svim elementima borbene spremnosti bilo primjerno. Posebno je imponovala njihova spremnost da se bore protiv Abdićeve secesije. Mirsad Crnkić, komandant brigade, je odavao utisak stabilnog, odgovornog i hrabrog vojnika i starješine. Bio sam veoma zadovoljan i stanjem u Regrutnom centru, u bolnici, kao i u namjenskoj proizvodnji.

Uočavala se teritorijalna podijeljenost slobodnog dijela Krajine na pristalice 5. korpusa i opcije Bosne i Hercegovine te poklonike Fikreta Abdića. Bihać i bosansko-krupska slobodna teritorija su bile, uglavnom, za 5. korpus, a Velika Kladuša za Fikreta Abdića. Cazinska općina je bila podijeljena na pristalice jednih i drugih, ali bilo je jedinica čiji su pripadnici više gravitirali Abdićevoj opciji.

Bio sam radoznao kakav će dojam na mene ostaviti Bužim i njegovi borci. Od komandanta Ramiza Drekovića sam čuo sve najbolje o 505. bužimskoj brigadi i njenom komandantu Izetu Naniću. No, ono što sam doživio u Bužimu je prevazišlo sva moja očekivanja. Kada smo ušli u Bužim, malo mjesto, kao da smo ušli u vulkansko grotlo. Narod je bio ne samo na glavnoj ulici, nego načičkan na balkonima, prozorima, svugdje gdje se moglo stati. U centru mjesta bila je podignuta bina, ispred koje je bila postrojena jedinica. U susret nam je krenuo mlad, energičan čovjek, da mi preda raport. Bio je to Izet Nanić, već opjevani heroj Bužima i 5. korpusa. Znao sam da je mlad, hrabar, energičan i uspješan kao borac i komandant. Međutim, njegovo skoro dječjačko lice, nasmijano sa iskričavim i životnim pogledom je plijenilo dostojanstvenošću i ljudskošću. Skoro da se saživio sa masom oko nas. Očigledno je da je on bio dio njih, ali i oni vezani za njega, svoga komandanta.

Uragan aplauza je pratio riječi svakog od govornika, a govorili smo Izet Nanić, Ramiz Dreković, Mustafa Hajrulahović i ja. Možda još neko. Bilo je lijepo i prijatno toga dana biti u Bužimu. Osjećao sam se kao da se nalazim među svojim najbližim. Svojim optimizmom, podrškom i voljom ulili su mi novu snagu. Postao sam uvjeren da 5. korpus ne može da izgubi ni od Abdićevih snaga, ni od srpskog agresora. Jedan je Bužim i njegovi heroji.

„TIGAR - SLOBODA 94”

Boraveći u Bosanskoj krajini, u oktobru 1993. godine, mogao sam se uvjeriti u svu tragičnost djelovanja žudnjom za vlašću opterećenog Fikreta Abdića. Pošto mu nije uspjelo da bude prvi u državi, na čelu Predsjedništva RBiH želio je svoj harizmatični status u Velikoj Kladuši iskoristiti za formiranje svoje paradržavice, nazvane „Autonomna pokrajina Zapadna Bosna”.

Bošnjački krajiški narod je bio u velikoj dilemi. Na jednoj strani je postojala velika, tradicionalna privrženost svojoj državi i domovini, Bosni i Hercegovini, a na drugoj ugledni privrednik i kreator kladuškog privrednog čuda „Agrokomerca”.

Fikret Abdić je izgradnjom i jačanjem "Agrokomerca" od jedne nerazvijene, siromašne sredine, omogućio bolji život desetinama hiljada krajiških porodica.

Ni otpočinjanjem agresije na Bosnu i Hercegovinu, Abdić nije prestao da brine o svojim bivšim radnicima i stanovništvu. Zahvaljujući saradnji sa vlašću nove Hrvatske, te lokalnom vlašću Srba u Hrvatskoj, Abdić je osigurao dovoz hrane i drugih artikala široke potrošnje.

Običan čovjek, u principu, gleda crno-bijelo. Ne razmišljajući s kojim ciljem to radi. Krajišnici su cijenili napore Abdića da im i u tim uslovima osigura koliko-toliko normalne uslove za život.

Kada smo,, u oktobru 1993. godine, bili u Bihaću, iznenadila nas je snabdjevenost i raznovrsnost hrane koju su nam tih dana nudili. Navikli na makarone, rižu i leću, nismo mogli da se načudimo količini i raznovrsnosti hrane, tako da je Mustafa Hajrulahović u jednom trenutku iskreno izrekao: "Ovo je fašizam za organizam!"

Zbog takvih aktivnosti Abdić nije gubio na popularnosti i ugledu. Naprotiv. No, krajiški narod nije htio ni protiv vlasti svoje države.

Nastala je ne potpuno izdiferencirana, ali teritorijalno prilično razgraničena podjela bošnjačkog naroda na pristalice Fikreta Abdića i legalnih vlasti RBiH, čije je legitimne interese vojno štitio 5. korpus ARBiH.

Abdićeve pristalice su bili, uglavnom, radnici "Agrokomerca", odnosno, s područja Velike Kladaše i cazinske općine, gdje su bile locirane fabrike.

Bihać, Bosanska Krupa i Bužim su bili više državotvorni, tj. za lojalnost legalnim vlastima RBiH.

Sve je to, ipak, bilo uslovno s izvjesnošću preliivanja iz jedne u drugu opciju. No, ni jedna ni druga opcija nije bila prihvatljiva većini ljudi, ukoliko je to značilo ući u međusobni oružani sukob. Oružani sukob je značio sukob prijatelja, rođaka ili najbližih srodnika, brata s bratom, oca sa sinom i sl.

Ljudi nisu bili, bar u većini, za oružani sukob. Tako se desilo da 5. korpus zarobi po nekoliko stotina pristalica Fikreta Abdića, pa ih, nakon kratkog zadržavanja, pusti.

Dok smo boravili u Bosanskoj Krajini, u oktobru 1993. godine, bio sam u prilici da razgovaram s jednom od takvih grupa. Prema podacima Komande 5. korpusa, pojedinci su zarobljavani više puta. I, u suprotnom, bilo je dosta prebjega i iz 5. korpusa u jedinice tzv. „AP Zapadna Bosna“.

Zato se moglo desiti da u 24 sata, bez značajnih borbi, vlast nad Cazinom, u oktobru 1993. godine, preuzmu pristalice Fikreta Abdića, a potom jedinice 5. korpusa ponovo stave grad pod kontrolu legalnih vlasti.

Očigledno je da bi gubici u sukobu autonomaša Fikreta Abdića i 5. korpusa bili daleko veći da nije postojala obostrana opreznost i želja da ne dođe do oštrog sukoba.

Vjerovatno bi većina Bošnjaka bila zadovoljna kada bi se moglo osigurati jedinstvo naroda i zajednička borba protiv srpskog agresora. Istovremeno sa unutrašnjim

problemima, Komanda 5. korpusa je imala velike probleme kako osigurati punu borbenu spremnost jedinica u borbi protiv srpskog agresora.

Početak radikalne agresije HV i HVO na teritoriji RBiH je zaustavio snabdijevanje svih jedinica Armije, pa i 5. korpusa iz inostranstva.

Dudaković se našao, kao komandant korpusa, u teškoj situaciji.

I tada je smislio ratnu varku. Jednog dana, krajem jula 1994. godine, zove me predsjednik Alija Izetbegović, i pita: "Jesi li čuo šta su objavili mediji?"

Iskreno govoreći, rijetko sam slušao radio, pa mu odgovorih: "Ne, a šta to ima, pa me zovete?"

"Mediji su objavili da je Dudaković otkazao poslušnost nama i da je prešao na Abdićevu stranu. Provjeri šta se to dešava u Krajini!", uzbuđeno mi je saopštio Izetbegović. "Nemoguće" rekao sam mu! - "Provjeriću to odmah.

Dok sam čekao na zaštićenu vezu, još jednom sam proanalizirao dobijenu vijest i zaključio da je nemoguće da bi Dudaković prišao pristalicama Fikreta Abdića.

Na njega je, dok smo bili u Bihaću, Dreković računao kao na najčvršćeg u borbi protiv pristalica Fikreta Abdića.

Ubrzo mi je vezista javio da ne može uspostaviti vezu sa Dudakovićem.

To me dodatno iznenadilo, ali sam se, ipak, pouzdao u Dudakovićevo poštenje, čvrstinu i lojalnost. Poslije dužeg vremena, dobio sam kratku vijest od Dudakovića da je sve uredu i da mi trenutno ništa više ne može reći.

Šta se stvarno događalo u to vrijeme u Bosanskoj krajini?

Dudaković je sa svojim bliskim saradnikom, Hamdijom Abdićem Tigrom, smislio da prevarom iznudi naoružanje, municiju i opremu od Fikreta Abdića.

Proturena je vješto informacija da Dudaković prelazi na Fikretovu stranu.

Dudaković je uputio Hamdiju Abdića na pregovore, a Dudaković se za to vrijeme "izgubio" u nepoznatom pravcu.

S obzirom da o toj obmani nisu znali ni najbliži Dudakovićeви saradnici, ta vijest je izazvala pometnju i doprinijela da izgleda uvjerljivo. Toj uvjerljivosti je doprinio i Hamdija Abdić, hrabrom ulogom u pregovorima. Tražio je da se pobunjenicima pomogne oružjem i opremom. Bio je toliko uvjerljiv da je otklonio svaku sumnju kod Abdićevih saradnika. Poslali su "pobunjenicima" nekoliko stotina pušaka, uniformi i dosta municije. To je, naravno, sve došlo u ruke 5. korpusa, čiji komandant Dudaković nikada nije ni pomišljao na saradnju sa Abdićem. Tako je 5. korpus dobio naoružanje, municiju i opremu, a Fikret Abdić i njegove pristalice psihološki šamar od kojeg se nisu nikada oporavili. Akcija "Tigar-Sloboda 94" je imala povoljan epilog i odjek u bosanskohercegovačkoj javnosti.

ORGANIZACIJA ODBRANE GORAŽDA

Za potrebe ovog istraživanja obavili smo intervjue s nekoliko aktivnih učesnika događaja, koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem, te smo ostvarili neka nova saznanja koja su pomogla dodatnom rasvjetljavanju istine o predmetu ovog istraživanja. Pomenuti istraživački intervjui obavljeni su s trojicom ratnih komandanata, koji su u periodu agresije bili aktivni organizatori odbrane Goražda, a to su Abduselam Sijerčić, Ahmet Sejdić i Mersed Prljača.

Abduselam Sijerčić rođen je u Goraždu 16.2.1952. godine. Rat ga je zatekao u njegovoj 40. godini, a u to vrijeme bio je uspješan ugostitelj u Goraždu. Početkom rata bio je komandant Kriznog štaba Stara Čaršija. Zatim, nakon formiranja brigada, postao je komandant 31. Drinske brigade, nakon toga, reorganizacijom u okviru Armije, postavljen je na poziciju komandanta za moral u 81. diviziji. Rat je završio na poziciji komandanta garnizona Goražde.

Ahmet Sejdić rođen je u selu Drokani, kod Višegrada 2.1.1960. godine. Svoje obrazovanje sticao je u Višegradu i Sarajevu. Vojnu službu odslužio je 1985. godine, završetkom škole za rezervne oficire, postavši tako rezervni oficir JNA. Početkom agresije dobrovoljno se javio u organizaciju otpora agresoru, te je u početku organizovao grupu koja je prerasla u odred, a zatim se taj odred transformisao u 1. Slavnu višegradsku brigadu. Sredinom 1993., pored komandanta 1. Slavne višegradske brigade, obavljao je i dužnost načelnika štaba IBOG-a, te se na toj funkciji zadržao do kraja 1994. godine, kada biva postavljen za komandanta 808. oslobodilačke brigade, gdje se zadržao do kraja agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Mersed Prljača rođen je u Čajniču 28.1.1954. godine. Svoje obrazovanje završio je u Goraždu. Prije agresije na našu zemlju radio je u predgrađu Goražda, u Kopačima. Bio je rezervni oficir JNA, te učesnik svih odbrambenih dejstava u Goraždu od samog početka agresije na našu državu. Radio je na pripremi stanovništva za nadolazeću agresiju. Početkom rata bio je komandant bataljona u naselju Bačci. Tokom tih godina učestvovao je u raznim političkim pregovorima koji su se vodili u Goraždu i okolini s petokolonašima iz Republike Bosne i Hercegovine. Tokom reorganizacije IBOG i preimenovanja u 81. diviziju, 1994. godine, postao je komandant 831. lahke brigade, na čijem se čelu zadržao do okončanja agresije na našu državu.

Na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršena je međunarodna oružana agresija, koja je godinama detaljno i precizno planirana u političkom

i vojnom vrhu Srbije, te Jugoslovenske narodne armije (JNA). Goražde je predstavljalo vrlo bitan položaj u ciljevima agresora, te nisu birali sredstva njegovog osvajanja. 1990. godine na prvim demokratskim izborima u Republici Bosni i Hercegovini, u gradu Goraždu je većinom glasova pobijedila SDA, a za predsjednika Skupštine opštine izabran je Hadžo Efendić. Iako je većinsku pobjedu u opštini Goražde odnijela SDA, kadar SDS-a je, u skladu sa strateškim ciljevima srpskog naroda, radio sve na pripremi okupacije tog dijela Republike Bosne i Hercegovine. Predsjednik odbora SDS a u Goraždu Stanoje Begović je, odmah nakon održanih izbora, dobio instrukcije od vrha SDS-a da na sve načine insistira na podjeli vlasti u Goraždu. Iako je pobjednik bila SDA i imala izborni legitimitet na svojoj strani, težnje SDS-a Goražda bile su prvobitno podjela vlasti, a zatim su otišli i dalje u svojim zahtjevima, te su radili na tome da SDS preuzme cjelokupno Goražde. Sve je to rađeno planski, jer su kolaboracionisti i velikosrpski nacionalisti znali da iza sebe imaju ogromnu silu u vidu JNA. JNA je pripreme za okupaciju Goražda otpočela u drugoj polovini 1991. godine, gdje su, pod izgovorom mobilizacije, obilazili grad Goražde i okolna područja i tako se pripremali za kasniju opsadu i teror nad stanovništvom u opštinama sa bošnjačkom većinom. Od oktobra 1991. godine, preko organa SDS-a, vršeno je sistemsko naoružavanje srpskog stanovništva u cijeloj Republici Bosni i Hercegovini, a samim tim, i u opštini Goražde. Petokolonaši su, prema uputama mentora iz Srbije, vršili masovno iseljavanje srpskog naroda iz okolnih sela gdje su Srbi bili većina, kako bi ih zaštitili od borbenih dejstava, te kako bi taj teren upotrijebili za granatiranje grada i snajpersko djelovanje po položajima i mjestima gdje su Bošnjaci i ostali odani ideji nezavisne RBiH bili u većini. Nakon što je Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine proglasilo nezavisnost, uslijedile su prve barikade SDS-ovih terorista po cijeloj Bosni i Hercegovini.

Već 20. marta 1992. godine dobrovoljačke jedinice JNA u Goraždu i susjednim opštinama dosegle su cifru od 6500, što govori o jasnim planovima agresora o genocidu nad svim što nije srpsko na ovom području. Barikade u regiji Goražda prvo su postavljene u selima ove opštine, dok je u gradu i dalje život normalno funkcionisao. Prema jasno izrađenom planu, SDS je angažovao autoprevoznika koji je prijetio da će dići benzinsku pumpu uzrak, što je bio samo podsticaj za dalje aktivnosti petokolonaškog SDS-a. Pomenuti događaj desio se 22. marta 1992. godine, nakon čega su se pojavile i prve barikade u užem dijelu grada, u naseljima Lug, Kolijevke, Splavište, Površnica i Bare. Nakon pomenutih aktivnosti petokolonaškog SDS-a, Skupština Goražda proglasila je vanredno stanje u opštini Goražde, te se situacija privremeno smirila. Sve barikade se uklonjene, a SDS-ovi aktivisti su se povukli prema naselju Površnica, gdje su se učvrstili i nešto kasnije formirali Glavni štab SDS-a.

Intervju sa komandantom 31. drinske brigade, Abduselamom Sijerčićem:

Kada se dogodila prva razmjena vatre u Goraždu?

„Prvoj razmjeni vatre prethodio je isplanirani incident na benzinskoj pumpi, kada je grupa SDS-ovih terorista, dobro naoružanih, pregradila put barikadama.

Tada smo uvidjeli da su oni ograničili kretanje po gradu, te da regularna policija ne poduzima ništa, a prethodno je došlo do podjele u policiji, gdje su agresori napravili neki svoj 'Romanijski MUP'; te su oni označili svoj dio na Površnici, gdje su postavili svoje straže i punktove koje su kontrolisali. Mi nismo odmah reagovali, jer smo čekali da tadašnje državne institucije reaguju, međutim takva reakcija je izostala, te je nas nekolicina koji smo bili organizovani napravila novu barikadu teroristima iza leđa, između benzinske pumpe i Kokinog sela, te smo ih tako potpuno okružili. Tako okružene, primorali smo ih da razgovaraju sa našim Kriznim štabom. Ti pregovori su bili dugi i teški. Na kraju je dogovoreno da se teroristi propuste, ali i da mi povučemo našu barikadu. U međuvremenu, dok su se vodili ti pregovori, postavljene su barikade i na drugim mjestima u gradu, pa je došlo do povišenih tenzija. Mi smo reagovali na ljude da smire situaciju i povuku barikade. 24. marta 1992. godine građanski forum je pokrenuo akciju da se običu sporna mjesta gdje je loša situacija, te su prilikom odlaska na Površnicu dočekani sa vatrom od strane agresora, koji su tada već imali pripremljene rovove. Prilikom tog otvaranja vatre na civile ranjeno je nekoliko osoba, a jedna žena teže. Prije tog otvaranja vatre mi smo imali jednu pripremljenu četvu za svaki slučaj na Graboviku, ukoliko bi se desili neki incidenti, te su u trenutku otvaranja vatre naši ljudi uzvratili paljbu agresoru, kako bi se ostatak tih civila uspio izvući i tako ostati živ. To je bio prvi oružani incident izazvan od strane agresora, koji se desio 24. marta 1992. godine.

Prije ikakvih sukoba oružje Teritorijale odbrane je odvezeno sa ovih područja, tako da smo mi bili prepušteni sami sebi. Snalazili smo se kako ko umije, pred sami početak sukoba neki od nas su kupovali oružje po iznimno visokim cijenama, a neki su opet pravili puške od običnih cijevi. Mi smo to zvali 'lunta', pa se kasnije i ta 'lunta' preprodavala po nižoj cijeni. Ta 'lunta' je napravljena sa mehanizmom za okidanje i mogućnošću da u nju stane jedan ili dva metka, to u suštini i nisu bile puške, ali su stanovništvu davale sigurnost. U tim prvim danima sukoba od pravog oružja imali smo zaista malo toga, imali smo desetak papovki, nešto automatskog oružja koje je kupljeno nacrno, te jedan ručni bacač koji je ostao u MUP-u, ali s druge strane nismo imali granata, te nam je on tih početnih dana bio neupotrebljiv. Mogli smo mi mnogo bolje dočekati te prve agresorske napade, da su naši ljudi koji su radili u tvornici 'Pobjeda' na vrijeme izvukli topove koji su tamo ostali i na poslijetku pali u ruke agresora."

U aprilu mjesecu 1992. godine, tada još uvijek samo obični građani Goražda, prema uputama Hadže Efendića i Hameda Rišljanina, jednih od glavnih ljudi u pripremi početne odbrane Goražda, su vršili dežuru i izvodili straže u naseljenim mjestima ove opštine te važnim infrastrukturnim objektima. Nakon već pomenutog posljednjeg ultimatumu vlastima Goražda od strane velikosrpskog kolaboracionističkog SDS-a o predaji Goražda koja je odbijena, u ranim jutarnjim satima 4. maja 1992. godine, uslijedio je prvi otvoreni napad na Goražde. Napad je uz razne SDS-ove dobrovoljce koordinisan od strane agresorske JNA, koja je početni udar izvršila na lijevoj obali Drine, u naseljima sa pretežno bošnjačkom većinom, te su istovremeno simpatizeri velikosrpskog fašističkog pokreta subverzivnim dejstvima unutar samog gra-

da izvršili akcije. U PTT Goražde izvršena je sabotaža i time je prekinuta svaka veza u Goraždu, medijska blokada, kako je već navedeno, je uspostavljena okretanjem releja iznad Goražda prema Srbiji, isključena je i struja te je vršena žestoka paljba iz raznih oružja i oruđa prema civilnom stanovništvu Goražda. Početne napade agresora su hrabri branioци Goražda uspjeli usporiti, a kontranapad branilaca Goražda 5 dana nakon otpočinjanja borbenih dejstava 9. maja, rezultirao je oslobađanjem određenih agresorskih položaja koji su zauzeti nekoliko dana ranije, među kojima se posebno ističe Hotel Gradina, u kojem je agresor imao svoje istureno komandno mjesto. U navedenim događajima posebno treba naglasiti ogromni napor TO Goražde na organizovanju stanovništva za odbranu od nadolazeće velikosrpske agresije. U početnim danima rata na prostoru Goražda agresorska JNA, tačnije njen Užički korpus, je silovito pokušavao da uđe u Goražde pješadijom i tenkovima, ali su nekoliko puta bili zaustavljeni u mjestu nadomak samog grada Goražda - Kopačima.

Mi u Kriznom štabu smo dobili informaciju 3. maja, da će narednog dana, 4. maja, u 6 ujutro, otpočeti otvoreni napad na Goražde, te sam u skladu sa tom informacijom sve jedinice koje smo imali izveo na liniju odbrane od Grabovika do Vitkovića koje su na položajima bile cijelu tu noć. Osjećao se pritisak među braniocima u iščekivanju napada. Kada je bilo 6 sati ujutro, 4. maja, ništa se nije desilo. Neki od nas su se pomalo i opustili. Međutim, za sat vremena, u 7 sati, otpočeo je prvi žestoki napad na Goražde. Mi smo odgovorili sa onim brojem oružja koje smo imali, sve ono što smo izradili lično i nešto što smo kupili, sve je bilo tada na liniji.

Prvog dana napada, najjači udar primio je Grabovik, jer su agresori znali da u Goražde ne mogu ući a da ih ne dočeka vatra s Grabovika. Ti momci na Graboviku imali su jednu od odlučujućih uloga u odbrani Goražda tada. Drugi čin koji je bio presudan za odbranu Goražda tokom cijelog rata dogodio se kada su naše snage zauzele hotel Gradina, koji je bio komandno mjesto agresora, i tu smo zaplijenili dokumentaciju zahvaljujući kojoj smo odbranili Goražde prilikom tog prvog napada ali i kasnijeg toka događaja. U toj zaplijenjenoj dokumentaciji otkrili smo da je razrađen plan da se Goražde osvoji između 12 i 15-og maja. Agresori nisu vjerovali da je bilo koji drugi scenarij moguć, prema tom planu trebali su ovladati sa dva mosta preko Drine, sa mostom Žrtava genocida u Srebrenici, kako se danas zove, i željezničkim mostom u Bačcima. Također su imali za cilj i da osvoje Trebeško brdo, te će zatim dobiti pomoć iz Rudog i Višegrada. To je pisalo u dokumentima, što znači da su oni jasno i detaljno pripremali napad iz svih pravaca, te pokolj u Goraždu, nakon što su to sve već uradili u Rudom, Višegradu, Rogatici i Foči, a to predstavlja očitu namjeru genocida nad našim narodom."

Da li je velikosrpski agresor kovao planove novog genocida nad Bošnjacima?

"Pa, prema onome što smo mi zaplijenili i vidjeli, ta namjera je u potpunosti razotkrivena. Uz angažovanje pješadije, avijacije, te dalekometnog naoružanja iz okupirane Foče i Rogatice, kako bi se ciljano gađala škola u Ilovači, Mravinjcu, te na Trebeškom brdu, a sve to sa namjerom da se grad presiječe na tri dijela. Da su u tome uspjeli, Kopači bi po automatizmu pali i oni bi stanovništvo zdesne obale prepustili

da pređe na lijevu obalu, preko mosta Žrtava genocida u Srebrenici, i onda što se u tom okruženju ne bude moglo pobiti, oni bi protjerali prema Grepku. To sve stoji u tim dokumentima koje smo zaplijenili, i po tome se može zaključiti da su već tada planirali završiti posao sa Bošnjacima u Podrinju. Kada smo analizirali te dokumente, odlučili smo da mi prvi njih napadnemo na Babu, i da ih tako skinemo sa naših leđa, te da osujetimo njihov plan, da nas sve eliminišu. Također, maksimalno odlučno smo branili Obarak, i time smo zaštitili most kojim su oni htjeli Bošnjake zatvoriti, kako bi nas eliminisali. Kada su uspješno odradili ta dejstva, Goražde je bilo sigurno. Jer, oni nama nisu davali nikakvu šansu, nisu imali rezervni plan, bili su ubijedeni da će u ta tri dana, od 12. do 15. maja završiti posao oko Goražda i eliminisati Bošnjake u ovom dijelu Bosne. Čak su odredili ljude i objekte koji će voditi civilnu vlast po osvajanju Goražda. Stanovnici Goražda od naoružanja su posjedovali lično i oružje koje su kupili na crnom tržištu, ali je njihov broj svejedno bio mali. Moral branioca Goražda, a kasnije pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine bio je veoma visok, kao i njihova odlučnost da se suprotstave nadolazećoj velikosrpskoj agresiji.“

Mersed Prljača:

„S obzirom na činjenicu da smo imali vrlo malo oružja, skoro nikako, mogli smo se jedino osloniti na neke tehničke pripreme građana, kako bi bar malo mogli ublažiti ekefat tih prvih dana agresije. Mi smo dobili od organa vlasti zadatke da narod upoznamo sa situacijom u gradu i u zemlji, te ga na taj način što bolje pripremimo za eventualne sukobe koji bi mogli uslijediti. U okviru toga smo im davali određene upute, kako da se organizuju i spreme za eventualno ratno stanje, a nakon tog procesa formirali smo krizne štabove u jako teškim uslovima. Dana 14.05.1992. godine napao nas je Užički korpus, koji je bio stacioniran u Ustipraču. Napad je izvršen u blizini sela Mašići, kod donjeg kamenoloma. Tom prilikom poginulo je osam vojnika bivše JNA, a dvojica su bila ranjena. Jedan od njih je u toku noći umro dok je drugi ostao živ, jer je bio lakše ranjen. Mislim da mu je ime bilo Vlado i on je sutradan, 15.05.1992. godine razmijenjen.“

Ahmet Sejdić:

„Naša jedinica je, nakon dolaska u Goražde, bila podrška drugim jedinicama. Tada smo se uvezali sa jedinicama komandanta Pelama i s njima smo izvodili sva početna dejstva. U početku je to bilo neorganizovano, bilo je puno različitosti u pristupu, puno poteškoća u rukovođenju i komandovanju itd. Ipak, iz svega smo izvukli zaključak da se neprijatelj može napasti, i ako mu se pokaže odlučna želja za odbranom, on će gubiti snagu. Takav pristup mnogo nam je značio prilikom izvođenja borbenih operacija KRUG I DRINA, koje su kasnije i uslijedile. Dana 4.5.1992., prilikom prvog napada na Goražde, naša jedinica je bila okosnica u borbama oko hotela Gradina i uže gradske sredine na lijevoj obali rijeke Drine.“

Dana 22. maja 1992. godine agresorske snage su krenule u konačni napad, s ciljem okupiranja preostalih slobodnih regija na prostoru opštine Goražde, ali i drugih do tada neokupiranih opština.

Tog dana izvršen je ponovo napad na Goražde, ovaj put iz svih pravaca, prvi put je granatiran i grad Rogatica, u kojem je do početka agresije živio velik broj Bošnjaka, također su granatirana i okolna bošnjačka sela oko Rogatice. Nedugo nakon ovih napada uslijedili su i avijacijski udari vojske Jugoslavije, koja je do tada već nosila novi naziv. Po selima s bošnjačkom većinom bacane su bombe različitog kalibra, a sve je to rađeno bez ikakvog otpora na tim prostorima. Agresorska avijacija čak se služila i bojnim otrovima, što je bio jasan pokazatelj namjere istrebljenja nesrpskog stanovništva na ovim prostorima, te namjere genocida nad dojučerašnjim komšijama Bošnjacima.

Isti dan agresorski napadi izvršeni su i u rejonu opštine Pale, u selima sa bošnjačkom većinom, gdje su agresori također bez otpora vršili borbena dejstva i izivljavali se na nedužnom civilnom narodu. Ove operacije bile su jasan znak pokušaja izoliranja Goražda, te njegovog ostavljanja za posljednju u nizu opština koje će agresor zauzeti.

Ovakva ratna dejstva također idu u prilog i naredbi osuđenog ratnog zločinca Ratka Mladića, da se borbena i politička dejstva vrše u skladu sa strateškim ciljevima srpskog naroda.

Već 22. maja agresorske snage upale su Kokino Selo, u naselje Lozje, gdje su nastavili sa svojom genocidnom politikom uništenja nesrpskog stanovništva, tu su izvršili mnoge zločine nad civilima ovog kraja samo zbog njihove različite etničke pripadnosti, ali i u skladu sa vlastitim strateškim, genocidnim i fašističkim ciljevima.

Jedan od očevidaca napada na ovo selo je ispričao:

“Pripadnici srpskih formacija, kojima je komandovao Petković Brane, izvršili su oružani napad na nezaštićeno civilno bošnjačko stanovništvo u naselju Lozje. U momentu napada ja sam se nalazila u kući mog amidže B.M., zajedno s bratom G.R., nanom B.A., amidžom M., strinom B.F. i B.S. Obzirom da je četnicima pružen manji otpor, oni su ubrzo upali u naselje i otpočeli sa paljenjem kuća i progonom bošnjačkog stanovništva. Oko 8.00 sati četnici su zapaljivim mecima pogodili krov kuće B.M. koja je počela da gori, tako da smo svi mi osim nane BA. koja je bila stara i iznemogla, prešli u kuću B.I. gdje se tada krilo oko 100 Bošnjaka. Plašeći se za svoju sigurnost, jer je naselje bilo u okruženju, svi mi civili krenuli smo da napustimo naselje, bježeći jedinim mogućim pravcem prema rijeci Drini. Ja sam napustila kuću među zadnjim civilima, a zajedno sa mnom krenule su Š.L., K.M., K.M., i S., R.V., D.N., ŠI, njena kćerka A. i još nekoliko civila. Čim smo izašli vani, četnici su odmah otvorili vatru na nas, a nedugo zatim ranili su Bogdanić Fatu u predjelu leđa. Pužući po zemlji, stigli smo zatim u blizinu magistralnog puta koji vodi kroz naselje, odnosno pored katoličkog groblja. Na svaki naš dalji pokret četnici su otvarali vatru po nama civilima, pretežno ženama i djeci, tako da su na tom mjestu smrtno pogodili Dragolj Nazu, a teže ranili Ramić Vasviju, Kaloper Muniru koja je bila gravidna, te ubili Šahman Adviru, koja je tada imala oko 11 godina.”

Prije nego što je agresor pokrenuo ofanzivu s ciljem zauzimanja Goražda, zauzeo je susjedne opštine Višegrad, Foču, Rudu, Čajniče itd... Branioci Višegrada pružili su simboličan otpor, te su mahom izbjegli prema Međedi, gdje je 29. maja na sastanku

oficira koji su do rata bili na službi u JNA, odlučeno da se za komandanta opštinske TO Višegrad izabere Mehmed Tvrtković, dok je nakon nekoliko mjeseci tu dužnost preuzeo Hajrudin Jamak. Za komandanta Višegradskog odreda izabran je Ahmet Sejdić. Komandant jedinica iz Rogatice bio je Mehmed Agić, dok je komandir sastava policije iz Rogatice bio Ramiz Alajbegović. Za komandanta opštinske TO Čajniče imenovan je Zijad Velić, koji je početkom maja 1992. godine ubijen od strane agresora. Teritorijalna odbrana Foče je na samom početku agresije zajedno sa policijom izbjegla prema Ustikolini, gdje su uspostavili liniju odbrane, na kojoj su bili sve do jake agresorske ofanzive kada su se povukli prema Goraždu. Komandant opštinske Teritorijalne odbrane Foča bio je Sulejman Pilav. Za region opštine Rudo komandu nad TO imao je Abdel Brajanac. Snage TO-a Rudo bile su stacionirane u Strgačini, odakle su do povlačenja prema Goraždu vršili dejstva protiv agresora. Sve navedene snage TO-a različitih opština su tokom raznih operacija na tlu regije gornjeg Podrinja i tokom pomjeranja linija učestvovala u odbrani Goražda.

Početkom agresije, maja i juna 1992. godine, na slobodnoj teritoriji oko Goražda formirano je šest brigada: 1.fočanska brigada; 1.drinska brigada, formirana 18.05.1992. godine, komandant Zaim Imamović; 31.drinska udarna brigada, formirana 25.05.1992. godine, prvi komandant Abduselam Sijerčić; 43.drinska brigada, formirana 06.06.1992. godine, prvi komandant Amir Reko Makedonac; 1.rogatička brigada je formirana 19.11.1992. godine u selu Pokrivenik, a za prvog komandanta brigade je postavljen Enes Zukanović; 1.višegradska brigada, formirana je 29.05.1992. godine, komandant Ahmet Sejdić. Komandovanje ovim jedinicama je objedinjavao OkŠTO Goražde. Čajnički bataljon je bio u sastavu 43.Drbr. Ruđanski bataljon je bio u sastavu 1.Vbr. Brigade su bile različitih formacija od 900 do 3.200 ljudi. Oružje je imalo samo oko 30% boraca. Ove brigade nisu bile organizirane po jedinstvenoj formaciji. U početku nisu imale logističkih i prištapskih jedinica. Formirane su na teritorijalnom principu. Nisu bile razvijene neke funkcije i organi komandi brigada i bataljona. Bile su odraz napora u samoorganiziranju naroda za odbranu, kao i odraz konkretnih mogućnosti u mjestima gdje su formirane.

Tokom ljeta 1992. godine, zahvaljujući akcijama branitelja Goražda, značajno je proširena slobodna teritorija, te su u skladu s postignutim rezultatima vlasti Goražda, ali i vojni organi odlučili da se postigne naprednije ustrojstvo odbrambenih snaga Armije Republike Bosne i Hercegovine na području Goraždanske regije. Vojne starješine s područja ove regije zahtijevali su od Glavnog štaba Armije Republike Bosne i Hercegovine da im obezbijedi dolazak određenog broja stručnog oficirskog kadra, s kojim su do tada bili u deficitu. Povodom upućenog zahtjeva, glavni armijski štab je u Goražde, u oktobru 1992. godine, poslao Ferida Buljubašića, bivšeg majora za vrijeme službe u JNA, kako bi stručni komandni kadar poboljšao svojim znanjem, te kako bi odbrambene jedinice u regiji Goražda učinili organizovanijim. Novembra 1992. godine, na prostoru regije Goražda objedinjavaju se sve vojne jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine pod jednu komandu. Toga dana, osnovana je Istočnobosanska operativna grupa (IBOG) sa sjedištem u Goraždu, koja je bila u sastavu 1. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine, za njenog prvog komandanta imenovan je upra-

vo Ferid Buljubašić, oficir Armije Republike Bosne i Hercegovine. Nakon stupanja na dužnost komandanta Istočnobosanske operativne grupe, Ferid Buljubašić je konstatovao da već postojeći opštinski štabovi Teritorijalne odbrane nisu i nemaju značajnu ulogu u izvođenju dejstava, zbog toga što su komande brigada predstavljale glavni autoritet, te su saradivale međusobno bez nekog značajnog uticaja opštinskih štabova. Nakon konstatacije trenutnog stanja, komandant Ferid Buljubašić odlučio je da, bez odlaganja, ugasi opštinske štabove, te je povodom toga među civilnim i vojnim rukovodstvom u Goraždu bilo podijeljenog mišljenja. Krajem 1992. godine Buljubašić je ukinuo Teritorijalnu odbranu Rogatica i Višegrad, dok je Teritorijalnu odbranu Goražda spustio na 10% u odnosu na ratnu formaciju. Nakon ovog poteza komandanta Buljubašića, komandanti navedenih opštinskih organizacija TO-a žalili su se glavnom štabu Armije, te je armijski štab, u skladu sa tom žalbom, odlučio da opštine gornjeg Podrinja (Rogatica, Rudo, Višegrad, Čajniče, Foča i Goražde) budu u sastavu Okruga Sarajevo, te da njihov štab Teritorijalne odbrane bude prepočinjen korpusu sa sjedištem u glavnom gradu Republike Bosne i Hercegovine - Sarajevu.

Nesrpskom stanovništvu opštine Goražde nakon ovih pomenutih događaja bilo je jasno čemu velikosrpski nacionalisti teže i kakvu politiku provode. Svakim danom u Goraždu su tenzije rasle, dijelom zbog potpuno nerealnih zahtjeva čelnika SDS-a o preuzimanju kontrole nad opštinom, a dijelom i zbog teško naoružanih agresorskih dobrovoljaca koji su se pojavljivali po dijelovima opštine Goražde. SDS je na sve načine pripremao teren za okupaciju Goražda koja će uslijediti ubrzo.

Sarajevsko 'Oslobođenje' je objavilo da je putna komunikacija u gornjem Podrinju potpuno blokirana, te da nema mogućnosti da se novosti iz glavnog grada prenesu do Goražda, a također agresorski dobrovoljci su polovinom marta 1992. godine zauzeli relej Trovrh, iznad Goražda, i okrenuli ga prema Srbiji, te na taj način izvršili potpunu medijsku blokadu građana ove opštine, izolirajući ga od vijesti i svakodnevnih događaja iz regije Bosne i Hercegovine.

U proljeće 1992. godine pažnja cijelog svijeta se najviše fokusirala na glavni grad Republike Bosne i Hercegovine, na Sarajevo, i događaje u njemu, a za to vrijeme tada već agresorska JNA je po cijelom Podrinju osvajala opštinu po opštinu i grad po grad. Redom su padali Višegrad, Foča, Čajniče, Rogatica itd... Sredinom aprila mjeseca u Goraždu je već bilo mnogo protjeranih iz susjednih opština, grad je bio preplavljen bošnjačkim civilima koji su izbjegli ispred agresorske torture koju su sprovodili u susjednim opštinama. Agresorska JNA je sprovodila strategiju opkoljavanja Goražda, te su ga zbog specifičnosti njegovog geografskog položaja ostavili za posljednje mjesto koje će zauzeti, a u međuvremenu su okupirali cjelokupnu putnu komunikaciju od Pala do Višegrada, što im je omogućilo da nesmetano prolaze tim terenom i bez ikakvog otpora osvajaju teritorij Republike Bosne i Hercegovine. Nakon okupacije cjelokupnog gornjeg Podrinja, agresorima je ostalo još samo Goražde, kojeg su 2. maja 1992. godine još jednom pokušali politički, bez otpora preuzeti, te je tog dana iznesena zadnja i otvorena prijetnja Hadži Efendiću i vlastima u Goraždu od strane predstavnika kolaboracionističkog SDS-a, gdje su oni izjavili da zahtijevaju cjelokupnu teritoriju opštine Goražde pod svoju vojnu i političku kontrolu.

ZLOČINI I ETNIČKO ČIŠĆENJE NA PROSTORU OPŠTINE ILIDŽA (GORNJI KOTORAC)

Nakon prvog sukoba na Ilidži, 22.04.1992. godine, i postignutog primirja, strukture SDS-a izdaju naredbu paravojnim formacijama da krenu sa etničkim čišćenjem teritorije ilidžanske opštine. Prvo naselje koje je stradalo bio je Gornji Kotorac. Početkom maja mjeseca pa do 12.05.1992. godine iz ovog naselja su svi muškarci zarobljeni i sprovedeni na „Kulu“ - u prijeratni zatvor, koji je pretvoren u logor. Žene i djeca su protjerani u Butmir ili na Dobrinju. Za tih desetak dana, preko 70 ljudi, stanovnika Gornjeg Kotorca, je uhapšeno i deportovano u logor „Kula“. Potvrde ovih navoda su i izjave zatočenika ovog logora. Prenosimo jednu u cijelosti:

„Dana 10.05.1992 godine, kroz naselje Gornji Kotorac naišla je agresorska vojska i policija, s namjerom da etnički očiste naselje od nesrba. Razvili su se u strijelce, i počeli su pretraživati po kućama. Znali su dobro u kojim kućama žive Muslimani. Uz psovke i fizičko maltretiranje, izgonili su svo bošnjačko stanovništvo iz kuća. Tako su radili dok nisu i posljednju bošnjačku kuću pregledali. Potom su stanovništvo sakupili na jedno mjesto i povelili ih prema „Kuli“, bivšem zatvoru. Odvojili su žene i djecu od nas. Sve muškarce su zatvorili u zatvor „Kula“, a žene i djecu protjerali u naselje „Butmir“. Nas su zadržali na „Kuli“ do 20.05.1992. godine, odakle su nas odveli na Vrbanja most i omogućili nam da uđemo u Sarajevo, u onaj dio koji je kontrolisala Armija RBiH i legalne vlasti RBiH.“

Ovu Izjavu je dao Fikret Mašić, 19.05.1998. godine, koja je arhivirana u opštinskom Udruženju logoraša Ilidža.

Identične izjave dale su i njegove komšije: Viteškić Đulejmen, Mehmedika (Vejsila) Sulejmen, Mašić Šaban, Mujkić Adem, Sarajkić Bajro, Viteškić Sulejmen, Mehmedika Jusuf, Mehmedika Salko, Mujkić Nedim...

Na osnovu potvrda izdatih od strane Ministarstva odbrane i izjava stanovnika Gornjeg Kotorca jasno se vidi da su svi Bošnjaci zarobljeni u periodu od 05.05.1992. do 10.05.1992. godine, a oslobođeni na Vrbanja mostu 20.05.1992. godine. Za ova dešavanja veliku odgovornost snosi predsjednik Kriznog štaba i predsjednik 'Srpske Opštine Ilidža' Neđeljko Prstojević. To dokazuju mnoga dokumenta i transkripti razgovora korišteni u Haškom tribunalu za procesuiranje ratnih zločina. Jedna ta-

kva naredba od 19.05.1992. godine glasi: „Dozvoljava se izlazak Hrvata i Muslimana sa svih područja Srpske Opštine Ilidža, osim Butmira, Sokolović Kolonije i Hrasnice (nema nikakvog izlaska). Iz pravca Sarajeva se ne dozvoljava nikakav prolaz bez posebnog pismenog odobrenja Kriznog štaba. Odluka stupa na snagu odmah“.

Ovaj dokumenat zaveden je pod brojem 02237470, kao dokaz u Haškom tribunalu. Iz navedenog može se zaključiti kakvu je sudbinu Prstojević odredio stanovnicima ovih naselja. Etničko čišćenje Gornjeg Kotorca nije odrađeno po njegovoj volji, govori transkript razgovora između Prstojevića i izvjesnog Milenka, a potom Prstojevića i izvjesnog Novakovića, od 14.05.1992. godine, zaveden u Tribunalu pod brojevima 0401-3853, 0401-3854 i 0401-3855.

Autor prenosi samo neke dijelove razgovora:

Neđeljko P. - Što me je zvao Mika?

Milenko - Zvao te je Mi ... Da vidi s tobom ... Ovi ljudi u Kotorcu...

Milenko - Šta da radim s njima?

Neđeljko P. - Jeste li vi to pohapsili? Šta li ste uradili?

Neđeljko P. – A, đe su ti ljudi? Je li to pohapšeno?

Milenko - Muškarci kaže ... Evo sad sam dobio obavijest, muškarci su na „Kuli“, u zatvoru, a žene su otišle prema Butmiru“.

Razgovor se nastavlja između Prstojevića i izvjesnog Novakovića:

Neđeljko P. - Kumim te Bogom, što spremiste žene u Butmir!? Čistiće se Butmir... Čistiće se Sokolovići, čistiće se Hrasnica!“

Novaković – Pa, ne znam kuda sa njima.

Neđeljko P. - Sve će ... Ima Baščaršija. Molim te, sve za Baščaršiju, pješke nek' ide... Koji od njih prihvate pravoslavlje, neka ostanu...

Stanovnici Gornjeg Kotorca primorani su da napuste svoju imovinu koju su stvarali godinama, teško radeći. Nakon protjerivanja, uslij edila je pljačka, dobro organizovanih hordi i zaposjedanje te imovine. Poneka kuća je i zapaljena, sve je uništeno, kako se vlasnici kuća i imanja ne bi imali gdje vratiti. Svim bošnjačkim porodicama koje su protjerane ostao je samo goli život.

Okupacija Binježeva

Kako su završili pripreme za početak rata i stvaranje etnički čiste „Srpske opštine Ilidža“, Krizni štab izdaje naređenje Specijalnoj jedinici „Srpske stanice milicije“ i paravojnim formacijama za napad i okupaciju ilidžanskog naselja Binježeva. Cilj je bio da se spoje okupirana područja i teritorije Hadžića i Ilidže. Dana 13.05.1992. godine naselje Binježeva je etnički očišćeno, a muslimansko stanovništvo je pobjeglo ili protjerano. Prilikom istraživanja zločina koji su se desili ratnih godina '92-'95. na području Binježeva, jedan slučaj mi je posebno ostao u sjećanju. To je slučaj porodice Hajruli. Bračni par Kerim i supruga Sadika živjeli su prije rata u Hadžićima sa dva svoja sina. Agresija na Hadžiće počela je 10. maja 1992. godine. Stanovnici

Hadžića bježali su pred naletom srpskih ekstremista prema Pazariću, i to preko planina Igman i Koščan, kroz šume, samo žive glave da spasu. Tako su i dva sina Sadike i Kerima uspjela da pobjegnu na slobodnu teritoriju. Kerim je ostao sa suprugom, jer ona nije mogla bježati, zbog bolesne noge. Ipak su jedne noći pokušali preći preko Banj-brda na slobodnu teritoriju, ali ih je uhvatila srpska patrola. Izvjesni Srđan i Savo sproveli su ih prvo do zgrade Opštine, a kasnije u Sportski centar. Sadika je bila jedina žena u Sportskom centru, među 470 muškaraca. Nakon izvjesnog vremena, puštena je kući. Ubrzo pri povratku, u njenu kuću se uselila porodica Sime Petrića iz Pazarića. Nakon 4 mjeseca zajedničkog života sa tom porodicom, odvedena je u Binježevo, u kuću Tomane Kukićar, radi razmjene. Živjela je u podrumu te kuće više od 3 godine. Razmijenjena je zahvaljujući MKCK i Amoru Mašoviću, predsjedniku Komisije za razmjenu ratnih zarobljenika i nestalih lica. Starica koja ju je držala zatvorenu bila je baba Aleksandre Pandurević, a tetka načelnika policije Ilidža Tomislava Kovača. Sadika Hajruli i danas ne zna ništa o sudbini svoga supruga Kerima. Šta je sve preživjela ova Bošnjakinja javnost nikada neće saznati. Takve stvari žrtva pretežno sakrije negdje u dubini duše i srca, noseći u mezar sve sa sobom. Posljedice ostaju, isto kao što ostaju i mnogi zločini nekažnjeni.

Zločini u Kasindolskoj ulici

Polovinom maja, tačnije 14.05.1992. godine, Ratno predsjedništvo Srpske opštine Ilidža izdaje naredbu, da se Kasindolska ulica etnički očisti. Strateški cilj je bio da se uvežu naselja Ilidže i Aerodromsko Naselje i da se osigura koridor do Lukavice. Ujedno, da se dijelovi opštine Ilidža, Butmir, Sokolović Kolonija i Hrasnica stave u potpuno okruženje. Do početka otvorene agresije na našu zemlju, stanovnici Kasindolske ulice živjeli su skupa, radili i gradili dobrosusjedske odnose. Početkom rata, predstavnici SDS-a i Oružanih snaga BiH postigli su dogovor o nenapadanju i formirali su zajedničke straže i dežurstva u toj ulici. Stanovnici Kasindolske ulice koji su sačinjavali patriotski blok bili su Muslimani koji su se tu naselili pretežno iz Istočne Bosne i Sandžaka. Ta grupa ljudi bila je slabo naoružana. Pretežno su imali pištolje i poneku lovačku, poluautomatsku ili automatska puška.

Predstavnici SDS-a su mudro šutili, naoružavali svoje pripadnike, praveći spiskove i skupljali informacije o svojim komšijama. Sve informacije su dolazile do Odjeljenja nacionalne bezbjednosti „Srpske stanice milicije“ na Ilidži. Za načelnika tog odjeljenja bio je imenovan Predrag Čeranić, a njemu je bilo potčinjeno 7 operativaca iz tog odjeljenja, i to: Srđan Šehovac, Rodoljub Čajić, Ljiljana Babić, Ostoja Budiša, Radomir Brezo, Nebojša Govedarica i Nebojša Lakić.

Načelnik Stanice milicije bio je Tomislav Kovač, stari komandir, a novoimenovani komandir Stanice bio je Petko Budiša.

Dolaskom Legije na Ilidžu i njegove grupe, ništa se nije radilo bez njegovog znanja i pitanja. Većinu posla u vezi etničkog čišćenja te ulice uradila je ta grupa sa jedinicom Specijalne milicije Ilidža, kojom je komandovao Obrad Okuka, i jedinicom Srpske Teritorijalne odbrane, pod komandom Slobodana Andrića. Svi su oni bili potpomognuti dobrovoljcima i pripadnicima Vojske SRJ. U tom napadu zarobljena su

43 stanovnika te ulice, a ostali stanovnici, i Muslimani i Hrvati, su uspješni pobjeći ili su protjerani u grad Sarajevo.

Svi uhapšeni prvo su ispitani na Ilidži, da bi kasnije bili deportovani na „Kulu“, prijeratni zatvor, koji je početkom agresije na našu državu pretvoren u klasični logor. Tomislav Kovač u „Centralnom dnevniku“, urednika Senada Hadžifejzovića, rekao je: „Poslije kraćeg okršaja, jedinica srpske TO, kojom je komandovao Slobodan Andrić, porijeklom iz Hercegovine, a koji trenutno živi u Novom Sadu, zarobila je grupu stanovnika muslimanske nacionalnosti iz Kasindolske ulice i deportovala ih na 'Kulu', te predala izvjesnom Mandiću 'Mandi'. Njihovo hapšenje je naredio Krizni štab 'Srpske opštine Ilidža', na čelu sa Neđeljkom Prstojevićem. Ingerenciju i bezbjednost za tu grupu preuzela je Isturena stanica milicije Novog Grada na 'Kuli', čiji je načelnik tada bio Milenko Tepavčević“.

Na pitanje Hadžifejzovića: - Ko je izdao naređenje za egzekuciju tih ljudi?, Kovač je odgovorio: „Predsjednik suda - sudija“ (prešućujući njegovo ime) i nastavio: „Načelnik Tepavčević je dao svoje mišljenje i uticao na odluku tog sudije, govoreći: „Ta grupa su Sandžaklije, ekstremi i muslimanski militanti, koje treba tretirati na drugi način!“

Svojim izjavama Kovač ne kalkuliše sa imenima, ali poziva sudstvo i tužilaštvo da procesuiraju ovaj zločin. Poslije rata, isti taj Tepavčević bio je uposlenik SIPE, koga su penzionisali kada se „Slučaj Kasindolske“ pokrenuo u javnosti.

Misterija nestanka ljudi iz Kasindolske ulice otkrivena je nakon rata 2006. godine, pronalaskom masovne grobnice na Romaniji, lokalitet „Veliki vrh“. Ekshumirana je 2007. godine, a posmrtni ostaci 37 osoba sahranjeni su na mezarju Kovači, 16. oktobra iste godine. Nalazom komisije i uvidom u izvještaj zaključuje se: Da su tim žrtvama bile ruke vezane žicom i da su svi pobijeni vatrenim oružjem, to jest, strijeljani su. Tom prilikom ubijeni su:

R/B	Ime	Ime oca	Prezime	God. rođ.	Mjesto rođ.
1.	Dervo	Hajro	Bihorac	1953	Sjenica
2.	Salih	Hajro	Bihorac	1940	Sjenica
3.	Mahmut	Avdo	Ćatović	1946	Bileća
4.	Seid	Hasan	Dević	1946	Ilijaš
5.	Besim	Seid	Dević	1970	Ilijaš
6.	Samir	Alija	Durić	1968	Ilidža
7.	Suvad	Alija	Durić	1962	Vogošća
8.	Alija	Suljo	Durić	1935	Ilijaš
9.	Hasan	Zijad	Džanić	1953	Višegrad
10.	Rifat	Elmaz	Džanković	1971	Sjenica
11.	Ševćet	Elmaz	Džanković	1963	Sjenica
12.	Elmaz	Hamid	Džanković	1936	Sjenica

13.	Mujo	Hamid	Džindo	1937	Sokolac
14.	Feho	Rašid	Erović	1956	Bijelo Polje
15.	Huso	Redžep	Gačević	1959	Gusinje
16.	Šemso	Redžep	Gačević	1950	Doljani Plav
17.	Zuhdija	Redžep	Gačević	1968	Doljani Plav
18.	Zildžo	Abdulah	Hajdarević	1948	Sokolac
19.	Emir	Zildžo	Hajdarević	1973	Sokolac
20.	Emin	Hamza	Katica	1954	Rogatica
21.	Haris	Hamza	Kikić	1971	Derventa
22.	Rašid	Ibro	Kovač	1956	Borač-Gacko
23.	Emin	Mehmed	Kulo	1934	Ilijaš
24.	Hasan	Mehmed	Kulo	1936	Ilijaš
25.	Nail	Alija	Maksumić	1948	Ljubuški
26.	Ervan	Latif	Martinović	1966	Pljevlja
27.	Habib	Rasim	Medović	1968	Sjenica
28.	Elmaz	Ramiz	Mulić	1962	Sjenica
29.	Sabahudin	Redžep	Mulić	1957	Sjenica
30.	Ujkan	Redžep	Mulić	1953	Sjenica
31.	Husein	Smajo	Ramović	1954	Foča
32.	Ibrahim	Cano	Rastoder	1939	Ivangrad
33.	Rahman	Cano	Rastoder	1933	Ivangrad
34.	Sabit	Ćamil	Selimović	1951	Sokolac
35.	Džafer	Ibrahim	Turković	1956	Sjenica
36.	Husein	Jusuf	Turković	1953	Goražde
37.	Kasim	Jusuf	Turković	1958	Goražde

Zločini Karadžićevih sljedbenika na Ilidži

Nakon etničkog čišćenja Kasindolske ulice, srpski Krizni štab 15.05.1992. godine pokreće nastavak akcije čišćenja ilidžanskih naselja Butmira, Sokolović Kolonije i Hrasnice. Već tada dobro organizovana Teritorijalna odbrana ova tri naselja, u saradnji sa jedinicom Jusufa Juke Prazine, iz Otesa prelazi u kontranapad, nanoseći neprijatelju teške gubitke i u potpunosti slama njihov napad. Tom prilikom jedinice TO sukobljavaju se sa jedinicom Državne bezbjednosti Srbije, pod komandom Milorada Ulemeka Legije. Vjerodostojnost ovih navoda dokazuju transkripti presretnutih razgovora između Legije i izvjesnog „Valtera“, N.N osobe, a kasnije i Arkana. Autor prenosi neke dijelove ovih razgovora:

Legija: „Zdravo, brate“.

Valter: „Kako si?“

Legija: „Evo, mučim muku ovu“.

Valter: „Je li vam treba pojačanje?“

Legija: „Ne, ne radi se o tome uopšte“.

NN muška osoba: „Halo, brate!“

Legija - „Kaži“

NN muška osoba: „Šta ima novo?“

Legija: „Imam jednog nestalog“.

NN muška osoba: „Ko je taj?“

Legija: „Ovaj narednik Laki. Niko ne zna gdje je. On je juče pratio tog malog ranjenika.“

NN: E, sad jurim da ga nađem, a ti provjeri gore u Beograd. Probaj da provjeriš u Beograd na VMA, da li je juče doveden Samardžić Goran?“

Legija: „On nas ovdje nije spojio ni s kim. Ja sam se sam ovdje spojio

sa tim Kriznim štabom, tu u Ilidži, i sve organizovao, i kasarne, i mobilizaciju, i obuku, a jučer kad je bio ovaj napad, čim su pali prvi mrtvi i ranjeni to je bila komplet dezorganizacija i nedisciplina.“

Razgovor se nastavlja između Legije i Arkana:

Arkan: „Šta se radi?“

Legija: „Poštovanje gospodine komandante“.

Arkan: „ Poštovanje, reci!“

Legija: „Pa, evo ovako, prvo znate onaj Dragišić što nas je... Vi znate šta je nama bilo rečeno, kad dođemo ovdje šta će sve da bude. Pa od toga, kakvi, pa ništa nije ni bilo, niti nas je on povezao s nekim. Niti, ništa, kompletna prevara sa njegove strane. Povezao sam se sa nekim, sa njihovim Kriznim štabom. I, organizovao sam mobilizaciju, i napravio dve kasarne, i počeo obuku, i sve... I sve je išlo dobro dva dana dok se nije zapucalo. I, juče, kad su nas napali u pet sati ujutru, dobro je išlo do jedno deset sati, al' kad su pali prvi mrtvi i ranjeni, to je gotovo bilo. To niko više nije mogao ni da ih skupi, ni da ih organizuje. Oni su toliko bili neorganizovani da su pucali jedni na druge, ovi Srbi.“

I onda, popodne, ja sam tamo izašao na jednu liniju, sa našim ljudima, da sprečimo tamo odakle su oni hteli da uđu. Međutim, taj neki njihov komandir, ja nikako nisam mogao da ga nateram ... Vuče ljude. Nikako nisam mogao da ga uhvatim da skupi i natera ljude. Znao kako je ovde, on dođe do svoje kuće i kaže - ja sam odbranio moju kuću, ja ne idem dalje. I onda, mi k'o magarci, tako nađemo se uvek sami. Juče smo bili u okruženju, i kad smo se izvlačili, tu jedan, ovaj nišandžija sa trocevca je ranjen. I ovaj što je bio s druge strane tamo, gde je išo da gađa neke njihove tran-

sportere. I, kad je tu počela frka, kad su bili okruženi, ovi su svi pobjegli. I kad se ovaj izvlačio, ovaj, isto drugi je bio ranjen. Imamo jednog nestalog”.

Arkan: „Koga imaš nestalog?”

Legija: „Pa onog Lakija, onog narednika. Pa, on je dopratio ovog malog Samar-džića ovde do helikoptera, i odatle mu se gubi svaki trag. Niko ne zna ni gde je ni šta je. Sad, ako bi vi mogli da proverite. Ja mislim, ovaj mali Samardžić je prebačen za Beograd gore”...

Ovi transkripti razgovora zavedeni su pod brojevima. 0329-0469, 0329-0470, 0329-0471, 0329-0472, 0329-0473, 0329-0474, 0329-0475, 0329-0476, 0329 - 0477, 0329-0478, 0329-0479 i 0329-0480 koji imaju interni broj: CD-64-22-8/03/055 Haškog tribunala za procesuiranje ratnih zločina u BiH. Iz ovih dokumenata može se zaključiti da su glavnu riječ na Ilidži u to vrijeme imali srpski Krizni štab na čelu sa Neđeljkom Prstojevićem i Legija sa svojom jedinicom. Transkripti razgovora između Legije i Gagović Milosava govore o saradnji vojske SRJ i Legijine jedinice. Ovi dokumenti su zavedeni pod brojevima 24-7581 (str.1-2) i 6980 (str. 7-8) Haškog tribunala. Kako im je napad slabio na ova tri slobodna ilidžanska naselja, tako se pojačavao artiljerijski napad. Iz svih artiljerijskih oruđa počelo je dejstvovanje, a kuće i ostali objekti rušeni su jedan za drugim. Kao posljedica tog djelovanja, došlo je do stradanja i ranjavanja većeg broja civila. Napadi su jenjavali 16. i 17. maja, da bi došlo do prekida borbenih dejstava na intervenciju UNPROFOR-a. Postignut je tada dogovor da se teži ranjenici izmjestu u bolnicu Koševo. U transporteru UN-a teško ranjene Bućan Anesa, Hodžić Seada i Husrem Rama pratila je medicinska sestra Jagoda Galešić, kao i svoju teško ranjenu kćerku Selmu Galešić. Vozač saniteta Osmanović Ismet je bio pratilac u istom vozilu. Kod vile „Dalmacija” transporter su zaustavili srpski fašisti i iz vozila oteli ovo petero putnika. Vidjevši u kakvom je stanju Selma, nju su ostavili, misleći da će podleći povredama. Otetih pet osoba su na licu mjesta ubili. Krajem aprila mjeseca na barikadama i kontrolnim punktovima samozvani pripadnici srpske Stanice policije počinju zaustavljati, hapsiti i privoditi stanovnike Ilidže. U tom vremenskom periodu svi privedeni stanovnici prvo su ispitani u Stanici policije, da bi kasnije bili sprovedeni do sportskog centra na Palama. Većinom su to bili Muslimani. Po dostupnim podacima, među prvim uhapšenima sa Ilidže bili su: Menso Brajlović, Faruk - sajdžija, Hamed Hasković, Ramiz Dželilović, Senaid Memić i mnogi drugi. Inžinjer Halil Čulov je radio u Famosu - namjenska industrija, jedan od ljudi koji su preživjeli golgote paljanske Sportske hale. Većina tih ljudi je, nakon petnaest dana, razmijenjena na lokalitetu Hreše za uhapšene snajperiste i SDS-ove teroriste, koji su za vrijeme demonstracija protiv rata sijali smrt po Sarajevu ubijajući nedužne civile. Ova dešavanja inžinjer Halil Čulov opisao je u svojoj knjizi „Krvavo proljeće”. Golgotu zarobljenih građana odvedenih na Pale, kao i dešavanja u samom srcu tame najbolje je opisao Mladen Vuksanović, prijeratni urednik i scenarista dokumentarnih filmova na TV Sarajevo. Vuksanović je rođen na Palama, i jedan je od onih koji su uspjeli sačuvati razum i ljudskost. U prvim danima rata proveo je punih 110 dana na Palama, u izolaciji, jer je odbio da radi za srpsku Radio-televiziju. Upitan, kada će početi da radi za „Srpski informativni centar?” Odgovorio je riječima: „Ja

nisam nacionalni, već profesionalni novinar". Za vrijeme boravka u strogom centru mraka i tame, među ubicama i pljačkašima Vuksanović je vodio lični dnevnik, koji je, kako kaže, pisan u stalnom grču i strahu da ga ne pronađu prilikom pretresa kuća ... „Ako mi pronađu ovaj dnevnik, neće me ubiti već vrtjeti na ražnju“, rekao je Vuksanović... Svoj dnevnik je objavio kao knjigu pod naslovom: „Pale 05.04. - 15.07. 1992“.

Dok paljanskim ulicama prolaze njegove kolege i poznanici, obučeni u uniforme, dok nebom lete helikopteri iz Srbije, dok sluša grmljavinu topova sa Trebevića koji siju smrt po Sarajevu - on sve bilježi u svoju svesku. Svjestan je da samo istinom može sačuvati razum. Sina je poslao u Sarajevo mjesec dana prije, da bi izbjegao mobilizaciju na Palama. Upitan - zašto je to uradio, odgovorio je: „Bolje da pogine od granate ratnih zločinaca nego da postane ubica sa Trebevića“... Tim činom dokazao je da postoji nešto gore od smrti, a to je prestati biti čovjek i postati ubica. Njegovi zapisi ostat će u bosanskoj historiji za izučavanje mlađim generacijama.

„Noć bez sna. Oko pola noći počinje rafalna pucnjava na kuće Muslimana. Sve su to naše komšije i prijatelji. Niko ne zna šta se dešava u mraku, niko ne smije izaći na ulicu, svi smo zatvoreni u naše mračne sobe, u kojima odbrojavamo sate do svitanja zore. Noć je ovdje kao grotlo probuđenog vulkana. Čovjek je potpuno sam, prepušten na milost i nemilost barbarima“... „Na Palama se srpski rezervisti opijaju opljačkanim viskijem. Noću pucaju na muslimanske kuće. Luđački ples barbara na ovim prostorima, totalno oslobađanje đavola“...

Gledao je scene kada utovaraju zarobljene Muslimane u kamione ispred zatvora, i Sportske hale na Palama, a jedna žena zaurla - „Zakoljite tu gamad, zašto ih štedite!“... U jednom pasusu Mladen navodi: „Nema tog sistema koji bi me natjerao da bilo koga ubijem. Umrijet ću, a neću shvatiti svu ovu mržnju“... „Danas je dan pobjede nad fašizmom u Evropi i svijetu, ali ne i ovdje. Ovdje se on ponovo rađa i uzima svoj danak u krvi“... „U jedno sam siguran: agresori i ubice iz ovog rata su nasljednici onih koji su poraženi u prošlom ratu. Mislio sam da je njihov duh pokopan, a on je sada izašao iz groba da ponovo sije smrt oko sebe“...

Da se radilo o fašizmu, ideologiji uništenja i smrti u domaćoj izvedbi, govori zapis i svjedočenje iz Vuksanovićevog dnevnika: „Jutro počinje viješću da je u Sarajevu bombardovano porodilište. To je novo porodilište, izgrađeno novcem građana (samodoprinosima). Ima li za stvorenja sa brda ijedno sveto mjesto u Sarajevu“...

Kako drukčije nazvati one koji granatama gađaju novorođene bebe nego fašistima. Vuksanović je sa Pala uspio da pobjegne u Rijeku (Hrvatska). Umro je u 57. godini života na Cresu.

Kako je proticao maj mjesec 1992. godine, tako su se pojačavali zločini na Ilidži. Među prvim žrtvama bio je Ramiz Kaljanac, vlasnik restorana „Centar Jugoslavije“.

Dana 06.06.1992. godine, pripadnici srpskih snaga na Ilidži, kod „Tvornice čilima“ hicima iz automatskog naoružanja ubili su Dizdarević Zijada, rođenog 1974. godine, i njegovu majku Dizdarević Evu, rođenu 1936. godine u Vestrenu (Mađarska).

Dana 12.06. 1992. godine srpski zločinci su iz logora u Rajlovcu odveli 10 zatočnika, koji su potom ubijeni na nepoznatoj lokaciji.

U periodu od 02.06. do 18.06.1997. godine iz masovne grobnice u Vlakovu ekshumirana su tijela gore navedenih žrtava, od kojih je 9 identifikovano, i to: Ramadani Kadrija, sin Ćazima, rođen 1933. godine; Brajlović Zajko, sin Rašida, rođen 1933. godine; Brajlović Zijad, sin Zajke, rođen 1962. godine; Brajlović Edin, sin Ejuba, rođen 1963. godine; Pašić Rusmir, sin Safeta, rođen 1969. godine; Efendić Džemail, sin Zahida, rođen 1958. godine; Bajramović Imer, sin Zenuna, rođen 1950. godine; Džaferović Refik, sin Adema, rođen 1955. godine; Habibović Amir, sin Abida, rođen 1955. godine.

Dana 22.06.1992. godine, u večernjim satima, srpski fašisti su u stanu Miletić Josipa, u Ul. Vreoca br. 62, ubili: Miletić Josipa, bračni par Katalinski - Željka i Anđu, dok su Miletić Zoricu, Josipovu suprugu teško ranili. Isto večer, ista grupa srpskih fašista ubila je Dervišević Nezira, od oca Šabana, rođenog 19.02.1917. godine u Plavu, sa stanom u Ul. Lužanski put br. 5.

Tada su počeli sa hapšenjima uglednih ljudi. Uhapšen je Nijaz Abadžić, nekada najbolji jugoslovenski novinar. Pretučen je nekoliko puta do besvijesti.

Hapse Sulju Hadžovića, 22.06.1992. godine, od oca Ejuba, rođenog 18.07.1941. godine u Trebinju, koji je stanovao u Ul. Jahijela Fincija br. 59, i bio je direktor Tvornice bicikala „Lasta“, na Ilidži.

Tih dana hapse i Mustafu Radovića, koga ubijaju na najsvirepiji način. Za sudbinu Hadžovića i Radovića dugo se nije znalo. Njihova tijela su ekshumirana: Hadžovića 02.04.1996. godine, sa Gradskog groblja Vlakovu - pojedinačna grobnica, i Radovića 09.06.1997. - iz masovne grobnice u Vlakovu.

Dana 05.08.1992. godine, pripadnici srpskih snaga u Ul. Kasindolska kod br. 165, hicima iz vatrenog oružja ubili su Hebib Musu, rođenog 1909. godine u Gacku, koji je živio na istoj adresi. Tijelo je pronašla njegova supruga Čelebija, i uz pomoć

komšija Kalabušić Hadže i Redžović Bajre sahranila supruga.

Advokat Duško Tomić, 19. maja 1992. godine, organizuje konvoj žena, djece i bolesnih osoba, da iz Sarajeva autobusima budu izmješteni u Hrvatsku i dalje, po potrebi, u treće zemlje. Konvoj Dječije ambasade zaustavlja Srpska strana na Ilidži, i sve putnike izvode iz autobusa i zatvaraju u salu Sportskog centra. Djecu i žene drže bez hrane i vode, maltretiraju ih i izvode na ispitivanje. Predstavnike legalne vlasti ucjenjuju da deblokiraju kasarne JNA. Tom prilikom izdvajaju 9 lica koje maltretiraju, hapse i odvođe u podrum jednog objekta, koji se nalazi u Velikoj aleji. Prilikom dolaska u podrum stražari vrše pretres, oduzimaju im novac, a potom ih odvođe na sprat istog objekta, gdje im uzimaju izjave. Nakon isleđivanja vraćaju 4 lica, a Kušes Azeza, Gačanović Hakiju, Spahić Ilijasa, vozača jednog autobusa, i još jednog starca, koji je imao oko 67 godina, zatvaraju u kamion „furgon“. Nakon izvjesnog vremena, pomenutog starca puštaju zbog lošeg zdravstvenog stanja, dok su ostale držali 2 dana u kamionu, gdje su ih u više navrata ispitivali i fizički maltretirali. U ovom isle-

đivanju posebno se isticao izvjesni Rade, zaposlenik SJB Ilidža, koji je Spahić Ilijasu slomio

jedno rebro. Nakon 2 dana, sva četvorica su prebačena u logor Stanice javne bezbjednosti, odakle je vozač „Centrotransa“ odveden u nepoznatom pravcu, dok su Kušeš, Gačanović i Spahić zatvoreni u jednu ćeliju u prizemlju, veličine 6-7 kvadratnih metara, u kojoj je bilo već zatvoreno desetak ljudi. Među tim ljudima bili su Ramusović Fadil i Kuhinja Refik. Sve vrijeme provedeno u zatvoru bili su fizički zlostavljani od strane „arkanovaca“, „šešeljevaca“ i „Jovićevih četnika“, kojima je bio neometan pristup u SJB Ilidža.

Dana 10.06.1992. godine iz logora SJB Ilidža razmijenjeni su Kušeš, Spahić, Kuhinja i Ramusović. Po dostupnoj dokumentaciji, najodgovorniji za ove zločine su članovi Kriznog štaba na Ilidži, na čelu sa Neđeljkom Prstojevićem, te komandir policije Tomislav Kovač, Legija, te izvjesni Neđo Bošković sa jednim brojem visokih oficira bivše JNA. Kako su dani prolazili, nezakonito hapšenje i privođenje građana Ilidže se intenziviralo.

Dana 21.05.1992. godine, pripadnici „SJB Srpske Ilidže“, bez ikakvog povoda, hapse Oručević Sabiru, u ul. Gliše Jankovića br. 9, koju sprovode u Stanicu policije, gdje je isleđuju i fizički maltretiraju. Nakon isleđivanja, prebacuju je u podrum ove ustanove, gdje je provela 2 dana bez hrane i upotrebe WC-a.

U vremenu od 14-28.05.1992. godine Merdan Ahmet je, u više navrata, privođen i isleđivan u SJB Ilidža, da bi 28.05.1992. godine sa porodicom uspio pobjeći sa Ilidže na teritoriju pod kontrolom legalnih vlasti BiH.

U drugoj polovini mjeseca maja 1992. godine, od strane „Srpske policije SJB Ilidža“ uhapšena je Čabrajić Zdravka i odvedena u zatvor, u Stanicu policije. Nakon što je prenočila, odvedena je u zatvor u Lukavici. Poslije provedenih 21 dan u Lukavici, vraćena je ponovo u SJB Ilidža, gdje ostaje zatočena još 10 dana.

Dana 19.05.1992. godine u naselju Otes uhapšen je Hadžić Benjamin i odveden u „Stanicu srpske policije Ilidža“, gdje je fizički zlostavljan od strane policije. Nakon toga, prebačen je u ćeliju, gdje prva tri dana nije dobio ništa za jelo, da bi nakon toga jednom dnevno dobijao oskudan obrok. Prebačen je 05.06.1992. godine u logor stari Dom zdravlja, odakle je razmijenjen 10.06.1992. godine.

Dana 14.05.1992. godine srpska policija Ilidže hapsi Pašalić Omera u njegovom stanu na Ilidži, u Ul. Mlade Bosne br. 19. Odmah je zatvoren u logor stari Dom zdravlja, odakle je razmijenjen 10.06.1992. godine.

Dana 26.05.1992. godine pripadnici srpske policije hapse Mujezinović Ibrahima sa komšijom Špiodić Šahmanom, u Ul. Mlade Bosne br. 83. Nakon isleđivanja, obojicu iz Stanice milicije odvođe u logor stari Dom zdravlja. Mujezinović je razmijenjen 10.06.1992. godine.

Dana 18.05.1992. godine srpska policija hapsi Alić Mehmeda iz stana u Ul. Lužanski put br. 76/3 i njegovog komšiju Hebib Bajra i odvođe ih u prostorije vojne policije, smještene u Ul. Mala aleja, na isleđivanje. Nakon isleđivanja, prebačeni su u zatvor

SJB Ilidža, gdje preživljavaju psihičke i fizičke torture. Iz policijske stanice prebacuju ih u logor stari Dom zdravlja, odakle su odvedeni na razmjenu 10.06.1992. godine.

Dana 25.05.1992. godine pripadnici srpskih snaga hapse Čišić Rusmira u njegovom stanu na Ilidži, u Ul. Gliše Jankovića br. 7, kojom prilikom su, uz fizičko zlostavljanje, oduzeli više komada zlatnog nakita. Odveden je u policijsku stanicu, gdje je u samici proveo 2 dana, da bi kasnije bio prebačen u logor stari Dom zdravlja, do 10.06.1992. godine, kada je razmijenjen.

Dana 14.05.1992. godine, pripadnici srpske policije uhapsili su Bajraktarević Kemala, i odveli ga u logor Doma zdravlja, odakle je razmijenjen 10.06.1992. godine.

Autor je u prethodnom tekstu naveo samo neke primjere nezakonitog hapšenja i zatvaranja civila, među kojima i lica nesrpske nacionalnosti, i nepoštivanja ljudskih prava, sloboda i konvencija.

Slučaj profesora i pjesnika Vladimira Srebrova ostat će upamćen kao još jedan neprocesuiran zločin na području „Srpske opštine Ilidža“ '92. godine. Tokom rata, Srebrov je ostao na području Sarajeva koje je bilo pod kontrolom legalno izabrane vlasti. Iako je jedan od osnivača SDS-a, napustio je stranku upravo radi Karadžićeve ideologije nacionalizma i fašizma. Prvih dana rata nazvao je Karadžića zločincem. Njegove riječi ostat će zapisane u historiji: „Poručujem građanima Sarajeva da više nisu Srbi, Hrvati, Muslimani! Vi ste po naciji branioci, nas napadaju, žele da nas unište, da nam uzmu naš grad! To su zločinci, oni nemaju motiva nijednog osim da nas opljačkaju! Ovaj trenutak je preokret u historiji BiH. Ovim činom su agresori, a to je JNA, bivša JNA, ekstremno krilo SDS-a, te radikalne stranke sebi u Sarajevu iskopale grob. Dokazali su da su ništarije, da su niko i ništa. Građani Sarajeva, zbijte redove i oborite ove hulje koje su napale naš grad. Na čelu ovih ljudi koji napadaju nalaze se ratni zločinci koji će za koji dan izaći na optuženičku klupu!“

Vladimir Srebrov je imao i rođeno ime - Milan Nikolić. Uhapšen je krajem 1992. godine na Ilidži, kao član delegacije koja je došla na pregovore. Uhapšen je od strane srpskih zločinaca jer je došao da pregovara o primirju, o snabdijevanju opkoljenog Sarajeva strujom, vodom i plinom. Uhapšen je, i poslije neviđene fizičke torture, zatvoren u zloglasni kazamat zvani „Kula“. Bio je zatočen 39 mjeseci, izložen

najužasnijim psihičkim i fizičkim torturama. Razmijenjen je 21. oktobra 1995. godine, polumrtav, sa dvoje turskih novinara - Munirom Ačin i Ali Kočak. Nedugo poslije razmjene, umro je u Sarajevu od posljedica batina, u 45. godini života.

Kao autor ove knjige, i sam sam prošao i osjetio golgotu ovog logora. Sjetih se nekih momenata, sjetih se da je ljudski život bio strašno jeftin, radi „gospodara“ života i smrti. Tih ljudskih hijena, fašista koji bi iz čista hira oduzeli čovjeku život. Sjetih se da sam u tom paklu upoznao čovjeka, iako vidno izmučen, ali ponosan, nekako gord, nasmijan u svoj toj patnji, pun nade u bolje sutra.

Profesor Srebrov bio je pošten čovjek, ljudska veličina. Zaslužuje da se spomene, da mu se oda počast. Professore, lahka ti zemlja bosanska, kao i svim nedužnim žrtvama devedesetih godina prošlog stoljeća.

Napadi i okupacija Rakovice

Prema izvještaju komandira Specijalne jedinice milicije, Obrada Okuke, piše: „U periodu od 15.05. do 31.05.1992. godine jedinica je bila angažovana na terenu Rakovice. Na ovim prostorima su se desile presudne bitke za ovaj dio ilidžanske opštine. Prva tri dana izvršili smo čišćenje cjelokupnog terena, da bi nakon toga došlo do formiranja linija koje su do danas zadržane“. Analizirajući ostalu dokumentaciju, svjedočenja stanovnika Rakovice, može se primijetiti da sukoba nije ni bilo. Postojale su samo policijske snage Stanice javne bezbjednosti Ilidže, koje su radile po naređenjima SDS-a i komandira Tomislava Kovača.

Naselje Rakovica je imalo oko 1900 stanovnika prije rata. Procentualno - 50% Muslimana, 40% Srba, 10% Hrvata. Početkom aprila mjeseca, Krizni štab SDS-a donosi odluku i izdaje naredbu komandiru Stanice policije Ilidža Tomislavu Kovaču, da se naselje Rakovica stavi pod srpsku kontrolu i zaokruži srpska opština Ilidža. Krajem aprila 1992. godine, srpska policija uspostavlja punkt na lokalitetu Kobiljače, kod Osnovne škole „Gliša Janković“. Kao odgovor na ovu radnju, pripadnici HOS-a postavljaju barikadu 200 metara niže, prema Kiseljaku, kod skladišta guma „Tigar“. Svrha i jedne i druge barikade je bila kontrola stanovništva (pogotovo Muslimana), kontrola transporta roba. Već u prvim danima sukoba počela je trgovina između srpske i hrvatske strane: gorivom, cigaretama, kafom, ukradenim i opljačkanim automobilima i bijelom tehnikom, a kasnije i namirnicama potrebnim domaćinstvima. Do polovine mjeseca aprila, srpske snage su izvršile pripreme za etničko čišćenje Rakovice. Zauzeta su strateška mjesta - kote i postavljena je artiljerija. Formirane su jedinice i podijeljeni zadaci komandnom kadru. Prva vatrena dejstva sa upotrebom artiljerije desila su se krajem aprila. Sa lokaliteta „Rudnika“ ispaljene su prve minobacačke granate 82 i 120 mm. Sa rejona „Stanjevac“ dejstvuju „patovima“ i „pamovima“ kao i teškim pješadijskim naoružanjem. Od posljedica tog djelovanja dolazi do stradanja civilnog stanovništva i uništavanja imovine. Od gelera prve ispaljene granate ranjena je Mara Musa, koja je ubrzo podlegla ranama. Tih dana dolazi do odvođenja i stradanja pojedinih stanovnika Rakovice: Refika Tokovića odvođe od kuće. Ubrzo su ga pronašli mještani, ubijenog, pored puta u rejonu Šaminog gaja. Identifikovan je od strane Gradišić Hatidže. Nalazom je ustanovljeno da je ubijen iz vatrene oružja. U različitim vremenskim intervalima nestaju: Uzunović Bajro, Delić Ismet, Koldžo Azem, Čičak Muhamed...

Baberović Jusuf je odveden iz svoje kuće u naselju Zenik, a trag mu se gubi iz Stanice policije Ilidža. Tijelo Baberovića je ekshumirano 2016. godine. Analizom DNK ustanovljeno je o kome se radi.

Koldžo Azem je nestao u rejonu Kobiljače, a njegovo tijelo je ekshumirano 2015. godine. DNK analizom je ustanovljen identitet žrtve.

Patriotske snage, slabo organizovane i naoružane, donose odluku da se stanovništvo izvuče i spasi pokolja. Jedna grupa civila organizovano se izvlači preko rejonu Vela-Grahovci. U rejonu „Uzunovića šume“ ulaze u minsko polje, kojom prilikom dolazi do ranjavanja civila: Begović Akifa, Begović Ekrema i Sinanović Edina. Tom

prilikom mještani sela Vela i Buhotine izvlače ranjene, saniraju im povrede i prebacuju ih do punkta HOS-a i dalje prema Kiseljaku. Druga grupa civila, pretežno žena, djece i starijih osoba izvlači se preko Kobiljače prema Kiseljaku. Treća grupa civila nalazi spas prelaskom preko rejona Trešnjice-Pijesak-Vela prema Visokom. Nakon izvlačenja muslimanskog stanovništva (oko 900 osoba) dolazi do pljačkanja i paljenja oko 300 kuća.

Džamija u Rakovici je minirana 06.06.1992. godine, i do temelja poravnata. Mjesto na kome je izgrađena je bagerima poravnato a materijal je odvezen na više lokacija. Hrvatsko stanovništvo je ostalo u Rakovici do kraja rata.

Muslimansko izbjeglo stanovništvo okuplja se u Duhrima. Organizuju jedinice patriotskog bloka i uvezuju se sa jedinicama koje čine izbjegli mještani Hadžića. Formira se odbrambena linija, koja se prostire sa jedne strane: Trešnjice, Vela, Pijesak, Kobiljača ... a sa druge strane: Ravne njive, Oštrik, Koščan, Ormanj ... Linije odbrane koje su tada uspostavljene ostale su do kraja rata, sa povremenim korekcijama.

Nastavak etničkog čišćenja

Prateći izvještaje komandira „Specijalne jedinice milicije srpske Ilidže“ Obrada Okuke, može se zaključiti da je ova jedinica bila angažovana i na prostorima Ahatovića 01.06. 1992. godine. U toj akciji poginuo je pripadnik ove jedinice Mišo Mijanović. Važnost te akcije je bila uspostava komunikacije Butile-Rajlovac. U daljem izvještaju Okuka navodi da je njegova jedinica bila angažovana 09.06.1992. godine na prostorima Stupa i Energoinvesta u etničkom „čišćenju“ ulica: Nike Kolumbića, Lepeničke ulice, i na kraju je ovladano kompletnom fabrikom Energoinvesta. U daljim borbenim aktivnostima jedinica je bila angažovana u „čišćenju“ Dobrinje i Aerodromskog Naselja - 17.06.1992. godine. U izvještaju se navodi da se ovladalo dijelom Dobrinje i Aerodromskog Naselja, ali su tom prilikom poginuli sljedeći pripadnici jedinice: Vasiljević Srđan-Lepi i Kovač Božidar-Bokser, teže je ranjen Mitrović Vladimir i nekoliko pripadnika. U daljim aktivnostima jedinica je učestvovala 13.09.1992. godine u „čišćenju“ naselja Doglodi. Zanimljivo je što u izvještajima nisu navedeni zločini koji su pratili aktivnosti te jedinice.

Brigadir Ekrem Alihodžić

OBIM, OBLICI I KARAKTERISTIKE ZLOČINA U BUSOVAČI

1. Uvod

Izazivanje krizne situacije u Busovači bio je primarni cilj ekstremne Hrvatske demokratske zajednice i njenih nalogodavaca. Obilato su koristili objektivne i subjektivne slabosti, da bi destabilizirali stanje na teritoriji općine i srušili postojeće institucije vlasti kako bi HDZ u cijelosti preuzeo vlast. Konačna namjera HDZ-a je bila da izazove sukob kroz česte ekscesne situacije, da glasinama razori najtananije ljudsko osjećanje da bi izazvali, međunacionalnu mržnju i, u tim uslovima homogenizirali hrvatski narod. Kriznu situaciju započeli su krajnje planski i koordinirano sa izvođenjem terorističkih djestava u koja su uklopili: propagandno-psihološke aktivnosti, diverzije, ubistva, etničko čišćenje, rušenje materijalnih dobara, zatvaranje Bošnjaka u zatvore i logore, pritisci vojnom silom i dr. Izvršioc terora bili su razbojnici i kriminalci organizovani i naoružani od ekstremnog HDZ-a.

Manji sukobi HVO i TO R BiH u Busovači počeli su još u maju 1992.godine, kada su lokalne snage HVO i TO R BiH došle u konflikt oko preuzimanja kasarne JNA u Kaoniku. Zbog toga je komandant HVO Busovača donio Zapovijed da sve jedinice TO R BiH s područja općine moraju predati naoružanje HVO i pretpočiniti se njegovoj komandi. Zaveo je potpunu blokadu općine, naredio preuzimanje SJB i formiranje SJS HZ HB, uveo policijski sat, naredio hapšenje Derviša Sarajlića, Alije Begića i Džemala Merdana, ali i uveo niz drugih mjera u cilju preuzimanja cjelokupne vlasti u korist HVO.¹ Dario Kordić i Ignjac Koštroman u ime HVO vlasti su zaledili rad HDZ, zabranili rad SDA i na taj način svu vlast u Busovači preuzeli u svoje ruke.²

Kada je riječ o Kordićevoj ulozi u događajima koji su vodili konfliktu, indikativni su njegovi istupi prilikom polaganja zakletve snaga HVO. Dario Kordić je bio veoma

1 ICTY, Općinski stožer HVO Busovača, Zapovijed, broj: 62/92, od 10.05.1992.godine.

2 ICTY, SIS HZ HB-Informacija, predmet: Saznanja o stanju u ZP Vitez iz razgovora sa predstavnicima HVO vlada četiri općine, Mostar 08.02.1994.godine.

prominentan na tim ceremonijama.³ U Busovači je održao govor i smotru jedinica. U Novom Travniku je bio pod vojnom pratnjom i u govoru je rekao da će Novi Travnik biti hrvatski grad. U stroju je 800 do 1 000 ljudi položilo zakletvu da će braniti svoju domovinu HZ HB, na svečanosti koja je održana na nogometnom stadionu, a Kordić je bio među počasnim gostima. U Travniku su se vojsci obratili Kordić i Koštroman: tekst koncepta govora navodi da su svi oni koji ne žele da žive u hrvatskim provincijama HZ HB neprijatelji i da se protiv njih mora boriti i političkim i vojnim sredstvima. U Vitezu je srž Kordićevog govora bila sadržana u riječima upućenim Muslimanima u Lašvanskoj dolini, da je to hrvatska zemlja i da moraju prihvatiti da je to Herceg-Bosna.

Dana 05. septembra 1992.godine održan je sastanak predsjedništva HDZ-a Travnik. Kordić i Koštroman bili su tamo ispred HZ H-B. U zapisniku je zabilježeno da samo jedna vlada HVO-a postoji za hrvatski narod u općini i da hrvatski narod ne prihvata unitarnu državu BiH.

Kordić je 30.septembra 1992.godine bio prisutan u svojstvu potpredsjednika HZ H-B na sastanku predsjedništva HVO-a Kaknja, općine koja graniči s Varešom, ali i Busovačom. U zapisniku sa tog sastanka zabilježeno je da je Kordić rekao da je HVO vlada HZ H-B i da to što oni rade za HZ H-B predstavlja ostvarivanje ukupne političke platforme: neće Kakanj preuzeti silom, ali „*pitanje vremena je: ili uzeti ili se odreći onog što je naše. Ušlo je u pisane dokumente da su Vareš i Kakanj u HZ Herceg Bosna. Muslimani gube na moralnoj razini i bit će daj što mi daš...*“⁴

Dario Kordić je nosio uniformu i zvali su ga „pukovnikom“. Činjenica da je bio okružen tjelohraniteljima i da je učestvovao u izdavanju vojnih naređenja, omogućuju Dariu Kordiću u to vrijeme da je uz političku vlast u Srednjoj Bosni (kao vođa bosanskih Hrvata u Lašvanskoj dolini) imao i vojnu vlast. Vojna vlast se nije zasnivala na formalnom činu, nego na položaju koji je stekao zahvaljujući svojoj energiji, karakteru i odanosti hrvatskoj stvari.

Istovremeno sa smirivanjem situacije u Gornjem Vakufu, HVO je započeo sukob u Busovači, o čemu je bilo riječi i u prethodnom dijelu Monografije.⁵

O uzrocima sukoba i načinu vođenja borbenih djestava HVO u Novom Travniku, Vitezu, Busovači i Travniku, od juna 1992. do februara 1994.godine, službu sigurnosti HZ HB u Mostaru obavijestili su predsjednici HVO vlade četiri općine: Marko Vidak – Novi Travnik, Ivica Šantić – Vitez, Zoran Marić – Busovača i Željko Pervan – Travnik. Iz njihovih informacija se nedvojbeno vidi da su glavni uzroci sukoba s Bošnjacima Dario Kordić, Ignjac Koštromanić, Ante Valenta i Ante Sliškić, čiji su ljudi vršili premlaćivanje, progon i likvidaciju Bošnjaka, pljačkali njihovu imovinu,

3 Prva konferencija za štampu HVO-a održana je 28.jula 1992.godine u Busovači. Dario Kordić je predstavljen kao potpredsjednik HVO-a. U Grudama je 14.augusta 1992.godine održan sastanak predsjedništva HZ H-B, pod predsjedavanjem Daria Kordića (u odsustvu Mate Bobana). Na tom sastanku Jadranko Prlić imenovan je za Predsjednika HVO-a.

4 Zaključak Travničke i Hercegovačke regionalne zajednice od 12.11.1991.godine; Odluka o uspostavi HZ HB (18.11.1991.); Temeljna odluka o uspostavi i proglašenju HR HB ; HZ HB (Grude 18.11.1991.) – Predsjedniku R Hrvatske – Izvještaj o uspostavi HZ HB.

5 Zbirka dokumenata, 3.korpus A R BiH, Saopštenje za javnost, broj: 04/154-10, od 25.01.1993.; Zbirka dokumenata, 3.korpus A R BiH, Redovni izvještaj, str.pov.broj:02/31-145, od 26.01.1993.godine.

maltretirali vjerske službenike i dobro profitirali na račun tih dešavanja tokom 1992. i 1993. godine⁶.

Općinski stožer HVO Busovača (predsjednik Florijan Glavočević) i nezaobilazni dopredsjednik HZ HB (Dario Kordić)⁷ naredili su provođenje sve oštrijih mjera ograničenja prema Bošnjacima koji su bili na funkcijama u općini Busovača. SO, IO općine Busovača i Općinski krizni štab Busovača, nisu mogli vršiti svoje funkcije, niti donositi bilo kakve odluke. Poslovna preduzeća i privredne organizacije bile su dužne da otpuste Bošnjake iz preduzeća i ustanova na području općine Busovača i SJB, ukoliko se u roku od dva dana ne jave na posao. Isto se dešavalo Bošnjacima koji su radili u organima uprave i SJB. Ovom zapoviješću na području općine Busovača uvodi se policijski sat u vremenu od 23,00 do 04,00 sati.

Tokom rata počinjeni su zločini protiv čovječnosti i međunarodnog prava neviđenim zvjerstvima nad bošnjačkim narodom u R BiH. To su činili i dijelovi postrojbi Hrvatske vojske i HVO u cilju stvaranja „zajedničke Hrvatske države“ u „njenim etničkim i povijesnim granicama“. To je posebno došlo do izražaja u dolini Rame i Neretve, te u Srednjoj Bosni, gdje su izvršile brojne zločine nad bošnjačkim civilnim stanovništvom, kao što su: nasilna raseljavanja i hapšenja civila, ubistva, napadi na gradove, te uništavanje sela i vjerskih objekata. To je bio dio smišljene i sistematske zločinačke politike, koju su dijelovi Hrvatskog vijeća obrane organizovano činili.

Matricu već svi dobro razumijemo: oni žele da Bosne ne bude. Zarad nas i Bosne, i danas i ubuduće, i uvijek i stalno iznova, podsjećamo i sebe i druge na tragediju koja nas je zadesila devedesetih godina prošlog stoljeća. U ovoj prilici prisjetimo se da su uvijek tu dvojica, ta ubitačna kombinacija koja se ciklično pojavljuje, kao utvare iz prošlosti: Cvetković i Maček, Tuđman i Milošević, Karadžić i Boban i oni koje danas gledamo. Znaju dobro da bez zločina nad nama to ne mogu postići. Ovo su dobro poznati fakti. U dva rata, jednom svjetskom i jednom regionalnom, mi smo ih spoznali, jer su podjednako svojom brutalnošću ostavili duboke rane.

Neko je nekada davno kazao da je istina jedino oružje u rukama onih koji nemaju moći. No, i istina, kao i sve drugo, mora se zaštititi i braniti od onih koji bi da uspostave svoju, paralelnu, utemeljenu laž.

Potrebna nam je istina o nama, bosanskim ljudima, o našim sudbinama i stradanjima, kako o Muslimanima, podjednako i o Jevrejima, Katolicima ili Pravoslavicima. Ona nam nije potrebna da bismo nad njom lamentirali, već da ne bismo nikom dozvolili da je zloupotrebljava. Mi se moramo sami istinom pobrinuti o sebi.

6 Fotokopija dijelova stranica Informacije SIS HZ HB nalazi se u 2. dijelu 4. poglavlja ove Monografije

7 Hrvatska zajednica Herceg Bosna, HVO – Općinski stožer Busovača, broj: 01-4/92, od 22.05.1992. godine, donio je Zapovjed, koju je potpisao Dario Kordić – dopredsjednik HZ HB i Florijan Glavočević, predsjednik općinskog stožera HVO Busovača.

2. Etničko čišćenje

Bošnjacima će ostati u sjećanju svečanost koja je u Busovači organizovana 16. januara 1992. godine, povodom proglašenja samostalnosti Republike Hrvatske, kada je Ignjac Koštroman, između ostalog, rekao i da je „Busovača granica Hrvatske prema tzv. Bosni i Hercegovini“.⁸ Dalje je poručio: „Ovo je Hrvatska! Ovo su povijesni Hrvatski prostori! Sa nama ovdje mogu živjeti i ostali narodi, ali uvijek moraju biti svjesni činjenice da su ovo bili i ostali povijesni hrvatski prostori...“⁹

Poslije referenduma, uslijedile su užurbane aktivnosti lokalnih funkcionera HDZ-a na instaliranju vlasti „HZ HB“. O svjedočenju Božidara Škavrana u vezi sudbine koju je Dario Kordić namijenio Bošnjacima bilo je riječi u prvom poglavlju Monografije, a ovdje ćemo ponoviti da su to bile slične riječi koje je izgovorio ratni zločinac Radovan Karadžić, predviđajući nestanak muslimanskog naroda.¹⁰

U tom cilju, vlasti HVO u Busovači pokrenule su i sprovele niz postupaka koji su obuhvatali: stvaranje nepodnošljivih uslova (uključujući pritisak i taktiku terora, koja je podrazumijevala i pogubljenja) s ciljem da se Bošnjaci podstaknu na iseljavanje iz tog područja; protjerivanje onih koji nisu bili spremni da odu; i likvidaciju onih Bošnjaka koji su ostali, a nisu se uklopili u koncepciju HZ HB.

Progoni su činjeni na osnovu diskriminacije po političkoj, rasnoj ili vjerskoj pripadnosti i obuhvatali su ubijanje Bošnjaka u toku i nakon napada na sela i nehrvatske krajeve, u logorima ili drugim zatvorskim objektima. Ti životni uslovi zatočenih Bošnjaka u logorima i zatvorskim objektima bili su surovi, a karakterisalo ih je nečovječno postupanje, prenatrpanost, gladovanje, prisilni rad i sistematsko fizičko i psihičko zlostavljanje koje je uključivalo mučenje i premlaćivanje. Dugotrajan i čest prisilni rad Bošnjaka i drugih nehrvatskih civila iz ovih zatvorskih objekata obuhvatao je i kopanje rovova, zemunica, saobraćajnica, te drugih vidova fizičkog rada na frontu.

Utvrđivanje restriktivnih i diskriminacionih mjera protiv Bošnjaka dovele su do ograničenja slobode kretanja, zabrane rada izabranim organima vlasti u institucijama lokalne uprave i u policiji; otpuštanja sa posla; samovoljni pretres njihovih kuća; uskraćivanja prava na sudski postupak i uskraćivanje prava na ravnopravno korištenje javnih službi, uključujući i adekvatnu zdravstvenu zaštitu.

Poslije okupacije grada i sela općine Busovača, u mnogim slučajevima Bošnjaci su morali potpisati dokumente u kojima je stajalo da svoju imovinu prepuštaju Hrvatima, kako bi dobili dozvolu za odlazak ili bili pušteni iz logora i zatvorskih objekata. Međutim, Bošnjake je tek tada čekalo konačno poniženje. Od tih izbjeglica, koji su već izgubili svoje zajednice, domove i sve što su posjedovali u svojim domaćinstvima, sada su otimali sve što im je još preostalo od bilo kakve vrijednosti, od novca do bezvrijednog nakita, pa čak i cipele.

8 Munib Kajmović, Navedeni rad, str.233.

9 Citat prema videosnimku sa spomenutog skupa.

10 Iz intervjuja Božidara Škavrana datog Zagrebačkom sedmičnjaku „Globus“, 21.05.1995.godine

U toku čitavog perioda rata postojala je kampanja progona u Busovači i šire u Srednjoj Bosni, koja je bila usmjerena protiv Muslimana. Na čelu te kampanje bio je HVO BiH i ona je vođena posredstvom instrumenata HZ H-B i HVO i orkestrirana iz Zagreba. Ta kampanja se manifestovala kao najekstremniji oblik progona, tj. napadana su muslimanska gradska naselja i sela pri čemu se uništavalo i pljačkalo, ubijalo, ranjavali i zatvarali Muslimani. Podsticanje i propagiranje mržnje, te otpuštanje Muslimana s posla imalo je za cilj potčinjavanje muslimanskog stanovništva. Prema tome, da se zaključiti da je postojao zajednički plan ili nakana među vodstvom Hrvata da se provede progon.

Dijelovi snaga 3/333.bbr i 2/303.bbr, nakon što su oslobodili selo Jelinak sa prostora zvani Obla glava vidjeli su veću grupu civila. Kasnije je ustanovljeno da su to bili civili bošnjačke nacionalnosti prisilno dovedeni od strane pripadnika HVO Busovača i da su zadržani 16. i 17. aprila 1993. godine u kući i oko kuće Šušnja Pere. U kući prisilno zadržanih bošnjačkih civila bilo je 14 muškaraca, 54 žene i 50 djece. Pripadnici UNPROFOR-a su 17. aprila 1993. godine ispred kuće Šušnja Pere izmjestili beživotno tijelo Bulut Redže u Vitez, gdje je kasnije i sahranjen.

Svjetska zajednica i međunarodne organizacije osudile su „etničko čišćenje“ kao barbarski čin koji je doveo do stvaranja najvećih rijeka raseljenih i izbjeglih lica u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. U početku agresije malo se toga znalo o načinu izvođenja „etničkog čišćenja“, a posebno o unutrašnjim deportacijama.

Hans Jorger Eiff, bivši njemački ambasador u Jugoslaviji, koji nastoji riješiti problem izbjeglica u svojoj zemlji, ne odobrava samozadovoljan odnos prema izbjeglicama: „Već sedmicama govorim svojim ljudima da se suočavamo sa katastrofom golemih razmjera. Desetine hiljada ljudi će pokušati izaći vani. Mnogi od njih će pokušati doći ovamo“. Ali u Njemačkoj, kao i svugdje drugdje, pažnja je usmjerena na domaću političku scenu.¹¹

*“Niko, ustvari, ne želi priznati to što se događa”, izjavila je Na-Champassak iz UN-HCR-a. „Niko ne želi vjerovati da se to uistinu događa. Ljudi će početi reagirati tek kada vide slike smrznutih tijela razbacanih u stotinama. Onda će svi pobjesniti“.*¹²

Svi učinjeni zločini hrvatskih snaga na području općine Busovača, mada inspirisani velikohrvatskom ideologijom, ipak su realizovni na nivou ličnog, kao individualni čin, i kao takve ih u pogledu odgovornosti treba tretirati. Čitava skala ratnih zlodjela počinjenih nad pripadnicima muslimanske nacionalnosti u Busovači, sa svim oblicima neviđenih zlodjela, neminovno će zahtijevati rad Međunarodnog i domaćih sudova i osudu zločinaca.

Dario Kordić je bio politički vođa bosanskih Hrvata u Srednjoj Bosni koji je bio naročito moćan u Lašvanskoj dolini i, mada nije imao formalan položaj u komandnom lancu, bio je povezan s vojnim vođstvom. Kao takav, on je učestvovao u preuzimanju općine i napadima HVO na Busovaču u januaru i na Lašvansku dolinu, u aprilu 1993. godine. Dario Kordić je bio regionalni politički vođa koji se s entuzijazmom uključio

11 Ray Gutman: „Svjedok genocida“, Dom štampe d.d. Zenica, april 1995. godine, strana 151.

12 Ray Gutman: „Svjedok genocida“, Dom štampe d.d. Zenica, april. 1995. godine, strana 151.

u zajedničku nakanu progona, planiranjem, pripremanjem i naređivanjem u onim dijelovima kampanje koji su pripadali njegovoj sferi ovlasti. Zbog njegovog aktivnog učestvovanja u kampanji, može se zaključiti da je to činio s namjerom da pridoneše toj politici. Ovakva ocjena proizlazi iz njegovog položaja kao potpredsjednika HDZ BiH i predsjednika HDZ Busovače o njegovoj ulozi u preuzimanju Busovače i napadu na Busovaču od strane HVO-a i njegovoj ulozi u napadu na Lašvansku dolinu te u zatvaranju Muslimana. Sve iznijeto mogao je ostvariti samo uz povezanost s vojnim vođstvom.

Žalbeno vijeće Haškog tribunala u predmetu protiv Daria Kordića i Marija Čerkeza, analizirajući prvostepenu osuđujuću presudu i žalbe Tužilaštva i okrivljenih u vezi napada HVO na Busovaču u paragrafu 405. konstatovalo je: „...Stoga, Žalbeno vijeće zaključuje da bi svako pretresno vijeće, oslanjajući se već samo na svjedočenje svjedoka AS, moglo van razumne sumnje zaključiti da je napad na Busovaču bio usmjeren protiv civila“. Žalbeno vijeće u paragrafu 409. dopunjava: „Žalbeno vijeće smatra da ovi dokazi ne mogu izmijeniti opštu sliku, odnosno da je razumni presuditelj mogao van razumne sumnje zaključiti da je januarski napad na Busovaču bio usmjeren na sve Muslimane, dakle i civile, a ne samo oružane snage. Stav je Žalbenog vijeća da bi, na osnovu cjelokupnih dokaza na koje se oslanjalo Pretresno vijeće, razumni presuditelj i činjenicama zaista mogao zaključiti da su, nakon izbijanja januarskog oružanog sukoba između bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana na području Busovače, u Busovači bili napadnuti i civili i civilni ciljevi, a ne da su oni bili pošteđeni napada.“

Analizirajući prvostepenu presudu i argumente strana u vezi ubistava u Busovači, Žalbeno vijeće je u paragrafu 413. konstatovalo: „S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće smatra da bi razuman presuditelj o činjenicama zaista mogao van razumne sumnje zaključiti da su u Busovači, u januaru 1993., napadnuti i ubijeni brojni civili.“

U vezi napada HVO na civilne objekte, Žalbeno vijeće je u paragrafu 419. zaključilo: „...Međutim, Žalbeno vijeće smatra da bi svako razumno pretresno vijeće zaista moglo, van razumne sumnje, zaključiti da bacanje eksploziva na radnje i mnoge kuće muslimanskih civila, što je za posljedicu imalo njihovo djelomično ili potpuno razaranje, i to čak i prije ikakve pretrage za oružjem i bez informacija da se objekti koriste u vojne svrhe, predstavlja protivpravni napad na civilne objekte. Stoga, Žalbeno vijeće nalazi da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da je krivično djelo protivpravnog napada na civilne objekte u gradu Busovači u januaru 1993. dokazano.“

3. Protivpravni napad na civile i civilne objekte u selu Očehnići

Poslije podne, 16.aprila 1993.godine, maskirani vojnici HVO-a napali su selo Očehnići, ispaljujući zapaljive metke na civile, kuće i pomoćne objekte. Za pola sahatta sve su muslimanske kuće gorjele. Seljani su bili nenaoružani i nisu pružali nikakav otpor. Tako su HVO vojnici sistemski nanijele gubitke u ljudstvu i imovini Muslimanima u Očehničima. Nakon dještva iz streljačkog naoružanja, u selo su ušli vojnici HVO-a radi sabiranja preživjelih. Prolazeći kroz selo, pljačkali su i palili nezapaljene muslimanske kuće. Kad su uhapsili civile sela, sproveli su ih do sabirnog mjesta radi

provođenja daljnje torture. Muškarci za koje se smatralo da su vojno sposobni često su izdvajani iz grupe i fizički zlostavljani, te nakon prisilnog premještanja zatvoreni.

Očehnići su na dan poslije napada bili selo strave i užasa. Svjedočenjem su potvrđena ubistva i progon civila iz tog sela. Od 33 stanovnika bošnjačke nacionalnosti koji su po popisu iz 1991.godine živjeli u Očehnićima, 5 članova porodica Nuhađić koji su se zatekli u selu je ubijeno. Očehnići su sravnjeni sa zemljom. Sve kuće i pomoćni objekti su popaljeni. Ni životinje nisu pošteđene. Užasna su svjedočenja izbjeglica iz Očehnića i mještana iz okolnih mjesta. S tim u vezi, kazivali su, sve što je muslimansko i što ima obilježja islamske kulture satrano je i nema znakova postojanja. Očevici su svoja svjedočenja završavali ovim riječima: „u selu Očehnići više nema ni Muslimana“.

Rukovodstvo busovačkog HDZ-a je glavni problem u ustrojavanju i uspostavljanju kontrole nad „odabranim hrvatskim teritorijama“ vidjelo u zvaničnom broju Muslimana koji su živjeli na području sela Očehnići, na koja su oni polagali pravo. Zbog toga je trajno uklanjanje ili „etničko čišćenje“ gotovo cjelokupnih žitelja Muslimana postao glavni ciljni aspekt stvaranja nove hrvatske teritorije. Nije čudno što su vojnici HVO istog dana napali selo Očehnići u Busovači i selo Ahmići u Vitezu.

Zabrana napada na civile proizlazi iz temeljnog principa međunarodnog humanitarnog prava, principa razlikovanja, koji obavezuje zaraćene strane da u svakom trenutku vode računa o razlici između civilnog stanovništva i boraca, između civilnih objekata i vojnih objekata, te da u skladu s tim usmjere vojna dještva samo na vojne ciljeve. Međunarodni sud pravde (MSP) je princip razlikovanja i princip zaštite civilnog stanovništva okarakterisao kao „temeljne principe sadržane u tekstovima koji predstavljaju suštinu humanitarnog prava“, te konstatovao da „državama civili nikada ne smiju biti cilj napada“.¹³ Dakle, civilno stanovništvo ne smije biti cilj napada.¹⁴

Zatvaranje civila protiv njihove volje je protivpravno ako nije apsolutno nužno radi bezbjednosti sile u čijoj se vlasti civili ili civilne osobe nalaze. Dario Kordić je kao politički vođa bio uključen u taj plan na područjima za koja je imao političku odgovornost. Kordić je mao veze sa naređenjima da se zatvore Muslimani, te sa naređenjima da se formiraju zatvorski objekti u Lašvanskoj dolini¹⁵.

Djela pljačkanja i otimanja imovine su u suprotnosti sa međunarodnim humanitarnim pravom. Otimanje imovine je zabranjeno. Zaštita od otimanja imovine je predviđena za ranjene i bolesne pripadnike vojnih snaga, te za ranjene i bolesne civile. Pored toga, Ženevska konvencija predviđa opštu zabranu otimanja imovine. Zabrana pljačkanja je po svojoj primjeni opšta i ne ograničava se samo na okupirane teritorije. Pljačkanje obuhvata sve oblike protivpravnog prisvajanja imovine u oružanom sukobu usljed kojega nastaje pojedinačna krivična odgovor-

13 Predmet Nuklearno oružje, par.78.

14 Vidi naročito Rezolucije Generalne skupštine br.2444 i 2675.

15 Prvostepena presuda, par.802.

nost shodno međunarodnom pravu, uključujući ona djela koja se tradicionalno opisuju kao „otimačina“.

Raspodjela ukradene robe i napuštene imovine širila je saučesništvo. Svako „očišćeno“ selo pa i Očehnići podrazumijevalo je mogućnost da se nabave skupocjeni kućanski aparati, stereo i televizijska oprema. Kada bi jednom jedna porodica u svojoj kući unijela nešto što pripada nekom komšiji, bilo je manje vjerojatno da će se buniti protiv „etničkog češćenja“.

Razuman presuditelj o činjenicama mogao je zaista zaključiti da je ubijanje civila i namjerno razaranje svih muslimanskih kuća u Očehničima bilo velikih razmjera i da nije opravdano vojnom potrebom, jer stanovnici sela nisu bili naoružani niti su pružali ikakav otpor. U ovom slučaju nije upitna dokazivost učinjenog krivičnog djela.

Na kraju, radi pouke navodimo, da se rađamo i da odrastamo u porodicama u kojima se njeguju tradicionalni običaji i jedinstven sistem vrijednosti ili u porodicama u kojima se običaji i sistem vrijednosti prilagođavaju prilikama i ukusima pojedinih dominantnih članova porodice i aktuelnim trendovima. Postoje smjernice, zakonitosti i moralni principi koje treba poznavati, poštovati i slijediti. Umijeće je pronaći svoju mjeru i svoj stil življenja u kojem će univerzalno i individualno, savremeno i aktuelno biti pomireni. Odgoj i obrazovanje pravovjernom je obaveza i dug. Odgojem i prosvijećeni roditelji rađaju i odgajaju odgojene i prosvijećene potomke. Kućni odgoj se prenosi s generacije na generaciju. Tradicionalni kućni odgoj u bošnjačko-muslimanskim kućama njeguje se i čuva stoljećima. Zato, molimo učitelje i odgajatelje kućnog odgoja, da izvuku pouku iz prošlosti i da se ubuduće bore protiv negativnog i opasnog uticaja savremenih društvenih modernih trendova koji kvare i obezvjeđuju kućni odgoj, da se ne ponovi stradanje civila u nekom selu zvanom Očehnići.

Život često ne teče onako kako bismo željeli. Jedan od najvećih pisaca svijeta Tolstoj kaže da niko nije siguran na svijetu da možda jednog dana neće pasti na projački štap. Svakako da je važno znati kako se treba ponašati, čuvati dostojanstvo, a ne pasti duhovno i postati ništavan i mizeran.

4. Ubijeni civili

Od proljeća 1992.godine, lokalne vlasti u Busovači su otpočele sprovođenje plana o samoproглаšenju Busovače hrvatskom teritorijom i stvaranjem HZ HB u R BiH. Dario Kordić, dopredsjednik paradržavne tvorevine, plan je pojasnio riječima: „Ako treba, ideju ćemo provesti silom, oružjem. Zatreba li, nas će naša Hrvatska naoružati i mi ćemo oružjem stvoriti svoju državu. Što se tiče Bošnjaka, njih ćemo ako treba i oružjem natjerati da prihvate Herceg-Bosnu“.¹⁶ Izvršenje tog plana, značilo je: ubijanje; nanošenje teške fizičke i duševne patnje Bošnjacima; i namjerno nametanje takvih životnih uslova Bošnjaka koji su bili sračunati na napuštanju mjesta življenja.

Hrvatska općinska vlast, uključujući i zapovjedništvo HVO brigade „N.Š. Zrinjski“ imali su kontrolu nad: napadima na bošnjačka sela i teritorije u općini Busovača,

16 Iz intervjuja Božidara Škavrana, datog Zagrebačkom sedmičnjaku „Gloбус“, 21.05.1995.godine.

uništavanje sela i vjerskih objekata, oduzimanjem slobode i zatvaranjem Bošnjaka, formiranjem i radom logora, ograničavanjem ljudskih prava i slobode kretanja izuzev prava odlaska na radnu obavezu, ubijanjem i fizičkim maltretiranjem Bošnjaka u toku prisilnog rada i premještanja Bošnjaka sa busovačkih područja.

U cilju sprovođenja plana hrvatske lokalne vlasti, visoko pozicionirani HDZ dužnosnici iz Busovače, uključujući i zapovjedništvo brigade HVO „N.Š.Zrinjski“ najprije su uveli ograničenje kretanja kojim je bošnjačko stanovništvo natjerano da ostane u gradu, selima i krajevima u kojima su živjeli. Zatim je na ta područja izvršen napad združenim vojnim i policijskim snagama iz Busovače, koje je organizovala i opremala vlast HDZ.

U paragrafima 421. i 422. Žalbeno vijeće Haškog tribunala u predmetu Tužilac protiv Daria Kordića i Maria Čerkeza je razmatralo optužbe za ubistva civila u Busovači u januarским sukobima i konstatovalo:

Napadi na bošnjačka naselja, sela i krajeve otpočinjali su jakim artiljerijskim granatiranjima po stambenim i poslovnim objektima.¹⁷ Nakon ovih granatiranja, u te krajeve su ulazile hrvatske snage radi sabiranja preživjelih. Prolazeći kroz sela, ove snage su palile, opljačkale i razorile mnoge bošnjačke kuće.¹⁸ Kada su velike grupe bošnjačkih civila uhapšene (Kadića Strana) i sprovedene do sabirnih tačaka radi prebacivanja u logor „Kaonik“, muškarci za koje se smatralo da su vojno sposobni, često su izdvajani iz grupa i fizički zlostavljani, a u logoru i drugim zatvoreničkim objektima ili tokom prisilnog premještanja¹⁹ i ubijani.²⁰ Često puta postrojbe HVO za proboj armijskih linija u rejonu Kule, Prosja, Gornje Rovne, Kratine i Ahmića u živom štitu su koristili civile Bošnjake.

Dakle, vidljivo je da ubistva civilnog stanovništva nisu bila posljedica oružanog sukoba, već sistematskog teroriziranja hrvatskih snaga i ekstremnog HDZ-a, koji su na različite načine zlostavljali bošnjačko stanovništvo s ciljem ubrzavanja njihovog raseljavanja i priprema za ostvarivanje generalnog plana etničkog čišćenja teritorija koja su smatrane hrvatskim.

Počinjene ratne zločine protiv civilnog stanovništva, zločinci su, po unaprijed sačinjenom planu, pokušavali prikriti uništavanjem tragova počinjenih najtežih krivičnih djela, skrivajući tijela žrtava zločina.²¹ U Busovači se određen broj lica vodio kao nestala, a čije je traženje još uvijek aktualno.²²

17 Usljed granatiranja civilnog stanovništva, ranjena je Alispahić Sadeta. Međutim, u nemogućnosti da joj se pruži medicinska pomoć, preminula je 15.04.1993.godine.

18 Tako su prilikom povlačenja iz s.Lončari i s.Jelinak, bojovnici HVO-a zapalili 67 kuća, 45 štala i jedan mekteb (djelimično izgorio).

19 Smajlović Fadil, logoraš, između ostalog tvrdi, da je život u Busovači ličio na život u zatvoru, Bošnjaci su nasilno iseljavani iz svojih kuća da bi se u njih uselili Hrvati. Prije deportacije iz Busovače morali su kuće i druge nekretnine u vlasništvu da ostave Hrvatima. Sa sobom su od životno stečenog vlasništva mogli ponijeti samo jedan zavežljaj.

20 Za vrijeme kopanja rovova kao logoraši od dještva pješadijskog oružja preminuo je Alić Mesud, a od neviđenog zlostavljanja preminuo je Ibrejlić Mustafa zv.“Čakara“.

21 Zatagić Zilkaida Amel (1975), ubijen od postrojbi HVO na Kratinama 1993.godine. Njegovi posmrtni ostaci su pronađeni u groblju Međine na području Mostara. Dok je beživotno tijelo Sunulahpašić Rasima Salih pronađeno u Tisovcu. Iz Tisovca su izmještena i tri beživotna tijela pripadnika bivše JNA, koji su bili na službi u kasarni Draga u Busovači.

22 Osmančević Osman, Osmančević Enes, Osmančević Almina, Zatagić Ramo

Tako su postrojbe HVO iz Busovače na osnovu prethodno planiranih i sistemski pripremljenih aktivnosti u gradu i selima općine Busovača u realizaciji vojnih ciljeva i zlodjela nad Bošnjacima počinili raznovrsne oblike zločina: napad na civilne ciljeve, ubistvo civila, pljačka privatne imovine, neselektivna upotreba sile, razaranje bošnjačkih stambenih,²³ kulturnih i drugih objekata, progon stanovništva,²⁴ zlostavljanja itd. Izvršena zlodjela su posljedica ogromne ideološke mržnje i težnje za teritorijalnim osvajanjima.

Okrutno i nečovječno postupanje sa uglednim intelektualcima, a posebno sa predsjednikom Organizacije SDA Busovača, gospodinom Omerom Malkićem i drugim muslimanskim civilima tokom i nakon preuzimanja vlasti u Busovači bilo je svakodnevno. To nečovječno postupanje uključivalo je, ali se nije ograničavalo samo na mučenje, fizičko i psihičko zlostavljanje, već i na prisiljavanje na život u nehumanim uslovima kao što je logor Kaonik (25.01.1993.). Omer i muslimanski civili u Busovači imali su restriktivne i diskriminirajuće mjere, kao što je ograničavanje slobode kretanja, samovoljni pretresi njihovih kuća, istjerivanje iz njihovih kuća, da bi se u njih uselili Hrvati, tako je Omer sedam puta mijenjao kuće stanovanja pod „brižnom“ prismotrom policajca Petrović Nikice. Dok je stanovao u kući Sarajlić Deriša, ekstremisti hrvatskog naroda u kuću su bacili razornu eksplozivnu napravu od koje mu je poginula supruga Rajfa, a Omeru je izvršena visoka amputacija noge. Rukovodeći organi bolnice u Splitu, poslije 40 dana, neizliječenog Omera izbacili su iz bolnice. Narednih mjesec dana stanovao je u privatnoj kući sa inficiranom ranom. Posredstvom brata Kadrije i UNPROFOR-a izmješten je na dvogodišnje liječenje u Kraljevsku bolnicu u Kopenhagenu. Danas Omer Malkić živi u Busovači. Pamti šta mu se dogodilo i poziva svoje komšije da zajedno žive i izgrađuju svoju Busovaču.

Svu brutalnost i zločinačke porive pripadnici HVO ispoljili su 1.marta 1993. godine u 01.00 sati, kada su upali u stan porodice Ibrahima Hodžića, sa namjerom da ga istjeraju iz stana. Ibrahim je pred suprugom grubo udaran i mučen, te je od zadobijenih povreda umro na putu do bolnice. On je bio istaknuti aktivista, društveno-politički radnik.²⁵

Deteljnim istraživanjem ustanovljeno je da su postrojbe HVO-a i policijske snage u napadu na grad i sela općine Busovača u periodu od januara 1993.godine pa do potpisivanja Vašingtonskog sporazuma izvršili gnusne zločine ubistva civila. U januaru 1993.godine, pripadnici HVO-a iz Busovače su zarobili tri pripadnika 2/17. VKbbr na busovačkom ratištu. Ubijen je i vodič, pripadnik 333.bbr. Poslije razmjene tijela, obdukcijom je utvrđeno da su svi oni bili mučeni, a potom ubijeni.²⁶ Pripadnici HVO-a iz Busovače su 10.juna 1993.godine, u rejonu sela Milavice, zarobili i kasnije, nakon što su mučili, pogubili dvojicu pripadnika 2/333.bbr Armije R BiH.

23 Usljed ratnih djestava na teritoriji općine Busovača uništeno je ili oštećeno 355 ili 42,70% bošnjačkih stambenih objekata (iz Programa: „Busovača-otvoreni grad“).

24 Usljed ratnih djestava sa teritorije općine Busovača raseljeno je 3.710 ili 63,20% Bošnjaka (Iz Programa: „Busovača-otvoreni grad“).

25 HZ H-B, HVO brigada „Nikola Šubić Zrinjski“ sigurnosno-informativna služba Busovača- Izvješće od 01.03.1993.godine.

26 ICTY, 3.korpus A R BiH, Ratni dnevnik 1, od 05.12.1992.godine do 13.03.1993.godine, broj: 02/5-2

U vremenu od 1992. do 1995.godine u Busovači je poginulo 29 civila bošnjačke nacionalnosti, dok se njih 3 vodi kao nestale osobe. Raznovrsnost oblika zlodjela pokazuje svu gnusnost ispoljenu nad civilnim stanovništvom općine Busovače. Najveći broj žrtava je ubijen vatrenim oružjem. Registrovan je i slučaj ubistva udarcima. Način izvršenja zločina nad većim brojem žrtava ostao je nepoznat. Ovi ljudi nisu ubijani kao pojedinci nego kao pripadnici određene nacije i vjere, što je jedno od kažnjivijih djela po Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina, od 19.decembra 1948.godine.

U zoni odgovornosti 333.bbr, tokom Odbrambeno-oslobodilačkog rata je, na osnovu dokumentacije SVB i SJB Busovača kod nadležnog tužilaštva i suda evidentirano jedno krivično djelo ubistva civila od strane pripadnika Armije R BiH, i to krivično djelo je procesuirano u toku rata.²⁷ Pravično ponašanje i visoka svijest komande i boraca 333.bbr Armije R BiH je uticalo da nije bilo zločina i bilo kakvih drugih oblika neljudskog ponašanja prema našim komšijama, što nas čini drugačijim u odnosu na druge i time se ponosimo.

5. Logor u Kaoniku

Krajem 1992. i početkom 1993.godine, snage pod kontrolom hrvatskih vlasti zauzele su one općine za koje se smatralo da predstavljaju prijetnju ostvarivanju generalnog plana za stvaranje hrvatske države u Bosni i Hercegovini. U Busovači u preuzimanju vlasti učestvovala su i „hrvatske snage“.²⁸ Preuzimanje vlasti pokrenulo je niz događaja koje su organizovale i vodile općinske hrvatske vlasti, zbog kojih će do kraja rata nekoliko desetina bošnjačkih civila izgubiti život, dok će hiljade njih (3.710), pod prisilom, otići sa svojih ognjišta.

Hrvatske snage (vojne jedinice posebne namjene, vojne i civilne policije) je organizovala i opremala HDZ. Organizovanje HVO i civilne policije, te njihovo opremanje, obuku i rukovođenje tim različitim jedinicama zahtijevalo je značajan stepen koordinacije između političkih, vojnih i policijskih struktura, kako na općinskom tako i na regionalnom nivou.

Hrvatske vlasti na općinskom nivou u periodu koji se razmatra, imale su ovlaštenja i kontrolu nad:

- a) Oduzimanjem slobode i zatvaranjem Bošnjaka, formiranjem i radom logora Kaonik, te ubijanjem Bošnjaka u logoru;
- b) Nanošenje teških fizičkih ili duševnih povreda Bošnjacima za vrijeme njihovog zatvaranja u logor Kaonik i za vrijeme ispitivanja u policijskim stanicama i vojnim ustanovama, tokom kojih su zatvorenici bili konstantno izloženi ili prisiljavani da budu svjedocima nehumanih djela koja su uključivala lažna svjedočenja, mučenje i batinjanje;

²⁷ Helvida Elvir, zv.“Kokan“ iz sela Bukovci, općina Busovača, vojnik 333.bbr, dok je bio na odmoru, ubio je stariji hrvatski bračni par, radi čega je u toku rata osuđen na kaznu od 8 godina zatvora.

²⁸ Pretresno vijeće se oslanjalo na svjedočenje svjedoka J, koji je vidio vojnike s oznakama HV-a, HVO-a, HOS-a, te vojnike iz jedne brigade iz Hercegovine, kako učestvuju u napadu. Predmet br.IZ-95-14/2-A, str.102.i 103.

- c) Zatvaranje Bošnjaka u uslovima sračunatim da dovedu do fizičkog uništenja dijela tih grupa, i to pomoću batinjanja ili drugih vidova fizičkog maltretiranja, davanjem obroka jedva dovoljnih za preživljavanje, neznatne količine vode i isto tako nepostojanje ljekarske njege, nehigijenski uslova i pomanjkanja prostora.

Čim su vojne snage počele napadati grad i sela, na stotine civila Bošnjaka, uključujući žene, djecu i starije osobe kontinuirano su izdvajani i okupljeni na nacionalnoj osnovi, etničkoj, političkoj ili vjerskoj pripadnosti i duže vrijeme zadržavani na okupljenim mjestima.²⁹ Bošnjaci koji nisu poslani u logor Kaonik prisilno su premješteni.

Odvođenje u logor Kaonik nesumnjivo govori da je ono bilo planirano i nadgledano. Ne postoji način na koji bi bilo ko mogao ad hoc stvoriti logor i u njemu sistemski provoditi fizička zlostavljanja, mučenja, izvođenja teških fizičkih radova, mučenje glađu i žeđu i dr. osim da to planirano učini vlast sa svojim organizovanim snagama za vršenje zločina nad civilnim stanovništvom. A o strahotama u logoru, svoj sud je dala i Pierre Andre Conod, šef delegacije Međunarodnog crvenog križa u Zagrebu, zadužena i za sjevernu Bosnu. Ona je u vezi logora izjavila: „*Mislim da bi nas, kad se ne bi radilo o logorima smrti, pustili da u njih uđemo. Kad bi uvjeti u tim logorima bili prihvatljivi imali bi razloga da nam ih pokažu.*“

HDZ i HVO Busovače su imali direktnu kontrolu nad logorom u Kaoniku. Hrvatske snage uhapsile su većinu bošnjačkih civila koji su preživjeli prvi napad. Bošnjake su tukli prije nego što su ih smjestili u logor. Stotine njih je bilo zatvoreno, a zatim podvrgnuto rasprostranjenim pojavama fizičkog i psihičkog zlostavljanja i neljudskim postupcima, s namjerom da nanesu što više bola Bošnjacima kao nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj grupi, ubijali su ih i teško ranjavali te im namjerno nametali teške životne uslove.

Otpočinjanjem napada hrvatskih vojnih snaga na životne prostore Bošnjaka, otpočelo je i njihovo zatvaranje u logor Kaonik.³⁰ U logoru je radilo vojno i policijsko osoblje HVO-a kao njihovi izvršioc, a pod nadzorom HDZ-a. Pored toga, hrvatski policijski i vojni isljednici imali su neograničen pristup logoru i djelovali su s osobljem koje je nadgledalo logor.

Bojovnici HVO-a iz brigade „Zrinjski“, u januaru 1993.godine, zarobili su i zatvorili u logor Kaonik oko 300 civila bošnjačke nacionalnosti sa teritorije općine Busovača.³¹ Dana 25.januaru 1993. godine HVO je sproveo vojno sposobne civile iz sela Strane u logor Kaonik. Istog dana iz Viteza su zarobljeni civili nakon što su pretučeni u policijskoj stanici, predati logorskom osoblju u Kaoniku.³² Nakon što su jedinice

29 Dana 24.januaru 1993.godine, oko 05,30 ili 06,00 sati, HVO je napao Kadića Stranu, Bošnjački dio Busovače. Bošnjaci koji su ostali u gradu (ukupno oko 90) sakupljeni su i dovedeni na trg. Ženama i djeci (ukupno oko 20) dozvoljeno je da se vrate kućama, dok su muškarci (ukupno 70), neki od njih stari 14 – 16 godina, ukranci u autobuse i odvedeni u logor Kaonik. (Svjedok J, T.4534-35; Nasiha Neslanović, čiji je suprug takođe odveden u Kaonik, T.11217; svjedok T, T.9467-689).

30 Svjedok AG, u Predmetu Dario Kordić i Marijo Čerkez, je takođe potvrdio da su muškarci u maskiranim uniformama HVO-a, muškarce muslimanske nacionalnosti odvodili u Zatočenički centar u Kaoniku.

31 Svjedok Smajlović Fadil

32 Neslanović Nihad, Dedić Adem i Bešo Nermin.

HVO-a izgubile položaje u selima Jelinak i Lončari (16.04.1993.godine), na prisilan način odveli su u logor Kaonik 31 civila. Narednog dana, to jest 17.04.1993.godine, zarobili su trojicu skrivenih civila Bošnjaka iz pomenutih sela i predali ih u logor Kaonik, da bi kasnije njihova beživotna tijela bila pronađena u rijeci Lašvi.³³ Od posljedica fizičkog zlostavljanja u logoru je preminuo i Ibreljić Mustafa zv. „Čakara“.³⁴ Međunarodni krivični sud u Hagu je konstatovao da su muslimanski civili i pripadnici TO u dva navrata zatvarani u logor: prvi put nakon napada HVO-a na općinu u januaru 1993.godine i drugi put u aprilu 1993.godine. I u jednom i u drugom napadu učestvovao je Dario Kordić. Primjera radi, u maju 1993.godine na spisku je bilo 79 zatvorenika. Tako je u prvostepenom postupku dokazano da su u Kaoniku zatvoreni civili u periodu od januara do maja 1993.godine i da su krivična djela zatvaranja i protivpravnog zatvaranja civila Kordiću, dokazana.

Bošnjaci su iz logora Kaonik svakodnevno vođeni na prisilni rad, to jest kopanje rovova, zemunica, saobraćajnica i izvođenje drugih fizičkih poslova naređenih od strane zapovjednika HVO. Bili su angažovani u selima Lončari, Jelinak, Strane, Podjele, objektu Kula i drugdje na teritoriji Busovače. U toku izvođenja radova bili su redovno maltretirani od strane borbenika HVO. Posebno su bili tučeni nakon borbenih dještava kada bi postrojbe HVO izgubile položaje od Armije R BiH. Od posljedica dještava za vrijeme kopanja preminuo je Alić Mesud. Neslanović Nihad je svejdok ubistava Elezović Nermina i Aletić Mehmeda.

Najteže što su borbovnici HVO iz Busovače svojim komšijama Bošnjacima činili bilo je odvođenje zatvorenih civila Bošnjaka u „živi štit“. Tako su borbovnici HVO na taj način demonstrirali svoju hrabrost na bojnom polju angažujući u prethodnici Bošnjake u „živi štit“ na objektu Kula i selima Gornja Rovna, Ahmići, Kratine i Prosje. Pašić Nijaz je svjedočio o angažovanju u živom štitu u selima: Katići, Merdani i Strane.

Opći uslovi za život u logoru Kaonik bili su bijedni i nepodnošljivi. Logoraši su bili toliko natrpani u ćelije, da često nisu mogli ni leći i nije im bilo dozvoljeno kretanje po logorskom prostoru. Dnevni obroci, kada su ih logoraši dobijali, bili su količinski minimalni i nedovoljni za preživljavanje, a često i higijenski neupotrebljivi. Ono malo vode što su dobijali bilo je nedovoljno. Higijenski uslovi bili su više nego neadekvatni. Nužnika ni prostorija za ličnu higijenu nije bilo dovoljno. Logorašima nije mijenjana odjeća, niti su imali posteljinu. Logorašima nije pružana adekvatna ljekarska njega ili je uopšte nije bilo. Općenito uzevši u obzir, uslovi života su do te mjere bili surovi i okrutni da ih je nemoguće u cijelosti opisati. Svi zatvoreni Bošnjaci bili su osuđeni bez sudskog postupka, jer ga nije bilo i nije im bila omogućena odbrana, a njihovo interniranje nije bilo vojno opravdano. Uglavnom su bili zatvoreni zbog njihove nacionalne, vjerske i političke pripadnosti.

33 Osmančević Šaban, Osmančević Avdulah i ranjeni Osmančević Mesuda Ćamil.

34 Pres centar 3.korpusa, Zenica 09.02.1993.godine, Dnevni bilten Komande 333.bbr, broj: 01-253-3/93, od 04.02.1993.godine. Nota upućena UNPROFOR-u, Posmatračkoj misiji EZ (ICMM); Međunarodnoj organizaciji Crvenog križa (MKCK). Landry Remi, major Kanadske vojske vidio je krampom unakaženo beživotno tijelo Ibreljić Mustafe. O slučaju je bila upoznata Iris Wittwez, šefica MKCK za BiH sa sjedištem u Zenici, preko svoje zamjenice gospođe Kler.

Razmatrajući prvostepenu osuđujuću presudu Pretresnog vijeća, Žalbeno vijeće Haškog tribunala je u paragrafima 624.i 625.konstatovalo:

Prema evidenciji Udruženja logoraša općine Busovača, koje broji 472 člana, te se može zaključiti da je kroz logor Kaonik prošlo najmanje toliko ljudi, tj. Bošnjaka, a moguće je da je cifra i veća jer ima logoraša koji se nisu učlanili u ovo Udruženje..

6. Sabirni logor u selu Skradno

Lokalnoj HVO vlasti u Busovači nije bio dovoljan logor u Kaoniku za zatvaranje muslimanskih civila, pa je u selu Skradno formirao zatvor. Politički moćnici HDZ-a sa općinskim nosiocima vlasti imali su veze sa narednjima da se zatvaraju busovački Muslimani, te sa narednjima da se ustanovi zatvor u Skradnu.

Muslimanski civili su bili najviše zatvarani u zatvor Skradno, u tri navrata, prvi put nakon napada HVO-a na općinu u januaru 1993.godine (napad na Busovaču), drugi put nakon napada u Lašvanskoj dolini, u aprilu 1993.godine, te u junu 1993.godine, kada su u ovaj sabirni centar dovedeni civili iz Velike Bukovice, sa područja travničke općine. Međutim, da bi osigurao kontinuitet zatvaranja civila, HVO je nakon što bi okupirao muslimanska sela i naselja, u Busovači okupio muslimanske civile, gdje bi razdvojio žene i djecu od vojno sposobnih civila. Tada bi vojno sposobne deportovao u Kaonik, a poslije kraćeg boravka, premjestio ih u zatvor u Skradnom. Drugi način zatvaranja civila bio je kada postrojbe HVO izgube određeni prostor ili selo usljed nadmoći Armije R BiH.³⁵ Dakle, zatvor u Skradnom popunjavao je civilima Muslimanima direktno sa teritorije općine ili su zatvorenici iz logora Kaonik skrivani od MKCK ili su ih pak iz drugih razloga prebacivali u zatvor Skradno. Zatvorenici su bili razmješteni po potrebi u veći ili manji broj muslimanskih kuća. Taj prostor fizički su obezbjeđivali borovnici HVO-a, naoružani sa dugim cijevima. Pripadnici HVO-a su svakodnevno kontrolisali i provjeravali zatvorenike. Često su dolazili u kapuljačama, da ih ne bi zatvorenici prepoznali. Na osnovu više obavljenih razgovora došli smo do zaključka, da su mještani Muslimani iz sela Skradno bili taoci HVO.

Dok su muslimanski civili bili zatvoreni u zatvoru u Skradnom, prolazili su razne torture. Tako su jedni zatvorenici vođeni u živi štit u sela Strane, Gornja Rovna i Merdane. Drugi zatvorenici su vođeni na prisilni rad, tj. kopanje rovova, zemunica i saobraćajnica. U toku prisilnog rada u G.Rovnoj ranjen je Osmančević Mujage Fuad. Zatvorenici su konstantno ispitivani, maltretirani i tučeni.

Sloboda nema cijene. To je nagnalo devetoricu civila Muslimana zatvorenih u zatvoru Skradno da se odluče na bijeg. Zatagić Ramiz svjedoči da je u grupi koja je bježala prije njegove ubijeno nekoliko civila, Muslimana. Tako su poginuli Osmančević Sinana Ahmet i Osmančević Mule Fehim, dok su ranjeni Kermo Hidajet i Pezer Mujo, a Osmančević Refik je pobjegao.

35 Tako je svjedok Zatagić Ramiz, između ostalog, ispričao: „Nas je HVO prisilno preselio iz našeg sela 16.04.1993.godine, tada su zapalili naše kuće u selu Lončari i natjerali nas da gledamo kako naše selo gori“.

Civilna i vojna vlast u Busovači su protivpravno zatvarali svoje komšije Muslimane s ciljem da ih pokore. Napad na grad Busovaču i muslimanska sela imali su isti obrazac, počevši od prvog napada sa zatvaranjem Muslimana i tako do kraja rata.

Selo Skradno je u junu 1993.godine bilo zatočeničko mjesto za preko 80 bošnjačkih civila Velike Bukovice sa općine Travnik koji su u b/d korišteni kao živi štit, a posebno prilikom povlačenja bojovnika HVO pred naletom jedinica Armije R BiH sa obronaka Vlašića prema Novoj Biljoj. U toku tog povlačenja ekstremisti HVO su ubili nemoćnu staricu koja nije mogla držati tempo povlačenja, a Zijad Delić se i danas tretira kao nestalo lice. Žene, djeca i starci su smješteni u muslimanskim kućama u s. Skardno, a po svjedočenju preživjelih, svakodnevno su bojovnici HVO dolazili, maltretirali ih i zajedno sa muslimanskim porodicama-mještanima Skradnog protjerali ih iz kuća i u njih smještali hrvatske porodice.³⁶

7. Prisilni rad

U periodu od marta 1992.godine do potpisivanja Vašingtonskog sporazuma, hrvatske lokalne vlasti u Busovači učestvovala su u ubistvima, nanošenju teških fizičkih ili psihičkih povreda, u namjernom terorisanju i stvaranju takvih životnih uslova Bošnjaka u toku prisilnog rada, koji su bili smišljeni da prouzrokuju njihova fizička ubistva.

Dakle, odmah po preuzimanju vlasti i uspostavljanju kontrole nad područjima općine Busovača, hrvatski zločinci su, po unaprijed sačinjenom planu, izvršili kampanju koja je, između ostalog, uključivala i: ubijanje bošnjačkog civilnog stanovništva do kojeg je došlo za vrijeme prisilnog rada; i odvođenja Bošnjaka na prisilni rad, između ostalog, na liniju fronta, i za živi štit.

Prisilni rad i rad na linijama fronta prema Armiji Republike Bosne i Hercegovine bio je u značajnoj mjeri prisutan. To se posebno ogledalo u nasilnom odvođenju na kopanje rovova na liniji fronta, izvlačenje ranjenih i poginulih bojovnika HVO, čime su civili i nerijetko logoraši bili najokrutnije izloženi životnoj opasnosti. To, između ostalog, potvrđuju znani i neznani ranjeni i poginuli bošnjački civili. Jedan od zlostavljenih logoraša je rekao da je bio prisutan kada je ubijen Alić Mesud, prilikom kopanja rovova za postrojbe HVO. Prisilni rad se, na osnovu izjava žrtava i svjedoka zločina odvijao uz stalna udaranja. Krampom je dotučen Ibreljić Mustafa, zvani „Čakara“,³⁷ tako što je preminuo na licu mjesta od zadobijenih udaraca.

U toku prisilnog rada bošnjački civili su batinjani i mučeni. Surove batine, mučenje, ubijanje i drugi oblici fizičkog i psihičkog maltretiranja bile su uobičajena pojava u toku prisilnog rada, na liniji fronta i u „živom štitu“. Bojovnici HVO koji su dolazili u kontakt sa logorašima koristili su najrazličitija oružja i predmete za brutalno batinjanje i druge oblike teškog fizičkog zlostavljanja i maltretiranja angažovanih civila na prisilnom radu na liniji fronta. Konkretno, bošnjački politički i društveni rukovo-

36 Zapisnik organa bezbjednosti 306.bbr o razgovoru sa mještanima s.V.Bukovica broj: 03/383-6, od 28.06.1993.godine, dokaz u predmetu Rasim Delić (Kazivanje Delić Seće)

37 Smajlović Fadil, logoraš, izjava u prilogu dokumenata Monografije.

dioci, intelektualci, imućni građani, muškarci u dobi za vojsku, a posebno Bošnjaci za koje se smatralo da su ekstremisti ili da su se suprotstavili Hrvatima, naročito su podvrgavani zlonamjernim batinama ili mučenjima. Sve iznijeto samo potvrđuje da djelovanje postrojbi HVO nema nikakve veze s oružanom borbom, već se svelo na teroriziranje. Međutim, hrvatske općinske vlasti propustile su da preduzmu potrebne mjere da spriječe takva zlodjela ili da kazne njihove znane počinioce.

O prisilnom radu, posebno kopanju rovova i zemunica na linijama HVO, žrtve su svjedočile o različitim oblicima zlostavljanja. U tom kontekstu se, na primjer, navodi da su se morali javljati skoro svaki dan radi njihovog angažovanja na linijama HVO prema Armiji R BiH. Jedno vrijeme, radi sopstvene sigurnosti, vođeni su noću na prisilni rad. Jedan od sagovornika je rekao „nema mjesta na općini Busovača gdje nisam kopao rovove“. Na kopanju su ostajali po čitav dan, a i tada su bili izloženi fizičkom maltretiranju, a posebno kada bi postrojbe HVO izgubile položaje u toku borbenih dještava od A R BiH.

Ovo pitanje zaključujemo konstatacijom da će se Bošnjaci morati sjećati, jer oni koji zaboravljaju rizikuju da im se to ponovi. Možemo praštati, ali nikada nećemo zaboraviti. I nikada više nećemo biti slabi, jer slabost priziva nasilje.

8. Hrvatska ratna taktika silovanja i seksualnog zlostavljanja Bošnjakinja

Tokom napada na suverenu i nezavisnu Republiku Bosnu i Hercegovinu, napadač je izvršio zločin nad bošnjačkim narodom, od kojih je, za Bošnjake, bez sumnje najbolnije ono što su bezobzirni ratni zločinci činili njihovim majkama, sestrama, suprugama i kćerkama. Bošnjaci, s obzirom na to da su muslimani, visoko vrednuju život, ali više od toga cijene čast i obraz.³⁸ Planeri i počinioci ratnog zločina su u ovom ratu posebno atakovali na žene Bošnjakinje, kao stub bošnjačke porodice, nastojeći ženu i porodicu iznutra destruisati do projektiranog uništavanja.³⁹

Silovanja, kao jedan od oblika genocida, malo je teško razumjeti i objasniti. Silovanje žena, naime, novi je izum u povijesti genocida. Po onome što su pojedini Hrvati u Busovači učinili Bošnjakinjama, može se slobodno reći da su oni jedna nova vrsta monstuma u kojoj su se sjedinila sva zla i prljavštine iz svih drugih životnih vrsta zajedno. Akademik prof.dr. Muhamed Filipović, opisujući poriv za silovanje tuđih žena, kazao je „...silovanje, koje u pravilu prati čin genocidne radnje nad Muslimanima, može se objasniti odnosom prema sopstvenom porijeklu“.⁴⁰

Dr. Melika Kreitmajer, šefica ginekološkog tima koja je pregledala između 25 i 40 žrtava iz Brezova Polja, kaže da su ona i njezine kolege uvjereni da je cilj silovanja bio „...poniziti Muslimanke, povrijediti ili uništiti njihovu ličnost, izaziva šok.... Te žene nisu bile silovane zato što je vojnika na to natjerao nekakav nagon. One su bile silovane zato

38 Muharem Omerdić: Prilozi izučavanja genocida nad Bošnjacima (1992.-1995.), štampa – Harfograf, Tuzla, str.393-399.

39 Dr. Monika Husar u studiji „Rat protiv žena i njihov otpor“, navodi podatke da je u Terapeutskom centru „Medika“ u Zenici do ljeta 1995.godine obrađeno 12.000 žena, 500 psihološki pregledano, a gotovo 500 stacionarno psihološki zbrinuto.

40 Muhamed Filipović, „U vrtlogu zločina“, Odjek, Sarajevo, XLV/1992., br.3-10.

što je to bio cilj rata...“; i nastavlja: „...Ja sam stekla dojam da je neko izdao naredbu za silovanje djevojaka...“

Silovanja su tokom napada na Bosnu i Hercegovinu postala sredstvo za potpuno ponižavanje Bošnjakinja i njihovo protjerivanje. Takvi događaji uklapali su se u širi model ratnog stanja, uključujući i zastrašivanje Bošnjaka, što je bilo uzrokom da je dosta njih pobjeglo sa svojih ognjišta. Silovatelji su iskoristili stid žrtve kao svoje moćno oružje. Posljedicama poniženja Bošnjakinja izvršen je najcrnji oblik psihološkog genocida. Silovanje do neminovnosti poroda kazuje patološko dno silovatelja. Ova vrsta patološkog fertiliteta, nasilnog začeca i rađanja neželjene djece koja ne trebaju pripadati nigdje i čija uloga treba biti da prenese stid – do danas nije zabilježena u analima ljudskog roda.

Najoštrij izvještaj koji je Državna komisija Bosne i Hercegovine za istraživanje ratnih zločina u BiH dostavila Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu upravo je onaj o silovanjima Bošnjakinja. U tom se izvještaju, naime, navodi preko 2.000 izjava žrtava i svjedoka tog strašnog genocida. Iz njega je posve vidljivo da su masovna silovanja Bošnjakinja vršena organizovano i ciljano. Na optuženičkoj klupi ovog suda zasigurno bi se trebalo naći dosta manijakalnih siledžija i zločinaca iz reda hrvatskog naroda, među kojima i trojica bojovnika HVO iz brigade „N.Š.Zrinjski“ (Busovača).⁴¹ Najveći zločin se desio kada su u februaru 1993.godine pripadnici HVO silovali tri Muslimanke na području općine Busovača. Brojni pouzdani podaci potvrđuju da je 80% silovanja izvršeno javno, od čega 16% pred najbližim srođnicima, smatra Sozem Jansen, danski psihijatar. E, upravo tako, trojica hrvatskih bojovnika su, naime, u seksualno mučilište pretvorili kuću žrtve u kojoj su bili njena djeca i svekrva. Da kojim slučajem u toku silovanja nije dva puta fizički onesvješćivana, siguran sam da bi se ponosna Bošnjakinja obratila svojim dojučerašnjim komšijama Hrvatima, a tada monstrumima, moleći ih: „Halalim vam život, spasite mi čast“, ukazuje na visoko vrednovanje čistote, časti i obraza⁴².

Uprkos prešućivanju tih strašnih zločina od samih žrtava, oni se ipak nisu mogli sakriti, budući da su činjeni pred brojnim svjedocima. Na šutnju su žrtve prisiljavali mnogi drugi koji to nisu bili, smatrajući obznanjivanje tog teškog zločina i vlastitom sramotom. Takav je bio slučaj jedne žrtve kada kaže... „kada sam se osvijestila vidjela sam da sam pokrivena jednom dekom i da je kod mene bila moja komšinica...i moja svekrva“. Sve ovo ukazuje na plansko ponižavanje Bošnjaka koje je provodio agresor, te korištenje tog efikasnog sredstva za izazivanje straha, kako bi se što prije, između ostalog, izvršilo i tzv. etničko čišćenje prostora na kojima su stoljećima živjeli Bošnjaci.

41 Izjava S.K. iz Busovače u kojoj se govori o silovanjima i pljački kao dijelu sistematskog napada na bošnjačko stanovništvo u ovom dijelu BiH. Inače, u Zbirci arhivske građe Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, čuva se vrlo vrijedna građa o zločinima HVO-a nad civilnim stanovništvom Busovače i okoline. (Izvor:AIIZ, inv.br.03-5079). Knjiga „Agresija i zločina“ Mesud Hero / Fuad Kovač, str.688 i 689. Izjava silovane osobe iz Busovače (Vidi u prilogu dokumenata monografije).

42 Izjava silovane osobe iz Busovače (Vidi u prilogu dokumenata monografije).

Prikupljanje potpunih činjenica o ovom teškom zločinu znatno je otežano. Mnogi zločinci poginuli su u borbama, inspiratori su nedokučivi, žrtve su u teškom šoku, neke su žrtve ucijenjene ili skrivaju svoje stradanje iz razloga bojazni od osude i odbacivanja od svoje sredine. Zbog toga su brojke relativan pokazatelj. Međutim, da je samo jedna žrtva u pitanju – taj zločin ne smije se zaboraviti. Vremenom će ta konačno nepoznata brojka postati očitija kada se provedu nužna istraživanja (koja slijede). Neka istraživanja dala su neželjene rezultate zbog nedovoljne konspirativnosti, što je pridonijelo da se žrtve silovanja i seksualnog zlostavljanja zatvore u sebe i s nepovjerenjem uspostavljaju bliske kontakte. Radi toga smo se ovog puta ograničili na iznošenje podataka koji su uglavnom poznati javnosti.

9. Uništavanje vjerskih objekata

Bosna i Hercegovina je uvijek bila jedinstven kulturni prostor u kome su svi potrebni jedni drugima, bez obzira na vjerske, nacionalne, ekonomske i druge razlike. Religijska razlika je od Boga dato stanje ljudstvu i mi je moramo poštovati, pa nam ostaje da se međusobno upoznajemo i nastojimo jedni druge što bolje razumijevati u duhovnoj i kulturnoj posebnosti.

Danas se u svijetu ponajviše govori o krizama i problemima. Prošli vijek je bio vijek kriza i problema – govorilo se o ekonomskim i političkim krizama, o krizi vlasti i društvenim krizama. Međutim, postoji jedna kriza koja je iznad svih kriza, kriza vjeronanja i kriza morala. To je najveća tragedija i najveća nevolja. Svaki problem o kojem svijet govori i na koga se tuži ima izvorište u toj krizi. Jedino što je poremećeno i čijim remećenjem smo se našli pred svim ovim problemima u domenu pojedinaca, zajednica i situacija je moral. Ljudi su slični i ostat će slični jedni drugima. Mi smo ljudi, i oni koji nad nama upravljaju su ljudi. Ali, ono što među nama dominira je ova vjersko-moralna kriza.

Međutim, i pored svega rečenog, bosanski Muslimani su tolerantan narod. Govoreći o njihovoj toleranciji dovoljno govori podatak da su oni ugodili Jevreje koji su bili protjerani iz Španije i pružili im zaštitu. Na petstotu godišnjicu protjerivanja Muslimana iz Španije (1492 – 1992.), Muslimani Bosne i Hercegovine bili su osuđeni na nestanak i istrebljenje.

Od januara 1993.godine, do potpisivanja Vašingtonskog sporazuma, na području općine Busovača pod kontrolom postrojbi HVO i hrvatske policije, i kada nije bilo vojnih sukoba, u velikom se broju i kontinuirano oštećivalo i uništavali muslimanski sakralni objekti. Namjerno i bezobzirno uništavanje domova i druge javne i privatne imovine Muslimana, njihovih kulturnih i vjerskih ustanova bio je dio zločinačkog poduhvata naspram muslimanskog stanovništva. Vojne i policijske jedinice i lokalna općinska vlast Hrvata u Busovači propustile su preduzeti odgovarajuće i potrebne mjere da bi se osigurali objekti islamske vjerske zajednice u Busovači. Podaci o uništenim i oštećenim objektima na području općine Busovača prikazani su u Tabelarnom pregledu oštećenih ili uništenih muslimanskih sakralnih objekata na prostoru općine Busovača.

Policajac, u Policijskoj stanici Busovača, sačinio je Službenu zabilješku⁴³ u vezi požara koji je 22.septembra 1993.godine, oko 20,35 sati, izbio u džamiji, vlasništvo IVZ u Busovači. Ovlašteno službeno lice u Službenoj bilješci navodi: „... da je PS Busovača na lice mjesta uputila patrolu, da je angažovana vatrogasna služba i da je vatrogasna ekipa na lice mjesta izašla za 25 minuta, tako da je vatra zahvatila unutarnji dio džamije...“ Indikativna je konstatacija policije u vezi uzroka požara. U službenoj zabilješci kategorički tvrdi „... NN izvršitelj je prije izbijanja požara boravio u džamiji izvjesno vrijeme, što je vidljivo po boci alkohola pljosnatog oblika, a zatim je u gornjem desnom uglu ispod stepeništa prostorije za molitvu podmetnuo požar i udaljio se u nepoznatom pravcu...“ U požaru je uništen unutrašnji dio i krov džamije.

Zapovjednik policijske stanice u izvješću⁴⁴ Predsjedniku HVO općine Busovača tvrdi: „NN izvršitelj ili više njih su istog dana oko 20,35 sati dospjeli u prostorije džamije vlasništvo IVZ Busovača, gdje su u donjem desnom uglu ispod stepeništa prostorije za molitvu podmetnuli požar... Angažovana je vatrogasna služba, međutim zbog nedostatka goriva i neorganizovanosti, ekipa je intervenirala za zakašnjenjem. U požaru je uništen unutrašnji dio i krov džamije“.⁴⁵

Enver Prolaz, glavni imam, boravio je u Busovači za vrijeme Odbrambeno – oslobodilačkog rata. Bilo mu je zabranjeno da naglas sa munare uči ezan. Na najsvirepiji način ef. Prolaz je maltretiran i uznemiravan od strane Hrvata u Busovači. Bio je uznemiravan u toku noći, tako što je kamenovana džamijska kuća u kojoj je živio sa svojom porodicom. Efendija je imao ograničeno kretanje. Mogao je džematlije da kontaktira samo u toku dana. Njemu su se zarobljeni Muslimani u Busovači povjerali o njihovom maltretiranju od strane HVO i hrvatske policije. Na indirektan način im je preko UNPROFOR-a pomogao, a preko humanitarnih organizacija ih materijalno obezbjeđivao osnovnim životnim potrebštinama.

Penzionisani imam Abdulah Neslanović, mještananin G.Rovne, je tokom cijelog ratnog vihora najteže trenutke proveo sa svojim komšijama, kao što su činili i imam Ferid Huseinbašić, u Kaćunima, Enijad Mekić u Bukovcima, Vahid Imamović u Lugovima, te šejhovi Behaudin hadži-ef.Hadžimejlić i Mesud hadži-efendija Hadžimejlić. Izvršavali su vjerske obaveze u svojim džematima i tekijama, te klanjali dženaze poginulim i umrlim, nerijetko pod velom noći i pod snajperskom vatrom.

Pozivamo sve građane Busovače da odbace veličanje zločinaca i poricanje zločina.⁴⁶ Hrvatska je vodila pristrasnu i dirigovanu medijsku propagandu o učešću 17.kbbr na busovačkom bojištu. Navodili su da njeni pripadnici uništavaju katoličke vjerske objekte. Međutim, da to nije bilo tačno svjedoče svi ti objekti koji danas po-

43 Broj:03-9/4-235-201, dana 23.Septembra 1993.godine

44 Broj: 03-9/4-235-802, dana 23.septembra 1993.godine.

45 U prilogu dokumenti Monografije: Službena bilješka, broj: 03-9/4-235-201, dana 23.09.1993.; Izvješće, broj: 03-9/4-235-802, dana 23.09.1993.; i izvještaj o intervenciji Vatrogasnog društva Busovača, broj: 26.11993, dana 22/23.1993.godine.

46 U Bosni i Hercegovini je 614 džamija do temelja porušeno, a njihov materijal odvezen na smetlišta ili razbacan na razne strane. Gotovo nijedna džamija nije ostala a da nije bila primarna meta granatiranja, kao metoda zastrašivanja i izazivanja panike. Tako je u BiH devastirano i uništeno 1.024 islamska vjerska objekta. Vojska RS-a oštetila je 27%, a uništila 57% i HVO je oštetilo 9%, a uništilo 6% objekata IVZ-a. Podaci iz izvještaja Zavoda za zaštitu kulturno – historijskog i prirodnog naslijeđa R BiH.

stoje, svjedoče o toj medijskoj propagandi. Odnos prema HVO i katoličkoj imovini bio je u skladu s važećim međunarodnim konvencijama i pravilima ratovanja.

Pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine nisu vršili neprijateljski akt protiv kulturnih i vjerskih objekata. Primjeri za to su mnogobrojni, a između ostalih, izdajamo akt komandanta ŠVK armijskog generala Rasima Delića,⁴⁷ kada naređuje da se samostan u Gučoj Gori isprazni, fizički obezbijedi i pripremi za predaju katoličkim sveštenicima. U drugom primjeru, Komandant ŠVK naređuje nesmetan prolazak katoličkih sveštenika radi obilaska franjevačkog samostana u Fojnici.⁴⁸

10. Materijalna šteta na privrednim i stambenim objektima

Usljed ratnih djestava, na teritoriji općine Busovača od ukupno 5.870 raseljeno je 3.710 ili 63,20% Bošnjaka. Od ukupno 1.381 napuštenih stambenih jedinica 884 ili 60,80% bilo je u vlasništvu Bošnjaka.

Najveći broj raseljenih Bošnjaka je novo privremeno mjesto prebivališta našao u Zenici i drugim susjednim općinama, dok se jedan određeni broj smjestio na teritoriji općine Busovača pod kontrolom legalnih organa vlasti.

Istovremeno, privremeni smještaj na području općine Busovača pod kontrolom legalnih organa vlasti pronašlo je 1.336 raseljenih lica sa područja drugih dvadeset općina⁴⁹.

Očevici iznose da su između 23. i 24. januara 1993.godine u Busovači uniformisani pripadnici HVO-a minirali tri bošnjačke kuće, da su opljačkali dvije muslimanske radnje, a da je u noći 24. ili 25. januara dignuta uzrak ili opljačkana većina preostalih muslimanskih radnji, uključujući i onu zaštićenog svjedoka „AG“ u predmetu protiv Daria Kordića⁵⁰. Svjedok je rekao da su u ovome učestvovala razne jedinice i da je ujutro 25. januara 1993.godine, kada su Muslimani silom okupljeni na trgu u centru Busovače, vido oznake HV-a, HVO-a, HOS, brigade „Runolist“. U zajedničkim akcijama, uz pripadnike vojne policije HVO-a HZ HB iz Busovače, učestvovali su i pripadnici civilne policije, jedinice za posebne namjene „Vitezovi“ iz Viteza i drugi vojnici. Između 20. i 21. januara 1993.godine, pripadnici vojne policije HVO-a, kao i neki pripadnici MUP-a pretraživali su kuće Muslimana u Busovači u potrazi za oružjem. U radnje i zgrade ubacivali su eksploziv, što je za posljedicu imalo njihovo razaranje i protivpravni napad na civilne objekte.

Tokom i nakon napada na područja općine Busovača, hrvatske postrojbe sistematski su uništavale i nanosile štetu gradu, naseljima, selima i imovini Bošnjaka, uključujući njihove kuće i radnje. Zgrade i kuće su granatirane, paljene ili uništavane. U Busovači su 25.01.1993.godine zapalili kuće: Pašić Muje, Pašić Muharema, Aletić Mehameda, Aletić Muhameda, Aletić Miralema, Ibreljić Hamde i Ibreljić Muhameda. Tako su prilikom povlačenja iz s. Lončari i s. Jelinak bojovnici kojim je zapovijedao

47 Broj: 01-1/21-527, od 30.06.1994.godine.

48 Pisana Naredba broj: 1/297-641, od 17.12.1993.godine

49 Sumarni izvještaj Centra za socijalni rad Busovača sa sjedištem u Kačunima broj: 01-224/97, od 02.06.1997.godine.

50 Svjedok tužbe protiv D.Kordića, sa inicijalima „AG“.

Andrijašević Ivica zapalili 67 kuća, 45 štala i jedan mekteb (djelimično izgorio)⁵¹. U tzv. januarskom sukobu 1993.godine, HVO Busovača je upotrebom zapaljive municije u s. Putiš zapalio oko 90% štala i 5 bošnjačkih kuća. HVO postrojbe su paljenjem i granatiranjem oštetili 81 kuću i okućnicu u posjedu Bošnjaka, od toga u s. Kovačevac 21, Barama 2, Pezićima 30 i u G.Rovnoj 28.

U toku ratnih dještava na području općine Busovača oštećeno je 785 stambenih objekata, od čega u vlasništvu Bošnjaka 335 ili 42,7%. Velike štete registrovane su na 136 ili 54,40%, veće štete na 110 ili 37,40% i manje štete na 89 ili 36,90% stambenih objekata.⁵²

Štete nastale prestankom rada privrednih kapaciteta na području općine Busovača finansijski su gotovo nemjerljive. Sigurno je da će trebati proći duži vremenski period i znatna finansijska pomoć da bi se privreda Busovače dovela u predratno stanje, jer su proizvodni kapaciteti D.D. „Vatrostalna“, D.D. „PGM“, D.D. „NIGMA“ devastirani i uništeni u tolikoj mjeri da je nemoguća njihova obnova i stavljanje u pogon, a nekim firmama se ne zna ni za trag.

11. Pljačka privatne imovine

HVO postrojbe su kontinuirano i bezobzirno prisvajale i pljačkale ličnu imovinu Bošnjaka. Prisvajanje imovine bilo je rasprostranjeno i vojno neopravdano. U mnogim slučajevima, tokom i nakon što bi Hrvati vojno osvojili određeno područje, hrvatski izvršioци ulazili su u kuće i radnje Bošnjaka i opljačkali njihovu imovinu. Pljačka je bila redovna pojava.

Bojovnici HVO su za vrijeme operacija čišćenja na području Busovače i u okolnim selima poput Kovačevca, Strana, G.Rovne, Gavrinih Kuća, Putiša i drugih sela pljačkali bez da su bili sprječavani od svojih zapovjednika. Pljačkali su automobile ili motore i drugo što je kome trebalo, televizore, frižidere, veš-mašine itd. Sva opljačkana imovina pripadala je Bošnjacima.

Raspodjela ukradene robe i napuštene imovine širila je saučesništvo. Svako „očišćeno“ selo ili naselje grada podrazumijevalo je mogućnost da se nabave kućanski aparati, stereo i TV oprema.

Prije nego što bi Bošnjaci bili nasilno zatvoreni ili nasilno premješteni, bili su opljačkani, oduzet im je nakit, stvari, novac i druge vrijednosti, a prije prisilnog premještanja bili su prisiljeni potpisati dokumenta kojima bi se „dobrovoljno“ odrekli svojih nekretnina i lične imovine u korist Hrvata. U nekim slučajevima, Bošnjacima koji su napuštali mjesta boravka bilo je dopušteno da ponesu ograničenu količinu stvari i novca, ali i ta bi imovina bila pokradena na kontrolnim punktovima Hrvata ili negdje drugdje.

Raspravljajući o etničkom čišćenju i pljačkanju imovine Bošnjaka, Žalbeno vijeće Haškog tribunala u predmetu Tužilac protiv Daria Kordića i Marija Čerkeza posebno

51 Podatke potvrdio Alispahić Bakir i Koluh Enes.

52 Iz programa „Busovača-otvoreni grad“

je zainteresovano analizirala izjavu zaštićenog svjedoka AS, pripadnika postrojbe kojom je komandovao Paško Ljubičić. Svjedok je potvrdio da je vršeno etničko čišćenje, te da je vršena „pljačka imovine isključivo vlasništvo Muslimana iz Busovače“⁵³

12. Odgovornost za ratne zločine nad Bošnjacima

Dario Kordić, gospodar života i smrti u Lašvanskoj dolini, rođen je 14.12.1960. godine u Busovači, u Bosni i Hercegovini, oženjen. Radio je kao novinar, a od 1985. godine bio je zaposlen u preduzeću „Vatrostalna“ u Busovači. U toku 1991. godine postao je predsjednik HDZ BiH u općini Busovača. Iste godine postao je dopredsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koja je osnovana 18. novembra 1991. godine. U augustu 1993. godine, kada je HZ HB preimenovana u HR HB, Kordić je ostao na dužnosti dopredsjednika.

Dario Kordić bio je presudna i važna osoba te sastavni dio cijele kampanje i imao je vlast, ovlasti i odgovornosti voditi, kontrolisati i oblikovati njezinu politiku i provođenje, te spriječiti, ograničiti ili kazniti zločine, prekršaje ili povrede humanitarnog prava koje su se dogodile ili su počinjene u okviru kampanje, te je ohrabrio i podsticao međunacionalnu mržnju, razdor i nepovjerenje koji su služili njezinim ciljevima.⁵⁴

Kordićeva odgovornost proističe iz njegovog namjernog učestvovanja kao saizvršioca u ostvarivanju zajedničkog plana iz zamisli. On je planirao, naredio i podsticao progon. Konkretno putem⁵⁵:

- supredsjedanja s Matom Bobanom, sastanku od 12. novembra 1991., čiji su zaključci doveli do stvaranja i funkcionisanja HZ HB, njenog predsjedništva i HVO, te prisutnosti na brojnim kasnijim sastancima, u martu i aprilu 1992. godine;
- njegovih izjava o cilju proširenja kontrole nad teritorijama u BiH koje su proglašene hrvatskim;
- njegove odluke, zapovijesti o vršenju diskriminatorskih postupaka radi uklanjanja Muslimana iz općinskih struktura i sa istaknutih položaja, bojkot teritorijalne odbrane BiH, maltretiranje i zastrašivanje civila Bošnjaka (hapšenje bošnjačkih vođa, paljenje bošnjačkih kuća, ultimatum snagama BiH da se stave pod kontrolu HVO-a);
- učestvovanje u širenju propagande i podsticanju stanovništva bosanskih Hrvata da preuzme kontrolu nad teritorijama u sastavu HZ HB uz isključivanje bošnjačkog stanovništva;
- njegovih zapovijesti i postupka unutar HVO-a, uključujući zapovijesti za zauzimanje objekata JNA i općine, činjenice da se predstavljao kao nadređeni generala Blaškića, pokretanje napada na stanovništvo Bošnjaka tokom 1992. – 1993., itd.

53 Presuda Žalbenog vijeća HT Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, str.104.paragraf 401.i 402.

54 Presuda Žalbenog vijeća HT Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, Predmet br: IT-95-14/2-A, od 17.12.2004.godine.

55 Presuda Žalbenog vijeća HT Dariju Kordiću i Mariju Čerkezu, Predmet br: IT-95-14/2-A, od 17.12.2004.godine

Pretno vijeće je Kordiću izreklo osuđujuću presudu za planiranje, poticanje i naređivanje zločina počinjenih u općinama Travnik, Vitez, Busovača i Kiseljak, uključujući progone, protivpravni napad na civile i civilne objekte, ubistvo, nehumana djela, zatvaranje, bezobzirno razaranje koje nije opravdano vojnom nuždom, pljačkanje, te razaranje ili hotimično nanošenje štete ustanovama namijenjenim religiji ili obrazovanju. Pretno vijeće je konstatovalo da je Kordić naročito odigrao ključnu ulogu u izdavanju zapovijesti za napad na Ahmiće, u aprilu 1993.godine, u kojem je počinjen pokolj nad više stotina civila bosanskih Muslimana. Pretno vijeće je Kordiću izreklo kaznu u trajanju od 25 godina.

Tihomir Blaškić, rođen, 02.studenog 1960. godine, selo Brestovsko, općina Kiseljak, BiH, Hrvat. Završio je 1983. godine Vojnu akademiju kopnene vojske u Beogradu – rod pješadije, u činu kapetana, napustio JNA 1992.godine. Na početku srpske agresije na BiH prešao je na stranu HVO-a u Operativnoj zoni Srednja Bosna. Imao je čin pukovnika. U oktobru 1993. godine dodijeljen mu je čin generala.

Blaškić je bio optužen na osnovu individualne odgovornosti i po komandnoj odgovornosti za zločine koje su neki pripadnici hrvatskih snaga počinili od maja 1992. godine do januara 1994. godine nad Bošnjacima. Trećeg marta 2000.godine je osuđen na 45 godina zatvora. Po završetku drugostepenog (žalbenog) postupka 2004. godine izrečena mu je konačna kazna od devet godina zatvora.

Zlatko Aleksovski, sin Taleta i Eve (rođene Stanho), rođen je 08. januara 1960. godine u Pakracu, općina Pakrac, Republika Hrvatska. On je 28. septembra 1983. godine završio fakultet političkih nauka „Veljko Vlahović“ u Sarajevu, na odsjeku za sociologiju. Od 23. februara 1987.godine radio je kao vaspitač u Popravnom domu u Zenici, do 29. januara 1993.godine, kada je prešao raditi kao upravnik zatvora u Kaoniku, Busovača. U vremenu poslije maja 1993. godine, napustio je Kaonik da bi preuzeo dužnost načelnika Okružnog zatvora HVO „Heliodrom“ u Mostaru, koji je također bio pod upravom HZ H-B.

Zlatko Aleksovski je osuđen na 7 godina zatvora. Osuđen je za: povrede ličnog dostojanstva (kršenje zakona ili običaja ratovanja) i to:

- Dok je bio upravnik zatvorskog objekta u Kaoniku, Aleksovski je podvrgnuo otpriliko 500 zatvorenika koji nisu bili Hrvati fizičkom i psihičkom zlostavljanju. Naredio je i na drugi način pomagao i podržavao nasilna djela od kraja januara 1993. do maja 1993.godine.
- Učestvovao je u odabiru zatvorenika koji su korišteni kao „živi štit“ i kopačirovova, znajući da izlaže opasnosti živote osoba koje su mu povjerene na čuvanje. Nadalje, direktnim učestvovanjem u svojstvu upravnika, ohrabriovao je potčinjene u činjenju krivičnih djela.
- Kao pretpostavljena osoba u logoru, Aleksovski je bio svjestan da se vrše krivična djela, a nije preduzeo nikakve mjere da spriječi pojavu takvih djela, niti da kazni počinioce.

Paško Ljubičić, jedan od komandanata 4. bataljona Vojne policije Hrvatskog vijeća obrane (HVO), optužen za zločine počinjene nad Bošnjacima sa područja Srednje Bosne. Ljubičića je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) prebacio u Sarajevo i procesuiran je pred Sudom BiH. Naime, prema postojećem zakonu, optužnice koje dolaze iz Haga Sud Bosne i Hercegovine prihvata nakon što ovdašnje Tužilaštvo prilagodi domaćem zakonu.

U Haškoj optužnici Ljubičić se teretio za zločine protiv čovječnosti, dok ga Tužilaštvo BiH tereti „za zločin protiv čovječnosti na temelju ubistva“, kao i za udruženi zločinački poduhvat, te prema komandnoj odgovornosti nad drugim počiniocima. U prilagođenoj optužnici stoji i da je Paško Ljubičić, zajedno sa Dariom Kordićem i Mariom Čerkezom, činio dio udruženog zločinačkog poduhvata.

Prema optužnici koju je Tužilaštvo BiH prilagodilo domaćim zakonima, a na osnovu one koja je podignuta u Hagu, Paško Ljubičić se tereti da je tokom sukoba između Armije R BiH i HVO učestvovao u napadu na civilno stanovništvo u općinama Busovača i Vitez. Takođe se tereti da je učestvovao u zatvaranju nenaoružanih civila, te korištenje tih civila za prinudne radove i druge protivzakonite svrhe, uključujući i ubistva.

Ljubičić se tereti da je u ranim jutarnjim satima 25. januara 1993. godine „sudjelovao i naredio pripadnicima 4. bataljona VP da napadnu Bošnjake u Busovači, pri čemu je ubijeno 27 civila“. Opisan je napad od 16. aprila 1993. godine na sela Ahmiće, Nadioke, Piriće i Šantiće, prilikom kojeg je ubijeno više od 100 Bošnjaka civila.

Ljubičić se tereti i da je od januara 1993. godine, zajedno sa pripadnicima 4. bataljona VP HVO-a protivzakonito zarobljavao Bošnjake civile iz općine Busovača i Vitez. Zarobljenici su odvedeni u objekat kino kompleks u Vitezu, zatvor Kaonik u Busovači, Veterinarsku stanicu u Vitezu, Osnovnu školu u Dubravici i u prostorije SDK u Vitezu.

Civili su zadržani, tučeni i podvrgavani ostalim oblicima teškog fizičkog i psihičkog zlostavljanja, da bi potom bili korišteni i kao živi štit na prvim linijama ratišta na lokacijama: Kratine, Kula, Rijeka, Krčevine, Sivrino selo, Tolovići, Topole, Komari, Bakije, Gradina, Križančevo Selo, Strane, Putiš, Prosje, Rovna, područje prema

Merdanima, u blizini Nadioka i Pirića, te područjima u blizini Lončara.

Naime, svim Bošnjacima su jako dobro poznata zbivanja na području općine Busovača od 1990. pa do 1995. godine. Tokom 1992. godine, gotovo da smo molili političke partnere sa hrvatske strane da zajednički formiramo policiju i vojsku na lokalnom nivou. Njihov odgovor je bio prvo tajan, a onda izričit da oni više nikada ne žele da imaju zajedničku vojsku i policiju. Alternativa takvom tvrdokornom stavu hrvatske politike u Busovači bila je formiranje paralelne policije, vojske, lokalne vlasti itd.

Praksa pokazuje da gotovo nikada paralelna vlast nije mogla egzistirati, u isto vrijeme i na istoj teritoriji, a da ne dovede do sukoba. Prema tome, ključni faktor koji je doveo do rata, odnosno, do agresije HVO-a na Armiju i Bošnjake u Busovači, a time

i do teških posljedica tog rata u ovoj općini bile su hrvatske političke strukture, koje su poticaj za takvu politiku dobile direktno od režima Franje Tuđmana i Republike Hrvatske. Doduše imali su posrednike, Daria Kordića, Bobana i Šuška.

Sa stanovišta hrvatske politike, sve bošnjačke žrtve, kao i oni Bošnjaci koji su preživjeli, ipak su „krivi“, zato što su se protivili stvaranju „velike hrvatske države“ – hrvatski državni projekat, ali bi u tom slučaju izgubili državu, slobodu, dostojanstvo, čast, a možda doveli u pitanje i svoj opstanak na ovim prostorima. Zbog toga se može kazati da bošnjačke žrtve, koliko god bile nevine, nisu bile uzaludne zato što su one omogućile opstanak Bosne i Hercegovine i Bošnjaka i svih bosanskohercegovačkih patriotskih snaga, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost.

HRVATSKO-BOŠNJAČKI SUKOB U REGIJI „SREDNJA BOSNA“ I REGIJI „HERCEGOVINA“

Sažetak:

3. korpus ARBiH je formiran 1.12.1992. godine u Zenici, 4. korpus ARBiH je formiran 17.11.1992. godine u Mostaru, a 6. korpus ARBiH je formiran dosta kasnije, i to 9.6.1993. godine, sa sjedištem u Konjicu. Politički i vojni vrh Republike Hrvatske (Franjo Tuđman i njegovi najbliži saradnici) je u svom konceptu imao za cilj da formira tzv. paradržavu HRHB, koja bi se pripojila Republici Hrvatskoj. Jedinice ARBiH u regiji „Srednja Bosna“ i regiji „Hercegovina“ su uspjele odbiti žestoke i jake napade HVO, koji je bio podržan od strane jedinica HV. Iz defanzivnih, ARBiH je prelazila u ofanzivna djelovanja. Prekinut je „trokut“ (Gornji Vakuf-Bugojno-Travnik). Koncipirane su i uspješno realizovane vojne operacije širokog i velikog dometa koje su bile odlučujuće i presudne, a jedna od navedenih operacija bila je „Vareška operacija 93“, gdje su učestvovalе jedinice iz tri korpusa ARBiH. O „Hrvatsko-bošnjačkom“ sukobu govori se veoma malo u bosanskohercegovačkoj obrazovnoj i društvenoj javnosti, a uloga i značaj 3., 4., i 6., korpusa ARBiH se potcjenjuje i zanemaruje. Imam namjeru da detaljno definišem, analiziram i objasnim uzrok „Hrvatsko-bošnjačkog“ sukoba, borbu protiv hrvatskog agresora, pobjednički put ARBiH i stavljanje HVO i HV pred poraz i pregovarački stol.

Ključne riječi: 3. korpus ARBiH, 4.korpus ARBiH, 6.korpus ARBiH, regija „Srednja Bosna“, regija „Hercegovina“.

1. Uvodna razmatranja

„Hrvatsko-bošnjački“ sukob bila je vrsta sukoba između HVO i ARBiH, koji je trajao od 18.10.1992. pa sve do 23.2.1994. godine. Odvijao se u regijama „Centralna Bosna“ i „Hercegovina“. Velika je greška što se u naučno-istraživačkoj, sociološkoj, historijskoj i vojnoj javnosti koristi termin „bošnjačko-hrvatski sukob“. Zašto ovo kažem? Iz sljedećeg razloga: Političko vodstvo HDZ Republike Hrvatske, na čelu sa Franjom Tuđmanom i njegovim najbližim saradnicima (Gojko Šušak), je izvršilo agresiju na Bosnu i Hercegovinu preko sestrinske stranke (HDZ Bosne i Hercegovine, na čelu

sa Matom Bobanom) i njenog produženog „bojovničkog“ tijela (HVO) koristeći se regularnim jedinicama HV na način da je nelegalno okupirala dijelove teritorija međunarodno priznate države. Ona je „primarni“ faktor i uzrok nastavka sukoba i „rata u ratu“. Stoga je tačnije i prikladnije koristiti se terminom „hrvatsko-bošnjački“ sukob. Da bi se mogao objasniti uzrok početka i nastanka navedenog sukoba, potrebno je obuhvatiti vremenski raspored borbi, događaja, a to podrazumijeva odgovor na sljedeće pitanje: Kada je počeo rat u Bosni i Hercegovini koja je imala status građanske republike i uslov da bude jedna od država koja će doživjeti postepen prelaz iz socijalističkog sistema u sistem liberalne demokratije?

Koncept uređenja države nije mogao biti realizovan zbog propagandne mašinerije koja se ogledala u stalnim i svakodnevnim provokacijama, prijetnjama i incidentima od strane velikosrpskog¹ fašizma i hegemonizma, a nešto kasnije i velikohrvatskog nacizma i klerikalnog fundamentalizma. Postoji mnogo datuma u bosanskohercegovačkoj vojnoj historiji i sociologiji gdje se govori o početku rata i agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Jedni će kazati da je rat u Bosni i Hercegovini počeo 28.9.1991. godine, kada je već monoetnička i monoreligijska JNA spalila hrvatsko selo Ravno². Datum koji se često pominje je 6.4.1992. godine, i u svim izvorima se uzima kao početak rata u Bosni i Hercegovini. „Kada je stvarno počeo rat u Bosni i Hercegovini, stvar je različitih interesa. Još u februaru je bilo sporadičnih oružanih okršaja, upada različitih terorističkih grupa, neosnovanih hapšenja i progona stanovnika (npr. Muslimana iz Bileće i Nevesinja) itd. Mnogi smatraju da, zapravo, rat počinje 3. marta, kada srpski teritorijalci napadaju na Bosanski Brod, da bi ga već 4. marta tukli iz svih teških oruđa. No, sigurno je da je generalna proba agresije na Bosnu i Hercegovinu izvedena 2. marta 1992. godine“ (Duraković, N.2001:290). JNA³ je svoje jedinice transformisala u paravojne formacije VRS⁴ u Bosni i Hercegovini (oku-

1 Velikosrpski fašizam i hegemonizam je „oživio“ i „pustio“ svoje korijene već krajem 80-ih godina u liku i djelu Slobodana Miloševića, a koji će imati svoje sljedbenike u Bosni i Hercegovini (Radovan Karadžić, Momčilo Krajišnik i Biljana Plavšić). Programi Socijalističke partije i Srpske demokratske stranke kao i većina političkih stranaka okupljenih oko bosanskohercegovačkih i hrvatskih Srba nisu bili različiti. Ideologija socijalizma i nacionalizma za njih nije predstavljala nikakav problem. Šta više, koncept i cilj bio je identičan: Velika Srbija.

2 „Slučaj Ravno počinje 28. septembra 1991. godine u trebinjskoj opštini i predstavlja krvavu i tragičnu stranicu bosanskohercegovačke historije. Sve što se tih dana dešavalo u ovom naselju prerasta u ratni zločin genocida. Događaji u Ravnom nisu plod nikakvog ekscesa, nikakvih nesmotrenih poteza, već nečega što je pripremano pola godine; daleko od očiju javnosti građana Bosne i Hercegovine“ (Čupina, S.2006:144).

3 „JNA, pod vidom vojnih vježbi, zauzima sve strateške kote u BiH, potpuno kontrolira sve važnije saobraćajnice, izmješta vojnike i glavninu teškog naoružanja iz kasarni, ukopava se i pravi fortifikacijske linije na svim strateškim mjestima oko gradova, dovlači novo naoružanje, gorivo i municiju i naročito u pojedinim krajevima (kao u Bosanskoj krajini i istočnoj Hercegovini) vrši masovnu mobilizaciju, uglavnom srpskog stanovništva“ (Duraković, N.2001:288).

4 VRS je obuhvatala sljedeće korpuse: 1. krajiški korpus, 2. krajiški korpus, Istočnobosanski korpus, Sarajevsko-romanijski korpus, Hercegovački korpus i Drinski korpus.

pirano 70%⁵ teritorije), i SVK⁶ u Hrvatskoj (okupirano 30% teritorije). Budući da je detaljno prezentiran i dat odgovor na pitanje kada je počeo rat u Bosni i Hercegovini, neophodno i značajno je dati odgovor na sljedeće pitanje: Kada je formirana ARBiH (posebna analiza i objašnjenje bit će usmjereno na osnivanje 3., 4., i 6. korpusa ARBiH, s obzirom da se radi o regiji „Centralna Bosna“ i regiji „Hercegovina“). ARBiH, kao jedini legitimni i priznati oružani subjekt i vojska formirana je 15.4.1992. godine. U početku je obuhvatala: 1.korpus, sa sjedištem u Sarajevu, 2.korpus, sa sjedištem u Tuzli, 3.korpus, sa sjedištem u Zenici, 4.korpus, sa sjedištem u Mostaru i 5.korpus, sa sjedištem u Bihaću. Nešto kasnije će biti formirani: 6. korpus, sa sjedištem u Konjicu i 7. korpus, sa sjedištem u Travniku.

3. korpus ARBiH formiran je 1.12.1992. godine. Zona odgovornosti obuhvatala je regiju „Srednja Bosna“ i dijelove „Bosanske krajine“: Banja Luka, Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška, Čelinac, Prnjavor, Srbac. Vremenom, zona odgovornosti je morala biti promijenjena zbog okupiranih dijelova teritorije države Bosne i Hercegovine. Nešto kasnije, u zonu odgovornosti uključeni su: Vareš, Maglaj i Tešanj. Komandanti korpusa bili su: Enver Hadžihasanović, Mehmed Alagić, Sakib Mahmuljin i Kadir Jusić.

4. korpus ARBiH formiran je 17.11.1992. godine. Zona odgovornosti obuhvatala je regiju „Hercegovina“ i to: Nevesinje, Čapljina, Stolac, Mostar, Jablanica i Konjic. Komandanti korpusa bili su: Arif Pašalić, Sulejman Budaković, Ramiz Drešković i Mustafa Polutak. Što se tiče 6. korpusa ARBiH, on je formiran dosta kasnije, 9.6.1993. godine, i period njegovog trajanja bio je dosta kratak. Sjedište korpusa bilo je u Konjicu. Zona odgovornosti 6. korpusa bila je relativno velika i ispresijecana, što je dodatno usložnjavalo funkcionisanje korpusa. Prostirala se od Volujih jama na obroncima Treskavice na sjeveroistoku, preko kanjona rijeke Ljute, Bjelimičkog platoa do sela Šćipe, u opštini Prozor. Zonom ovog korpusa su povezivane zone 1. i 4. korpusa. Komandanti korpusa bili su: Salko Gušić i Galib Hodžić.

Šta bi se moglo kazati za organizaciju, status i strukturu HOS i HVO? Za organizaciju, status i strukturu HOS i HVO može se kazati sljedeće: HOS i HVO su bile paravojne formacije stranačkih politika HSP i HDZ, a formirane su u julu 1991. godine i aprilu 1992. godine, što će se kasnije pokazati kao vojna, odnosno lukava i podmukla strategija HVO uz podršku HV. Njihova strategija je bila destabilizacija, cijepanje, podjela i uništenje države Bosne i Hercegovine prema dogovoru Franjo Tuđman-Slobodan Milošević, po uzoru na historijski „deja-vu“ Dragiša Cvetković-Vlatko Maček

5 Zadnja vojna operacija srpskog agresora do početka „Hrvatsko-bošnjačkog“ sukoba bila je „Vrbas 92“, kada je zauzeto Jajce 29.10.1992.godine, a branile su ga jedinice TO (koja će se kasnije transformisati u ARBiH), HVO i HOS. „Uravnoteženost protiv snaga VRS rezultirala je teškim terenom i snažnom fortifikacijom koju su branile 5,500 visoko motivisanih trupa bosanskohercegovačkog TO i HVO“ (Central Intelligence Agency, 2002:147).

6 SVK je obuhvatala sljedeće korpuse: 21.Kordunski korpus, 39.Banijski korpus, 18.Zapadnoslavonski korpus, 11.Istočnoslavonski korpus, 15.Lički korpus i 7.dalmatinski korpus.

dogovor, gdje bi bile „udarene“ granice banovinske Hrvatske⁷, a u navedene granice bi ušle regija „Srednja Bosna“ i „Hercegovina“. Za razliku od HVO⁸, strategija HOS⁹ bila je „malo“ drugačija, no u njenom konceptu ne postoji afirmacija niti priznanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta i nezavisnosti Bosne i Hercegovine kao države. Ona je bila izgrađena po konceptu „Hrvatska do Drine“, što je povratak na ustašku ideologiju iz Drugog Svjetskog rata, gdje bi Bosna i Hercegovina bila „udavljena“ u sastavu velike Hrvatske. Zajedničko navedenim ideologijama je sljedeće: one su nesumnjivo kleronacističkog, šovinističkog i rasističkog idejnog programa gdje bi Bošnjacima kao narodu bila oduzeta sva prava, a oni su „Hrvati islamske vjere“ ili „Najčistije hrvatsko plemstvo što ga Evropa ima“. Jedina razlika između već pomenutih ideologija je sljedeća: HOS je priznavao, prihvatao i poštovao komandu ARBiH, dok HVO to nikada nije imao u vlastitom konceptu i cilju. U prvom periodu rata postojale su zajedničke vojne operacije ARBiH, HOS i HVO. Koncipirana i uspješno realizovana je vojna operacija (od 7.6 do 26.6.1992. godine) koju u hrvatskoj vojnoj javnosti zovu „Lipanjске zore“¹⁰ i „Čagalj“¹¹, a oslobođeni su: Mostar,¹² Stolac i Čapljina. Jedna od vojnih operacija¹³ koja je doživjela neuspjeh bila je u regiji „Bosanska Posavina“. No, i tu su saradivale manje jedinice ARBiH, HOS i HVO. Isto je vidljivo i u Jajcu gdje su Bošnjaci i Hrvati zajedničkim snagama vodili borbe protiv srpskog agresora. Mada se može kazati da je postojao vojni savez kakav-takav, hrvatski vojni i politički vrh HVO¹⁴ i HDZ nije imao iskrene namjere. Naprotiv. One su bile geostrateške interesne i iredentističke¹⁵ prirode. Šta se podrazumijeva pod terminom geostrateška interesna i iredentistička priroda? Pod navedenim terminom se podra-

7 18.11.1991. godine u Grudama, (na dan kada je srpski agresor „razorio“ Vukovar), formirana je paradžava „Hrvatska zajednica Herceg-Bosna“ (kasnije će biti preimenovana u „Hrvatsku republiku Herceg-Bosnu). U njen sastav trebalo je „ući“ 30 opština: Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Dobretići, Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i Ravno.

8 U periodu 1992-1993. godine HVO je bio organizovan na nivou operativnih zona: OZ Jugoistočna Hercegovina, OZ Sjeverozapadna Hercegovina, OZ Srednja Bosna i OZ Bosanska Posavina. Neke brigade su ušle u sastav ARBiH i to: „brigada Kralj Tvrtko“ (1.korpus ARBiH), 107. gradačacka brigada, 115.brigada „Zrinski“ Tuzla i 108. brčanska brigada (2.korpus ARBiH) i 101. pukovnija „Ante Knežević-Krpe“ (5.korpus ARBiH).

9 U periodu 1991-1992. godine HOS je bio organizovan u satnije i bojne. Nakon ubistva Blaža Kraljevića i njegovih osam saradnika u zasjedi kod Kruševa 9.8.1992. godine, HOS je raspušten, a neke od jedinica su ušle u sastav ARBiH i to: „101. bojna do Drine“ (1.korpus ARBiH) i Samostalni diverzantski bataljon „Crni vukovi“ Kalesija (2.korpus ARBiH).

10 Naziv vojne operacije prema HVO.

11 Naziv vojne operacije prema HV.

12 U Mostaru je djelovao „Samostalni bataljon odbrane grada Mostara“, koji će se kasnije transformisati u 41. brigadu.

13 „Tokom 1992. godine desile su se jedne od najvećih bitaka u bosanskohercegovačkom ratu, a u kojoj je angažovano više od 50.000 trupa na obje strane, na najvećem strateškom položaju države, regiji Posavina, na sjeveru Bosne“ (Central Intelligence Agency, 2002:145). Riječ je o vojnoj operaciji srpskog agresora pod imenom „Koridor“, koja je trajala od 24.6 do 6.10.1992. godine. Agresor je zauzeo: Modriču, Derventu, Odžak i Bosanski Brod.

14 „Malo prije nego što će 9. maja 1993. godine Bobanov HVO napasti na Mostar, general Armije RBiH Arif Pašalić je znao da su u samoj blizini grada regularne trupe Republike Hrvatske: Ovdje se u širem rejonu Mostara, te prema Jablanici i Konjicu nalaze Splitska i Neretvanska brigada i neke specijalne jedinice HV-a, izjavio je na jednoj konferenciji za štampu i ponudio dokumente“ (Omeragić, S.2000:153).

15 Iredentizam je naziv za nacionalističke pokrete i ideologije koje se zalažu za mijenjanje državnih granica kako bi etničke manjine koje žive na pojedinom prostoru došle pod vlast države gdje čine većinu.

zumijeva zauzimanje dijelova teritorije tuđe države gdje bi jedan narod ugrožavao prava i slobode drugih naroda, a to podrazumijeva negiranje: nacionalne, religijske, lingvističke i rasne pripadnosti. Iz već viđenih događaja, pa i unaprijed „dogovorenih ratova“ između hrvatskih i srpskih ekstremno-nacionalističkih aktera¹⁶ i njihovih sljedbenika, može se kazati da se radilo o već zacrtanim granicama gdje je Bošnjacima bila namijenjena sudbina uništenja i nestanka. Hrvatski agresor je vjerovao da će sve riješiti za par sedmica, kao što je identično tvrdio i srpski (¹⁷rat se odužio nakon pomućenih planova). Tu se prevario, jer nije mogao vjerovati da će naići na žestok i jak otpor ARBiH. Kako je došlo do promjene odnosa snaga na terenu? Zbog čega je potpisan „Washingtonski sporazum“? Da li se HVO našao pred neizbježnim porazom?

2. Hrvatsko-bošnjački sukob u regiji „Srednja Bosna“ i regiji „Hercegovina“

Potrebno je naglasiti jednu tezu u kontekstu formiranja, razvoja i jačanja jedinica 3. 4¹⁸. i 6. korpusa ARBiH. Da se radilo i pripremalo vremenski mnogo ranije (godinu dana prije početka rata, 1991.godine) što se u vojnoj strategiji definiše pojmom „razmišljanje prije nevolje“ ili „napravi korak prije koraka“ mišljenja sam da hrvatski agresor ne bi mogao lahko razbiti linije odbrane jedinica ARBiH. Navedena teza se odnosi na prostor regije „Hercegovina“. Cijeli proces formiranja brigada, a kasnije i 4. korpusa ARBiH, tekao je sporo i bez veće zainteresovanosti za dešavanja u vlastitoj državi i mjestu boravka. To bi bila misao: „Dešava se rat u drugom gradu, a neće doći do mene“. Gotovo cijeli prostor regije „Hercegovina“ je bio u okupaciji od strane kako srpskog sa istoka, tako i hrvatskog agresora sa zapada. U Novom Travniku i Prozoru dolazi do prvih napada HVO, što se uzima kao početak hrvatske agresije. Ona je počela u junu 1992. godine napadom „HVO-HV na Novi Travnik, tačnije na postrojenja vojne industrije, koju su Hrvati željeli samo za sebe. Nakon neuspjeha u Novom Travniku, u oktobru su hrvatske snage napale na Prozor¹⁹ i Gornji Vakuf, dva grada kroz koja se probijao koridor od Hercegovine do Srednje Bosne, s kojim bi se zaokružila kompaktna teritorija za pripajanje Hrvatskoj“ (Ćupina, S.2006:284). U Ča-

16 Dogovori o podjeli države Bosne i Hercegovine u Grazu 6.5.1992. godine između Mate Bobana i Radovana Karadžića.

17 Valja se sjetiti sljedeće vojne operacije: „Drina 93“ u periodu od novembra 1993. godine do januara 1994. godine iz koje je srpski agresor izveo niz manjih vojnih operacija protiv ARBiH. Doživjeli su teške poraze, i to na prostoru: Olova, Teočaka, Tešnja, Maglaja i Bihaća. Jedna od agresorskih vojnih operacija („Kladanj 93“, a poznatija u javnosti kao „Seminar 93“) je proglašena neuspjehom nakon što je odbranjen Teočak. Ratni zločinac Ratko Mladić je kazao: „Na Igmanu sam doktorirao, a ovo će biti samo seminarski rad“. Kasnije je doživio takav kolaps da je jedva izvukao živu glavu.

18 „Cijeli 4. korpus trebao je ratovati sa nekoliko tenkova, transportera i desetak cijevnih artiljerijskih oruđa. Nedostatak municije i neusklađene vrste teškog naoružanja ostavile su snage bosanskohercegovačke vlasti na tom području u osnovi bez teškog naoružanja osim minobacača“ (Central Intelligence Agency, 2003:359).

19 Napad na Prozor je podržan od dijela 113. i dijela 114. šibenske brigade HV-a, dok je drugi dio 114. zajedno sa 123. brigadom iz Varaždina učestvovao u borbama za Novi Travnik“ (Ćupina, S.2006:284).

pljini i Stocu²⁰ dolazi do hapšenja pripadnika ARBiH bez ikakvog otpora. Mostar²¹ je bio u okruženju sve dok 4. korpus ARBiH²² nije koncipirao i uspješno realizovao jednodnevnu vojnu operaciju „Sjeverni logor 93²³“ (30.6.1993. godine, kada je zauzeta i oslobođena kasarna „Tihomir Mišić“, odnosno „Sjeverni logor“ i naselje Bijelo polje. U ovoj operaciji je poginuo komandant 41. brigade Midhat Hujdur-Hujka. Riječ je vojnoj operaciji najvećeg rizika. Išlo se na sve, ili ništa. Bošnjačkom narodu je prijetila sudbina Indijanaca i Palestinaca gdje bi ih „gurnuli“ u rezervate. Omjer snaga bio je 10:1 u korist HVO. HVO je činila 2. brigada koja je bila raspoređena u bojne i bataljone i koja je bila dobro naoružana i opremljena. U odnosu na 41. brigadu, koja nije imala doslovno ništa. Ostvarena je pobjeda prema vijetnamskom modelu ratovanja i na taj način je došlo do spajanja sa slobodnom teritorijom Jablanice i Konjica (na navedenim prostorima djelovala je brigada HVO „Herceg Stjepan“ koju su poslije razbile i eliminisale jedinice 43. i 44. brigade ARBiH).

„Rušenje bogatog i kulturnohistorijskog nasljeđa u Mostaru od HV i HVO pokazan je i konačan politički cilj agresije koju je Hrvatska poduzela protiv R BiH. Nije im bilo dovoljno da unište R BiH kao državu i genocidom unište Bošnjake kao narod. Uz to su htjeli da se iskorijene svi tragovi života Bošnjaka i svi tragovi vjekovnog života ljudi različitih nacija i vjera u Mostaru i u cijeloj BiH. To što je Tuđman naredio da se u Mostaru sruši Stari most, da se sruši sultan-Selimova džamija, sagrađena od 1512. do 1520. godine, Čejvan-Čehajina džamija sagrađena 1551. godine, džamija Mehmed-bega Karađoza, sagrađena 1557. godine, džamija Nasuf-age Vučijakovića,

20 42. brigada Bregava (kasnije 442. brigada) formirana je 21.8.1992. godine u Stocu od boraca sa područja Dubravske visoravni (Stolac i Čapljina). Do ljeta 1993. branila je istočni dio opštine Stolac. Sukobom Armije R BiH i HVO-a, počinju hapšenja pripadnika brigade. Suočena s takvom situacijom, Komanda brigade planira akciju spajanja sa slobodnom blagajskom teritorijom. Pripadnici 42. brigade napredovali su prema Gubavici, ali jedinice iz pravca Blagaja nisu uspjele probiti liniju HVO na Buni. Nakon neuspjeha operacije, pripadnici 42. brigade se sa civilnim stanovništvom povlače ka Blagaju. U Blagaj je izbjeglo 18.000 Bošnjaka Dubravske visoravni.

21 „Odbrana Mostara je podijeljena u tri Sektora i to: (1) Sektor „Sjever“, koji je obuhvatao naše položaje u dijelu Cernice, Mazoljica i Pasjaka. Držali su ih 3. bataljon slavne 41.mtbr. ojačan vodom „Zalik“ i vodom „Pasjak“. Naši borci su imali zadatak da spriječe prodor snaga Hrvatske vojske i HV iz pravca Bijelog Polja, Vrapčića i kasarne Sjeverni logor. (2) Sektor „Jug“, koji je obuhvatao naše položaje u Luki I, Luki II sa Šehovinom, Opinama, Tekijom i Dračevicama. Ove položaje držali su: 1.bataljon 41.Slavne mtbr., bataljon „Dračevice-Gnojnice“, bataljon „Blagaj“, gatački bataljon „Šargan“ i odjeljenje brigade „Bregava“. U ovom sektoru naši borci su imali zadatak da spriječe prodore Hrvatske vojske i HVO prema južnom dijelu Mostara. (3) Sektor „Zapad“, koji je obuhvatao naše položaje na prostoru mjesnih zajednica „Alekse Šantića“, dijela Cernice, Donje Mahale i Brankovca, s Fejićevom i Titovom ulicom. Držali su ih: 2. bataljon slavne 41. mtbr., dijelovi bataljona „Šargan“, „Nevesinje“, specijalne jedinice policije MUP-a. Na ovom sektoru naši borci su imali zadatak da spriječe prodor Hrvatske vojske i HVO za zapada“ (Čupina, S. 2006:555).

22 HVO i Hrvatska vojska napali su Komandu 4. korpusa u „Vranici“ 9.5.1993. godine u 4:35 sati ujutro „svim raspoloživim sredstvima“. Jedinice koje su izvršile napad na komandu 4. korpusa i 41. Slavne mtbr. brigade bile su sljedeće: Samostalna kažnjenička bojna „Široki Brijeg“, kojom je komandovao Mladen Naletilić Tuta, ATG Dretelj, „Ludvig Pavlović“ Čapljina, „Bruno Bušić“ Ljubuški, Specijalne jedinice HVO policije, Specijalne jedinice MUP-a HZHB, pripadnici Hrvatske vojske i grupa Juke Prazine, koja je djelovala u sklopu Tutine jedinice. „U zgradi „Vranica“ predalo se 13 Bošnjaka koje su odveli u zgradu Mašinskog fakulteta gdje su ih surovo mučili. Jednom od njih su odsjekli uho, a zatim ga ubili. Nikada više ni jedan od tih 13 ljudi nije viđen. Informacije govore da ih je ubio borovnik HVO-a koji je ušao u prostoriju gdje su se nalazili i iz blizine otvorio rafalnu paljbu na njih“ (Čupina, S.2006:491).

23 Nosilac operacije bila je 41. brigada (kasnije 441. brigada), a formirana je 21.7.1992. godine u Mostaru. „U julu 1994. godine u sastav 41. Slavne brigade mtbr. uključuje se cjelokupan sastav 48. bbr., koja je prethodno bila rasformirana 28. juna 1994. godine. Tada su bitno ojačane jedinice 41.mtbr. U prvoj polovini 1995. godine 41. Slavna mtbr. je preimenovana u 441.bbr. Zbog velikih borbenih zasluga ove brigade, Vrhovna komanda joj dodjeljuje počasni naziv „viteška“ (Čupina, S.2006:557).

sagrađena 1565. godine, džamija Mehmed Koski-paše, sagrađena 1618. godine, nije bio interes Hrvata BiH“ (Ćupina, S.2006:517).

Lijeva obala Mostara nalazila se u potpunom mraku. Bez rasvjete. Djeca su bila u još težoj situaciji jer nisu smjela izlaziti ni iz podruma. „Mostar je dugo vremena bio blokiran na sve moguće načine, te ni hrana dugo nije uopšte dolazila u grad. Prema ovom istraživanju UNICEF-a, 43 posto djece strašno je gladovalo i mislilo da neće preživjeti, a 24 posto je preživjelo periode kada su mislili da će umrijeti od hladnoće. U uzorku UNICEF-a sva su djeca iskusila pucnjavu i granatiranje iz blizine. Čak 67 posto ranjene i poginule djece je bilo pogođeno iz snajpera, 90 posto je vidjelo ranjene osobe, a 62 posto je vidjelo ubijene osobe. Da su se desili masakri 81 posto djece su bili prvi glasnici nesreće, dok je 28 posto vidjelo mučenje ljudi, 75 posto djece je bilo u domovima kada su pogođeni granatama i rušeni. Također, duševni mir u tom periodu nisu mogli naći ni veći broj vojnika i policajaca Mostara. Većini od njih neko iz uže ili bliže familije je ubijen, ranjen, silovan, nestao ili protjeran. Ranjavanja i pogibije ratnih prijatelja i nemogućnost pružanja adekvatne pomoći na licu mjesta ostavilo je velike traume. Neuhranjenost Mostaraca, civila i vojnika vidjela se na svakom koraku, o čemu su izvještavali strani novinari. Prekid borbi od HV i HVO-a pratila je agresivna psihološko-propagandna djelatnost hrvatskih medija, te stalno protjerivanje preostalih Bošnjaka iz svojih kuća i stanova zdesne obale Mostara“ (Ćupina, S.2006:522). Što se tiče situacije u regiji „Centralna Bosna“, potrebno je kretni vremenski i prema rasporedu borbenih dejstava. Sve je počelo sa Travnikom. „Napad na Travnik je otpočeo 4. juna 1993. godine, uz značajnu artiljerijsku podršku srpskog agresora sa Vlašića. Ni to nije pomoglo, jer su jedinice OG Bosanska krajina, predvođene Mehmedom Alagićem, a posebno 312. travnička brigada te 17. krajiška brigada, veoma brzo razbile HVO²⁴ koji je u panici, preko srpskih položaja na Vlašiću, zajedno sa dijelom civilnog hrvatskog stanovništva napustio Travnik. Djelovanje u Travniku i oko njega trajala su do 16. juna. Iako su pripadnici jedinica Armije za nekoliko dana raščistili s jedinicama HVO-a na teritoriji općine Travnik²⁵, u gradu je ostalo živjeti hiljade Hrvata civila koji neće biti izloženi otrovnoj kampanji etničkog čišćenja što će je Hrvati uskoro primijeniti u svojim sredinama“ (Delić, R.2007:354). Sljedeće borbe vodile su se na prostoru Kaknja²⁶. U periodu od 9.6 do 13.6.1993. godine jedinice ARBiH su porazile „snage HVO-a i potisnule su ih preko Kraljeve Sutjeske ka Varešu. U tim borbama ostao je nedirnut Franjevački samostan u Kraljevoj Sutjesci, jedan od najznačajnijih spomenika ne samo franjevačke kulture i historije nego i historije bosanske državnosti“ (Delić, R.2007:356). Poslije Travnika i Kajnja, jedinice ARBiH su uspješno oslobodile i Fojnicu, i to u periodu od 2.7 do 12.7. Napadi na Fojnicu su bili uzaludni, uključujući i one najjače „od 10 do 14. novembra te godine, kada je grad odbranjen zahvaljujući jedinicama 6. korpusa lociranim na tom

24 HVO je u Travniku obuhvatao dvije brigade, a to su bile: Travnička brigada i Brigada „Frankopan“.

25 Zauzimanje Travnika i povezivanje sa najbližom Zenicom bila je vojna pobjeda od velikog značaja. Međutim, „širi i trajniji značaj Travnika bio je psihološki nego taktički i strateški. U očajničkom trenutku borbi, ARBiH ne samo da se održala nego je i postigla jasnu pobjedu. Moralni značaj bio je neprocjenjiv“ (Central Intelligence Agency, 2002:196).

26 HVO je u Kaknju obuhvatao jednu brigadu, a to je bila: brigada „Kotromanić“.

prostoru i brzom intervenciji jedinica 3.korpusa i MUP-a iz Zenice“ (Delić, R.2007:358). Od 17.7 do 27.7 vođene su borbe u Bugojnu gdje je hrvatski agresor želio da udari „temelje“ paradžavne tvorevine Hrvatske republike Herceg Bosne. 307. brigada ARBiH²⁷ je razbila brigadu HVO „Eugen Kvaternik“. „Dijelovi HVO-a Bugojno zajedno su se sa 3.000 hrvatskih civila 28. jula preko srpskih položaja povukli prema Kupresu i Tomislav-gradu“ (Delić, R.2007:357). Najveća i najintenzivnija borbena dejstva vođena su na prostoru Gornjeg Vakufa. Gornji Vakuf je bio stub i kičma države Bosne i Hercegovine. Strateški, ovo mjesto je bilo ključno za odbranu bosanskohercegovačke teritorijalne cjelovitosti. Na navedenom prostoru je neprijatelj doživio najteže i najveće poraze. Ante Roso je priznao Mehmedu Alagiću da nigdje nisu polomili zube kao u Gornjem Vakufu. Gornji Vakuf je branila 317. brigada ARBiH, a kasnije su prebačene jedinice 305. jajačke brigade ARBiH, kako bi se osvježile snage. Odbrana je bila intenzivna i odolijevala je svakodnevnim napadima hrvatskog agresora koji je pored brigade HVO „Ante Starčević“ ubacivao jedinice HV.

„U oktobru 1992. i januaru 1993. godine u napadu na Gornji Vakuf učestvovala je bojna HV-a „Frankopan“, a dva bataljona Trogirske brigade „Škorpije“ i „Alkari“, u januaru 1993., ponovo su napadali na Gornji Vakuf. Pukovnik Željko Šiljeg, tokom jednih pregovora o primirju, potvrdio je oficirima Armije R BiH da su Vakuf u januaru 1993. godine napadale iste jedinice koje su u oktobru 1992. jurišale i na Prozor, pojačane specijalnom jedinicom „Vukovi“ iz Splita. Pri napadu na Vakuf 113. i 114. brigada dovezele su i svoje tenkove, a opet pojačani „Divovima“ i „Tigrovima“ u maju 1993. godine učestvovali su u borbama oko Jablanice. U augustu 1993. godine jaka pješadijsko-artiljerijska jedinica HV iz Vinkovaca bila je stacionirana u selu Trnovača kod Gornjeg Vakufa. Stalni porazi brojnih jedinica HV-a i HVO-a pred Vakufom su vjerovatno razljutili glavni stožer u Zagrebu, pa je još jedna ofanziva sa snagama približnim onim u januaru i augustu 1993. pokrenuta u novembru 1993. godine. Angažirano je 9.000 bojovnika HV, što je uz 4.500 bojovnika HVO-a bila pozamašna sila. Uz neviđenu artiljerijsku podršku, jedinice HV su doživjele još jedan poraz. Uzaludno su tada iz R Hrvatske na Gornji Vakuf napadale: 3. Osječka, 113. Splitska, 114. Šibenska, 7. Varaždinska i 1. Gardijska brigada iz Zagreba“ (Omeragić, S.2000:152).

Jedna od najvećih vojnih operacija koju je koncipirala i realizirala ARBiH koordinacijski bila je u Varešu²⁸. Trajala je od 26.10 do 14.11.1993. godine, kada su vođeni pokreti većeg broja jedinica iz tri korpusa²⁹. Jedinice 2. korpusa ARBiH su djelovale iz pravca Olova, jedinice 3. korpusa ARBiH iz pravca Kaknja, dok su jedinice 6. korpusa ARBiH djelovale iz pravca Breze. Navedena vojna operacija pokazala je sve mogućnosti i domet ARBiH. Hrvatski agresor je tako doživio poraze koji su mu donijeli „šamar na lice“. On se, čak, nalazio i u okruženju. Sveden je na prostor enklava

27 „Prednosti ARBiH su povećane faktorom iznenađenja. Trupe HVO su bile nepripremljene, bez orijentacije i loše pozicionirane“ (Central Intelligence Agency, 2003:430).

28 HVO je u Varešu obuhvatao jednu brigadu, a to je bila: brigada „Bobovac“.

29 „S oslobođanjem Vareša teritorije 2. 3. i 6. korpusa su povezane sigurnom komunikacijom, te teritorije tuzlanskoga i zeničkog regiona, čime su stvorene mogućnosti za oživljavanje privrede i uvezivanje energetskog sistema nakon što je stvorena mogućnost uvezivanja hidroelektrana u dolini Neretve i termoelektrana u Kaknju i Tuzli“ (Delić, R.2007:363).

Kreševo-Kiseljak i Busovača-Vitez³⁰. Zbog sve većeg nezadovoljstva, histerije i panike koja je dolazila od hrvatskog političkog kruga, na čelu sa Franjom Tuđmanom, počinju se ozbiljno razmatrati pripreme za vođenje pregovora i dogovora. ARBiH, već organizovana, disciplinovana i zrela počinje voditi glavnu riječ na terenu. Navedene enklave su bile pred porazom. Sve što se može kazati jeste: Koliko su enklave mogle izdržati u okruženju i koliko je bilo potrebno jedinicama ARBiH da oslobode navedena mjesta? Mišljenja sam da je za to bilo potrebno jedan do dva mjeseca. Nešto slično bi se moglo desiti u Hercegovini. Međutim, hrvatski agresor je ugrožavao položaje 4. korpusa ARBiH u Mostaru, gdje je istočni dio grada svakodnevno terorisan i granatiran sa brda Hum. Da je kojim slučajem teren u Hercegovini bio identičan terenu u Srednjoj Bosni, put prema pobjedi bio bi brži i lakši. Jedna vojna operacija pod nazivom „Neretva 93“ (14.9.1993.godine) koju je koncipirala ARBiH u velikom kilometražnom radijusu (od Gornjeg Vakufa), a nije dala rezultate, dodatno je oslabila agresora. Mišljenja sam da bi riješavanjem regije „Srednja Bosna“ bila oslobođena i regija „Hercegovina“, jer širenjem i oslobađanjem okupiranog prostora ili dijelova zauzete teritorije daje se šansa za izvođenje većih dejstava.

3. Zaključna razmatranja

„Washingtonski sporazum“ potpisan je 18.3.1994. godine u Washingtonu između Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatske republike Herceg-Bosne. Potpisali su ga: premijer Republike Bosne i Hercegovine Haris Silajdžić, ministar vanjskih poslova Republike Hrvatske Mate Granić, i predsjednik Herceg Bosne Krešimir Zubak. Sporazum je dao kantonalno uređenje jednog dijela države u sklopu deset kantona.

Jedinice ARBiH na terenu uspjele su da promijene tok rata, suprotstave se HVO i dovedu ga pred totalni poraz. Hrvatski general Antun Tus kazao je sljedeće: „HVO³¹ je u početku sukoba sa ARBiH nadzirao više od 20% teritorije BiH, a uoči potpisivanja Washingtonskog sporazuma ispod 10% i bio je na rubu poraza“. Mnogi evropski i američki autori su pisali manje-više o bezizlanoj situaciji, porazima i kraju HVO, mada se u navedenim krugovima forsira termin „građanski i civilni rat“ (vojni historičari, stratezi i mislioci tipa Edgar O’Ballance, John M. Collins ili već poznat, naklonjen hrvatskoj javnosti Charles R. Shrader). Kada je međunarodna, a u ovom slučaju interesna „igra“ SAD odlučila da se uključi u riješavanje „Hrvatsko-bošnjačkog“ konflikta, put prema pobjedi nije ostvaren. Očigledno je da se SAD sigurno ne bi uključile da je hrvatski agresor ostvario svoj cilj, a to je: destrukcija, cijepanje i podjela države Bosne i Hercegovine. Prekinut je trokut (Gornji Vakuf-Bugojno-Travnik) gdje je agresor želio ako ne mirom, onda silom i svim raspoloživim, brutalnim i nemilosrdnim sredstvima da formira paradržavu HRHB i spoji je sa Hercegovinom (gdje je također

30 HVO je stalno nametao teoriju o dizanju tvornice eksploziva Vitezit u zrak. „Povezali su detonacijski kabal i eksplozive na spremnik sumporne i azotne kiseline, i tvrdili su da su stvorili ogroman eksploziv koji će generisati stotine tona eksplozivne sile i baciti kiselinu u zrak“ (Central Intelligence Agency. 2003:422).

31 „Iako je Hrvatska izdvajala mjesečno oko 100 miliona maraka za finansiranje rata u BiH, morala je krajem 1993. i početkom 1994. godine tražiti mir kao jedini častan izlaz iz katastrofalne ratne situacije u BiH, jer je HVO bio pred totalnim porazom u Srednjoj Bosni, a ni u dolini Neretve hrvatski agresor nije ostvario planirane ciljeve“ (Delić, R.2007:364).

prekinuto povezivanje, a uspješno su odbranjeni: Konjic-Jablanica-Mostar). Nije im išlo naruku kad je ARBiH počela da mijenja stanje i raspored snaga na terenu. Svijet nama i našem narodu nije ništa poklonio, niti je to dao na papiru u formi pravednog sporazuma. Mi smo to stekli sami. Čestitom, poštenom i vlastitom borbom. Dalje se moglo ići, ali svijet nije želio da ARBiH bude pobjednička vojska u „Hrvatsko-bošnjačkom sukobu“. Moralo se ići na balansiranje snaga, stavljanja u isti „koš“ i nasilnih dogovora, koje su prihvatili hrvatski politički zvaničnici. Prihvatili su ih tek onda kada su vidjeli da nisu mogli da zacrtaju ostvarene ciljeve, a prije toga su odbijali svaki pokušaj uspostavljanja mira i prestanka rata kada su bili u prednosti. Hrvatska nacistička i klero-fundamentalistička politika je bila već dobro koncipirana i pripremljena. Sve se moglo vidjeti i u samom početku rata instaliranjem njenih antidržavnih institucija (hrvatski predznak bez obilježja države Bosne i Hercegovine). Bilo je pitanje vremena kada će „proraditi“ njene namjere i ciljevi. Bosanskohercegovačko vodstvo je, uistinu, učinilo sve što je u njegovoj moći, a ARBiH je dala maksimum svojih zalaganja i borbe. U klinču između dva neprijatelja (srpski i hrvatski agresor sarađivali su na mnogim područjima, a samo neka od njih su: Kiseljak, Žepče, Zavidovići, Tešanj, Maglaj i Vareš), ARBiH je uspjela da dovede HVO na stub srama. Ne smije se zaboraviti u kakvom položaju se nalazio bošnjački narod. Bez ARBiH³² ne bi bilo bosanskohercegovačkog društva i države Bosne i Hercegovine. Ona je sačuvala sva obilježja multikulturalnosti i multikonfesionalnosti.

32 ARBiH je uopšteno imala politiku poštovanja prema religijskom vlasništvu kršćanskih zajednica, istraživala je takve napade i pokušavala je omogućiti suživot. Nije postojala politika bosanskohercegovačke vlade za uništenjem katoličkih (i srpsko-pravoslavnih) crkvi i većina je ostala netaknuta tokom cijelog rata na područjima pod kontrolom ARBiH.

U „VRIJEME JASENOVCA“ USTAŠE I ČETNICI BILI SU SAVEZNICI

Historijska je činjenica da su četnici i ustaše sarađivali u borbi protiv partizana, od 1942. godine pa nadalje. Jedna od najpoznatijih fotografija, koja svjedoči o ovoj saradnji, snimljena je u okolici Banja Luke 1942. godine. Na slici, četnički vojvoda Uroš Drenović nazdravlja sa ustaškim oficirima, poslije sporazuma koji su sklopili nešto ranije. Historičar dr. Branko Latas o ovoj prilično neispričanoj činjenici je objavio više naučno-istraživačkih radova.

Inače, Drenović se u početku borio u redovima partizana, ali čim je saznao da je u okolini Manjače, odakle je bio, formiran četnički odred, pridružio im se. Vojvoda Drenović je 27. aprila 1942. sklopio Ugovor o lojalnosti i saradnji sa vlastima Nezavisne države Hrvatske (NDH).

- Izjavljujem, da sam uvijek priznavao NDH, ali da sam otišao u šumu, da spasim goli život, naroda u ovom kraju, kao i sebe, koje su neodgovorni elementi počeli nemilice ubijati i pljačkati. Ujedno izjavljujem, da ću zajedno sa svojim naoružanim ljudima, kada očistimo zajedno sa hrvatskom vojskom, prema naređenjima vojnog zapovjedništva čitav ovaj teritorij od komunističkih bandi, staviti se na potpuno raspoloženje sa svojim naoružanim ljudima domobranstvu - izjavio je tad već vojvoda Drenović na sastanku u hotelu "Bosna" s ustaškim zapovjednicima u Banjoj Luci. Njegov primjer su slijedili i mnogi drugi četnički komandanti.

Četnički vojvoda iz Drugoga svjetskog rata Uroš Drenović rođen je u mjestu Sitnica na Manjači 1911. Poginuo je 1944. u Čađavici. Po ocjeni koju je u svom izvještaju napisao četnički major Slavoljub Vranješević, 03. februara 1943. godine, Drenović je bio bolesno ambiciozan čovjek i patio od umišljene veličine, te se rado dodvoravao i Hrvatima i Nijemcima, a uz to je slao i pokloničko izaslanstvo patrijarhu Hrvatske pravoslavne crkve Germogenu u Zagreb. Na poslijeratnom suđenju, Draža Mihailović se branio da Uroš Drenović nikada nije bio u kontaktu s njegovom komandom, da u prvo vrijeme nije ni čuo za njega, da nije znao za Drenovićevu saradnju s Nijemcima i ustašama, te da je za to saznao tek prilikom čitanja optužnice i na samom suđenju. U daljnjem toku procesa, Mihailović je korigovao svoju izjavu, ali je i dalje negirao da je on imao nadzor nad Drenovićem.

Vojvoda Drenović je poginuo na Čađavici, 1944. godine, prilikom savezničkog napada na četničko-njemačke položaje, kako se navodi, poginuo je od engleske avio-bombe, zajedno s njemačkim oficirima. Vojvodu Uroša Drenovića pokopali su pripadnici ravnogorskog pokreta u Stričićima na Manjači (rodnom selu pisca Petra Kočića), 2002. godine, nakon ekshumacije s mjesta na kojemu je ranije bio tajno pokopan.

Tim povodom mu je podignut spomenik uz blagoslov Srpske pravoslavne crkve i Boračke organizacije Republike Srpske. U Banjoj Luci jedna ulica nosi ime vojvode Uroša Drenovića.

Logor Jasenovac je bio najveći koncentracijski i logor smrti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj na prostoru okupirane Jugoslavije za vrijeme Drugog svjetskog rata. Formiran je u avgustu 1941. godine u okolini istoimenog gradića oko 100 km jugoistočno od Zagreb, na rijeci Savi, u blizini granice sa Bosnom, tačnije gradićem Bosanskom Dubicom.

U to vrijeme, na svega 40-tak kilometara od Drenovićeve zone odgovornosti, dok on surađuje sa ustašama, odvijao se u Jasenovcu veliki zločin NDH nad Srbima, ali i nad Jevrejima, Romima, Bošnjacima...

Ljeto 1942. bilo je vrijeme najintenzivnijih likvidacija logoraša u Jasenovcu, a kulminacija je bila u julu 1942., poslije bitke za Kozaru, kada je u logor dovedeno na desetine hiljada ljudi, uglavnom žene, djece i staraca.

Član Predsjedništva Bosne i Hercegovine iz reda srpskog naroda Milorad Dodik dao je za TV N1 izjavu, u kojoj je rekao:

„Ja sam dijete Kozare, vaspitan sam na toj vrsti priče i stradanja u Jasenovcu. Nikada nisam mogao prihvatiti i negativan odnos sam imao prema tome da su četnici 1942. na Kozari ušli i borili se protiv partizana i da su zarobili zbir (zbičaj) koje su predali ustašama, kasnije su bili poklani u Jasenovcu. Govorim o četnicima koji su bili spremni da svoj narod gurnu pod nož ustašama“.

Historičari navode da je između ustaša i četnika samo tokom 1942. godine potpisano 12 sporazuma o saradnji i zajedničkom djelovanju.

Iz okolice Prijedora 20. juna 1942. 2.000 četnika učestvuje kao logistička podrška Nijemcima u napadu na Kozaru, time pomažući ustašama i Nijemcima u uništenju partizanskih jedinica i u masovnom pokolju Srba. Amerikanci navode u jednom izvještaju da je 15.000 četnika odano komandi Ante Pavelića.

Na obilježavanju antifašističkih tekovina Kozare, poslije agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. četnici se ne spominju kao sluge njemačkog okupatora i ustaški saveznici. Najočitiiji primjer tome je da se i prilikom obilježavanja pogibije najveće partizanske legende sa Kozare dr. Mladena Stojanovića, više ne spominje da su ga ubili četnici.

„On je kao legenda Kozare nadživio svoj život uspomenama“– rekao je samo gradonačelnik Prijedora Milenko Đaković na tradicionalnom istorijskom času i polaganju vijenaca povodom 123. godišnjice rođenja i 77. od godišnjice pogibije na-

rodnog heroja doktora Mladena Stojanovića, dok je predsjednik gradskog odbora SUBNOR-a Veljko Rodić rekao da je Mladen Stojanović bio i ostao junak i narodni heroj koji je pripadao ne samo Prijedoru i Potkozarju već i Podgrmeču pa i mnogo šire. Nigdje nijednom riječju istina o pogibiji „crvenog doktora“ sa Kozare.

“Ubiše ga, prokletnici” – zapisao je jedan hroničar, šapat naroda podno Kozare, na vijest da su četnici ubili legendarnog komandanta. Kao načelnik Operativnog štaba za Bosansku krajinu, dr. Mladen Stojanović je s kozarskom proleterskom četom pošao u centralnu Bosnu, da snagom svog autoriteta sačuva jedinstvo naroda u zajedničkoj borbi protiv neprijatelja i suzbije izdajničku aktivnost četnika. Prilikom ulaska u selo Lipovac kod Čelinca, četnici su vatrom s prozora Osnovne škole dočekali partizansku kolonu s Mladenom na čelu. Na usku i duboku snježnu prtinu palo je, smrtno pogođenih, 12 partizana. Među više ranjenih bio je i doktor Mladen, koji je samom sebi zaustavio krvarenje, dok su njegovi borci odbijali nasrtaje četnika. Nešto kasnije, 01. aprila 1942. godine, četnici Rada Radića ubili su 26 ranjenika iz partizanske bolnice u selu Jošavki kod Čelinca. Sutradan, u ovom selu četnici su pro našli i doktora Mladena Stojanovića, koji je ležao u obližnjoj kući Danila Vukovića. Pošto je prkosno odbio da potpiše izjavu solidarnosti s četničkim pokretom, oni su ga izvukli iz kuće i ubili.

Radoslav Rade Radić, koji se među velikosrbima proslavio ubistvom doktora Mladena, bio je partizanski komandir a onda postao četnički vojvoda i njemački liferant.

Radić je bio politički komesar i član štaba 4. krajiškog partizanskog odreda u Bosni za vrijeme Drugog svjetskog rata. Nakon početka ustanka protiv okupatora izvršio je napad na štab odreda, poubijao sve prisutne članove, i nakon masakra partizana zajedno sa Urošem Drenovićem stvorio svoj četnički odred. Postao je četnički vojvoda u pokretu Draže Mihailovića. Već krajem 1941. godine došao je u sukob sa partizanima i tražio podršku okupatora, a njegov odred „Borje“ je potpisao lojalnost Nezavisnoj državi Hrvatskoj.

Rade Radić je bio jedan od četničkih vođa u Bosni koji je služio NDH i njemačkom okupatoru, ne samo vojno nego i ekonomski. Bio je jedan od ovlašćenih liferanata robe i građe za njemačku vojsku i NDH. Pregovarao je o isporukama hrane i materijala za njemačku i vojsku NDH i potpisivao ugovore. Njegovi četnici su za račun Nijemaca i NDH vršili otkup zobi, stočne hrane, životnih namirnica, obezbjeđivali puteve, mostove i obavljali i druge poslove. Svi ti poslovi išli su preko Glavnog četničkog štaba. Osim toga, njegovi ljudi su služili okupatoru i kao vojne jedinice i kao vodiči, jer su poznavali teren. Rade Radić je aktivno učestvovao sa svojom jedinicom u zajedničkom napadu Nijemaca i ustaša na civile na Kozari.

O zlodjelima Radeta Radića govori i dr. Milan Dukić, izaslanik Draže Mihailovića poslije sastanaka sa četničkim vođama u Bosni, u svojoj depeši Mihailoviću, 22. septembra 1942. godine: „Komandant Rade Radić, bivši partizanski komandir Jošavske čete, poklao je partizane u Jošavci i prišao četnicima. Čovek seoski trgovac, niske kulture...“

Nakon rata mu je suđeno i strijeljan je 1946. godine kao saradnik okupatora. Godine 2002. na Ravnoj gori, selo Skatavica, opština Čelinac, podignut je spomenik Radetu Radiću i njegovim saborcima. Ulica u Banjoj Luci, u nekada većinskom bošnjačkom naselju Vrbanja nosi njegovo ime. Ulica zločinca Rade Radića udaljena je sedam kilometara i 700 metara od ulice njegove žrtve dr. Mladena Stojanovića.

Bosansko-krajiški korpus Jugoslovenske vojske u otadžbini javlja vlastima NDH i Nijemcima u Varcar-Vakufu (Mrkonjić-Gradu) da partizani održavaju skup i traži njihovo bombardiranje 1944. godine.

Veliki župan u Kninu David Sinčić 17. juna 1942. godine sklopio je sporazum s četničkim vojvodama o saradnji u borbi protiv partizana. To je bio dio blažeg zaokreta u politici terora i represije koju je NDH dotad provodila prema Srbima, pa je npr. osnovana i Hrvatska pravoslavna crkva. Ustaške su se vlasti obavezale opskrbljivati četničke snage u borbi protiv partizana; ranjenim četnicima bit će pružena njega u hrvatskim vojnim bolnicama; udovice i siročad četnika poginulih u borbi protiv partizana, primat će istu finansijsku pomoć koja se daje preživjelim članovima porodica hrvatskih vojnika. Ovi su se sporazumi odnosili na oko 10.000 od otprilike 15.000 bosanskih četnika u njemačkoj okupacijskoj zoni. Četnici su 1944. godine još mogli biti prebacivani iz NDH u Vojnu bolnicu u Beogradu ili čak u Treći Reich radi liječničke njege.

Kada je Prva proleterska brigada zarobila vođu zeničkih četnika Goluba Mitrovića i njegov štab u Bijeloj vodi kod Zenice, u julu 1943. godine, Moša Pijade, član Centralnog komiteta Komunističkog pokreta Jugoslavije, lično se obratio žiteljima tog područja i pročitao im tekst Mitrovićevog sporazuma sa ustašama, koji je kod njega pronađen tokom zarobljavanja. Jedanaest četničkih kolovođa, uključujući i Mitrovića, osuđeni su na smrt i pogubljeni u Počjelovu kod Vozuće, zbog ubijanja partizana i nevinog muslimanskog stanovništva.

Važno je napomenuti i to da je od ukupno 93 generala, u Pavelićevoj ustaškoj službi bilo čak 13 generala Srba.

Dr. Savo Besarović, Srbin, predratni advokat, kolega sa studija i lični Pavelićev prijatelj, sredinom rata je postao ministar u NDH. General Milan Uzelac u aprilu 1941. godine prihvatio je ponudu ustaškog režima da pomogne formiranju i organizovanju vazduhoplovstva NDH. General Mihajlo Lukić ratnim operacijama je zapovijedao od kraja 1941. do aprila 1943. kao zapovjednik 3. domobranskog zbora u Sarajevu. U tom je razdoblju bio u središtu najtežih bitaka u Bosni i Hercegovini, te je vrlo često sarađivao s Crnom legijom Jure Francetića. "Zbog velikih zasluga za izgradnju oružanih snaga NDH" dobio je titulu viteza i, između ostalog, odlikovan je „Hrvatskim trolistom 1. stupnja s hrastovim grančicama". To odlikovanje dobili su samo Slavko Kvaternik, Jure Francetić, Rafael Boban i on. Vitez je bio i general NDH Đuro Gruić, Srbin, rođen u Sremskoj Mitrovici. General Đuro Dragičević odmah je prihvatio Pavelićev poziv i u NDH od 1941. godine bio je komandant artiljerije, a pred kraj rata prešao je u Berlin, da bude veza sa njemačkom vojskom. Rusi su ga zarobili, pa je dvije godine proveo u logorima u Njemačkoj i još sedam u SSSR. Od 1954. živio

je u Austriji, tu je umro i sahranjen. Do kraja odani Paveliću i brojnim ustaškim zločinima ostali su i sljedeći generali Srbi: Fedor Dragojlov, Dušan Palčić, Milan Desović, Jovan Iskrić, Lavoslav Milić, Miroslav Opačić, Jovan Pribić i Miloš Ožegović.

Jedan od upravnika ustaškog logora u Jasenovcu rodio se 05. juna 1915. godine u Jajcu kao Miroslav Filipović, a kasnije će biti poznat kao Tomislav Majstorović. Majka mu je bila Srpkinja Marica Radulović. Pod Majstorovićevom komandom ubijene su desetine hiljada Srba, Jevreja, Roma, Bošnjaka...

Mirsad Čukle

RATNI VOJNI INVALIDI SU SASTAVNI DIO DRUŠTVA

Priča o Almiru Mustafiću Arapu može početi ovako – rođen je u Konjicu 1964. godine i prvo čega se sjeća je Neretva. Tu je naučio roniti, plivati, loviti ribu, pa je tek onda krenuo u školske klupe. Do tada je upoznao sva okolna brda i zaostale bunkere iz Drugog svjetskog rata. Djetinjstvo i mladost te generacije konjičkih mladića obilježili su radoznalost, nestašluci, bezbrižnost, putovanja, sport, razne igre i druženja.

A ova priča, ipak počinje ovako: Oktobar je 1993., mnogo mina oko Konjica, a jedna od njih bila je kobna za Almira, mladog dobrovoljca Armije RBiH.

Budi se u konjičkoj ratnoj bolnici bez noge, podvlači crtu ispod svojih 27 godina života i pita se kako dalje?

“Bio je jedanaesti dan desetog mjeseca druge ratne godine. Brdo Jošanica, međuzona prema HVO linijama, tiho jutro. Jesen je, šuma još olistala, mina sakrivena pod zemljom eksplodirala je. Ostao sam bez lijeve potkoljenice. Puno krvi i bola, ali nema vriska, zbog blizine “crta obrane HVO”. Nema panike, nema straha, znao sam da moram ostati pribran, nekom žicom podvezao sam ranu, stisnuo sam zube i dopuzao do drugova. Adem Hadžialić Rus i Naim Džaferagić donijeli su me do sanitetskog vozila i u konjičkoj ratnoj bolnici ostao sam 60 dana. Vremena za razmišljanje napretek. Ostao sam psihički stabilan i poslije 73 dana sarajevske bolnice. Ponovo obrada rane, 42 dana vezana noga uz nogu zbog prenošenja tkiva sa zdrave noge i bržeg zarastanja rane, navikavanje na protezu i štake. Nema predaje, život i borba se nastavljaju, kao i uključivanje u društvo. Žena, djeca, porušena kuća, budućnost, posao, hiljadu problema, ali nisam sam”, prisjeća se Almir o svom ranjavanju.

Reintegracija u društvo uz rad

Almir je svjestan da život poslije ranjavanja neće stati, da treba raditi. Sa metalske struke prebacuje se na drvnu, uz majstora Salku Bubala brzo je savladao tajne drvo-rezbarenja u radnji “Rukotvorine” koja je u vlasništvu Besima Nikšića. Almir se bavio i krečenjem stanova, a u jednoj akciji koju su organizovali Volonteri i prijatelji Konjica, nekim porodicama je to radio besplatno.

Prije oko godinu dana, kaže da se “prešaltao” na obradu plastike u firmi Ćibo Seje koji ga potpuno razumije. Naiđu kratke psihičke krize, ali imao sam viziju života i sabur – tu su porodica, rad, vjera, priroda, Neretva i tavlja.”

Svestrani Almir Mustafić Arap u nastavku priča kako provodi dane: “Neretva je za mene ljepotica, ona je živa, sa njom možeš pričati. Gledam ribe, patke, galbove, ribolovce, šetače, bukove, nekad su bila jata riba, bilo je mnogo kupača, rakova...”

Obnovljeni Stari most je posebna priča. Most je kruna ljepote, uljepšao je Konjic i širu okolinu, ja mu se divim, drugačiji je ljeti, zimi, po kiši, po snijegu, ujutro i naveče. U svijetu sve brže nestaju čiste vode, a mi ne čuvamo dovoljno našu Neretvu, Nereivicu, Rakitnicu, Ljutu, Bijelu, Bašticu, Kraljušticu, Šišticu...”

“Svi momci iz Prkanja poznati su ljubitelji planina. Konjic je od davnina imao jako, masovno i dobro organizovano planinarsko društvo. Išli smo na Durmitor, Maglič, Čvršnicu, Volujak, Triglav, ali Prenj je najljepši. I sada ja ne mogu bez planine, hodam i do pet sati do Prenja preko Ljubine, Vrutka, Rapata. Pokojni Dragan Pekić Tiće me naučio da ako se zakopaš u snijeg i upališ svijeću nikada se nećeš smrznuti”, priča Almir o planinarenju i važnosti odlaska u prirodu.

Almirova velika ljubav je i tavlja, najstarija perzijska drevna igra koja u Konjicu ima dugu tradiciju. “Prvi susret sa tavlom imao sam još kao dječak. Igrao sam za razne ekipe na godišnjim turnirima konjičkih mahala, a posljednjih pet godina, u svojoj avliji organizovao sam turnir avlija”, kazuje nam naš sagovornik.

Za Udruženje ratnih vojnih invalida Almir kaže da bi mogli da rade još bolje. “Dvije – tri godine u Konjicu je postojao klub u sjedećoj odbojci “Havarija”, gdje smo trenirali, igrali, takmičili se, družili se i putovali. Osim toga, nekad smo organizovali državna takmičenja u ribolovu na Jablaničkom jezeru, osim toga mogli bi imati razne sekcije poput ekološke, umjetničke, planinarske, literarne sportske i druge, prema sklonostima članova RVI. U Udruženju bi trebali biti aktivniji, inovativniji i još više u službi svojih članova”, smatra naš sagovornik.

Almir je otac, sin, brat, tetak, komšija, humanista, patriota, hodoljubac, planinar, ekolog, ribolovac, tavljaš, drvorezbar, navijač Veleža i Liverpula. Crta, piše, čita, od kamenčića pravi mozaik, sadi cvijeće, kopa baštu, cijepa drva, šeta, vozi bicikl, pliva, roni, vozi čamac, kampuje na ušću Rakitnice u Neretvu. Kao ratni vojni invalid mnogima je u Konjicu inspiracija i motivacija, a Almir, kao većina ratnih vojnih invalida, ima svoje talente, vrijednosti, kvalitete, kapacitete i znanja. Dao je svoj doprinos odbrani, ali može dati veliki doprinos i u izgradnji pravednijeg i boljeg društva.

“Ne družim se sa kritizerima, pesimistima, nezadovoljnicima, nervoznima, ne gledam TV koji širi defetizam, pesimizam, paniku, nemir, nemoral, promovise nerad, površnost”, kaže Almir, koji se ne odriče ničega u životu, jer život je jedan, jedinstven.

Tako odgaja i svoje dvoje djece. Sin mu je zaposlen, studira i trenira atletiku, a kćerka je proslavila srednjoškolsku maturu. Mladima poručuje da ne odlaze, ne odu-

staju od svoje zemlje, da svi manje treba da kritikujemo, a više da popravljamo našu državu. Mladi treba da je grade i izbore se za svoju budućnost, te daju svoj doprinos u podršci ranjivim kategorijama našeg društva. Almir predlaže lokalnoj vlasti Konjica da se postave kutije za ideje građana gdje bi svi mogli napisati svoje mišljenje i ideje za unapređenje i uljepšavanje grada, za ljepši, bolji, prosperitetniji grad Konjic, te da se poprave ulice i prilagode za osobe s invaliditetom.

Almir upozorava građane Bosne i Hercegovine – “Pazite na mine, idite samo sigurnim stazama!” i dodaje da je mina k'o lubenica, da nikad ne znaš kakva je dok je ne otvoriš.

Prema procjenama Centra za uklanjanje mina, u BiH ima još oko 79.000 zaostalih mina, zbog čega je ugrožena bezbjednost 13% bosanskohercegovačkog stanovništva.

MOJ PUT U FOČU

("Godišnjak", broj 4, Beč, 1957.)

Srce mi je zakucalo od uzbuđenja kad sam čuo da još danas putujem u Foču, u Vrhovni štab. Tamo sam pozvan od Tita. Foča je moj rodni kraj. Tu je moja majka i tu su moje četiri sestre. Tu je živio i moj brat. Prije nekoliko dana sam čuo da su ga zaklali četnici. Kako je do toga došlo, nisam sebi mogao predstaviti. Moj je brat sa srpskim komšijama živio vrlo dobro. Politički se nije isticao. Iz naše kuće niko nije bio u ustašama, pa niti u hrvatskoj vojsci. Ja sam od prvoga dana u partizanima. To je poznato čitavoj Foči.

Na Drini je izvršeno nečuveno klanje. To se pročulo po čitavoj zemlji. Da li je haranje i prolijevanje ljudske krvi bilo uistinu onolikih razmjera kako se pričalo ili je svijet pretjerivao, o tome sam se trebao uvjeriti svojim očima.

Sa mnom su jahali na putu za Foču Rade Hamović, zapovjednik odreda, Pero Kosorić, zapovjednik bataljona i još nekoliko pratioca. Na putu između Dobropolja i Poljica dočekala su nas zgarišta i nijema pustoš muslimanskih sela. Još prije mjesec dana, kada je naš odred ovuda zadnji puta prolazio, stanovnici su nas nudili suhim voćem i iznosili nam hljeb sa pekmezom, djeca se oko nas gonjala i molila nas da im damo koju olovku.

Jedan mališan velikih kestenjavih očiju vukao me za kajiš.

– Hej, družo komesare!

– Odakle ti znaš da sam ja komesar?

– Pa čuo sam od ovih ljudi. Nego, ako zanoćite ovdje, hoćeš ti kod nas spavati?

– Drugi put. Danas moramo dalje da gonimo Talijane, ali ja ću tebi drugi put doći.

Gdje su ta djeca sada? Gdje su njihove majke i očevi? Gladni psi vijali su oko sela. Putem nam je dolazio ususret neki seljak. Vidjelo se po nošnji, da je Srbin.

– Šta je bilo sa ovim svijetom, čiča?

– Kojim svijetom? – pravio se stari nevješt.

– Iz Poljica i Draca, iz ovih kuća, pokazao sam mu rukom na zgarišta.

– A sa Turcima? – kao dosjetio se on. – Satrli ih, brate, i sjeme im satrli. Puni su ih potoci, to će u proljeće, ako ih zvijeri dotle ne pojedu da smrdi. Još ćemo kakvu

bolest navući. Kazo sam ja vojvodi Klariću: 'Iskopajte jame, pa zatrpajte; naćerajte, neka sami sebi jame kopaju!' – A on meni kaže: "Nemamo vremena, čočče, jer partizani mogu svaki čas da bahnu. Dolaze od Jeleča." Vi ste ih, eto, vala omeli. Mogu nam čeljad od smrada oboljeti.

Po njegovom mišljenju na tome je jedino počivala težina problema. Ništa nisam odgovorio.

– Strašno su zavađeni naši narodi, rekao je Pero. Imaćemo muke da ih izmirimo.

Srbi su bili u 1941. godini unutar partizanstva u ogromnoj većini. Mržnja prema ustašama prenijela se na sve katolike i muslimane. Partija, a ni mi s njom nismo učinili mnogo da se to izmijeni. Podsjetio sam Pera na njegov govor Kijevskom bataljonu, u kojem je obrazlagao, zašto je bivši komandant, ustvari musliman, Akif Bešlić, premješten. On je navodno kao musliman bio nepodesan. Na njegovo mjesto došao je popovski sin, major bivše jugoslovenske vojske Vojislav Đokić. Okolnost, da je popovski sin, Pero je naročito naglasio u svome govoru. Nije čudo, da i zbog toga Srbi misle da biti musliman znači nešto manje nego biti Srbin.

– To je bio samo manevar, jer ja sam doznao da se bataljon buni, da im musliman komanduje.

– Onda im je trebalo ukazati na zabludu, a ne povlađivati im.

Na Miljevini smo naišli na strašnu sliku. Kod jednog potoka, preko kojega smo morali projahati, stajala je hrpa poklanih žena, staraca i djece. Preko njih je bio pao snijeg. Ispod bijelih nanosa virile su noge, glave, ruke ili ramena.

Leševi su bili iznakaženi, otekli. Snijeg koji se topio bio je crvenkast i siv od krvi i truleži. Po tragovima se vidjelo, da grabljivice razvlače leševe. Na više mjesta ležale su odrtine ljudskih tjelesa, s kojih su ptice jele ljudsko meso. Vonjalo je u zraku, jer je već nekoliko dana sijalo sunce. Nekoliko kuća u dolini bilo je spaljeno.

Jašući dalje cestom prema Foči, svugdje smo nailazili na spaljena sela. Dančići i Susjesno su bili do temelja spaljeni. Stanovnici koji nisu na vrijeme izbjegli, pobijeni su i poklani. Čitavim putem do Foče nismo sreli nijednog muslimana ni muslimanke. Što je sa njima? Prije je u fočanskom srezu bilo 67% muslimana. Držao sam u početku, da je ogromna većina izbjegla, a da su se drugi sakrili i ne pojavljuju se, dok ne ispitaju stav partizana prema njima. Ali gdje su se mogli po ovoj zimi sakriti, mučilo me je pitanje. Kako se jadni narod pati i dokle će sve to trajati? Izlazile su mi na oči razne strahote koje sam u ovome ratu vidio.

Prenuo sam se kada je Rade uzviknuo: – Foča!

Iza okuke, ispod duhanske tvornice, ugledao sam svoje rodno mjesto. Kako sam se nekad radovao kada sam se za školskih raspusta vraćao kući. Uvijek mi se činilo da se auto kreće suviše lagano. A sada sam htio da malo stanem. U mojoj duši je bila tuga i strah. Činilo mi se da ovo mršavo bosansko kljuse juri i da me nosi mimo moje volje u neki strašni bezdan. Pokušao sam se savladati. S one strane Drine sablasno se prostirala nekad lijepa i šarena Foča. Mjesto crvenih krovova, bijelih kuća i šarenih bašči. Iz snijega su virila crna zgarišta. Na mostu nas je dočekala patrola. Iz bivše mal-

tarnice izišao je jedan partizan. Poznao sam ga, bio je to Vojin Božović, Crnogorac. On je dugo radio u Foči, i bili smo dobri znanci. Rukovali smo se bez riječi.

Preko mosta smo pošli pješice. Još uvijek je most bio krvav. Ispod mosta niz zidine kula, visile su poput stalaktita (u carstvu Nečastivoga) ogromne ledenice krvi. Pod tim strašnim crvenim baldahinom Drina je ljuljuškala mrtva tijela kao da ih us-pavljuje. Uz obalu ležali su naduti leševi žena, djece i ljudi u građanskim i seljačkim odijelima. Neki mrtvacu su bili goli.

– Tu, na mostu, je izvršeno klanje muškaraca – objašnjava nam Božović. Kape-tan Sergije Mihajlović i komandant mjesta prota Vasilije Jovičić naredili su, da se svi muškarci muslimani pohapse. Poslije su svi oni koji su bili veći od konjičkog karabi-na poklani. Ali ljudi su ubijani svuda: i po kućama, dvorištu, ulicama. Kasnije je red došao na žene i na djecu. Drina je izbacivala leševe. Da se to spriječi, razrezivali bi im trbuhe, onda bi tjelesa potonula.

– Pa ko je to učinio? – pitao sam. – Većinom mještani i srbijanski četnici, ali ovih zadnjih je bilo vrlo malo. Četnici su unišili bez borbe i otpora u Foču i napustili je bez borbe i otpora. Kad je došla naša brigada i kalinovički odred, srbijanski četnici i desetak mještana su pobjegli, ostali su ostali i ništa im se nije dogodilo. Eto, za šest mjeseci našlo se među muslimanima dvanaest ljudi koji su prihvatili poziv da sarađuju sa ustaškim vlastima, a za osam sati su skoro svi Srbi postali četnici i počeli da kolju sve odreda, ne birajući i ne praveći razliku ko je kriv a ko nije. I nije se našlo ni dvanaest od šesnaest hiljada Srba da uzme u zaštitu bar jednog muslimana ili njegovu obitelj i imovinu od osam hiljada poklanih muslimana u fočanskom srezu.

To je ljaga koju niko neće moći izbrisati sa lica mojih srpskih sugrađana. To je zločin kome nema premca.

Ja sam rođen u ovome gradu, odrastao sam zajedno sa Srbima. Između muslimana i Srba vladali su korektni susjedski odnosi. U Foči nije bilo posebnih kafana i gostionica, svugdje smo bili izmiješani kao prijatelji. Postojala su, doduše, muslimanska i srpska kulturna društva, ali na njihove priredbe mi smo išli i oni su dolazili na naše. Škole su bile zajedničke, igrališta su bila zajednička. Nekoliko godina pred Drugi svjetski rat osnovano je četničko udruženje. Članovi su dobili puške, ponekad paradirali u srbijanskim uniformama, a ponekad i prijetili. Za sedam mjeseci vlasti Države Hrvatske, od trideset osam hiljada muslimana iz fočanskog sreza ustaški režim nije uspio mobilizirati više od dvanaest ljudi u ustaše. To zbog toga, što se operiralo sa protusrpskim parolama. I to su bili uglavnom odbačeni elementi i lumpenproletarijat koji nikako nije mogao predstavljati muslimane. Za sedam mjeseci na teritoriji Foče izvršeno je 20-30 hapšenja; možda su svi ti bili strijeljani. Njih su sproveli u Sarajevo. To je izazvalo ogorčenje u redovima muslimana. Znam, da su mnogi ugledni ljudi intervenirali da ih se oslobodi. Ni jedan ugledni građanin Foče nije ničim odobrio ustaške postupke. U Foči niko nije bio strijeljan, niko opljačkan, nikom se nije izvršila premetačina. Od mosta uz Donje Polje slika nije bila ljepša. Kuće koje nisu bile spaljene bile su polupanih prozora i vrata, izgledale su kao napuštene. Ali ljudi su se kretali. Susretao sam partizanske patrole i građane. Teško sam ih

raspoznao, svi su bili promijenjeni. Kod Grujičića kafane stajala je velika povorka muslimanskih žena i djece i po neki čovjek. Držali su u rukama lonce. Očito nešto se dijelilo. Htio sam da govorim sa nekim. Sjahao sam s konja i oprostio se od mojih saputnika.

– Ja ću doći malo kasnije.

Teško sam prepoznao lica. Ona su me gledala tupo i bezizražajno. Bez oduševljenja i mržnje. Vidjelo se da su preživjeli strašan užas.

– Šta čekate? – pitao sam. – Dijele nam kašu od suhog voća!

Iz redova se izdvojila Ferida Mulabdić, studentkinja medicine, naša simpatizerka. Jedva sam je prepoznao. Njeno puno lice utonulo je. Sjaj očiju ugasio. Kao da je ostarila. Pozvao sam je da pođe sa mnom. – Čekaj da primim kašu, majka mi je gladna, a ni ja nisam dugo jela. – Pođi samo, kod mojih kurira ima nešto za mene, pa ću ti dati. Molim te ispričaj mi, kako je sve to bilo. – Šta da ti pričam, vidiš i sam: Čovjek ne zna odakle da počne. Pored nas su nekoliko starih muslimana vukli mrtvace. Konja nisu imali, nego su neki vukli a neki gurali.

– Vidiš, ovako već deset dana, otkako su došli partizani, ljudi skupljaju po ulicama i kućama i sahranjuju ih. Došli smo na Čehotinski most. – Sve se to dogodilo iznenada. Talijani su se jednog dana uznemirili. Priprema se napad partizana, govorilo se. U zoru je domobranska četa sa ono malo ustaša napustila Foču i povukla se prema Brodu, jer su im Talijani rekli da neće braniti, nego će biti predana četnicima. Talijani su otišli poslije ponoći prema Čajniču za Pljevlje, a četnici su isto jutro došli. Ujutru, svi mještani Srbi bili su sa kokardama i pod puškama. Desetak ih se proglasilo za vojvode, stotine za komandante i komandire. Komandant mjesta je fočanski prota Jovičić. Svi muslimani morali su predati ključeve radnji i duplikate kućnih ključeva. Ali, niko nije otključavao, vrata su se obijala. Veče nakon toga, počelo je klanje. Po moga oca i brata došao je Dejan Kocović, sa nekoliko seljaka i Dejanova sestra. Dok su ih vezali, nas je ona počela tući, da kažemo, gdje imamo zlato. Bože, to nije vjerovati, da prva naša komšinica, s kojom smo bili sve vrijeme tako dobro, je u stanju tako nešto uraditi.

– Dobro, a što je sa Vladom Hadživukovićem, Vasilijem Sunarom, Slavkom Mazićem i ostalim uglednim Srbima koje smo mi muslimani držali prijateljima i zaštićivali ih od ustaša.

Vlado i Vasilije bili su u glavnom odboru komande mjesta i pravili plan strijeljanja. Slavko je sa Bobom Jejićem bio za preuzimanje radnji. Eto, dali smo sve. U Foči nećeš naći nijednu muslimansku kuću koja ima rezerve odijelo ili više da se presvuče ili kilu brašna da ispeče kruh. Naše pokušstvo je razvučeno. Ali, najstrašnije su bile noći. Po danu su samo odvodili na strijeljanje. Ali, po noći su išli po kućama i onda je počinjalo silovanje i tučnjava. Samo si čuo pomaganje i vidio vatru. U bivšem srezu i sudu napravili su bili zatvor. Tamo su mučili prije klanja. Ali, i na trgovima i na ulicama moglo se vidjeti najstrašnijih stvari. Jednog dana priredili su lov. Pravi lov na ljude. Uzeli su pse i nekoliko stotina vojnika i otišli u brda da love one koji su bili

izbjegli smrti. Tragovi po snijegu i psi otkrivali su ljude. Tu veće čuli smo pucnjavu, nisu ih dovodili u grad, ubijali su ih na licu mjesta.

– Mi smo imali u gradu jednu grupu simpatizera koja je štampala letke i dijelila naš materijal. Što je bilo sa njom? – Enesa Čengića i oca mu zaklali su prvu noć, neke su poslije pobili, a neke povješali. Uglavnom izuzev Fajka Kurspahića, koji je negdje bio sakriven, svi su pobijeni. Srpski dio te grupe je ovdje, sad radi u propagandnom odjelu kod partizana.

– A, kako su se oni držali?

– Pasivno, neki od njih imao je četničku kokardu.

– Jesu li uspjeti ti koljači pobjeći ili smo neke pohvatali?

– Pobjegli su samo desetak, ostali su svi ovdje, ali oni su kao partizani primljeni i imaju svoj odred. Komandant je Strajo Kocović, samozvani četnički vojvoda, koji je bio jedan od najgorih koljača. Ništa nije učinjeno da se kazne. Zbog toga sam se obradovala kad sam te vidjela.

– Otidi, molim te, do moje majke i sestara, reci da sam ovdje i da ću doći čim završim u Vrhovnom štabu.

Činilo mi se kao da jašem ulicama nekog tuđeg grada, između tuđih ljudi, nakon strašnog pohoda Džingis Kana ili Avara. Nisam mogao da shvatim što se dogodilo u mom rodnom mjestu.

Vrhovni štab smjestio se je u hotelu 'Gorstl'. Rekli su mi, da me je Tito već očekivao, da odem, on je u sobi. U predsoblju me je zaustavio pratilac, rekavši mi da ima netko kod Tita. Nakon nekog vremena, izišao je Strajo Kocović, bradat, obučen je bio u oficirsku uniformu sa čizmama. Preko ramena visili su mu redenici. Na šubari je imao petokraku. Nije me pozdravio, samo je čudno pogledao u moj M.P. i bombe na kajišu. Tito ga je ispratio na vrata.

– Šta ovaj radi kod Tebe? pitao sam Tita. – To je komandant fočanskog partizanskog odreda, ostavio je četnike i prešao nama. Vrijedan mladić, preko njega ćemo privući još mnogo ljudi. Šaljem ga danas sa Borom Tosovićem u Čelebiće, da mobiliziraju još jedan odred. Tebe trebam hitno, – rekao mi je. – Dobro je, da si već došao. Sjutra rano ćeš sa Feridom Čengićem i članom Vrhovnog štaba Lolom Ribarom ići na pregovore u Curevo. Tamo su neka muslimanska sela odbila da predaju oružje. Oni su nam poslali parlamentarce, da nam jave da oni nas neće dirati, ali da im oružje treba za borbu protiv četnika. Međutim, mi smo četnike otjerali, vršimo veliku mobilizaciju, trebamo oružje, a najzad ne možemo trpiti na našoj teritoriji nikakve naoružane jedinice izuzev naših. Putem će ti ostalo objasniti Lola.

Drugi muslimani su ovdje prema nama pasivni. Ti si iz ugledne muslimanske obitelji, ti moraš pokušati pokrenuti muslimanske mase da se opredijele za nas. Čuo sam, tebi su četnici zapalili kuću i ubili brata, to će upravo biti još zgodnije da ti kao takav propovijedaš slogu sa Srbima i da im ostali muslimani pruže ruku pomirnicu.

Razmotrićeš sve mogućnosti sa Feridom i podnijeti mi plan čim se vratiš iz Cureva. Idi da se odmoriš, jer u toku sutrašnjeg dana se morate vratiti nazad. Otišao sam

svojima. Teško sam poznao sestre, toliko su se promijenile, izgledale su tako prestravljene. Majka je isto bila oslabila. Sav namještaj su nam opljačkali. Moju majku su silili da kaže gdje ima zlato. – Sinoć sam ga dala komandantu. – Kako se zove? Ona je rekla neko ime i opisala kako izgleda. Opet su dolazili, ali ona je uvijek rekla isto. Sergeje Mihajlović je bio naredio, da se taj komandant što prije nađe, jer je htio da dobi je svoj dio od pljačke poznate muslimanske porodice. Tu noć nisam oka sklopio, slušao sam strašne priče o četničkoj strahovladi. Moja obitelj se krila poslije po tuđim kućama. Naše komšije Milan Hadžić i Savo Niković nisu im dozvolili da se sakriju kod njih nego su ih nagovarali da mirno čekaju kod kuće. Krili su se po muslimanskim siromašnim kućama, gdje četnici nisu imali velikog interesa da zalaze. Nisu mi znali reći ko je ubio moga brata. Nađen je mrtav na Drini, opljačkan, revolverski hitac više desne obrve dokončao mu je život. Pokopan je tek nakon odlaska četnika.

Omer-beg Čengić, koji je isključen iz kadetske škole radi srbstva, uhvaćen je i zaklan na pragu kuće. Nisu mu pomogla odlikovanja ni njegova zagrijanost za srbstvo, jer je bio musliman.

Salih-efendija Hasić je bio predsjednik općine, velikosrbin i jenesovac, zaklan je zajedno sa bratom.

Ujutro mi je kurir doveo konja. Jahali smo prema Brodu. Sedam kilometara uz Drinu bilo je sedam kilometara pored mrtvacu i zgarišta. Odatle prema Curevu ista slika. Nakon dva sata jahanja kurir nam je rekao da smo se približili Curevu. Nakon još deset minuta jahanja, sa brijega su nas upozorili da stanemo. Počeli smo se dovikivati. Naprijed nismo smjeli sa oružjem. Pošto smo im rekli da smo došli na pregovore, dozvolili su da ja, Ferid Čengić i Lola Ribar, bez pratioca i oružja, uđemo u selo. Mi smo za svaki slučaj sakrili bombe i u džepove uzeli otkočene pištolje. Dočekao nas je jedan mladić i poveo u štab. Preko leđa imao je staru lovačku pušku. U jednoj maloj seoskoj kući sa jednom prostorijom dočekalo nas je nekoliko muslimana. Bili su u prostim seljačkim odijelima, kao da su se tek sa njiva vratili. Kada smo ušli, oni su ustali na noge.

Dobro došli!

Selam Alejkum, rekao sam. Oni su me samo malo oštrije pogledali, nisu mi ništa odgovorili.

Ovo vam je sin Huseinbega, a ja sam Čengić sa Vihovica, reče Ferid.

Ma, čuli smo za vas da ste u partizanima, – reče jedan. – Pa lijepo, sa kakvim nam dobrom dolazite?

Rekao sam im naše mišljenje. Ustao je jedan visok, koštunjav seljak, srednjih godina da nam odgovori.

Braćo – počeo je nesigurnim ali odlučnim glasom.

Čitav kotar je poklan. Nećete naći nijednog muslimanskog sela koje nije zapaljeno, ljudi pobijeni, žene osramočene, djeca poklana. A bez ikakva razloga. U Donjem Curevu su čitavo selo sa ljudima zapalili. Čitav kraj je smrdio od ljudskog mesa nekoliko dana. I mi, da nas četnici ne pokolju, sabrali smo oružje i odlučili izginuti ko ljudi,

a ne dati se zaklati kao janjci. Mi se protiv vas, partizana, nećemo biti. Nitko od nas neće napustiti selo ni sa oružjem ni bez oružja. A ni u kakvu politiku mi se ne miješamo. Mi branimo živote naše djece i žena. Zar da mi damo oružje vama?! Nekoliko kilometara odavde su četnici. Oni to i čekaju i poklaće nas kao ovce.

– Mi ćemo dati jednu četu da čuva vaše selo, – rekao je Lola Ribar.

– Da se ne bi mučili, ostavite vi nama naše oružje i nas na miru. Mi ćemo se sami braniti kako možemo.

– Šta će se dogoditi ako se vi morate povući sa ovoga terena? Rat je, vi niste jučer ovdje bili, a možda nećete ni sutra? – upitao je jedan starac.

Ribar je počeo da govori da mi nećemo trpiti, da na našem terenu itko ima vojne formacije osim nas.

– Mladiću, ovo je naš teren stotine godina, ovdje su naši domovi. Mi ćemo na ovoj zemlji ostati. Ne dirajte nas i nećemo vas dirati. Zaludu trošimo vrijeme.

Oprostili smo se i pošli.

Na kosi je stajala jedna žena sa puškom i osmatrala. Nas je poveo isti mladić do kraja sela.

– Imaš li koji metak, beže? - pitao me je da ne čuju drugi. – Nemam metaka, ali daću ti dvije bombe, – rekao sam mu glasno i izvadio mu ih. Zatražio sam i od Lole i od Ferida po jednu i dali smo mu.

– A, je li i ovo musliman? – pitao je za Ribara. – Ja sam Srbin, – rekao je Lola.

– Svaka ti čast, mladiću. Ama, reci ti meni, zašto nas kolju ovdašnji Srbi.

– To su srpske ustaše, – rekao je Lola.

– Vala ustaše vako nisu radili!

Jašući ispod Cureva, kroz srpsko selo, iskupili su se seljaci da nas pitaju:

– Jeste li bili u ustaškom gnijezdu? Šta kažu Turci? Imaju li oružja i municije? Jesu li se ukopali? Ima li ih mnogo? – pitali su nas.

– Oni nisu ustaše, nego pošteni ljudi, – rekao je Ribar – Imaju i topove i mitraljeze, ne pitaj! Ribar se složio s mojim mišljenjem, da se ostavi oružje Curevcima, ali sam vidio da niti on ni Ferid neće to kod Vrhovnog štaba energično podržati.

Tito je na referat pozvao Ribara, dok sam ja morao sa Feridom i nekoliko mješta na komunista, muslimana, da razmotrim pitanje angažiranja muslimanskih masa.

– Mi nismo bili dovoljno energični, rekao mi je Ribar, kad se vratio od Tita.

Ujutro se vratio fočanski odred Straja Kocovića, pojačan dvjema četama pratećeg bataljona Vrhovnog štaba, koje su imale bacače, teške mitraljeze i jedan mali brdski top.

– Ti ćeš opet sa mnom danas u Curevo, ide sa nama i Rade Hamović, koji će rukovoditi napadom, ako ne prihvate ultimatum.

– Ja ne mogu, neka pođe Ferid. – Tito je tako odredio! Otišao sam Titu i rekao da ja sa Strajom, koji je klat po Foči, ne mogu ići, pogotovo u akciju za razoružanje ljudi koji brane svoje živote od razbojnika.

Mjesto mene je otišao Ferid Čengić.

Curevci su predali oružje uz časnu riječ i obećanje, da će im se oružje vratiti, ako se partizani budu povlačili sa terena. Dotle će selo čuvati od eventualnih napada četnika desetina partizana, koju je selo dužno hraniti. Osim oružja je moralo dati 150 goveda i 300 ovaca.

Na referatu o angažiranju muslimana predložio sam Vrhovnom štabu slijedeće:

Izdati javni proglas u kome će se osuditi četničko klanje nad nevinim muslimanskim življem u Foči.

Organizirati posebnu komisiju koja će opljačkane stvari i namirnice oduzeti i vratiti vlasnicima.

Ukinuti narodni odbor, u kome su samo Srbi, i to neki četnici, i samo jedan musliman, Ferid Čengić, koji uopće nije iz Foče. Imenovati novi narodni odbor koji će biti sastavljen po broju stanovnika Foče od muslimana i nekompromitiranih Srba.

Ukinuti sadašnji sud, koji mjesto da sudi četničke koljače i da dade satisfakciju muslimanima, osudio 12 muslimana na smrt. Među njima narodnog opozicionara beogradskom režimu prije rata, predsjednika općine u Ustikolini Suljbege Čengića, za koga mi je Moša Pijade rekao, da je bio ispravan i da smo ga trebali pozvati na suradnju.

Imenovati narodni sud, koji će suditi sve koljače i organizatore klanja, koji se nalaze na partizanskoj teritoriji. Takav pravedni stav prema muslimanima stvorice povjerenje muslimanskih masa prema partizanskom pokretu i oni će se opredijeliti za nas. Po mom mišljenju, za to je bio zgodan momenat. Ustaše su se bile kompromitirale kao pomagači i sluge okupatora. Četnici su svojim zločinima izazvali mržnju svih ljudi, a pogotovo muslimana na kojima su počinili tako strašan zločin. Ako mi ovo propustimo, Pavelić će iskoristiti priliku da se prikaže kao jedini branilac hrvatskih života u istočnoj Bosni, a mi ćemo se kompromitirati, da smo sankcionirali jedan od najgnusnijih zločina u povijesti Bosne. I možda zauvijek izgubiti domaće mase na ovom području.

Sa mnom je bio i Ferid Čengić, koji se nije usudio na pitanje Tita potvrditi da po svim stvarima dijeli moje mišljenje.

Na tome savjetovanju Vrhovnog štaba bili su prisutni: Tito, Marko (Aleksandar Ranković), Moša Pijade, Lola Ribar, Milutinović-Milutin i Milovan Đilas. Jedini, koji je, izgleda, akceptirao moje izlaganje bio je Milutinović, koji je rekao, da bi u vezi s tim trebalo održati kratak sastanak CK i Vrhovnog štaba. Tito je smatrao, da je stvar sasvim jasna, da mi po tom pitanju nemamo mnogo diskutirati. Aleksandar Ranković mi je odgovorio slijedeće:

– Treba smatrati našom velikom političkom pobjedom, da je osnovna četnička masa prilikom nastupanja naših jedinica prešla nama. Mi ne možemo iz obzira pre-

ma njima da pohapsimo i sudimo njihove komandante, mada su oni, bez sumnje, počinili zločin prema muslimanima. Drugo, muslimani se još kolebaju i ne može biti govora o njihovom masovnom prelazu na našu stranu, a pojedinačni prelazi mogu nam škoditi, jer će izazvati lošu reakciju Srba. Nama muslimani u Foči sada nisu potrebni kao borci nego kao pomagači. Mi imamo šnajdersku, šuštersku i druge radi-one; muslimani neće da nam rade; tvoj zadatak je da se privuku k nama. Naravno, naše simpatizere i članove partije mi ćemo prikriti i slati na drugi teren, gdje kao takvi mogu djelovati.

– Ja prilaz četničkih masa ne uzimam kao definitivni, oni će nas prvom prilikom napustiti.

Ali, mišljenje Markovo bilo je mišljenje Vrhovnog štaba i ja tu nisam mogao učiniti ništa.

– Ja mogu od srca da se angažiram samo na ovom planu, koji sam podnio, – rekao sam Marku.

Čekao sam dva dana odluku Vrhovnog štaba. Niko me nije zvao. Izgleda, bio sam nepodesan za politički rad u mom rodnome mjestu. U to vrijeme, iskoristio sam priliku da se upoznam sa događajima koji su prohujali preko ovih krajeva.

Pravio sam zabilješke o razgovorima sa ljudima muslimanima i katolicima, koji su klani, i Srbima, četnicima, koji su klali. Pogledao sam sva zgarišta i mjesta gdje su četnici vršili klanja i obišao četnički zatvor u kome su zidovi bili poprskani krvlju i mozgom. Pogledao okolna srpska i muslimanska sela. Pošto sam imao jugoslaven-sku oficirsku uniformu, kožni kaput, pištolj, MP, jašio konja, to su prema meni Srbi seljaci bili povjerljivi u uvjerenju da sam Srbin.

– Kakvi ste, brate, vi Srbi, – pitali su me Srbi seljaci, kad ne date da istrijebimo Turke?

– Nije srpstvo, valjda, u strijeljanju muslimana. – Pokušao sam da im objasnim kako žive drugi narodi i da je sramota što se kod nas radi. – Samo da vi odete. Daćemo mi njima, – kazala mi je jedna žena.

Muslimani su bili prestrašeni. Nisu se nama tužili, niti se na nas nešto obraćali. Jedanput, šetajući uz Drinu, sreo sam jednu muslimanku, koja mi je prišla.

– Ja sam majka Ibra Muftića, on je sa tobom išao u školu i družio se s tobom.

– Da, da, sjećam se. Šta je s Ibrom?

– Zaklali su ga, i oca mu i sestru i mlađeg mi sina Abdurahmana. Mene su htjeli i jedan kaže: – Ostavite nju neka živi i neka priča kakva sudbina je zatekla Turke.

– A tko je to učinio?

– Popadić Ranko i Zečević. Danas sam ih sreća obojicu – Popadić je vaš, komandir.

Otrčao sam u komandu mjesta, Čolaković Rodoljub i Risto Tosović su bili tamo. Ispričao sam im, uzbuđen, sve to i tražio da se ovi koljači uhapsu.

Čolaković i Tosović nisu nimalo bili začuđeni niti uzbuđeni ovom pričom. Čolaković mi je rekao: – Kada bi mi hapsili koljače među ovdašnjim Srbima, onda bi pohapsili pola našeg Narodnog odbora i većinu vojnika.

– Pa to je strašno, drugovi, da mi ništa ne radimo, nego ih još primamo u naše redove.

– Mi ne možemo voditi protusrpsku politiku, u našoj vojsci nalazi se preko 95% Srba, rekao mi je Tito kad sam tražio njegovu intervenciju za ovaj slučaj.

– Ali, to nije protusrpska politika. To je protukoljačka politika, i ja sam uvjeren da to nije na svim mjestima tako. – Ti izgledas slabo, ti treba da se ispavaš i odmoriš, rekao mi je Tito, opraštajući se.

Tada sam shvatio da sam nemoćan. Plivati uz bujicu meni samome bilo je nemoguće. To nisu bili dani mojih sumnji, to su bili momenti, kada sam bio na rubu definitivnoga prekida i tada mi je sinula u glavu misao da napustim redove partizana. Ali, ja sam znao, ako tu namjeru pokažem, bit ću nemilosrdno srijeljan. Da pobjegnem? Tada se nije moglo birati. Oko mene bili su samo ustaše, četnici i Nijemci.

Možda sam trebao svoj stav zatajiti. Ne protiviti se stavu Vrhovnog štaba i tek sa čvrste pozicije jednog komandnog položaja nastojati učiniti što se može. Ali, ja sam tada smatrao za svoju dužnosti da upozorim na pogreške pokreta i komande.

777 STRANICA O POBJEDAMA 7. KORPUSA ARBIH

Objavljena monografija 7. korpusa ARBiH

Povodom obilježavanja Dana državnosti jedine nam domovine Bosne i Hercegovine, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, zajedno sa Udruženjem „17.VKbbr“ iz Ključa, sadašnjim i budućim generacijama podarilo je monografiju 7. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine - „7.KORPUS ARMIJE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE-STVARANJE, JAČANJE, POBJEDE“.

Nosioci izrade i realizacije projekta Monografije bili su Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu Srednjobosanskog kantona i Udruženje „17.VKbbr“.

Promocija je održana 24.11.2020. godine u Centru za kulturu općine Travnik, a malobrojnim privilegovanim posjetiteljima koji su imali čast prisustvovati ovoj promociji, uz pridržavanje svih propisanih epidemioloških mjera zbog pandemije Covid-19, o knjizi su govorili: general Fikret Ćuskić, zamjenik komandanta 7. korpusa i jedan od autora; general Mustafa Polutak, jedan od recenzenata monografije, inače predsjednik Udruženja „Za tebe BiH“; dr. Selmo Cikotić, ministar sigurnosti Bosne i Hercegovine i ratni načelnik Štaba 7. korpusa; dr. Amir Kliko, naučni saradnik u Institutu za istraživanje ratnih zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, predsjednik Skupštine Udruženja „Za tebe BiH“ i dr. Amir Ismić Baton, historičar i predsjednik Kluba paraolimpijskih sportova „Baton“ iz Zenice.

Da pomenemo da je svoje pozitivno mišljenje o Monografiji u recenziji iznio i akademik prof.dr. Smalil Čekić.

Monografiju je izradio tim od 38 autora¹, ljudi koji su učestvovali i u formiranju i vođenju Komande i jedinica 7. korpusa, na različitim nivoima i u različitim ulogama.

Kao saradnici na izradi tekstova pojavljuje se 37 starješina i boraca 7. korpusa², ali i drugih jedinica koje su borbena dejstva izvodila u z/o 7. korpusa.

1 Profesor dr. Mesud Hadžialić, predsjednik Skupštine Udruženja „Za tebe BiH“ i brigadir Edin Ramić, član OO Udruženja „Za tebe BiH“ Bugojno, su tokom rada na realizaciji projekta preminuli, ali su njihovi radovi oplemenili ovu Monografiju. Neka im Uzvišeni podari džennet.

2 Na Bolji svijet iz grupe saradnika na izradi Monografije preselili su Hasib Belegić, predsjednik Općinskog odbora Udruženja „Za tebe BiH“ N.Travnik i Enes Kavazović, komandir Komande stana 7.Korpusa Armije R BiH. Da ih Uzvišeni nagradi za njihova djela.

Brigadir Remzija Šiljak je, kao urednik monografije, imao pune ruke posla, kako bi sve autorske radove zajedno sa autorima uvezao u jednu cjelinu.

Monografija, kroz 11 poglavlja, dokumentuje kako je došlo do disolucije SFRJ; aktivnostima patriotskih snaga Republike Bosne i Hercegovine; formiranju Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine; odbrani Srednje Bosne i B. Krajine tokom 1992. i 1993. godine. Posebno detaljno dokumentuje formiranje i organizacijsko-formacijske promjene 7. korpusa tokom njegovog postojanja. U poglavlju Lična karta 7. korpusa predstavljeni su svi organi Komande i jedinice koje su bile u organskom sastavu 7. korpusa, a u nastavku su opisana i dokumentovana borbena djelovanja 7. ljutog korpusa tokom 1994. i 1995. godine, od sitnijih borbenih dejstava preko Kupreške i Vlašićke operacije, do završnih borbi u oslobađanju Bosanske Krajine.

Autori nisu zaboravili ni jedinice koje su iz drugih korpusa dolazile u z/o 7. korpusa, te je u 11. poglavlju opisan i doprinos ovih jedinica u uspjesima 7. korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine.

Na 777 stranica proširenog formata A-4, kombinujući pisanu riječ, fotografiju, šeme, mape i preglede³ autori su, pozivajući se na 845 fusnota, pri tome koristeći 151 knjigu, 16 pravila i uputstava, 26 naslova ratnih novina i biltena, a prije svega, koristeći izvorne dokumente svih strana (branitelja i agresora, međunarodne zajednice, civilnih struktura) učinili ovu monografiju argumentovanom i dokumentovanom, o čemu je dr. Selmo Cikotić na promociji u Travniku rekao:

„...Ono što želim ovdje kazati jeste da bez neke lažne skromnosti mogu tvrditi da je posljednji rat proizveo veliki broj knjiga koje govore na različit način o suštini, karakteru i pojedinostima rata za odbranu Republike Bosne i Hercegovine od dvostruke agresije, prvo od agresije Savezne republike Jugoslavije sa istoka, nakon toga agresije Republike Hrvatske sa zapada, ali ne mislim da ni jedna knjiga pojedinačno nudi više dokumenata, konkretnih činjenica, objašnjenja i ilustracija kao što to nudi monografija 7. korpusa.

Na različite načine, negdje kao djelomični autor, negdje kao recenzent, negdje kao saradnik, učestvovao sam u izradi monografija drugih korpusa, ovdje sam učestvovao kao jedan od autora i članova redakcijskog odbora i zbog toga to mogu kazati...

...S tog stanovišta cijenim da će ova monografija biti jedna vrsta materijala, štiva, izvor novih spoznaja i motivacija našim mlađim naraštajima da prepoznaju istinu o Bosni, o njenim borbenim ratnicima, o Armiji Republike Bosne i Hercegovine, o 7. korpusu, u korist činjenice i istine, a ne na štetu istine, i mislim da se u tom smislu ova monografija razlikuje od mnogih propagandnih tekstova protivničkih ratnih formacija koje na svojevrsan način pokušavaju pravdati ili promovirati svoje jedinice i svoje vrijednosti...“

Autori su Monografiju posvetili domovini Bosni i Hercegovini, svim njenim narodima i građanima, kao i svim pripadnicima Armije Republike Bosne i Hercegovine, a posebno porodicama šehida i poginulih boraca 7. korpusa i svim pripadnicima Korpusa.

3 U Monografiji se nalazi: 433 fotografije, 190 faksimila originalnih dokumenata, 31 mapa, 35 šema, 12 pregleda

RECENZIJA MONOGRAFIJE 7. KORPUSA

Monografija, pod naslovom „SEDMI KORPUS ARBiH – Stvaranje, jačanje, pobjede“, koju je sačinila grupa autora (navedeni na samom početku), uredio Remzija Šiljak a izdalo Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu predstavlja izuzetnu istorijsku vrijednost, istinu i dokaz onoga što se dogodilo narodima Srednje Bosne i Bosne i Hercegovine u cjelini.

Bezbroj puta je potvrđena istorijska činjenica da oni koji zaboravljaju svoju istoriju, koji je temeljito ne izučavaju i prenose sa generacije na generaciju isto ponavlja sve dotle dok je dobro ne nauče, shvate, i iz nje izvuku pouku za budućnost. Poznato je i to da nema potrebe niti treba praštati onima koji ne žele i neće da priznaju svoju krivicu.

Monografija „SEDMI KORPUS ARBiH - Stvaranje, jačanje, pobjede“ poslužiće svima koji je pročitaju i nauče da steknu istinu o izvršenoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu, istinu koja pokazuje i dokazuje ko je i sa kojim ciljem i kojim snagama organizovao, pripremio i izvršio agresiju i ko je organizovao, pripremao i branio Bosnu i Hercegovinu od agresije.

Autori monografije su na argumentovan, dokumentovan i nadasve istinit način prikazali opće stanje u Bosni i Hercegovini i njenom okruženju. To isto su uradili i za područje Srednje Bosne, odnosno prostoru na kome su organizovane, formirane i djelovale jedinice, komande i štabovi od kojih je početkom 1994. godine formiran Sedmi korpus ARBiH. Potrudili su se i uspjeli dokazati da se ništa nije desilo slučajno i da su naši susjedi Srbija i Crna Gora, sa jedne, te Hrvatska, sa druge strane, oživjele vjekovne težnje i teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini. U tome su im bezrezervnu podršku svake vrste dale snage bosanskih Srba i bosanskih Hrvata. Ne treba zaboraviti neposredne pregovore Miloševića i Tuđmana, a potom Karadžića i Bobana o podjeli Bosne i Hercegovine i to tokom 1991. godine i početkom 1992. godine. Ovdje je interesantno napomenuti, dok Srbija i Hrvatska međusobno žestoko ratuju, posebno u Slavoniji i Krajini, istovremeno mirno pregovaraju o podjeli Bosne i Hercegovine.

Nasuprot agresorima i njihovim ciljevima, autori iznose činjenice, pokazuju i prezentiraju mjere, postupke i radnje koje čini bosanskohercegovačko rukovodstvo za odbranu od nadolazeće agresije i tokom agresije.

Niti u jednoj od dosada urađenih monografija nije dat ovoliki broj dokumenata i potvrda koje čine tekst monografije istinitim i vrijednim za dalji rad i izučavanje.

Autori monografije argumentovano, putem dokumenata i povjerljivih drugih informacija, obezbjeđuju čitaocu da stekne sliku o ciljevima i ispoljavanim djelovanjima agresora na jednoj i branioca na drugoj strani.

Monografija se težišno bavi područjem Srednje Bosne, odnosno zonama odgovornosti Operativne grupe „Zapad“ i Operativne grupe „Bosanska Krajina“, grupa od kojih je u osnovi i obrazovan i formiran Sedmi korpus za prostor Srednje Bosne. Karakteristično je to da su se morali boriti protiv dva agresora. Ne bi se moglo odlučiti koji je od njih bio bezobziriji. I jedni i drugi željeli su da okupiraju područje prema međusobnom dogovoru, te da u toj namjeri za ostvarenje cilja nisu birali sredstva. Između ostalog, počinili su ratne zločine širokih razmjera za koji su presuđeni u Hagu i pred domaćim sudovima.

Političko i vojno rukovodstvo Srednje Bosne svoj rad i aktivnost zasnivalo je na odlukama, ukazima, smjernicama i naređenjima rukovodstva RBiH, odnosno Predsjedništva i ŠTO ARBiH po njegovom osnivanju. Od tih dokumenata posebno treba istaći:

- Zaključke Predsjedništva SRBiH od 04. aprila 1992. godine;
- Uredbu sa zakonskom snagom od 08. aprila 1992. godine;
- Odluku o objedinjavanju svih naoružanih snaga na teritoriji RBiH od 09. aprila 1992. godine;
- Naredba o promjeni naziva TO RBiH u naziv „Armija RBiH“;
- I druga.

Autori su posebnu pažnju posvetili formiranju Oružanih snaga na prostoru Srednje Bosne: jedinica Patriotske lige, štabova i jedinica Teritorijalne odbrane, jedinica MUP-a, a potom je uslijedilo formiranje brigada i 3. korpusa ARBiH. Detaljno i uz određene specifičnosti data je slika formiranja i organizovanja svih sastava.

Borbena dejstva na prostoru Srednje Bosne u toku 1992. godine prikazana su hronološki i po mjestu izvođenja, najčešće po općinama.

Ratnu 1993. godinu karakterišu intenzivna borbena dejstva protiv oba agresora. Najteža godina za ARBiH i 3. korpus.

U toku 1993. godine, po Naređenju ŠVK ARBiH, formirane su operativne grupe 3. korpusa, i to: OG „Lašva“, OG „Zapad“, OG „Bosanska krajina“ i OG „Bosna“. Dat je i sastav operativnih grupa, odnosno jedinica, koje u njih ulaze. Formiranjem OG olakšan je sistem rukovođenja i komandovanja u 3. korpusu. U monografiji su opisana do u detalje borbena dejstva uz niz argumentiranih i istinitih podataka. Normalno je da su autori monografije posebnu pažnju posvetili formiranju i organizovanju 7. korpusa ARBiH od ideje do formiranja. Na osnovu „Odluke o formiranju 7. korpusa i rasformiranju 6. korpusa“ i Naređenja o organizacijskim promjenama krenulo se u realizaciju istih. Za komandanta 7. korpusa postavljen je Mehmed Alagić. Korpus je dobio svoju zonu odgovornosti.

U posebnoj poglavlju autori monografije daju ličnu kartu 7. korpusa od: Komande 7. korpusa, Jedinica 7. korpusa i Logističke baze 7. korpusa.

Za komandu i sve jedinice i sastave 7. korpusa autori su dali sliku istih i opisali njihovo djelovanje od početka (od formiranja) pa do kraja rata (rasformiranja).

Ovdje posebno treba istaći da su do u detalje oslikali sve komande i jedinice 7. korpusa, uz masu šema i tabelarnih pregleda i uz pouzdanu dokumentaciju.

Nakon Vašingtonskog sporazuma i prestanka borbenih dejstava protiv Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća odbrane, ARBiH, pa i 7. korpus, svoje djelovanje su usmjerili protiv srpskocnogorskog agresora i vojske Republike Srpske. Stvaraju se novi povoljniji uslovi za obračun sa VRS i sastava iz SRJ.

Sedmi korpus, zašto to ne istaći, formiran je prevashodno za izvođenje ofanzivnih b/d usmjerenih prema Bosanskoj Krajini i spajanju sa snagama 5. korpusa ARBiH. Sam komandant 7. korpusa Mehmed Alagić u razgovorima je ponavljao da je njihov cilj spojiti Srednju Bosnu sa Krajinom i da oslobodi Sanski Most i svoje rodno mjesto, s. Fajtovce, a što će i ostvariti.

Pored ostalih uspješnih b/d 7. korpusa posebno se u 1994. godini ističe dobro organizovana, pripremljena i uspješno izvedena operacija snaga 7. korpusa na Kupres. Odlučujući dio b/d za oslobođenje Kupresa odvijao se u oktobru i novembru 1994. godine. Operacije za oslobođenje Kupresa „Jesen-94“ na osnovu adekvatnog izviđanja je stručno isplanirana i u sadejstvu sa HVO i HV uspješno je izvedena.

Rezultati uspješno izvedenih b/d u Kupreškoj operaciji „Jesen-94“ su višestruki, a najznačajniji su:

Prvi put nakon Vašingtonskog sporazuma u borbena dejstva protiv srpskocnogorskog agresora direktno u Bosni i Hercegovini uzima učešće HV i HVO. Samim tim sadejstvom snaga ARBiH i HVO prestalo je međusobno nepovjerenje.

Oslobođen je veći dio Kupreške visoravni i grad Kupres (oko 350 km²).

Linija fronta prema srpskocnogorskom agresoru je znatno smanjena.

Ojačan je moral pripadnika 7. korpusa i ARBiH u cjelini.

Preuzeta je inicijativa na bojnopolju.

Započeta oslobodilačka dejstva 7. korpusa u 1994. godini još intenzivnije su nastavljena u 1995. godini. ARBiH je preuzela strategijsku inicijativu na svim dijelovima Bosne i Hercegovine.

U prvoj polovini 1995. godine 7. korpus organizuje, planira, priprema i izvodi Vlašićku operaciju „Domet 95“ i „Domet 1-95“. Operacija je izvedena u vrlo složenim meteorološkim uslovima i to vrlo uspješno u dva dijela. Uspjeh Vlašićke operacije iznenadio je i zadivio vojne stručnjake. Sa svih strana dolazila su priznanja i pohvale. Operacija Vlašić „Domet-95“ i „Domet 1-95“ je potvrdila spremnost i odlučnost snaga 7. korpusa i ostalih snaga ARBiH za konačno oslobođenje Bosne i Hercegovine.

Bitno je ovdje istaći sadejstvo i pomoć ostalih snaga van 7. korpusa koje su uzele učešća u oslobađanju Vlašića.

Sa Vlašićkom operacijom, kako sami autori u MONOGRAFIJI ističu, „krenulo je bosansko proljeće“.

Autori u monografiji daju osvrt i na učešću 7. korpusa u pokušaju deblokade Sarajeva u operaciji pod nazivom „Tekbir-95“. U ovoj operaciji, kao i ostali sastavi i jedinice ARBiH, ni 7. korpus nije imao uspjeha vrijednog pažnje.

Poslije neuspjele deblokade Sarajeva, Komanda i jedinice 7. korpusa se vraćaju u svoju zonu odgovornosti. Poslije kraćeg odmora, kreću u pripremu navedenih operacija za oslobađanje okupirane teritorije sa težištem na Komarsko-vrbaskom pravcu.

Oslobađaju Komar, Donji Vakuf i dolaze niz Vrbas na ulaz u Jajce. Tu su zaustavljeni.

Mrkonjić Grad i Jajce oslobađaju snage Hrvatske vojske i HVO.

Sa razvojem borbenih dejstava u zoni 5. korpusa, i da bi se dalje eksploitalisali uspjesi snaga 5. korpusa, GŠ ARBiH naređuje komandi 7. korpusa da glavninu svojih snaga prebaci u zonu 5. korpusa i da u sadejstvu sa njim i ostalim snagama ARBiH zadaju konačan udar srpskokrnogorskom agresoru.

Rezultati zajedničkog dejstva snaga 5., 7. korpusa i ostalih snaga ARBiH u Bosanskoj Krajini su značajni. Pokazalo se što znači zajedničko dejstvo snaga ARBiH kada je koordinirano i uspješno vođeno. Oslobođena je velika teritorija u Bosanskoj Krajini sa gradovima Bosanski Petrovac, Ključ, Sanski Most i Bosanska Krupa.

Da nisu naređenjem od Vrhovne Komande obustavljena b/d 11. oktobra, pitanje je bilo samo vremena kada bi bila oslobođena Bosna i Hercegovina.

Isčitavajući MONOGRAFIJU „SEDMI KORPUS ARBiH - Stvaranje, jačanje, pobjede“ da se zaključiti o sveukupnoj organizovanosti i aktivnosti svih subjekata na širem prostoru Srednje Bosne na odbrani slobode i nezavisnosti od agresije.

Autori nas kroz monografiju vode od momenta shvatanja opasnosti od agresije i ciljeva agresora, preko priprema svih struktura za sprečavanje i odbranu od agresije. Posebnu pažnju su posvetili organizovanju i pripremi svih jedinica i struktura za odbranu.

Ne bez razloga ističu uzdržavanje od otvorenih oružanih sukoba sa Hrvatskom vojskom i HVO. Tek onda kada su iscrpljene sve mogućnosti da se pregovorima riješe agresorske namjere HV i HVO u Bosni i Hercegovini i u Srednjoj Bosni, a poslije otvorenih napada na ARBiH i počinjenih zločina odbrambene snage su pružile adekvatan i snažan otpor.

Bez obzira što su vodili b/d sa dva agresora istovremeno, jedinice 3. korpusa su u 1993. godini HVO u Srednjoj Bosni doveli u podređen položaj. Uspješna dejstva ARBiH protiv HV i HVO doveli su agresora do toga da prihvati mirovni „Vašingtonski sporazum“. Prekidom b/d sa HV i HVO stvorili su se uslovi za odlučnija i uspješnija borbena dejstva protiv srpskokrnogorskog agresora. Komanda i jedinice 3. korpusa su organizaciono i formacijski podijeljene na 3. i 7. korpus ARBiH. Ovakva odluka

Vrhovne komande oružanih snaga Bosne i Hercegovine pokazalo se vrlo korisnom, u daljim b/d, a što autori ističu.

U monografiji autori ističu i dokumentuju stručno vođenje svih aktivnosti od strane komandi i starješina svih nivoa na organizovanju komandi i jedinica i uspješnom i stručnom pripremanju i vođenju borbenih dejstava.

Uspjesi u b/d komandi i jedinica koje su ušle u sastav 7. korpusa i komande 7. korpusa spadaju u najuspješnije u toku odbrane Bosne i Hercegovine. Za, vremenski, kratko egzistiranje, Sedmi korpus je opravdao svoje postojanje. Na primjeru 7. korpusa ARBiH u osnovi je pobijena teza nekih kvazi stručnjaka „Da je Bosnu i Hercegovinu odbranio neobučeni, neorganizovan i nenaoružan narod“.

U timu autora monografije učestvovali su neposredni učesnici organizacije, pripreme i odbrane od agresije sa prostora Srednje Bosne. To je bila garancija da je monografija „SEDMI KORPUS ARBiH-Stvaranje, jačanje, pobjede“ sveobuhvatna, konkretna i nadasve istinita.

Na kraju treba istaći i pohvaliti autore i sve druge institucije, organe i organizacije udruženja i pojedince koji su pomogli i dali svoj doprinos da se monografija uradi i izađe u javnost. Svima koji su za Bosnu i Hercegovinu preporučujem da pročitaju monografiju i da se uvjere kroz šta su sve prošli pripadnici 7. korpusa. Za istoričare monografija pruža još jedan u nizu izvora za pisanje istinite istorije.

Soko Benjamin

RATNI DNEVNIK AVDE SMAILBEGOVIĆA – 1944. GODINA

Ratni put mladog bosanskohercegovačkog pilota

Ko je bio Avdo Smailbegović?

Abdulah Avdo Smailbegović rođen je 1912. godine u Ljubinju, na jugu Bosne i Hercegovine. Otac mu je bio Adem, a majka Habiba, iz ugledne hercegovačke porodice Serdarević. Porodica Smailbegović potiče iz istoimenog mjesta pokraj gradića Breza, u središtu Bosne. Avdini preci su generacijski bili vjerski službenici, obrazovani i ugledni ljudi za svoje vrijeme. Njegov otac Adem je rođen u Smailbegovićima, a nakon završetka Kuršumli medrese u Sarajevu¹, prvu imamsku službu je dobio u Ljubinju, gdje je upoznao buduću suprugu i dobio prvog sina Avdu. Nakon smrti Ibrahima efendije, Ademovog amidže, Avdina porodica se vraća u Smailbegoviće. Adem efendija nasljeđuje amidžu na mjestu imama Stare džamije u Smailbegovićima, te postaje prvi školski vjeroučitelj u Brezi.

Iako je rođen u Ljubinju, Avdo je odrastao u Brezi, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Po uzoru na oca, od 1925. do 1927. godine školuje se u Kuršumli medresi u Sarajevu. Medresu napušta nakon završetka druge godine, a školovanje nastavlja na električarskom zanatu, kojeg uspješno završava 1. augusta 1930. godine. Nakon završenog zanata, iste godine kreće na odsluženje vojnog roka, te je raspoređen u Mostar. U to vrijeme u Mostaru je smještena Druga vazduhoplovna komanda Jugoslovenskog kraljevskog ratnog vazduhoplovstva sa pilotskom školom za podoficire. Vojno i vazduhoplovno obrazovanje Avdo završava 1934. godine, a svoj život i rad nastavlja u Brezi, gdje sa Aišom, iz poznate visočke porodice Durajlić, zasniva porodicu.

¹ Danas Gazi Husrev-begova Medresa

Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, 1941. godine, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) uspostavlja prve antifašističke jedinice. Po direktivi delegata Centralnog komiteta (CK) KPJ Svetozara Vukmanovića Tempa, Mjesni komitet KPJ za Sarajevo formirao je u augustu 1941. godine ilegalnu partijsku tehniku², koja je radila neprekidno do oslobođenja. Ilegalci su bili ljudi koji su ispred svojih i života svojih najbližih stavljali ideal slobode, ravnopravnosti i solidarnosti. Avdo se nimalo nije libio, početkom rata stupa u redove ilegalaca, a tamo dobiva i novo ilegalno ime – Aco.

Jedan od njegovih zadataka bio je onesposobiti električnu energiju u Brezi prilikom prolaska voza i na taj način omogućiti da se ilegalci domognu oružja i municije. Svoje zadatke obavlja sve do početka 1943. godine, kada dobija upozorenje da mu je život ugrožen i da mora napustiti Brezu, odnosno, izlazi iz ilegale i raspoređen je u Visočko-fojnički partizanski odred. U Brezi ostavlja suprugu sa dvije kćerke uzrasta od 5 i 2 godine. Vrijeme prolazi, a od Avde ni traga, ni glasa. Aiša koja je pored muža, još dva brata Rašida i Mahmuta ispratila u rat, tek u ljeto 1943. godine dobiva informaciju da je Avdo učestvovao u napadu Visočko-fojničkog odreda na aerodrom u Rajlovcu - taj napad slikovito je prikazan u filmu *Partizanska eskadrila*, režisera Hajrudina Šibe Krvavca. Aiša pronalazi Avdu u Rajlovcu i tada se on na neko vrijeme vraća u Brezu. Već krajem ljeta 1944. godine dobiva novo naređenje i kreće na put, te sve vrijeme vodi dnevnik. Dnevniku, kojeg ćete imati priliku pročitati u nastavku, prethodio je još jedan dnevnik u kojem je Avdo zapisivao svoj put u periodu 1941-1943., ali je taj dnevnik sa još mnogo uspomena, nažalost, početkom devedesetih godina XX vijeka, ostao na lldži u stanu njegove najstarije kćerke, i od tada mu se gubi svaki trag.

U Dnevniku ćete primijetiti da Avdo na nekim mjestima piše ekavicom, prema svjedočenjima njegove djece, u privatnom životu je govorio i pisao ijekavicom. Više je razloga zašto je u Dnevniku koristio ekavicu, prvo jer je bio u ulozi ilegalca „Ace“, drugi jeste to što su svi ilegalci toga vremena koristili ekavicu u toku akcija i vjerovatno treći razlog je ostatak navike iz perioda vojnog školovanja, kada je zvanični jezik vojske bio srpski.

U nastavku kompletan autentični tekst Avdinog dnevnika:

U subotu, 23. IX 44. g.

Pošao sam, posle ručka, od svoje kuće u prvo susedno selo. Pri dolasku na brdo, tzv. Mamelino, začujem zdesne strane zvuke motora. Požurim da dođem do otvorenog prostora, da bi mogao da bolje osmotrim kakvi su to motori. Izađem, i bacim pogled na cestu koja je vodila za Podlugove, i spazim prema Staroj džamiji³ pet neprijateljskih tenkova, gde se već uvlače u rudnik Brezu.

Produžim dalje put, da bih mogao da se zaklonem i da bolje promatram šta će da naprave ti banditi u našem mestu. Ali, zdesne moje strane

2 Ilegalna partijska tehnika je naziv za propagandnu mašineriju ilegalnih jedinica i narodnooslobodilačkog pokreta

3 Stara džamija u Smailbegovićima, Breza.

usula je na me vatra iz 'pikavca'. Promenuo sam pravac i sašao u potočić, da me ne bi ufatio rafal iz 'pikavca'. Penjući se dalje uz šumicu, dobijem i drugi napad pored sela Dublja. Bacim se u obližnje kokuruze, i kroz njih produžim put do pod selo Crema, a potom uz gaj do sela Seoca. Tu sam se sklonuo i sa brda osmatrao kako banditi tuku po mestu i okolnim selima. Ljetni topli dan, tama i dim su se ufatili po dolini Breze. Po ulasku tenkova, ulazi i pešadija i pljačka meštane i hapsi ih.

Vraćajući se, tenkovi iz Breze napali su bacačima i strojopuščanom⁴ vatrom selo Smailbegoviće. Tako su bezobrazni banditi nastavili da, bez ikakvoga razloga, napadaju nevini mirni svet, žare i pale. Evo, poviše mene, prolazi i jedan avion, mali dvosed, baca letke i poziva na predaju drugove, i moli ih, pošto su banditi švabe⁵ postali već nemoćni, pa su i sa tom parolom počeli da se služe. Po završetku sam se trgnuo i setio da sam u rejonu „đikana“⁶, i da trebam da se što pre sklonim, pogled na sat, već je 5h⁷. Mislim, kuda da krenem, da bih došao do društva.

Polazim preko šuma do sela Trtorića, a potom preko šuma do ispod stanice Dabravina. Penjem do Dabravine, tu sam se susreo sa Ismetom Čabaravdićem i sa Milićem, a potom krećem do sela zv. Vardište, u istu kuću gde je bio i moj drug baziran. Tu sam večerao i legao da spavam, ali kasno u noć začu se kucanje na vratima. Ko je? – Vojska! Skočim na tavan, a vrata se otvore. Ulaze. Osmatram ko je – drugovi⁸. Kao da me je sunce ogrijalo. Sađem dole, i sa drugovima se sporazumim gde su naši da se mogu sutradan da prebacim. Nastavim spavati.

Ujutro, posle ustajanja, dolazi doručak, a potom krenem za selo Brezu⁹, pošto je tu Divizija¹⁰. Ali, kada sam pitao rekli su mi da je otišla iste večeri. Idem dalje, nailazim na izbegle Slovence. Idući tako, u razgovoru sa Čabaravdićem, čujem glasove razgovora. Skočim u grm i priprelim pištolj, da ne bi pao u ruke. Čujem glas Čolića i Vesine žene, pozivaju narod na rad, vele neće nikome ništa. Tamo su Nijemci i ustaše. Svi na posao. Pitaju – ko je sa tobom? – Avdo. Će je? - Tu je, u grmu. Ali sam ja bio već u 20-om grmu. Odoše. Idi na posao! Ustanem i rastanem se od druga, pošto sam sigurniji sam.

Putujući dalje dođem do sela Podvinjci, tu sam našao i Glihincu i Ristu R. Oni me upute do jednog bataljona. Tu se sastanem sa komandantom i produžimo put do Bijeloga Polja. Tu smo proveli dan u hladovini i odmoru. U večer krenusmo putem i šumama do poviše Čatića stanice. U 12h, noću,

4 Mitraljez

5 Nijemci

6 Đikan - četnik

7 17h

8 Partizani

9 Gornja Breza

10 V srednjobosanska divizija NOVJ

prebacili smo se preko reke Bosne do sela Poljica. Uzeli vodiča do sela Paljena Gora¹¹, tu nas je dočekala seoska straža i smjestiše nas da se odmorimo, pošto je bilo 4h ujutro. Sve je umorno i pospano. Predahnuli smo, a uvečer je bataljon krenuo na četnike. A ja sam morao ostati da bi dobio vezu.

Prenoćim tu, i sutradan krenem za drugo, susedno selo, da bi dobio vezu. Dođem u Donju Papratnicu, i tu sam tražio vezu ali nema toga koga trebam. Brdoviti krajevi, šume i već sa kišom je i sneg pao. Hladno je. Idem do reke Bosne, pa ću videti kakav je teren da bi se mogao da probijem dalje. Izađem na cestu i umalo u ruke ustaša. Oni su na Bosni, i potapaju čamac. Vratim se nazad u selo, pobrinem se za prenoćište. Tu sam prenoćio jednu noć.

Rano, sutradan, 27. (novembra 1944.), krenem uz cestu sa seljacima do sela Zimča, a odatle za selo Lisovo. Tu sam našao drugi bataljon i tu sam se sastao sa Esadom H., sa Kojom i ostalim poznatima. Došao sam na izvor vode i tu sam našao jednu mještanku koja ide u moje mjesto. Dao sam pismo da mi ponese kući. Uvečer, u 6h, dobili smo pokret za Fojnicu. Putovali smo cijele noći, te smo prešli cestu za Busovaču, do sela Grahovac¹², i tu smo prenoćili.

28. IX krenuli smo u Fojnicu, gdje smo stigli u 2h posle podne, svi pokisli i mokri. Pronašao sam svoga bađanka, i tu se osušim i ručam, dobijem kutiju duhana i svoj kaput koji sam dao drugu Rašidu¹³ kada je krenuo za redove.

Javim se u odred drugu Smaji, a on me uputi za selo Turkoviće, našem mjesnom odboru, pošto sam i odbornik. U selu nađem drugove Glihu, Kresu, Sikošeka, Radića, Silajdžića i sve ostale. Počeli smo sa radom i političkim predavanjima. Posle jedne nedelje dobijem naređenje da odem u komandu mjesta i tu radim na opravci radio-aparata i električnih uređaja.

Radeći tako na tome polju, dođe naređenje da se svi mehaničari upute u Diviziju, a potom za raspored dalje. Te upute i mene sa istim. Po dolasku u Štab nađem brata Fadila¹⁴, on je sekretar Štaba, te nam dadnu objave za Diviziju. Tu sam se sa bratom pozdravio i rastao. Krenuo sam sa pet drugova do sela Turkovića, gdje smo prenoćili, a sutradan u Gornji Vakuf, preko planina. A iz Gornjeg Vakufa za Korpus¹⁵ u Jajce. Tu sam video po prvi put našu motorizaciju. Kada sam putovao opazio sam teške kamione i pošao sam da se sklonim, ali se izdaleka vidi naš znak. Prema suncu blista zvezda petokraka, crvena od krvi naših proletera. Stupam po prvi puta i na našu željeznicu. Sa istom se vozim od Bugojna ka Jajcu. Po dolasku u Jajce sam

11 Popržena Gora

12 Gojakovac

13 Rašid Durajlić, brat Avdine supruge

14 Fadil Smalibegović, sekretar Štaba Visočko-fojničkog partizanskog odreda

15 Peti bosanski udarni korpus NOVJ

*prenoćio i našao neke drugove. Ujutro se javio, te su me uputili na parti-
zanski aerodrom u Sanskom Mostu.*

*Proveo sam na aerodromu u Sanskom Mostu 4 nedelje. Tu smo imali 4
aeroplana Moroni¹⁶, Beta¹⁷ i Bikeri¹⁸, a ujedno su se spuštali i naši savezni-
ci, dovlučili robu, oružje i municiju za našu vojsku. Bilo je dana kada sam
imao nad glavom po 50 transportnih aviona, bilo bi puno nebo, onda
vazduh raznih boja padobrana sa raznom robom i materijalom.*

*Jednoga dana pronađem i dr. Edu Novaka iz Zenice i još Muratovića iz
Župče. Tu smo se ispričali o svojim mestima.*

*8. XI Pokret iz Sanskog Mosta preko planina za Jajce i na aerodrom u
Bugojno.*

*Po dolasku u Bugojno odlazim sa službenim poslom u Jajce, i tu se sa-
stanem u ZAVNOBiH-u sa svojim direktorom rudnika¹⁹, Kjazimom Uglje-
nom. Tu se ispričamo i rastanemo. Po završenom poslu, dolazim u Bugoj-
no i tu dobijemo pokret za Glavni štab²⁰. Krećemo iz Jajca sa kamionima.
Glamoč, Mrkonjić Grad, Livno. Tu smo prenoćili. Srušena mjesta, snijeg do
kolena, zima, srce puca, kamioni ne mogu da idu od snijega. Guraj, čisti.
Naporno, ali ipak uspijemo da se probijemo. Mjesta na prolazu popaljena,
nigde žive duše, pustoš, srce ti se steže od jada i muke. Vidiš da su tu bile
vesele kućice i bogata sela, ali sada srušene zidine i drugo ništa.*

*Pa niti pseto više u tim krajevima ne vije, a ne živi čovek. Sve je fašizam
uništio. Dalje putujemo za Sinj, Klis, Solin i Split. Tu smo se bazirali u jednu
gimnaziju, a hrana obilna u hotelu Central. Posle toliko naslanoga zobov-
ca²¹ dođe se do makarona i riže, bijele vekne. Već saveznici daju hranu. Su-
tra navečer u bioskopu igra film, ruski - Ona brani dom.*

18. XI oslobođenje Francuske.

19. XI Pregled grada, izlet na Marjan i rivu.

*20. XI Krenuli na otok Brač - 9h, Hvar - 12h, Korčula - 8h²². Zabava i
crno vino.*

*21. XI Putujemo u 7h za Dubrovnik. Nakon napornoga puta, more je
uzburkano, valovi veliki, putovati je nemoguće, 10 milja i nazad. Brod
se vraća, ne možemo da otplovimo. Pregled Korčule i okolnih sela. Na-
rod bijedan, nema hrane, raspoložen je iako je gladan i bos, pošto je
dočekao dan slobode.*

16 Morane-Saulnier

17 Be-51 Beta-Minor

18 Bücker Bü 131

19 Rudnik Breza

20 Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije – u Beogradu

21 Hljeb od zobi

22 20h

22. XI krenuli sa trobokulom, tj. motornim čamcem. Bura. Čamac se baca. Mine plove. Avioni poviše glave. Očajno. Kapetan broda izdaje naređenje da bežimo ka obali od aviona, ali ipak se progurasmu neka-ko do Dubrovnika. Putovanje je bilo 8h, teško.

25. XI Pregled Dubrovnika. U 12h otputovali Dubrovnik, Trebinje, Bileća, Nikšić.

26. XI Pregled Nikšića i rijeke Zete. Grad bombardovan, srušen, skupo za živiti, narod pretrpio puno patnje.

27. XI Pokret preko brda do sela Bila. Put naporan, snijeg, brdo, šuma, sve nevolje. Reče mi drug da je sutra Bajram. Snijeg pada, put strašan, puta ne poznaješ...Da, sutra je Bajram, sve mi prolazi kroz glavu ono što je prošlih bajrama bilo...a šta danas... Srce se steže, grudi da prepuknu od uzdisaja, ali...šta možeš.

28. XI Pokret iz Bile posle doručka. Braća klanjaju namaz, kolju kurbane, i vesele se. A tužan putnik, sa kačamakom crnogorskim, put produžuje dalje do Berana, preko šuma i dolina. Tu smo ručali i krenuli za Krnju Jelu. Stigli smo u 9h, noć fina, mjesečina, a rijeka šumi ispod škole. Samo ponegde ovčar se pojavi, večera slaba, doručka nema.

29. XI Produžili put iz Krnje Jele preko Sinjajevine – planina užasna – penjemo se već 3h, snijeg pod nogama, a cipele izdale. Noge mokre, vijavica sa kišom. Konja istrغانih od vukova, žive duše nema.

Naša četa kreće u koloni po jedan, pojavljuje se čas na jednom bregu čas na drugome kao zmija, ledeni znoj putnika probija i već dolazimo u selo Lipovo na bazu. Kod stare bake večerasmo ja i moj drug, dadosmo odela na sušenje i na spavanje. Dobra, topla postelja. Ujutro doručak i put produžismo preko reke Tare do Kolašina, tu smo ručali, odmorili se i put dalje. Pri ulazu u Kolašin padaju u oči popaljeni njemački kamioni, mostovi porušeni, fabrika oborena, grad poharan, prava slika rata. Idemo do sela Mateševa, i do sela Bare²³, na prenočište. Prati nas rijeka Drcka.

Krenusmo 30. XI na put do Andrijevice. Na ručak do sela Kralja, odmor i put za Andrijevicu. Odmorili se, a zatim produžili do Plavskog²⁴. Cijeloga puta prati nas rijeka Lim, a zatim Plavsko jezero.

1. XII odmor i pregled mjesta, vrijeme toplo južno.

2. XII Albanezi žive, Makedonija.

Produžili put preko čuvene planine Trešnjevik nmvv 2200 m a zatim sa druge strane planina Čokor penjemo se na vrh same planine za 4 h a zatim silazimo dolje. Snijeg debeo, magla, vetar duva kora od snega

23 Bare Kraljske

24 Plav, Crna Gora

drži čoveka. Za čas smo svi beli odinja i silazimo putem, beremo šipove i hranimo se, pošto nemaš kuće nigde.

Stigosmo i u Peć. Varošica lepa, bogata, svega na pijaci, dosta voća, hleba, meda i svega. Grad je vrlo malo porušen, upada mi u oči pri ulasku u grad Pećka stara patrijaršija. Bio sam u posjeti, stare uspomene, razgledao, upade mi u oči grob sa natpisom - ovde počiva Uroš, brat od Mehmed paše Sokolovića.

Baziran u solidnu kuću, hrana obilna. Narod nas je dočekao sa radošću. Sa vrata se nudi rakija. U gradu puno živi Albaneza, Šiftara, ali se slabo slažu jedni i drugi. Pšenica – 100, meso - 360, mast i ostalo, puno svega. Sutradan pregled grada, bogatstvo, stočarstvo, ratarstvo, vinogradi itd.

Kroz grad teče rijeka Bistrica. Pregled stanice, široki kolosek, tu sam se upoznao sa Šefikom Mahićem, šef stanice.

8. XII pokret za Prizren sa kamionima preko Đakovice, bogatstvo. Stigli smo u 7h navečer. Večera u hotelu i spavanje. Sutradan pregled grada, svega ima, kao da nije ni rat. Narod je miran, progona nije uopšte bilo, izlozi puni, svega ima u obilju. Većim dijelom se govori turski i albanski. Kroz Prizren teče reka Drin. U gradu ima 16 džamija.

10. XII pokret za Prištinu, preko Kuršumlje, stigli u 12h, vreme toplo. Prešli smo Kosovo polje i Metohiju. Stigosmo i u Niš. Vozom do Beograda, a iza toga u Zemun. Prenoćili i sutra za pregled. Komisija me dodijeli na Stormovike²⁵, mehaničar, po elektro uređaju, a iz Zemuna za Novi Sad.

15. XII Upućeni za jedinicu. Pregled Novog Sada.

16. XII Pokret za Inđiju a potom Mitrovica – Lačarak.

20. XII Počinje škola...

Do kraja rata Avdo je bio pripadnik 1. eskadrile 421. vazduhoplovnog puka 42. vazduhoplovne jurišne divizije Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Nakon rata doprinosi obnovi zemlje i radi u rudniku Breza na održavanju električnih instalacija, a od 1954. godine član je Upravnog odbora Rudnika, gdje ostaje do penzije. Za svoj doprinos u izgradnji odlikovan je medaljom rada i medaljom zasluge za narod. A kao priznanje za podvige koje je u toku rata prošao, Ukazom broj 4 od 15. januara 1973. godine, Predsjednik Socijalističke federativne republike Jugoslavije, odlikovao ga je ordenom za hrabrost.

Avdo je umro 18. decembra 1973. godine, sahranjen je uz najviše počasti na mjesnom groblju Mahala, u Brezi, odakle već skoro 50 godina ima „pogled“ na Brezu, mjesto svojih predaka.

25 Šturmovik – Iljušin Il-2, jurišni bombarder

Ovaj Dnevnik sačuvan je u izvornom obliku. Čitajući ga, mogao sam zamisliti sliku puta kojeg je moj pradjed opisao. Površno računajući, prešao je skoro 2000 kilometara od čega polovinu pješke, za tri mjeseca. Računam i razmišljam, poredeći sa današnjim vremenom, koliko je povjerenje, srčanost i hrabrost Avdo imao u tom ratu. Otići sam, vjerujući u ideale, u borbu za bolje sutra za sve. Nekoliko opisa iz Dnevnika mi posebno privlači pažnju.

U dijelu kada kaže „rastao sam se sa drugom jer sam sigurniji sam“. Opisuje situaciju kada se sakriva u žbun, i, dok njegovog druga ispituje nepoznat lik s kim je, on se već odmiče za dvadeset žbunova od njih i rastaje se od njega. Poredeći ovaj trenutak, sa scenama iz filmova, dolazim do zaključka da, ipak, ilegalac je najsigurniji kada je sam.

Zatim, pažnju mi je privukao opis bosanskohercegovačkih mjesta, opisani su kao pustoš, tuga i nesreća. A, područja Dalmacije - u kojoj jede tjesteninu u hotelu i ide u bioskop, Crne Gore – u kojoj je svjedočio klanjanju Bajrama i klanju kurbana, Kosova i Srbije – čije gradove opisuje kao bogate varoši, u kojima kao da rata nije ni bilo. Ovi opisi potvrđuju činjenicu da je zaista Bosna bila glavno neposredno ratno područje na Balkanu, i da su njena mjesta, kao i narodi, najviše stradali.

Stoga, postavljam sebi dva pitanja: čime je Bosna i Hercegovina zaslužila da se kroz historiju preko njene teritorije sve prelama? Od graničnog područja dva rimska carstva, vakuum zone između Bizantije i Ugarske, najisturenije tačke Osmanskog carstva u Evropi, te najisturenije tačke Habsburške monarhije na Balkanu. Dok mi se potom nameće drugo pitanje: da li su zaista sve agresije usmjerene na, kako to vole reći „muslimane“, ili je zapravo glavni cilj svakog agresora bila okupacija bosanskohercegovačke teritorije i uništenje svakoga ko se identifikuje sa matičnom državom Bosnom i Hercegovinom?

To su dva enigmatska pitanja, za koja smatram da će mnogo vode bosanskim i hercegovačkim rijekama proteći, dok ne dobijemo odgovor. A do tada, budimo mudri, stvarajmo i jačajmo državničku svijest. Okupljajmo se oko zajedničkog cilja, svi Bosanci i Hercegovci, bez obzira na to ko je vjernik a ko ne, ko kojoj religiji pripada, ili kojim akcentom govori. Budimo nosioci humanističkih vrijednosti, ostanimo jedinstveni i borimo se za istinu.

Alija Adel

AVET DRŽAVNOG TERORIZMA, OD SARAJEVA 1914. DO BAGDADA 2020. GODINE

Uprkos brojnim nastojanjima da se definiira fenomen terorizma, još ne postoji niti jedna općeprihvaćena definicija. Poznati Littréov rječnik riječ terorizam označava kao “zavođenje vladavine terora i straha”. Prihvatimo li ovu definiciju, onda teror nije individualan afektivni čin, već skupno, organizirano djelo i, čak, politička strategija! Među svim oblicima i vrstama terorizma, posebno je intrigantan pojam “državnog terorizma”. Ovim se terminom označava miješanje jedne ili više država ili vlada u unutarnje ili vanjsko-političke stvari druge (treće) vlade, uz izvođenje ili sudjelovanje u terorističkoj operaciji ili podržavanje vojne operacije usmjerene na slabljenje ili svrgavanje te druge (treće) vlade ili cjelokupnog državnog aparata. Primjere državnog terorizma možemo tražiti i u materijalnoj i moralnoj (političkoj) podršci antivladinim grupama i saučesništvu u operacijama poput podmetanja eksplozija, otmica osoba, otmica aviona i atentata na visoke državne zvaničnike.

Koncem dvadesetog stoljeća svjedočili smo besprizornim i tragičnim primjerima državnoga terorizma tokom rata u Bosni i Hercegovini koji je rezultirao masovnim ubijanjem i velikim genocidom u ovoj zemlji. Ovaj opsežan teror u Bosni i Hercegovini nema presedana u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Nakon rata u Bosni, pojavom nasilnog ekstremizma na Bliskom istoku, nastankom Al Qaide i ISIL-a, javlja se novo žarište terorizma koje privlači pažnju svjetske javnosti, ali i država i vlada koje pod izgovorom borbe protiv terorizma i same posežu za aktima državnog terorizma.

Državni terorizam je, bez ikakve sumnje, jedan od najvažnijih problema svjetske zajednice. I, nažalost, tako bi moglo biti i u godinama koje slijede. Održano je na stotine seminara i konferencija s ciljem upoznavanja i razmatranja uzroka i korijena ovog fenomena i načina njegovog preveniranja. O tome je napisano stotine knjiga u kojima su izložena različita mišljenja i stavovi. A državni terorizam je još tu i ne samo da nije iskorijenjen, već se manifestira sve više i po intenzitetu i po obimu, ali i raznovrsnosti njegovih manifestnih oblika u svijetu. Riječ je o najgorem i najsnažnijem obliku terorizma uopće. Ovaj oblik terorizma, naime, ima podršku državnih obavještajnih aparata s ogromnim budžetima te, također, slijedi vrlo sofisticirane i složene ciljeve koji često ostaju nejasni širokom javnom mnijenju.

Ovdje ćemo se ukratko prisjetiti nekoliko najvažnijih akata državnog terorizma u savremenoj historiji koji su ostavili značajan trag u našem svijetu. U ovom radu nećemo se posebno baviti ubistvima Džamala Kašogija ni Sergeja Skripala, jer nisu obnašali nikakve zvanične državne ili vojne funkcije, premda su i njihova ubistva organizirale vlade (Saudijska Arabija i Rusija). Dakle, u ovome radu se bavimo samo onim atentatima iza kojih stoje države i čije su žrtve državni zvaničnici.

Franc Ferdinand

Jedan od najpoznatijih primjera državnog terorizma desio se na našim prostorima. Riječ je, naravno, o atentatu na austrijskoga prijestolonasljednika Franca Ferdinanda, kojega je ubio Gavrilo Princip, pripadnik organizacije Mlada Bosna. Nema sumnje da je iza ovoga atentata indirektno stajala Srbija, a atentat je, kao što znamo, bio povod za početak Prvog svjetskog rata. Kohnog 28.6.1914. godine, Princip je kod Latinske ćuprije u Sarajevu ubio Franca Ferdinanda i njegovu suprugu Sofiju. Sam atentator, kako rekosmo, pripadao je skupini Mlada Bosna koja se vezuje za srbijansku tajnu organizaciju "Crna ruka", a kojom je upravljao Dragutin Dimitrijević Apis, visoki oficir srbijanske vojske, koji će za vrijeme Prvog svjetskog rata upravljati i vojnom obavještajnom službom. Atentator Princip je osuđen na smrt, a ovaj se atentat s pravom može smatrati jednim od najvećih u povijesti, jer je sa samo dva Gavrilova hica potpaljen ratni plamen Prvog svjetskog rata, u kojem je život izgubilo više od dvadeset miliona ljudi.

Patris Lumumba (Patrice Lumumba)

Šezdesetih godina 20. stoljeća, na vrhuncu Hladnoga rata, povećan je broj političkih ubojstava dirigitiranih od strane Istočnog ili Zapadnog bloka. Tako je 17.1.1961. godine ubijen Patrice Lumumba, prvi premijer Konga, baš u vrijeme kada se činilo da se pomalo okreće Sovjetima. Njegovo je ubojstvo uzdrimalo svjetsku javnost. Bio je prvi premijer Demokratske Republike Kongo, izabran od građana ove zemlje, nakon stjecanja nezavisnosti od Belgije. Njegova borba protiv kolonijalizma 50-ih godina 20. stoljeća bila mu je donijela veliku popularnost u Kongu ali i diljem afričkoga kontinenta. Uspio je podariti svome narodu slobodu i nezavisnost, te je, na koncu, postao "mučenikom slobode". Ubijen je mučki, zajedno s dva svoja ministra, a njihova su tijela bačena u sulfurnu kiselinu, kako ne bi mogla biti otkrivena. Prema izvještajima objavljenim 2000. godine, CIA je dala saglasnost za fizičku likvidaciju Lumube, a 2002. godine se i belgijska vlada izvinila zbog sudjelovanja u ovom ubojstvu.

John F. Kennedy

Atentat na 35. predsjednika Sjedinjenih Američkih Država Johna Fitzgeralda Kennedija dogodio se u petak 22. 11. 1963. godine u Dallasu (država Texas). Za ovaj atentat okrivljen je Lee Harvey Oswald. Međutim, u svjetskome javnom mnijenju odmah se pojavila ni danas nerazriješena enigma: kako je, uopće, jedan običan pojedinac, bez da pripada ikakvoj posebnoj instituciji ili stranci i bez osobnih i političkih motiva, uspio savladati sigurnosne nivoe CIA, FBI i predsjedničke garde i tako jednostavno

ubiti američkog predsjednika? Oswald je uhapšen odmah na dan ubojstva, a samo dva dana kasnije, dok je bio okružen jakom policijskom pratnjom, smrtno ranjen hicima koje je ispalio Jack Ruby. I to na očigled prisutnih i pred televizijskim kamerama. Ubojstvo su u nevjerici izravno gledali milioni ljudi diljem svijeta, a ubojica je ustvrdio da mu niko nije naredio i da nije imao nikakav stranački ili politički motiv. Kasnije će se razviti tri teorije o mogućoj istini o ubojstvu Kenedija: prema jednoj, iza atentata je stajala CIA; prema drugoj komunističke skupine iz Meksika i Kube; a prema trećoj, to je jedan sasvim individualan čin, bez ikakvih političkih motiva. Ova se treća teorija čini vrlo malo vjerovatnom.

Salvador Allende

Zahvaljujući ubjedljivoj pobjedi na izborima, Salvador Allende je od novembra 1970. do atentata, 11.9.1973. godine, obnašao dužnost predsjednika Republike Čile. Bio je jedan od najomiljenijih i najpopularnijih čileanskih predsjednika ikada. Zalagao se za samostalnost i suverenost svoje zemlje bez utjecaja stranih faktora. Upravo takav politički stav, kao i njegove veze sa Sovjetskim savezom učinili su ga pokretnom metom na nišanu antikomunističkih obavještajnih agencija. U više navrata su ga pokušali svrgnuti, da bi na koncu, državni udar predvođen Pinočeom urodio plodom, a onda je u zračnom napadu bombardirana Allendeova predsjednička palača. Državni terorizam je još jednom postigao svoj cilj.

Ernesto Che Guevara

Ernesto Che Guevara je ubijen 9. 10. 1967. godine. U povjerljivom izvještaju američkog State Departmenta objavljenom samo tri dana kasnije pod naslovom "Smrt Če Gevare i njen značaj za Latinsku Ameriku" kaže se da je smrt Če Gevare djelotvoran faktor u preveniranju mogućih sličnih revolucija u regiji. U izvještaju se izričito kaže da je smrt Če Gevare paralizirajući ili smrtonosan udarac za gerilski pokret u Boliviji, ali i da je time na ozbiljno ustuknuće privoljen i Fidel Kastro u vezi s namjerom širenja nasilnih revolucija u zemljama Latinske Amerike. Spomenuti izvještaj, također, pokazuje da je bolivijske vojnike koji su imali zadatak pronaći Che Guevarino sklonište obučavao agent CIA po imenu Felix Rodriguez.

Mašina za ubijanje zapadnih obavještajnih agencija nikada nije zaustavljena u Latinskoj Americi. Likvidacija utjecajnih političkih ličnosti je uvijek dio njihove agende. Od šezdesetih do devedesetih godina prošloga stoljeća izveden je čitav niz neuspješnih atentata na Fidela Castra. CIA je priznala najmanje sedam operacija koje su trebale rezultirati njegovom likvidacijom. Cigareta punjena eksplozivom, instaliranje bioloških agensa u Castrovo ronilačko odijelo, smrtonosne tablete, otrovne bakterije u kafi, eksplozivna naprava ispod govornice, pucanj, žene opskrbljene otrovnim supstancama, eksplozivne naprave u školjkama, neki su od metoda upotrijebljenih u tu svrhu. Međutim, Castro je na koncu umro prirodnom smrću.

Jaser Arafat

Dobitnik Nobelove nagrade Jaser Arafat, predsjednik Palestinske samouprave od njenog formiranja, predsjednik Palestinske oslobodilačke organizacije od 1969. godine, predsjednik Fatah-a od 1959. godine, umro je 11. 11. 2004. godine u bolnici u predgrađu Pariza, pod misterioznim okolnostima, nakon višetjednog boravka u bolničkoj postelji. Prethodno je Arafat već godinama bio u nemilosti Izraela. Od 2001. godine je u više navrata bio u kućnom pritvoru. Vojska Izraela je 2002. godine uništila njegov ured u Ramallahu te je Arafat čitavu godinu bio prinuđen boraviti u dvije neuslovne prostorije, bez mogućnosti korištenja svježega zraka i bez dopuštenja da napusti objekat. Godinu prije Arafatove smrti, Ehud Olmert, tadašnji ministar trgovine u Vladi Izraela, izjavio je da ubojstvo Arafata za Izrael predstavlja jednu „legitimnu opciju“. U novembru 2012. godine, Arafatova supruga Suha je angažirala nekoliko međunarodnih eksperata da ekshumiraju i obduciraju Jaserovo tijelo te ponovo analiziraju mogućnost da je on ustvari otrovan radioaktivnim supstancama. Švicarski eksperti koji su radili analizu posmrtnih ostataka eksplicitno su objavili da je koncentracija radioaktivnih supstanci u Arafatovim kostima 18 puta veća od uobičajene. Kasnije je čak istraživanje pokazalo da je jedan od Arafatovih tjelohranitelja, navodno po nalogu MOSAD-a, sipao plutonij u njegovu nes-kafu i tako ga otrovao.

Hugo Chavez

Predsjednik Venecuele Hugo Chavez umro je 5. marta 2013. godine u bolnici u Karakasu. Smrt je uzrokovana iznenada otkrivenim malignim oboljenjem. Čavez je na izborima 1999. godine pobijedio svoga rivala i postao pedeset i treći predsjednik Venecuele. Dolazak jednoga ljevičara na vlast nije se baš svidio nekim svjetskim silama, napose Sjedinjenim Američkim Državama. Karcinom koji je galopirajuće napredovao i oborio Čaveza u postelju, a ubrzo ga i odveo u smrt, nije zabilježen ni kod koga od njegovih srodnika. Dapače, njegovi liječnici su tvrdili da on nije imao nikakvu genetsku predispoziciju za malignu bolest. Radiometrijska analiza Čavezovih osobnih stvari i odjevnih predmeta obavljena nakon smrti, pokazala je prisustvo velike količine radioaktivnih supstanci. Global Research je svojedobno objavio članak Eve Golinger, ekspertice za borbu protiv terorizma, u kojem stoji: „Čavez je bio kamen u cipeli za Ameriku. Bio je glavna meta CIA i Pentagona“. S druge strane, u dokumentima koje je objavio Edvard Snouden, Čavez je 2007. godine bio jedna od šest glavnih meta CIA. Kakogod, dosije Čavezove sumnjive smrti još je otvoren. Do nekih novih podataka.

Refik Hariri

14. februara 2005. godine u eksploziji u Bejrutu poginuo je libanonski premijer Refik Hariri i još 21 osoba. U blizini automobila u kojem se nalazio Hariri, dok je prolazio nadomak hotela Sent George, eksplodirao je automobil-bomba sa preko 1000 kilograma TNT-a. Hariri je bio vrlo popularan među liderima u svijetu. Organizacija UN-a je u vezi s ovim atentatom osnovala i Specijalni sud za Libanon. Sud nije okvalificirao nijednu državu ili vladu kao kreatora atentata. Međutim, pretpostavlja se da Izrael uvijek ima interes da se u Libanonu izazove politički haos. Abd al Bari 'Attawan,

urednik londonskog R'ay al Yawm-a, u tekstu o ovoj temi piše: „Kao što je bio involviran u ubojstvo Rafik Haririja, Izrael je involviran i u slučaj eksplozije u bejrutskoj luci prilikom koje je smrtno stradalo više stotina ljudi, 4.3. 2020.“ Izrael općenito nikada ne preuzima odgovornost. Vrijeme će pokazati koliko je te odgovornosti bilo u ovom i drugom slučaju. Morat će jednom doći vrijeme razrješenja mnogih bliskoi-stočnih enigmi. Jedna je i ona oko ubojstva Haririja.

Qasim Soleimani

U zoru 3. januara 2020. godine, svjetski su mediji objavili vanrednu vijest koja je šokirala veliki broj ljudi na Bliskom istoku i svijetu uopće, ali i izazvala duboku zabrinutost državnih i vojnih zvaničnika. Atentat na zapovjednika u borbi protiv ISIL-a na Bliskom istoku, po izravnoj zapovijedi američkog predsjednika Trupma, izazvao je brojne rasprave.

Po općem priznanju svjetskih medija i javnog mnijenja uopće, generalu Qasimu Soleimaniju pripadaju najveće zasluge za poraz terorističke skupine ISIL. Osim toga, Soleimani je uživao velike simpatije naroda na Bliskom istoku i nije bilo razloga za njegovo ubojstvo. Pa čak ni za Amerikance ono ne predstavlja nikakav izravan interes.

S druge strane, postoji i važna činjenica koja ovaj atentat izdvaja u odnosu na ovdje spominjane. Naime, u ovom slučaju jedan visoki vojni zvaničnik boravi u zvaničnoj posjeti susjednoj državi, na poziv tamošnje Vlade, i biva ubijen na izravnu zapovijed predsjednika treće države koja odmah preuzima odgovornost. Drugum riječima, ovaj se atentat razlikuje od drugih po tome što je u njemu zapovjednik i ključni kreator ubojstva najviši državni zvaničnik.

Američki analitičar i publicist Kevin Barrett o Qasimu Soleimaniju kaže: „Soleimani je najuspješnija vojna ličnost u svijetu u borbi protiv terorizma.“ Njegova je borba bila iskrena dok su drugi sjedili na dvije stolice istovremeno se boreći protiv ISIL-a i pružajući mu podršku iza kulisa. Soleimani je vodio snage koje su bile sačinjene od domaćih ljudi s terena, ljudi koji su bili uvjereni u poraz ISIL-a, ljudi koji su bili predani toj borbi – a, ne ljudi koji su se borili zarad nekakve materijalne naknade. Nisu to bili nikakvi plaćenici.

Ovaj se atentat razlikuje od ranije spomenutih i po tome koje su skupine polučile stanovitu korist. Dvije su skupine onih kojima je uvelike koristilo ubojstvo generala Soleimanija: Izrael koji je brinuo zbog značajno velike moći kojom je u regiji raspolagao Soleimani. Izraelski su zvaničnici redovito generala Qsima Soleimanija predstavljali kao opasnost broj jedan za Izrael. Jer, pristalice Soleimanija su, na neki način, okružili Izrael: Libanon – Palestina- Sirija. Strah od Soleimanija i njegovih pristalica sprečavao je Izrael da još inentenzivnije djeluje protiv Palestinaca. Zato je tek nakon ubojstva generala Soleimanija predstavljen tzv. Dogovor stoljeća i započela realizacija normalizacije odnosa između arapskih zemalja i Izraela. Iako udaljenost između Teherana i Tel Aviva iznosi 1500 kilometara, Soleimani je iranske granice doveo u samo dvorište Izraela. Izraelski su zvaničnici zaista strahovali od Soleimanija. Stoga je jasno da se Izrael možda više nego iko drugi obradovao ubojstvu Soleimanija, te to nije niti skrivao.

Druga skupina koju je obradovalo ubojstvo Soleimanija jesu ostaci ISIL-a. Ovaj se pokret pokazao veoma žilavim. ISIL je ustvari nastao iz mnogo starije organizacije AL Qaeede u Iraku. I samo zahvaljujući velikim vojnim operacijama kojima je rukovodio general Soleimani od 2016. do 2019. godine bilo je moguće okončati upravljanje ISIL-a na značajnim dijelovima iračkog i sirijskog teritorija. Zahvaljujući Soleimaniju, mnogi pripadnici ISIL-a su poginuli a mnogi odvedeni u zatvore. No, ISIL je imao još jedan razlog za zadovoljstvo – odluka američkog predsjednika da preuzme odgovornost za ubojstvo generala Soleimanija za njih je značila likvidaciju njihova najvećeg i najopasnijeg neprijatelja rukom stranaca, bez ikakve odgovornosti samoga ISIL-a. Nadalje, da je na tragu ovoga atentata kojim slučajem došlo do otvorenog sukoba Irana i Amerike, u regiji bi ISIL ponovo povratio snagu. I ovako je ISIL, koji je brojao posljednje dane svoga života, na krilima Soleimanijeve smrti uspio povratiti dušu. Otuda, još jednom valja postaviti nekoliko pitanja: odakle je nastao ISIL? Ko ga je napravio? Koje države i vlade su ga osnovala, a koje podržale? I, koje su mu pomogle da se vrati iz mrtvih?

Kada govorimo o ovom terorističkom činu, valja podsjetiti i na njegovu pravnu dimenziju. S aspekta međunarodnog prava i pravila koja tretiraju upotrebu sile, ovaj se čin može okvalificirati kao nezakonit i nelegitiman. Prije svega, njime je prekršena Povelja UN-a u dijelu koji se odnosi na upotrebu sile u međunarodnim odnosima, a na ovaj se čin ne može primijeniti niti jedna iznimka koja je s tim u vezi spomenuta u Povelji. Potpuno je jasno da ubojstvo generala Soleimanija ne počiva niti na jednoj odluci Vijeća sigurnosti UN-a. A takvo što nije ustvrdila nijedna međunarodna instanca. S druge strane, atentat nije moguće opravdati ni pozivanjem na načelo prava na odbranu, obzirom da je za takvo što neophodno bilo nesumnjivo dokazati da je general Soleimani zapovijedao izravnim napadom na američke trupe ili da je bilo sasvim izvjesno da će se takvo što uskoro dogoditi. A u konkretnom slučaju ne postoji nijedan vojni napad na američke snage koji bi se mogao pripisati Soleimaniju, niti je tvrdnja o skorom izvjesnom napadu na američke ciljeve ikada dokazana. E, da bi se ovo ubojstvo moglo podvesti pod načelo „legitimne preventivne odbrane“. K tome, ako prihvatimo američku tezu o prisustvu u Iraku radi borbe protiv ISIL-a, ako povjerujemo da je to zaista američki interes i cilj, pa general Soleimani je više nego iko pomogao u toj borbi. Na koncu, tvrdnja o postojanju plana za napad koji bi se dogodio u daljoj budućnosti ne može se dovesti u vezu s pravnim propisima koji tretiraju upotrebu vojne sile u međunarodnim odnosima niti korespondira s međunarodnom sudskom praksom, niti ima potporu u pravnoj doktrini.

Umjesto zaključka

Jedno od specifičnih obilježja državnog terorizma jeste relativitet ovog fenomena. Niti među državama, niti među međunarodnim organizacijama ne postoji jedinstven indikator ili kriterij na osnovu kojeg se utvrđuje i precizno određuje akt državnoga terorizma. Tako, naprimjer, Hamas sebe smatra oslobodilačkom organizacijom i svoje operacije protiv Izraela odbrambeno-oslobodilačkim; a Izrael ovu organizaciju smatra terorističkom. S druge strane, opet, mnoge muslimanske ze-

mlje optužuju Izrael za državni terorizam, a Izrael svoje vojne operacije karakterizira legitimnim odbrambenim djelovanjem.

Kakogod, jasno je da uprkos sveprisutnim parolama o ljudskim pravima i slobodama, teror je i dalje dio agende nekih moćnih država u svijetu. Sigurnosne i obavještajne agencije nakon Drugog svjetskog rata pa sve do naših dana bavile su se i bave likvidacijom državnih i vojnih zvaničnika kako bi „odsijecanjem zmijske glave“ odnos snaga na terenu preokrenule u svoju korist.

Da smo ovo pisali i objavili prije nekoliko godina, čitatelji bi nam se smijali i optuživali autora za fantazmu i paranoju. Međutim, u svjetlu dokumenata koje je objavio Julian Assange (Wikileaks) ali i Edward Snowden, sad pouzdano znamo da obavještajne agencije velikih sila posežu za svim i svačim kako bi zaštitili svoje interese. Uključujući i narušavanje nacionalnog suvereniteta pojedinih država, kršenje temeljnih prava građana drugih država pa i svojih vlastitih sugrađana! Špijuniraju sve i svakoga; i prijatelje i neprijatelje, i zvaničnike i obične građane diljem svijeta! Avet državnog terorizma i dalje se nadvila nad našim svijetom! Međutim, ne može se više pod egidom „teorija zavjere“ izbjegavati odgovore na zapitanost svjetskog javnog mnijenja! Mašina organiziranog ubijanja od strane obavještajno-sigurnosnih agencija diljem svijeta i dalje radi. Svaka organizacija ili država koja se suprotstavi njihovim interesima može biti potencijalna meta. Pa čak i osoba poput američkog predsjednika Kenedija.

Niti je atentat na Franca Ferdinanda u Sarajevu 1914. bio prvi takve vrste u povijesti, niti je atentat na Qasima Soleimanija u Bagdadu 2020. posljednji.

Nažalost.